

INŠTITUT ZA GOZDNO IN LESNO GOSPODARSTVO
PRI BIOTEHNIŠKI FAKULTETI LJUBLJANA

RABA ZEMLJIŠČ V ZAHODNI SLOVENIJI

OBČINA JESENICE

OBČINA TOLMIN

LJUBLJANA, 1980

oxf. 91: (497 12 Tolmin)

e-290/II

INŠTITUT ZA GOZDNO IN LESNO GOSPODARSTVO
V LJUBLJANI

RABA ZEMLJIŠČ V ZAHODNI SLOVENIJI

II. OBČINA TOLMIN

TEKSTNO GRADIVO

Nosilec naloge:

Ivan ŽONTA, dipl.ing.

Direktor:

Marko Kmecl, dipl.ing.

LJUBLJANA, 1980

VSEBINA

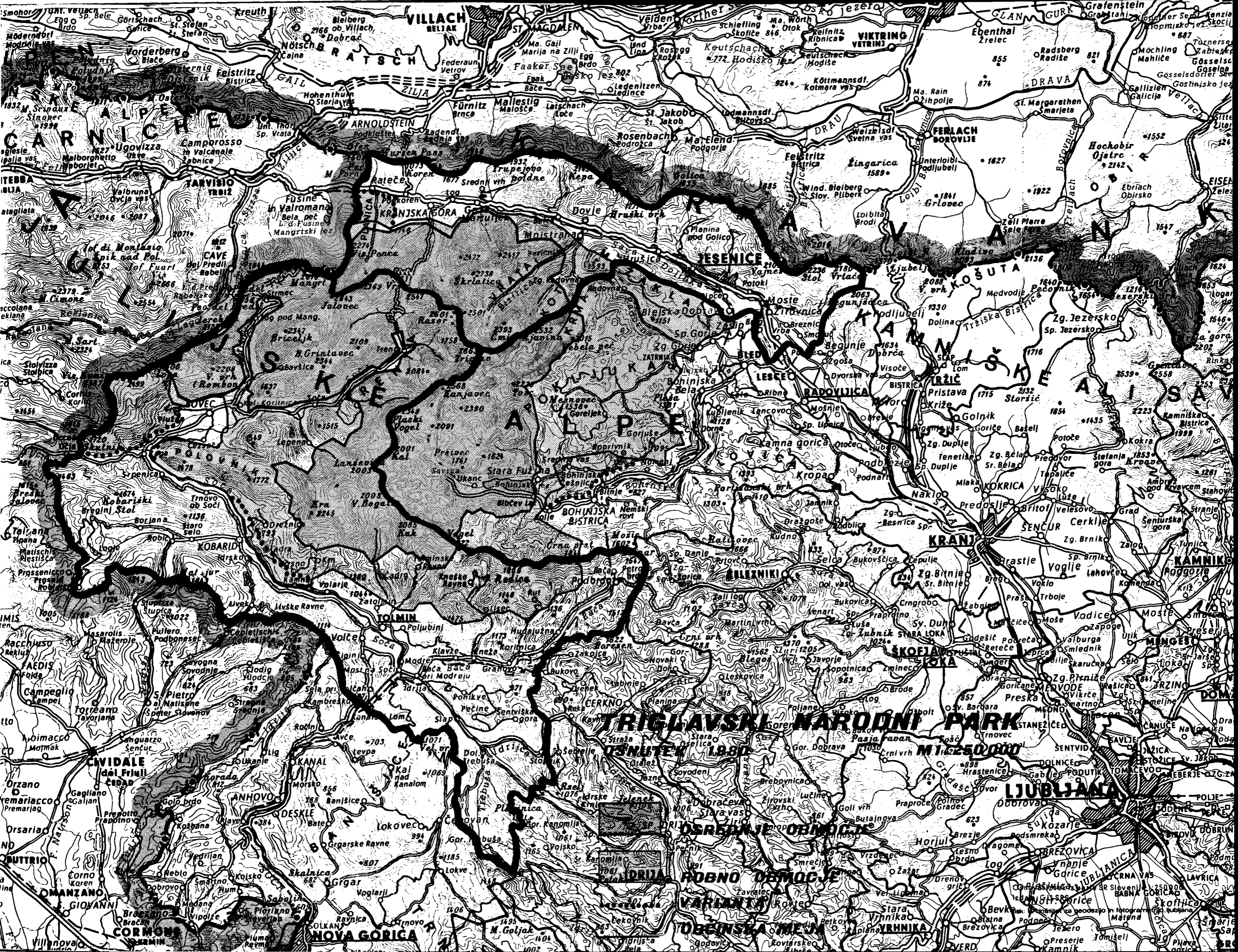
Stran:

II. DEL - OBČINA T O L M I N - Tekstno gradivo

- PREGLEDNA TOPOGRAFSKA KARTA OBČINE TOLMIN IN JESENICE PO KRAJEVNIH SKUPNOSTIH M 1 : 250.000	
- SPLOŠNI EKOLOŠKI OPIS	191
- Kratek geografski opis	191
- Fitogeografska podoba območja	193
- Klima	199
- Geološki pregled	206
- Geološko petrografske razmere	209
- Tla	216
- Vegetacija	226
- ZGODOVINSKI PREGLED	238
- NEKAJ ZNAČILNOSTI DEMOGRAFSKEGA RAZVOJA	243
- DEAGRARIZACIJA	256
- PROSTORSKI VIDIK RAZVOJA	260
- MIKROREGIJE V POSOČJU	268
- RABA PROSTORA	277
- EKONOMSKI VIDIKI RAZVOJA	287
- PROMETNA LEGA IN PROMET - PROBLEMI V ZVEZI Z REGIONALNIM RAZVOJEM	315
- GOZDARSTVO	325
- KMETIJSTVO	341
- INDUSTRIJA	360
- MALO GOSPODARSTVO	365
- VODNO GOSPODARSTVO, KOMUNALNO GOSPODARSTVO IN ENERGETIKA	366
- DEJAVNOST PROMETA IN ZVEZ	371
- TRGOVINA	376
- STANOVANJSKO GOSPODARSTVO	377
- IZOBRAŽEVANJE	378
- OTROŠKO VARSTVO	380
- DRUŽBENE DEJAVNOSTI	380
- LJUDSKA OBRAMBA IN SAMOZAŠČITA	382

Stran:

- KMETIJSTVO	383
- GOZDARSTVO	388
- LOV IN RIBOLOV	390
- TURIZEM IN GOSTINSTVO	392
- VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE	395
- VARSTVO IN UREJANJE OKOLJA	398
- EROZIJA	400
- RAZMEJEVANJE MED KMETIJSKIMI IN NEKMETIJSKIMI POVRŠINAMI	409

SPLOŠNI EKOLOŠKI OPIS

KRATEK GEOGRAFSKI ORIS

Posočje kot ozemlje, ki se razprostira ob tej reki oziroma v njenem porečju, zajema ves severnozahodni del SR Slovenije. Zajame pa tudi še ves spodnji del do izliva v Jadransko morje, ki je v Italiji, pa seveda tudi še lokalno porečje Idrije in Vipave, do neke mere pa še severnozahodni del Krasa, ki se podzemno odmi-ka tudi k Soči. Osnovna hidrografska os, ki poteka v vijugasti črti - v glavnem paralelno s potekom državne meje, je vsekakor sama dolina reke Soče v severno-južni smeri. Ta dolinska zarez, zaradi vloge, ki jo ima v prometu, je tudi tista, ki s prečnimi dolinami čvrsto orografsko povezuje ozemlje občin.

Osnovne fizično-geografske enote, ki se uveljavljajo na tem območju, pa so razpo-rejene prečno na os soške doline. Razlikovati moremo vsaj štiri fizično-geograf-ska področja, ki segajo v Posočje: Julijske Alpe, nekako do črte Stol-Polovnik-Krn-Bohinjski greben; predalpsko hribovje in visoke kraške planote, ki se na ju-gu zaključijo z Matajurjem in strmim južnim robom Banjščic, Trnovskega gozda, Hrušice in Nanosa, submediteranska Vipavska dolina s Soško ravnino ter končno pla-nota Krasa, ki jo loči od Jadranskega morja.

Pravi alpski del Posočja na območju Julijskih Alp, pa tudi velik del predalpske-ga obrobja označuje prevlada apniško-dolomitnih skladov ter križanje alpskih in dinarskih tektonskih črt. Smer grebenom VJV-ZSZ je izrazita le zahodno od Soče (Stol, Kolovrat, Matajur), še bolj pa v sosednji Beneški Sloveniji. Cela vrsta vr-hov seže do 2000 m nadmorske višine ali celo čez, v osredju obeh masivov okrog Kanina in Triglava do 2500 m. Mednje je vklenjena Bovška kotlina, kjer je edi-no nekaj ravnega sveta.

Razvodni gorski in visokogorski grebeni izrazito ločijo Gornje Posočje od poreč-ja gornje Save. Visoko ležijo tudi gorski prevali (Vršič, Predel, vendar le 1566 m). Tudi sicer znatno nižji prevali proti porečju Save in na Notranjsko so že čez 500 m nad dolino Soče (Petrobo brdo 804 m, oziroma 285 m nad rečico Bačo pri Pod-brdu). Gorski grebeni na zahodu le do neke mere sovpadajo s potekom državne meje. Tako Učja kot gornja Nadiža pa izvirajo že onkraj meje v Beneški Sloveniji.

Predalpski svet, južno od gornje Soče in Bače le izjemoma seže v višine na robu gozdne meje (čez 1500 m: Stol, Matajur, Porezen). Mnogo bolj pa prevladajo tu visoke apniško-kraške planote, vendar planote, ki so - razen lokalno - precej vegaste in s posameznimi vzpetinami, ki štrlijo še nekaj sto metrov višje nad ta vegasti svet (Goljaki v Trnovskem gozdu, posamezni vrhovi na Hrušici in Nanosu). Vendar je tudi na teh planotah nekaj zaplat, kjer je možna obdelava, čeprav domala povsem prevladujejo pašniki in gozdovi.

Doline v predalpskem svetu so po večini tesne in redko naseljene. Izjema je Soška dolina nad Mostom na Soči do Kobarida in nadaljevanje tega večjega dolinskega korita na zahod do Nadiže pri Robiču. Dolinsko dno oziroma prodnate ali konglomeratne terase ob njem so skupaj do dva kilometra široke in tu je prebivalstvo v Zgornjem Posočju še najbolj gosto naseljeno. Sicer pa se doline ob večjih pritokih, celo ob Idrijci le lokalno tu in tam razširijo toliko, da je ob njih nekaj več prostora za obdelavo.

Podnebje, rastlinstvo in prst so v tesni medsebojni zvezi in spričo velikih višinskih razlik med posameznimi velikimi fizično-geografskimi enotami - pa tudi znotraj njih - se bistveno razlikujejo glede na višinske pasove. Posočje zajema vse klimatsko-vegetacijske zone od gorskih vrhov s stalnimi snežišči do nižine ob topllem Jadranskem morju, ki se zajeda vse do Gorice.

Spričo odprtosti oziroma neposredni obrobni legi proti Mediteranu in spričo prevladujočih zahodnih zračnih cirkulacij, ki v Posočju zadenejo na gorsko pregrado, ima Posočje dokaj drugačne klimatske pogoje kot sicer ustrezne višinske zone v Sloveniji.

Submediteransko podnebje se delno uveljavlja še ob srednjem Posočju vse do soteske pri Dobljarju. V Kambreških hribih pod Kolovratom in na Banjščicah pa ima podnebje že srednjeevropski značaj, še bolj izrazito pa seveda na Tolminskem. Vendar se odsevi mediteranskih vplivov še kažejo v jesensko zimskem maksimumu padavin in po snegu, ki v hribih ob srednji Soči tudi obleži, in po le zmernem mrazu. V dolinah tudi še dobro uspeva koruza, toda trta raste le po brajdah. Mešani gozdovi s prevlado bukve poleg iglastih v višjih legah so značilni.

Alpsko podnebje se polno uveljavi šele od Žage in Srpenice, za pregrado Stola in Krna, navzgor z vsemi značilnimi klimatsko-vegetacijskimi širinskimi pasovi. Listavci segajo še dosti visoko na južnih pobočjih, toda sicer prevladujejo iglavci, v kolikor krčenje za senožeti in planine ter koze in plazovi niso uničili velik del prvotne gozdne odeje, marsikje pa onemogočajo gozd tudi skalne strmine; vse to kljub izredno obilnim padavinam, zlasti v pozni jeseni.

Hidrografske razmere na Soči so lep odraz reliefno-klimatskih razmer v Posočju. Vse Gornje Posočje je dobro namočeno in le na kraškem terenu so izviri redki in tudi soški pritoki so vodnati, zlasti Idrijca z obširnim lokalnim porečjem. Vendar imajo višek vode jeseni in drugega spomladi, ko se v višinah topi sneg. Predstavljajo razmeroma velik potencial vodne energije, ki jo že izkoriščata dve hidrocentrali ob srednji Soči in nekaj malih, lokalnih, tudi druge.

Rudna bogastva so spričo geološke sestave zelo omejena, vsaj kolikor so znana. Na območju obeh občin ob Soči (Tolmin, N.Gorica) gre vobče le za nekovine. Res dosti je le cementnega laporja in gline. Posebnost je nahajališče krede pri Srpenici v Gornjem Posočju.

FITOGEOGRAFSKA PODOBA OBMOČJA

Po M. WRABRU (1969) je območje Tolminskega razdeljeno na 4 fitogeografska območja. Z juga po dolini reke Soče do Tolmina sega submediteranski svet; Trnovski gozd in Vojsko štejemo v dinarsko območje, vzhodni ter severni in severozahodni del ozemlja pripada predalpskemu oziroma alpskemu fitogeografskemu teritoriju.

Že samo suho naštevanje fitogeografskih teritorijev, ki se križajo in prepletajo na Tolminskem, nakazuje izredno ekološko pestrost opisovanega sveta.

Obsežna fitocenološka proučevanja združena s kartiranjem vegetacije so nam omogočila ne le natančnejšo razmejitev med posameznimi območji, temveč tudi nadaljnjo nadrobnejšo fitogeografsko razčlenitev. Razdelitev Tolminskega na fitogeografske teritorije smo opravili predvsem na podlagi vegetacijske odeje. Pri tem nas je vodilo spoznanje, da ima vsako fitogeografsko območje specifične, vodilne združbe bodisi klimatozonalne ali azonalne, ki ga opredeljujejo horološko in ekološko.

Ekološke, floristične in vegetacijske posebnosti posameznih fitogeografskih območij je dokaj natančno opisal že M. WRABER. Naj na tem mestu omenimo le nekatere posebnosti, ki še pred 15 leti niso bile poznane in so prišle na dan šele na podlagi detajlnega fitocenološkega proučevanja in kartiranja v novejšem času.

1. Submediteranski svet sega le na skrajni južozahodni del občine Tolmin. Obsega dolino reke Soče in njej pripadajoče ozemlje od Sel do Tolmina. Odlikujejo ga ugodne toplotne in padavinske razmere. Temperaturni ekstremi so precej izraziti, zelo sta izražena pomladanski in jesenski padavinski maksimum. V primerjavi z ostalim submediteranskim svetom, so tod padavine občutno višje (okoli 1500 mm na leto). Po zaslugi zelo raznolike geološke matične podlage so edafske razmere zelo pisane. Vegetaciji dajejo osnovni ton značilne združbe submediteransko-ilirskega prostora: *Seslerio-Ostryetum*, *Carpinetum submediterraneum*, *Seslerio-Fagetum*, *Seslerio-Quercetum*, *Bremo-Crhyso-pogonetum grylli*, *Carici-Centaureetum rupestris*, *Danthonio-Scorzoneretum villosae* in še druge.

2. Predalpski fitogeografski teritorij zavzema več kot polovico območja občine Tolmin. Obsega gričevnat in hribovit svet Cerknega in Idrije, večji del Banjščice ter celotno obrobje alpskega sveta. Zaradi izredne reliefne razgibanosti, ki omogoča obilo lokalnih ekoloških posebnosti, je razmejitve z ostalimi fitogeografskimi območji, posebno z alpskim, zelo težka naloga.

Predalpski svet je periglacialno območje, celo v zadnji ledeni dobi je segal ledenik vse do Dobljarja. Poleg tega je bilo intenzivno premikanje podlage in tal. Tako je karbonatna matična podlaga pogosto razdrobljena in navaljena ob vznožjih pobočij. Vse to daje pokrajini, ki ima zelo razgiban relief, bolj incialno obelježe. Dokajšen delež imajo nekarbonatne kamnine. Klima je humidna in razmeroma sveža, vendar poprečne letne temperature nekoliko višje kot v kontinentalnem delu predalpskega sveta.

Prevladujejo srednjeevropski, alpinsko-borealni in subborealni ter ilirski florni elementi. V nižjih nadmorskih višinah, do okrog 900 m, so ilirske vrste še dobro zastopane, z naraščajočo višino pa jih je čedalje manj in jih nadomeščajo subalpinske in alpinske vrste.

Zaradi specifičnih in reliefnih razmer prevladujejo paraklimatične, azonalne združbe: Blechno-Fagetum, Querco-Luzulo-Fagetum in Ostryo-Fagetum. Klimatogene združbe, značilne za predalpski prostor: Fagetum montanum praealpinum, Fagetum subalpinum praealpinum pridejo do izraza šele v zgornjem delu gorske stopnje, kjer prevladujejo apnenci in dolomitni apnenci.

3. Predel med Tolminom in Bovcem ima tako specifične ekološke razmere, da smo ga bili prisiljeni opredeliti kot poseben fitogeografski teritorij. Ker se prepletajo ekološke, floristične in vegetacijske značilnosti predalpskega in submediteranskega območja, smo ga označili kot predalpsko-submediteransko fitogeografsko podobmočje. Neposreden stik med Sredozemljem in Alpami povzroča posebne klimatske razmere, zelo obilne padavine in ugodne toplotne razmere.

Na majhnem prostoru se mešajo submediteransko-ilirski in subalpsko-alpski florni elementi. Po dolini reke Soče se vrivajo globoko v predalpske doline submediteransko ilirske vrste: *Sesleria autumnalis*, *Knautia purpurea*, *Chrysopogon gryllus*, *Scorzonera villosa* in druge. Značilno je fragmentarno pojavljanje združb, ki so osnovne fitocenoze submediteranskega sveta: *Seslerio-Ostryetum*, *Seslerio-Fagetum*, *Bromo-Chrysopogonetum grylli*. Ugodne toplotne in padavinske razmere omogočajo, da je termofilna združba *Orno-Ostryetum* globoko v gorskem svetu (do 1100 m in še višje). Klimatogenim združban gorskega sveta daje posebno floristično in ekološko obeležje pojavljanje vrst *Luzula nivea* in *Geranium nodosum*.

4. Alpski fitogeografski teritorij je omejen predvsem na najvišje gorovje Julijskih Alp ter na hladne alpske doline: Trenta, Koritnica, Lepena. Glede na kontinentalni del alpskega sveta je klima bolj oceanska, bolj humidna in nekoliko toplejša. Prevladujoči florni element je srednjeevropski z večjim deležem subborealnega in borealnega geoelementa. Precej je tudi ilirskih vrst, ki so razširjene v južnoalpskem prostoru. Zaradi odprtosti območja proti jugu je oceanski vpliv opazen tudi v višjih legah, kar se zrcali v vegetaciji, zlasti v popolni odsotnosti smrekovih združb in v izoblikovanju posebnih geografskih variant bukovih in jelovo-bukovih združbah (*Luzulo niveae-Anemone-Fagetum*, *Luzulo niveae-Abieti-Fagetum praealpinum*, *Ostryo-Fagetum* z *Anemone trifolia* in *Luzula niveae*) ter s prisotnostjo termofilnih paraklimatičnih združb (*Orno-Ostryetum*) na velikih površinah.

Dinarski fitogeografski teritorij je horološko, ekološko, floristično in vegetacijsko zelo jasno opredeljen. Omejen je na območje visokega krasa Trnovskega gozda in Vojskega. Značilno podobo daje pokrajini kraški relief. Klima je zelo humidna in precej hladna z reliefno pogojenimi mraziščiž Flora je srednjeevropsko-alpínska z močnim deležem ilirskih vrst. Vegetaciji dajejo značilno podobo obširni dinarski jelovo-bukovi gozdovi.

Ozemlje občine Tolmin je izredno pisano, razgibano in razčlenjeno. Sestavlja ga nižinski svet dolin, ki segajo globoko v notranjost Alp po katerih tečejo reke in rečice ter višinski svet Alp, ki dosega najvišje relativne višine Slovenije z našim najvišjim vrhom Triglavom (2863 m). Poleg teh geomorfoloških tvorb imamo nekaj manjših kotlin in veliko grap, ki se zajedajo v ta gorski svet. Tudi Trnovski gozd in okolica Vojskega, ki ju delno zajema območje tolminske občine, pripada zunanjim dinaridom.

Nastanek teh oblik in nastanek reliefa izvira iz opisane pestre geološko-litološke podlage, klimatskih razmer, v tej zvezi delovanja ledenikov in vode (erozija, korozija), geološkega delovanja v različnih dobah, tektonskih premikov, prelomnic, dviganj, udorov, in še mnogo drugih geoloških in hidroloških pojavov. V relativno manjši meri je na oblikovanje pokrajine deloval še človek.

Glavna dolina v tem svetu je Soška dolina, ki je vrezana v visoko gorovje. Rekli bi lahko, da povezuje ves svet Zahodnih Alp. kjer se večinoma nahaja tolminska občina. Dolina Soče se prične globoko v notranjosti Alp v Zadnji Trenti in se nato po celem svojem toku vijuga na nekaterih mestih izrazito kot to vidimo na Logu v Trenti, Žagi in pod Tolminom. Iskala si je pot med manj odpornimi kamninami in prelomi. Hkrati pa po vsem svojem toku združuje ali povezuje manjše tesne in globoke dolinice, ki so jih vrezali njeni pritoki. Ob njenem toku sta nastali manjši kotlini ali kotlinici - bovška in kobariška ter večja tolminska kotlina.

Višinski svet je prav tako razgiban s številnimi vrhovi, podolji in ravniki. Pobočja so strma, nekatera izredno strma. Vmes so se izoblikovala bolj umirjena slemenena, planine, katerih nastanek je na moreni, nekarbonatnih kamninah ali dolomitu.

Alpe in alpsko predgorje obravnavanega območja je reliefno izredno razčlenjeno z globoko razjedenimi dolinami in grapami in z relativnimi višinami, ki jih ne

srečamo drugje na Slovenskem. To velja zlasti za dolino Soče v svojem zgornjem toku, še posebno nad Bovško kotlino proti Trenti, kjer se zajeda med same najvišje vrhove Julijskih Alp.

Doline in dolinice so večinoma nastale zaradi glaciacije in tektonskih premikov. Zato imajo večinoma njim značilno koritasto podobo in so na dnu in ob vznožju pobočij prekrivane z raznovrstnim drobirjem, ki izvira zlasti iz moren pa tudi iz grušč in melišč in podorov. Te doline obdajajo visoki vrhovi in jih zapirajo, da končajo kot krnice, koti, zatrepi ipd. Glede na klimatske razmere, ugotavljajo geologi, da so bili pogoji za erozijo izredno ugodni. Nastali so hudourniki, ki so nosili v velikih množinah drobir v dolino s katerim so dolbli in poglobljali te doline. Seveda pa ni bilo samo vrezovanja marveč so bila tudi obdobja nasipanja in vzporedno potekajoče lateralne erozije, kot nam pričajo številne živoskalne terase. Omeniti še moramo, da so umikanje ledenikov spremljali večji in manjši podori. Podori velikega obsega so zlasti značilni za dolino Soče. Kasneje po umiku ledenikov so nastali plazovi in usadi, kateri so s fluvialnimi procesi zasipavali dolino. Tako so nastali številni vršaji. Geomorfološko oblikovanje orografskih in reliefnih razmer je vplivalo na način naseljevanja.

Celotno območje tolminske občine bi delili na naslednja značilna pogorja, gorske soseke in doline, ki s svojim geomorfološkim razvojem vplivajo na rastlinski svet ter vegetacijsko odejo.

Visokogorska in deloma gorska vegetacija, ki nista strnjeno porasli, naseljujeta ta izrazita pogorja. Začenši na severu je to Mangartska skupina z Jalovcem in Mojstrovko, nato široko Kaninsko pogorje z Rombonom, proti jugovzhodu se dvigajo Tolminske Julijske Alpe s Polovnikom, Krnsko pogorje ter zahodno obrobje Bohinjskih gora s Poreznom; na zahodu je Breginjski Stol (Drnohla) in prek Nadiže Matajursko pogorje z Mijo; južnozahodno se razprostira že manj visok Kolovrat.

Dolinski svet bi delili v dva dela. Gornjega, ki ga obvladuje visokogorska, v manjši meri gorska vegetacija. Take gorske soseke in doline so v gornjem Posočju kot sta Trenta z Zadnjo Trento in Zadnjico ter Soča z Vršnikom in Lepenjo, na zahodu dolina Koritnice z Logmi, Predelom, Možnico in Bavščico. V osrčju Tolminskih Julijskih Alp pa sem prištevamo Polog s Čadrgom, Zadino ter Knežo in Koritnico v Baški grapi. Sem bi še deloma šteli dolino Učje, ki ima južna pobočja sicer strma toda

porasla z gorsko termofilno vegetacijo. Bovško kotlino bi šteli že k dolinskemu svetu, kjer se naseljuje gorska in podgorska vegetacija in se že čuti submediteranski vpliv. Sem spada Breginjški kot s Staroselsko dolino, Kobaridska dolina, Tolminska kotlina, ki je po dolini Soče izpostavljena močnejšemu submediteranskemu vplivu, Baška grapa in dolina Idrijce.

Izven alpskega območja v geografskem smislu so šentviško pogorje, okolica Trebuše, majhen del Banjščic in predel Na Ježi nad Čiginjem. Čeprav je to razgiban svet, ne dosega nadmorskih višin prek 1000 m. Mnogo je tod grap in jarkov ter bolj ali manj zaobljenih vrhov. Strma pobočja se spuščajo v dolino Bače, Idrijce, Trebuše in Soče. Ne manjka planega sveta, ki je bolj ali manj izrazit na pogorju šentviške gore in Banjščic. Posebnost okolice Trebuše in Banjščic je kraški svet z vsemi pojavi kot so žlebi, vrtače, brezna ipd. Ti dve območji štejemo že k zunanjim Dinaridom.

Ves gorski in dolinski svet vegetacija porašča strnjeno kot gozd, grmišče ali travišče.

KLIMA

Na podnebje odločilno vplivata in ga določata osnovna faktorja: astronomski in geografski. Med tem ko je astronomski faktor za vso Zemljo isti in se le počasi spreminja, je geografski faktor zelo variabilen, kar povzroča bistveno različne klimatske pogoje na zemeljski površini.

Elementi geografskega oziroma geofizikalnega faktorja klime so: zemljepisna širina in dolžina - to je geografska lega, orografski moment - to je oblika reliefa in nadmorska višina in končno hidrološki činitelj tekočih in mirujočih voda. Poleg naštetih faktorjev vpliva na podnebje tudi biološki faktor, ki je v primerjavi z astronomskim in geofizikalnim le malenkosten. V slučaju porušjenja ravnotežja prirodnih sil pa je lahko tudi biološki faktor odločujočega pomena.

Vreme v izventropskih zemljepisnih širinah je dirigirano od zahoda proti vzhodu in ga tvori zapadni oziroma jugozapadni višinski veter.

Vreme Alpskega Posočja je zato določeno v veliki meri s toplimi tokovi, ki izvirajo nad Sredozemskim morjem in Atlantikom.

Poleg pluviometerskega koeficienta (po Embergerju: razmerje med množino poletnih padavin in povprečkom dnevnih temperaturnih maksimumov najtoplejšega poletnega meseca) določa podnebni tip tudi razporeditev padavin tekom leta.

Klasično mediteransko podnebje karakterizira letni padavinski maksimum v zimskih mesecih, padavinski minimum pa v poletnih mesecih. Tipično celinsko podnebje pa predstavlja poletni maksimum in zimski minimum padavin.

Padavinska karakteristika Alpskega Posočja pa je padavinski maksimum v jesenskih mesecih in minimum v zimskih mesecih. Na območju se torej kaže izrazit medsebojni vpliv celinske in mediteranske klime, ki jo poleg ostalega potrjuje tudi vegetacija.

Interferenčni podnebni tip kaže močnejše vplive Mediterana na južnih obronkih Posočja, ki so neposredno, po pretrganem predgorju Beneškega hribovja in Soški dolini, vezani s Furlansko nižino in Jadranskim morjem. Ta vpliv se razteza še

globoko navzgor po dolini Soče in njenih pritokov, čemur predvsem pripomore odprtost in nizka nadmorska višina dolin. Celinska in alpska klima prodira predvsem iz severa in vzhoda in povsem prevladuje v višjih nadmorskih višinah, v nižjih legah in dolinah pa se intenzivno meša z vplivom submediteranske klime.

Specifična značilnost Alpskega Posočja se odraža v izredno velikih količinah padavin, ki zavzemajo na slovenskem ozemlju najširši pas najvišjih padavin. Pojav je povsem razumljiv in nastane zaradi hitrega vzpona vlažnih zračnih mas, ki zadenejo na prehodu iz Furlanske nižine na prvo visoko bariero gorske rajde Mužicev (Lopič 1959) in takoj za njim naslednjo višjo bariero Kaninskega pogorja (Kanin 2585 m). Nasičene zračne mase se ob trenutnem vzponu v hladnejše zračne sfere nad istim območjem skondenzirajo in povzročajo ogromne količine padavin z vsemi posledicami, ki iz pojavov izvirajo. Maksimalno padavinsko središče ni na našem ozemlju, pač pa v neposredni bližini na italijanski strani v Reziji. Toda neposredna bližina in značaj reliefa v tem delu Alpskega Posočja odločno vpliva na razširitev centrično potekajočih maksimalnih padavinskih pasov (izohiet).

Za območje je tudi značilna razmeroma visoka stopnja oblačnosti zlasti v jesenskih in pomladanskih mesecih. Oblaki - megla često ležijo na vseh višjih grebenih Posočja. Razmeroma največ jasnih dni je v zimskih mesecih. Tudi megla v dolini se redno pojavlja zlasti v pozni jeseni in leži predvsem v Tolminski kotlini do Kobarida. Pogosta je tudi slana, zlasti na območju vlažnih kotlin in bolj zaprtih dolin. Nastopa že v novembru, posebno nevarna pa je pozna pomladanska slana, ki je v maju prav česta.

Interferenčnost podnebnega tipa se kaže tudi v neenotnem značaju snežne odeje. V dolini Soče se kaže trajnejši značaj snežne odeje šele od Kamnega navzgor, prav tako je tudi trajnejša na območju Baške grape. Smer prehoda preprosto nakazujejo podatki o povprečnem trajanju snežne odeje: v Kobaridu 25 dni, v Bovcu pa že 45 dni; v Tolminski kotlini 20 dni, v Podbrdu pa 45 dni. Posebno izrazito je povečanje trajnosti in debeline snežne odeje v smeri rastočih nadmorskih višin. V najvišjih legah alpskih snežišč leži posamič sneg tudi vse leto, sicer pa je 5 - 6 mesečno trajanje sklenjene snežne odeje v teh predelih običajno. Predvsem je podaljšano trajanje snežne odeje v pomladansko obdobje,

ker se tvori tako imenovani visokogorski sneg. Nastane zaradi debele snežne odeje (nad 1 m), ki onemogoča taljenje v smeri od tal in se vsled majhne toplotne kapacitete zraka in slabe prevodnosti toplote le počasi tali; kljub sorazmerno visoki temperaturi zraka + 10°C ali celo nad 15°C.

Kot deževne, morejo v slovenskem povprečju, tudi snežne padavine doseči maksimalne količine zlasti na območju najvišjih leg Alpskega Posočja.

O posebni važnosti vetrov na območju Alpskega Posočja ne moremo govoriti. Več ali manj so lokalnega značaja in zlasti v letnem času nastanejo zaradi temperaturnih razlik zračnih plasti tekom dneva in noči. Nočnik piha v noči, ko prehajajo hladne zračne mase v območje dolin, kjer nadomeščajo dvigajoče - tople tokove, čez dan se javlja dolinski veter, ki pomeni obratno cirkulacijo: hladnejši zrak in dolin prehaja v območje že segrelih zračnih mas v gorskih pobočjih. Iz vzhoda po dolini Idrijce piha v zimskem pasu zelo oster veter - nekaka šibkejša oblika burje, ki se zlasti uveljavlja v predelu Tolminske kotline. Visoki gorski masivi na severni meji območja preprečujejo izdatnejši vpliv severnih vetrov, ki se tudi kažejo le v oslavljeni obliki; domačini severnih predelov ga imenujejo krivec. Najznačilnejši je topel in vlažen veter z juga, ki poleg siceršnjih padavin prinaša tudi občasne plohe.

Nizka nadmorska višina in velik vpliv toplih tokov se kaže tudi v sorazmerno visoki srednji januarski temperaturi, ki znaša v Trenti -1,8°C, v Bovcu -0,9°C in v Kobaridu -1,2°C. Tudi podatki za najtoplejši mesec julij kažejo na interferenčni značaj klime. Srednje julijske temperature znašajo: v Trenti 16,9°C, v Bovcu 19,3°C in v Kobaridu 19,7°C.

Klimatske razmere v Alpskem Posočju imajo izrazit vpliv na kompleks prirodno-gospodarskih pogojev. Na njih se odražajo v polni meri zlasti na območjih kjer je porušeno prirodno ravnotežje. Tu imajo klimatski faktorji, med drugimi, ekstremne vplive, ki so lahko odločujočega značaja za življenje in gospodarstvo.

Postaja		Zač. opaz.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Letno
LOG	622	1925	117	87	195	202	221	181	169	183	218	294	284	133	2284
SOČA	476	1919	117	108	224	253	212	206	165	205	235	355	332	162	2574
PREDIL	1162	1920	90	96	220	254	202	209	172	204	262	344	329	143	2525
BOVEC	450	1919	130	120	218	288	235	222	156	216	276	360	347	189	2757
UČEJA	636	1925	163	153	334	356	325	306	195	217	298	530	454	231	3616
KOBARID	236	1919	148	117	232	271	234	239	164	200	264	353	331	193	2794
M.NA SOČI	170	1919	120	94	177	214	182	207	139	169	232	219	134		2126
PODBRDO	521	1920	127	96	189	245	196	207	136	175	257	247	303	160	2338
RAVNE	752	1925	169	133	250	243	259	252	180	221	303	396	349	230	2985
MUZEC	633	1923	172	180	298	369	351	329	229	271	329	482	447	252	3709
BREGINJ	557	1923	133	123	209	244	275	269	184	235	228	350	344	171	2765
LIVEK	690	1925	147	120	230	235	262	259	164	223	253	325	311	193	2722

NAJVEČJE PDAVINE 29

Postaja	V 24 urah	V 1 uri	+
BOVEC	330,0	65,0	2,00
KOBARID	261,4	43,2	3,96
M.NA SOČI	260,0	52,8	2,42
PODBRDO	183,2	36,4	3,36
PLATIŠČA	250,0	80,0	1,93
MUZEC	381,2	65,4	2,14

+ V manj kot 60 minutah
reducirano na 1 minuto

Makroklima in mezoklima občine Tolmin je zaradi posebnega geografskega položaja opisovanega sveta in izredne reliefne razgibanosti zelo pestra. Na majhnem prostoru se srečujeta in prepletata topel submediteranski vpliv z juga ter hladen kontinentalni alpski s severa. Neposreden stik zelo različnih klimatskih vplivov ima za posledico lokalne klime, ki so specifične le za ta del Slovenije.

Za območje občine Tolmin so predvsem značilne obilne padavine, pogojene z adiabatskim vzponom toplih vlažnih zračnih mas, ki prihajajo preko severnega Sredozemlja.

Čeprav nimamo za to območje kompletnih meteoroloških podatkov, ampak samo za posamezne klimatske pojave v določenih časovnih obdobjih, bomo skušali v grobih opisih podati klimatsko pisanost in osnovne podnebne značilnosti posameznih ekološko podobnih predelov Tolminskega.

Južni del opisovanega območja med državno mejo in Banjščico po dolini reke Soče do Tolmina je pod vplivom submediterana. Klima je na splošno topla (poprečne letne temperature so okoli 12,5 - 13,5 °C) z milimi zimami in dokaj vročimi poletji. Temperaturni ekstremi so izraziti. Padavine so relativno visoke v primerjavi z ostalim submediteranskim območjem. Poprečne letne padavine so okoli 1500 mm z izrazitim poletnim minimumom in jesenskim maksimumom. Sneg leži poprečno le okoli 10 dni. Vegetacijska doba traja okoli 7 mesecev, od aprila do oktobra. Klima tega območja je zelo ugodna za kmetijstvo, posebno za vinogradništvo.

Zelo specifično klimo ima območje od Tolmina proti Breginjskemu kotu in Bovcu, kjer se neposredno stikata alpski vpliv s severa in submediteranski, ki prodira po dolini reke Soče. Temperature so nižje kot v submediteranskem delu, vendar občutno višje kot v predalpskem delu Slovenije, saj ima Bovec, ki leži v nadmorski višini 483 m n.m. poprečno letno temperaturo 9,6°C (obdobje od leta 1926 - 1956). V smeri proti Alpam temperature upadajo, vendar so poprečne mesečne temperature v zimskem obdobju pozitivne. Padavine so zelo obilne, poprečno od 2600 - 2700 mm letno (obdobje 1925 - 1956), v daljšem časovnem intervalu do 4400 mm letno. So dokaj enakomerno razporejene prek leta, bolj izrazit je le jesenski maksimum. Sneg leži od 20-75 dni na leto. Megla ni tako pogost pojav (od

10 - 40 dni letno). Vegetacijsko obdobje traja približno 6 mesecev, od srede aprila do sredine oktobra. Klima tega območja je torej na splošno topla in vlažna ter je zelo primerna tako za poljedelstvo kot tudi za gozdarstvo. Posebno so ugodni pogoji za intenzivno gojenje plemenitih listavcev.

Celotno območje med Trnovskim gozdom, Julijskimi Alpami, Tolminom in Idrijo je klimatsko dokaj homogeno. Tu vladajo klimatske značilnosti predalpskega sveta Slovenije s to posebnostjo, da so temperature v primerjavi s kontinentalnim delom predalpskega sveta nekaj višje (npr. Cerkno v nadmorski višini 325 m ima poprečno letno temperaturo $10,5^{\circ}\text{C}$, Ljubljana na 300 m n.m. pa $9,5^{\circ}\text{C}$ - obdobje 1925 - 1956). Zime so milejše. Temperaturni ekstremi so precej izraziti, saj znaša maksimalna letna amplituda od $53 - 54^{\circ}\text{C}$. Padavin je obilo: od 1500 mm do 2500 mm letno, z višino njihova množina naglo narašča, nad 3000 mm letno, v daljšem časovnem razdobju do 4000 mm letno. Padavine so dokaj izenačene prek leta. Sneg leži od 10 - 50 dni, snežna odeja je zelo nestalna. Megla je precej pogost pojav, posebno po zaprtih vlažnih dolinah, kjer je bila zabeležena tudi po 100 in večkrat na leto. Čeprav so temperature nekaj nižje je klima ugodna za kmetijstvo (posebno za živinorejo) ter za rast gozda.

Klimo alpskega sveta, ki prevladuje v severnem delu občine Tolmin, označujejo nižje temperature. Pozimi vlada stabilno mrzlo obdobje od decembra do februarja, ko so poprečne mesečne temperature skoraj vedno pod ničlo. Tudi poleti so temperature, v primerjavi s klimo predalpskega sveta, precej nižje. Padavine so izenačene prek leta, z jasno izraženim jesenskim maksimumom. Veliko padavin je v obliki snega, ki leži v nižjih legah do 100 dni na leto, v višjih hladnih legah pa tudi poleti ne izgine popolnoma. Vegetacijsko obdobje traja od 4 do 5 mesecev, megla se pojavlja le v bolj zaprtih dolinah. Ostrejše klimatske razmere onemogočajo intenzivnejše kmetovanje. Možna je le živinoreja, povezana z urejenim pašništvom. Klima je na splošno ugodna za rast gozda. Z višjo nadmorsko višino, kjer je surovejša klima, čedalje bolj prevladuje delež iglavcev nad listavci.

Za področje visokega krasa (Trnovski gozd) so značilne nizke zimske temperature, ki so lokalno (v reliefnih udorninah) zelo izražene ter obilne padavine od 2000 - 3000 mm letno. Jesenski maksimum je bolj izražen kot poletni minimum,

vendar je padavin tudi v poletnih mesecih dovolj. Vegetacija traja okoli 4 mesece od sredine maja do sredine septembra. Klimo Trnovskega gozda lahko označimo kot dinarsko-kontinentalno z robnimi vplivi submediterana in Alp. Primer-
na je predvsem za gozdove.

GEOLOŠKI PREGLED

Obravnava območje je del Julijskih Alp, ki pripadajo z ostalim slovenskim gorskim svetom JV oglu največjega evropskega gorstva Alpam, ki so edino na našem ozemlju naseljene s slovanskim prebivalstvom.

Julijske Alpe so dobile ime po naselju Forum Julii, ki je ležalo na območju današnjega Čedadada, na prehodu iz Furlanske nižine v alpski svet.

Veliko je sistemov orografske razdelitve Julijskih Alp, vendar nobena v popolnosti ne odgovarja pričujoči razpravi. Nekako najbližja je Melikova razdelitev, ki poleg severnega dela loči večji južni del Julijskih Alp in jih še nadalje deli na vzhodne, zahodne in v srednjem delu Alpsko Posočje.

Ta razdelitev ni v popolni skladnosti s sedanjo geopolitično razmejitvijo območja, ki poleg ostalih neskladnosti vključuje še del Beneško slovenskega hribovja pripadajočega ozemlju FLRJ.

Pretežni del območja tvori torej Alpsko Posočje na predelu visokih Julijskih Alp, ki mejijo na alpska predgorja na orografski mejnici: Breginj, Staroselsko polje, Soča med Kobaridom in Tolminom in v nadaljevanju dolina Bače.

Ožji del predgorij ima nekatere specifične značilnosti alpskih pojavov, tako naravnega kot gospodarskega značaja. Odločujoči značaj enotnega vodozbirnega območja povezuje (ali vsaj je povezovala) v vsej svoji dolžini reka Soča.

Doline pomenijo gorovju, kakor so Julijske Alpe, ogrodje, osnovno žilo geografske regije, enotne pokrajine.

S tega stališča imenujemo celotno obravnavano območje, v mejah navedenih v prejšnjem poglavju, do izliva Idrijce v Sočo, za Alpsko Posočje. Od sotočja dalje teče Soča skozi svet Dinarskega gorstva s čemer se osnovna razlika ločitve obeh delov še bolj podčrtuje.

V geološkem pogledu pripada Alpsko Posočje mlajšim geološkim formacijam.

V geološkem srednjem veku (mezozoiku) je bil še ves predel dno morja Tethys. Tu so se taložile ogromne količine apnenca, dolomita in drugih kamenin. Zaradi pritiska s strani, koncem kredne dobe in v začetku terciarne, je nastalo znatno gubanje, ki je povzročilo dviganje Alp iz morja. Gubanje se je še intenzivno nadaljevalo v srednjem terciaru; istočasno so na mlado gorstvo pritiskali z juga dvigajoči se masivi Dinarskega sistema, ki so odločno pripomogli k velikim višinam Julijskih Alp. Gubanje in medsebojno delovanje obeh sistemov je povzročilo velike narive in prelomnice.

Narivi potekajo v glavnem proti jugu in zahodu in se kažejo predvsem v izrednih strminah reliefa. Na območju v glavnem opažamo tri smeri v zgradbi in tektonski prepočenosti, ki nam jo izrazito nakazuje poleg gorskih grebenov tudi usmerjenost dolin. Smer Z-V je tipična na JV območju Julijskih Alp; na predelu spodnjih Bohinjskih gora, ki tvorijo strm severni greben nad Baško grapo. Smer SV-JZ je nastala v silnem gorotvornem trenju in prihaja izraziteje do veljave v osrednjem delu Zgornje Soške doline. Posebno tipična je smer SZ-JV in pomeni dinarski zgradbeni vpliv, ki je najmočnejše izražen v reliefu Posočja od Tolmina do Bovca. Tu tvori obenem križišče s smerjo SV-JZ, kar je povzročilo veliko tektonsko udornino Bovško kotlino.

Terciarno dviganje alpskih pokrajin je obenem spremljalo erozivno delovanje rek, ki so po umirjenju gubanja izravnavale površino in tako stvorile, še danes ohranjene, visoke alpske planote - miocenske površine (Kaninski podi, planote na zapadni strani Doline Triglavskih jezer).

Sledila je ledena doba, v kateri je bilo celotno pogorje prekrito z ledom, ki je dokončno obrusil in dal svojstveno sliko pokrajini in dolinam. Za Alpsko Posočje je posebno značilen Soški ledenik, ki je segal vse do Mosta na Soči. Vanj so se stekali po grapah in pobočjih vsi večji ali manjši ledeniki pripadajočega glacialnega območja. Značilen je bil tudi krak glavnega Soškega ledenika, ki je segal od Kobarida čez Staroselsko polje v današnje povirje Nadiže. Ledenik je dosegel izredne višine: še pri Kobaridu okrog 1000 m, na območju Predela pa celo okrog 1700 m, a v najjužnejši točki v Tolminski kotlini je še vedno dosegal višino okrog 500 m. Večji ledenik se je zbiral tudi v gorskem svetu med Bogatinom in Krnom od koder je en krak segal v dolino Tolminke, drugi pa v dolino

Lepene. Zato najdemo v Posočju zelo pogosto tipične glacialne profile, ki pa so že često preoblikovani in prikriti s sekundarno erozijo; med katero gre posebno mesto fluvialni eroziji Soče in njenih pritokov.

V Alpskem Posočju se prav dobro vidi, kako močno so rečni tokovi in doline v svojem razvoju zavisne od zgradbe gorovja, kako zelo so se prilagodile tektonskim in kamninskim osnovam in kako močno se zlasti potek Soče in njene zgornje doline naslanjajo na zgradbene temelje.

Pretežni del Alpskega Posočja tvorijo v petrografskem smislu triadni sloji školjkastega apnenca, ki ga prekrivajo glavni dolomit in dachsteinski apnenec. Dachsteinske apnence najdemo še na pretržju Nadiže v pobočju Miže in na nasprotnem pobočju Matajurja, kjer se raztezajo še globoko po površju Matajurskega grebena. Posebnost teh slojev je izredno močno mehansko razpadanje in kemijsko raztapljanje, kar posledično povzroča izredno intenzivno zakraševanje in erozijo.

Jurski in kredni apnenci, ki prav tako izvirajo iz morja Tethys so se ohranili predvsem na južnem robu in v predgorju Julijskih Alp in tvorijo v glavnem sklade pobočij na katere so se narinile plasti dachsteinskih apnencev. Izjemoma tvorijo jurski apnenci tudi višje grebene zlasti na vsej dolžini Stolovega pogorja, sicer pa se nahajajo kot večji in manjši vložki raztreseno v ostalem gorskem svetu. Tvorijo jih kompaktni ali skriljasti rdeči apnenci. Petrografske sklade, ki pripadajo kredni tvorbi, sestavljajo v glavnem peščenjaki, konglomerati, laporji, laporasti skriljavci, laporasti apnenci s specifično skriljasto strukturo slojev - imenovani tudi "Volčanski apnenci".

Specifična značilnost teh plasti je veliko manjša propustnost za vodo in ugodnejše fizikalno kemijsko razpadanje v smislu tvorbe rahlice in s tem kompleksnih procesov tlotvorbe.

Območje dolin zapolnjujejo pleistocenske morene raznih obdobj poledenitve. Ledeniki so tvorili šestokrat zaježitve zato so jezerske usedline pasastih - krednih glin zelo pogoste in se ponekod tudi izkoriščajo (Srpenica). Aluvialni prodnati nanosi zapolnjujejo in prekrivajo prvotne glacialne konglomerate in breče, često pa jih poglobljen vodni tok tudi intenzivno erodira. Zaradi tipa geološke sestave, oziroma njegove razdrobljenosti in prisotnosti razmeroma močnih vodnih tokov, s pretežno erozivnim vzdolžnim profilom, je proces poglobljanja in korozije v stalnem razmahu, kar izredno otežkoča stabilizacijo brežin in često tudi dolinsko gospodarstvo nasploh.

GEOLOŠKO PETROGRAFSKE RAZMERE

Pregled kamenin po geoloških dobah na obravnavanem ozemlju je povzet po avstrijski geološki karti Tolmin v merilu 1 : 75 000 ter italijanskima geološkima kartama Tolmin 1 : 100 000 in Trbiž 1 : 100 000.

Kamnine navajamo po dobah od najstarejših, ki se tu pojavljajo, do najmlajših:

MEZOZOIK

Triada	petrografski opis
srednja - anizična stopnja	dolomit, svetlo siv do siv, krušljiv, ponekod plastovit
ladinska stopnja	kremenov porfir, kislá magmatska kamnina skrilavci, tufi, konglomerati, dolomit, krušljiv, sivkast
zgornja - karnijska stopnja	skrilavci, laporji, peščenjaki (rabeljski, amfiklinski, psevdofiljski)
retska in noriška stopnja	svetel apnenec (dachsteinski) skladovit; glavni dolomit, svetlosiv, ponekod skladovit, drugod masiven; baški dolomit, tenko plastovit z lečami in gomolji roženca;
Jura	
spodnja	apnenec siv tanko plastovit z vložki rožencev;
srednja	siv brečast apnenec;
zgornja	laporni apnenec, tenko plastovit v menjavi s skrilavci laporji in roženci;
Kreda	
zgornja	apnenec tenko plastovit z vmesnimi polami, lečami in gomolji roženca (volčanski apnenec); rudistni apnenec, svetel skoraj bel debelo plastovit; lapornati apnenec z roženci (rdečimi in sivimi, tipična scaglia); fliš - menjavanje rdečkastih laporjev, ki navzgor prehajajo v zelenkasto sive z drobnozrnatimi peščenjaki;

KENOZOIK

Kvartar

Pleistocen (ledena doba)

morene (ledeniške groblje) v glavnem nesprijet robot nesortitan material;
pobočne breče, sprijeti (cementirani) grušč (oglati kosi apnenca in dolomita);
konglomerati, sprijet prod (zaobljeni apnenčasti in dolomitni prodniki);
jezerska kreda (finozrnat karbonaten material, svetli in temni pasovi);

Holocen

grušč (apnenčast, dolomitni); prod - rečne naplavine; pesek - rečne naplavine.

Srednjetriadni (anizični) dolomit se nahaja le v vzhodnem delu občine kot širši pas na obeh straneh Idrijce do Dolenje Tribuše.

Kremenov porfir se pojavlja v več manjših nahajališčih:

- na desnem bregu Idrijce pri Reki in pri Selcah ter ob Dobrščici,
- na levem bregu Idrijce na pobočju Stopnika,
- na južnem pobočju Pristanja (posamezna manjša nahajališča) v Zgornji Trenti.

Srednjetriadni (wengenski) skrilavci, tufi in konglomerati obdajajo kremenov porfir v nahajališčih na področju Idrijce, samostojno pa se pojavljajo tudi jugovzhodno od tod.

Srednjetriadni dolomit (šlernski), tipičen krušljiv dolomit se nahaja na dveh mestih:

- predel med izviro Tolminke in višje nad njenim desnim bregom
- okolica Loga v Zgornji Trenti.

Zgornjetriadni skrilavci, laporji in peščenjaki (z vmesnimi plastmi apnenca) se nahajajo kot

- manjše krpe na področju Mangrta (rabeljske plasti),
- okolica Knežjih Raven in Grahovega (amfiklinski skladi),
- zahodni del okolice Sel, ob potoku Koritnice in predel Porezna (psevdoziljski skladi).

Zgornjetriadni apnenec (dachsteinski) skoraj bel in debelo skladovit gradi večja področja:

- vzhodni del Mangrta, ves severni predel nad Zgornjo Trento vse tja do Triglava;
- vsa pogorja od Polovnika dalje proti vzhodu Krn, Vogel, Kuk, Šija proti Črni prsti.

Zgornjetriadni dolomit (glavni dolomit) je pogosten skupaj z dachsteinskim apnencem

- v predelu Mangrta z okolico,
- nad Kobaridom (NE del na levem bregu Soče),
- širša okolica od Idrijce proti severu na Šentviško goro in od Idrijce proti zahodu, predel Banjščice.

Zgornjetriadni baški dolomit z vložki rožencev zavzema kar precejšnja področja

- okolica Kojce proti zahodu, pobočja Koriške gore (1070 m), se nadaljuje preko reke Koritnice, pobočja Kotlja dalje proti zahodu, v dolini Kneže, jugozahodno od Lubinja.

Jurski sedimenti (spodnje, srednje in zgornje) nastopajo v vzporednih ozkih pasovih, ki se vlečejo od zahoda proti vzhodu. Prvo nahajališče poteka od Podbrda ob reki Bači do Hude Južine, proti zahodu so iz teh sedimentov med katerimi prevladujejo apnenci Koriška gora (1070 m), Vrh Kozjic, okolica Podmelca ter pod Kobiljo glavo (zahodni in južnozahodni del). Drug tak pas obsega južni predel pod Črno prstjo, goro Ploča (1269 m) se nadaljuje proti zahodu do Žabiških Raven in še dalje skoraj do Čadra. Pas je prekinjen oziroma na več mestih prekrit z gruščem,

- ozek pas teh kamnine poteka še od Kamnice (desni breg Soče, zahodno od Tolmina), severno nad reko Kamnico na pobočja Kolovrata proti zahodu do Kamna na Soči,
- znova se pojavijo pri Libušnji, se nadaljuje proti zahodu prek Ladre, nato na Volnik (793 m), pod Magozdom preko Soče dalje proti zahodu po pobočju skoraj do vrha Stola (1668 m).

Ozek pas zgornje jurskih apnencev se nahaja na desnem bregu Idrijce (kmalu za Dolenjo Tribušo) in se nadaljuje proti severu.

Zgornjekredni tenko plastovit apnenec z roženci (volčanski apnenec)

- zavzema največje površine širše okolice Tolmina, pogorje Kolovrata, predel med Volčami in Modrejco, se nadaljuje proti vzhodu ob spodnjem toku Bače, s prekinitvijo se znova pojavi ob desnem bregu Idrijce pri Slapu, od tod proti severovzhodu do Grahovega,

- predel severno od Tolmina: začetek vzhodno od Vrsnega, tik pod Mrzlim vrhom (1360 m) in še ob Tolminki,
- vzhodno od Tolmina, severni, južni in vzhodni predel Kobilje glave,
- pas južno od Nemškega rovta proti vzhodu na Znojile in še naprej proti severovzhodu ter predel Durnika (1151 m) z okolico.

Zgornjekredni rudistni apnenec se pojavlja v številnih zelo ozkih pasovih, ki spremljajo volčanske apnenec, na primer v pobočju severno do Volarij pod Mrzlo goro, nato ozek pas severno od Mrzlega vrha, Zadlaz - Žabče, pri Slapu (levi breg Idrijce). Ker se pojavlja v tako ozkih pasovih, ni pomemben kot matična kamenina za tvorbo tal.

Zgornjekredni laporni apnenec z roženci (scaglia) zavzema nekoliko večje ozemlje pod vrhom Pleče (1304 m) vzhodno od Kobarida.

Zgornjekredni fliš zavzema večje površine

- na desnem bregu Soče, srednji višinski pas pobočij nad Serpenico,
- južno od Kobarida, Svina planina, okolica Livka, Kovačičeva planina na Senici,
- južno od Voljč, Ciginj, predel v trikotu med Sočo oz. izlivom Idrijce pri Mostu na Soči, pri Bači pri Modreji, proti severu pa predel Rakovec (desni breg Idrijce),
- severno od Tolmina na levem bregu Soče:
 - od čezsoče ob rečici Slatinek,
 - od Magozda dalje proti vzhodu pod Drežnico preko Koseč,
 - večja krpa pri vasi Smast, od vasi Krn, severni in južni del pod Slemenom se nadaljuje v ožjem pasu nad elvim bregom Tolminke, nato se razširi proti jugovzhodu in doseže večje površine nad Podtolminom, nad Podlubinom tja proti Koblji glavi.

Pleistocenske morene se nahajajo v dolini pod Mangrtom, v dolini Soče se pojavljajo mestoma od Zgornje Trente pa vse do Tolmina. Na mnogih mestih so eridirane, ponekod pa prekrite s pobočnim gruščem in mlajšimi naplavinami.

Pobočne breče zazvemajo večjo površino nad Čadrgom (severno od Tolmina). Pogostna so tudi še manjša nahajališča na pobočjih, ki spremljajo reko Sočo, zlasti v njenem zgornjem toku.

Konglomerati se nahajajo v dolini reke Soče v Bovški kotlini, drugod pa so pogosto prekriti s hudourniškimi vršaji.

Jezerska kreda ("pasovita glina") se nahaja na več mestih v dolini reke Soče. Najbolj pa je obsežno nahajališče pri Serpenici, ki ga tudi izkoriščajo.

Holocenski pobočni grušč (apnenčasti in dolomitni) gradi velika melišča pod strmimi stenami Mangrta, potem v Zgornji Trenti, nad dolino Lepene, na južnih pobočjih Polovnika (severno od Trnovega), jugozahodna pobočja Krna, planina Dol s predeli nad Drežnico, nato predel "Nad peski" visoko nad Vrsnim, nato nad zgornjim tokom Tolminke, prav tako "V prodeh" v okolici Žabiških Raven, nato "V prodeh" na južni strani Bohinjskega grebena tj. nad Knežjimi Ravnami, na planini Nemški Rovt in nato vsa južna pobočja grebena od Rodice (1963 m) proti vzhodu do Koble (1499 m).

Rečne naplavine proda in peska predstavljajo le ozke ravnice ob rečnih strugah na več mestih ob Soči, Nadiži, Bači in Idrijci.

Ozemlje Tolminske občine je v geološkem smislu zelo pestro zgrajeno. Sestoji iz več tektonskih enot (banjiška sinklinala, ponikvanski pokrov, podmelski pokrov). Plasti fliša in volčanskih apnencev so pogosto nagubane. Ozemlje sekajo številni prelomi. Najdaljši in najpogostejši imajo dinarsko smer (NW-SE). Glavni prelom je idrijski, ki se nadaljuje skozi Tolmin. Izraziti so še podmelski, baški, lomski, doblarski in drugi prelomi. Najstarejši potekajo v alpski smeri (E-W), vendar so bolj redki.

Če se ne oziramo na geološko starost kamenine, temveč le na njen petrografski značaj, ki je v tesni zvezi z nastankom in razvojem tal, lahko enostavneje povzamemo geologijo ozemlja Tolminske občine.

Največje površine zavzemajo apnenci in dolomiti, ki grade vse najvišje vrhove in grebene od Zgornjega Posočja tja do Bače na vzhodu.

Zelo veliko ozemlja pa sestavljajo apnenci, ki vsebujejo rožence (amorfni kremen, SiO_2), ki se nahajajo kot leče ali gomolji med plastmi apnenca. Tla, ki se razvijejo na taki matični kamnini, kažejo kislo reakcijo. Taki so jurski apnenci z roženci, zgornjekredni (volčanski) apnenci z roženci pa tudi zgornjetriadni baški dolomit z roženci. Vse te kamnine gradijo širši pas, ki poteka od reke Bače pri Grahovem, sega preko Idrijce in se nadaljuje proti zahodu prek Tolmina po obeh straneh Soče na Kolovrat do Livka, po drugi strani pa do Libušnje ter planine Sleme. Ožji pas dolomita z roženci pa se nahaja še severno od Kobarida nad desnim bregom Soče, se nadaljuje proti zahodu v Treski (688 m) in nad Serpenico na Hum (1109 m) do Učeje. Te kamnine niso v sklenjeni površini, temveč so na mnogih mestih prekrite ali prekinjene (s flišem, morenami, prodom, peskom itd.).

Tretjo veliko skupino kamnin predočujejo klastične sedimentne kamnine, ki obsegajo zgornjekredni fliš ter zgornjetriadne in srednetriadne skrilavce, laporje, peščenjake ponekod s plastmi tufov, oziroma konglomeratov ali celo apnenca.

Velike površine zavzema prav fliš, ki pa ni problematičen saj za razvoj tal predstavlja karbonatno matično podlago. Na predelu spodnjega toka Idrijce, Bače in Porezna pa skupno izmenično pojavljanje karbonatnih z nekarbonatnimi kamninami ustvarja bolj komplicirano podlago za tvorbo tal. Vse te kamnine so za vodo neprepustne in podvržene plazovom.

Menjavanje glinastih skrilavcev z laporji in apnenimi ali pa kremenovimi peščenjaki ali plastmi apnenca predstavlja v večini primerov vendarle nekarbonatno podlago. Vse te kamnine pa podlegajo v prvi vrsti mehanskemu preperevanju, zato prispevajo precej substrata (preperine) za tvorbo tal. Zato so predeli, ki so zgrajeni iz teh kamnine, zaobljeni in prekriti s talno odejo in vegetacijo.

Kot mineralna surovina je pomemben trdi lapor (primeren za proizvodnjo cimenta), uporabni pa so kot gradbeni material apnenci, apnena breča, flišni peščenjak, drobljiv dolomit, prod in pesek. Uporaben je tudi roženec pri določenih metalurških postopkih.

TLA

Osnovni pogoj življenja, večini višjim rastlinskim in živalskim vrstam in končno človeku, omogočajo neposredno in posredno tla, ki vsebujejo specifično lastnost - rodovitnost.

S tega stališča je problematika tal ena najvažnejših v človeškem življenju. Zato je razumljivo, da se je tudi tlom posvetila samostojna veda, ki proučuje zakonitosti: nastanka, razvoja, rodovitnosti in drugih vprašanj, ki omogočajo človeku znanstveno in laično orientacijo o možnostih posrednega in neposrednega izkoriščanja.

Vprašanje tal je še posebno važno v gorskih predelih, ki dajejo pedogenetskim procesom s stališča reliefa svojstvene pogoje.

Spremembe v tleh potekajo več ali manj v zelo dolgih razdobjih, ki presegajo življenjsko dobo človeka in celih generacij ter so zato le malo opazne. Občutne postanejo šele takrat, ko zavzamejo velik obseg in prekinejo oziroma zmanjšajo produktivnost. Tako stanje je mogoče popreviti le z velikimi stroški in žrtvami, ki so vedno veliko večje kot žrtve vložene v omejevanje in omejitvev zmanjševanja rodovitnosti in posledic, ki iz tega izvirajo.

V Alpskem Posočju je problem tal in njihove ustrezne izrabe izredne važnosti. Procesi, ki sodelujejo pri tlotvorbi - pedogenetski procesi in faktorji, so na obravnavanem območju često v kritičnih sorazmerjih in veličinah. Zato bi morali biti vsi ukrepi, ki se nanašajo na tla, v popolnem sorazmerju s produkcijskimi sposobnostmi.

Po Dukačajevu so tla funkcija petrografskega substrata, klime, vegetacije, reliefa in razvojne starosti. Že na osnovi definicije in že obravnavanih kvalitet posameznih elementov moremo zaključiti na kritične razmere, ki jih dejansko potrjuje stanje tal na terenu. Tipično za območje Posočja je absolutno prevladovanje karbonatne petrografske podlage, ki omogoča veliko počasnejšo tlotvorbo kot silikatne kamenine, ki obenem puščajo tudi veliko več stabilnih produktov preperevanja. Naši apnenci vsebujejo 99,5% CaCO_3 in samo okoli 0,5% ostalih mineralov, iz katerih nastane drobno tlo. Zato lahko nastane s kemijskim prepere-

vanjem iz 100 kg apnenca le 1 kg tal; in 35 cm debela plast zemlje šele približno v 39000 letih. Intenzivnost preperevanja različnih karbonatov je seveda različna: najpočasnejša trdih apnencev, hitrejša mehkejših, zlasti intenzivno pa je razpadanje laporjev.

Klimatske prilike z elementi padavin in temperature povzročajo intenzivno mehansko razpadanje zlasti v obliki grobih delov, ki izrazito prevladujejo v visokih legah in ob prelomih geoloških skladov.

Vpliv reliefa na tvorbo tal je predvsem v pospešenem površinskem premeščanju delov tal, od najfinejših disperzij, jonov in molekul do grobih peščenih in skalnatih frakcij. Proces premeščanja (translokacije) pospešuje kroženje vode, zlasti z intenzivnim odtekanjem po površini. Pestre orografske razmere, poudarjene z izredno strmimi nagibi pobočij, nudijo idealne pogoje za razvoj hudournikov in brezštevlnih mikroreliefnih vodotokov, ki prenašajo ogromne količine talnih delcev. Z zmanjševanjem vlečne sile vode nastopa, na položnejših predelih, sukcesivno taloženje. Ta proces je osnova za nastanek in razvoj deluvialnih tal.

Tla na katerih nastane površinska erozija, so osiromašena predvsem na elementih rodovitnosti: taka tla imenujemo denudirana (ogoličena) tla. Po dolinah Alpskega Posočja nastopajo deloma tudi aluvialna (naplavljen) tla. Na plavinah bogati vodotoki poplavlajo in taložijo erozijske produkte na območjih širokih prečnih in položnih vzdolžnih profilov. V sedanjih obdobjih je aluviacija vse redkejša zaradi globoko zarezanih korit vodotokov.

V diluviju so na tvorbo tal najmočneje vplivali ledeniki in ledeniške vode, tako so nastala glacialna (ledeniška) tla, na številnih pleistocenskih morenah in fluvio-glacialna tla sedimentiranih elementov talnega profila. V Posočju so bile posledice poledenitve še izdatnejše zaradi že oblikovanega reliefa, ki je omogočal obsežne zajezitve in tudi lokalni potek ledenikov. Tako je nastanek tal predvsem v večjih dolinskih predelih Alpskega Posočja vezan na fluvio-glacialne razmere posameznih območij.

Iz navedenega lahko zaključimo, da je autohtonih tal - residualnih (nastalih na mestu nastanka) v Alpškem Posočju zelo malo in, da v večini prevladujejo, prav

vsled orografskih razmer, prenesena tla, imenovana tudi koluvialna ali alohtona.

Na kvaliteto in kvantiteto talnega profila odločno vpliva tudi vegetacijski pokrov, ki predstavlja osnovo organskemu delu pedosfere. Takozvana biotizacija sterilne rahlice, ali "kompaktne" geološke podlage, omogoča progresivni razvoj rastlinskih in živalskih organizmov, ki pasivno in aktivno sodelujejo pri razvoju tal. Pionirsko rastlinstvo: v visokogorskih območjih, ob hudournikih, na rečnih prodiščih in povsod na katerikoli način ogolelih predelih, nam nedvomno kaže največji vpliv na razvoj tlotvornih procesov. Pred vsemi prednjači gozdno rastje, ki poleg ostalih pozitivnih funkcij, še producira največje količine organskih snovi in čigar mehansko in kemijsko delovanje obsežnega koreninskega sistema je najintenzivnejše.

Zato je varovanje in vzdrževanje ustreznega rastlinskega pokrova ena glavnih nalog pravičnega gospodarjenja z zemljišči. V zvezi s tem je potrebno naglasiti izredno važne vplive človeka in njegovega "gospodarjenja" s tlemi. Zaradi že naštetih razmer tlotvornih činiteljev, ki v alpskih predelih zavzemajo ekstremnejše vrednosti, je vpliv človeka še toliko večji. Upravičeno moremo zato šteti antropogeni vpliv v Alpskem Posočju kot eden najvažnejših tlotvornih činiteljev. Pri tem moramo predvsem upoštevati njegove škodljive vplive, ki jih predvsem podčrtuje očitno nesorazmerje med dolžino procesa nastanka in dolžino procesa uničenja oziroma degradacije talnega profila.

Za ustrezne ukrepe progresivnega razvoja in vzdrževanja ravnotežja kompleksa vegetacija - tlo je med drugim potrebno tudi natančnejše spoznavanje in kartiranje talnih tipov. Delo samo je zaradi obsežnosti območja in pestrosti detajlov razmeroma težko in bi zahtevalo za točnejše podatke, ogromno truda in znanja.

Namenu načelnega spoznavanja problematike Alpskega Posočja bi zato zadostovala globalna uvrstitev lokalne pedosfere v tisti del talnega sistema, ki obravnava skeletna tla.

Gračanin navaja, na podlagi ugotovitev, iz pedoloških kart različnih dežel, da so skeletna vsa tista tla, ki vsebujejo večjo količino vezanega ali nevezanega kamenja.

Po klasifikaciji Zaharova bi mogli talne tipe uvrstiti tudi v:

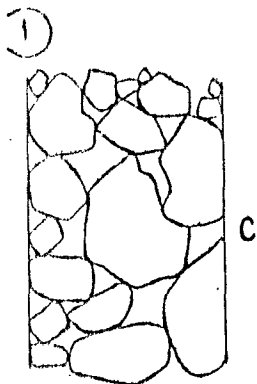
1. Planinski tip karakteriziran z močno eluviacijo, skrajšano dobo humizacije, ali različno stopnjo humizacije, z ozirom na fluktuacijo vlažnosti in temperature. Iluviacija je samo v razvitih globljih tleh.
2. Podzol, ki se razvija v humidnih, zmerno toplih predelih pod gozdno in travniško vegetacijo. Glavna značilnost in osnovni proces geneze profila je acidifikacija.

V tem intervalu bi mogli govoriti: o rendzinah, ki so najbolj razširjene in številnih prehodih regresivnega in progresivnega značaja; o rjavih karbonatnih tleh in končno o klimatozonalnem tipu, ki kaže vse značilnosti podzolizacije. Klasifikacija tal v tem smislu je veliko težja, kot je osnovna razdelitev skeletnih tal, kamor jih po vsej pravici prištevamo zaradi večje ali manjše skeletnosti in skeletoidnosti talnih profilov v pretežnem delu Alpskega Posočja.

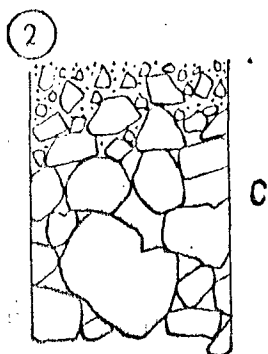
Po Gračaninu zavzemajo skeletna tla cel niz različnih razvojnih stopenj od absolutno kamenitih predelov, preko kamenitih diluvialnih sedimentov, do slabo kamenitih predelov, pokritih s produkti fizikalnega razpadanja kamenin in obraslih s travno ali gozdno vegetacijo. Sistem klasifikacije je osnovan na disperzoidnosti, ki more tudi laiku povedati osnovno značilnost talnega profila. Deli jih na skeletna tla: imajo več kot 50% skeletnih delcev; in na skeletoidna, ki imajo manj kot 50% skeleta. S preprostimi ustreznimi poimenovanjem in vrstnim redom označevanja lastnosti talnega profila doseže razmeroma dobre rezultate na hiter, enostaven in razumljiv način.

S tega stališča bi morda na podoben način in ustreznimi izpopolnitvami kazalo obravnavati problem pedološke klasifikacije tudi v Alpskem Posočju.

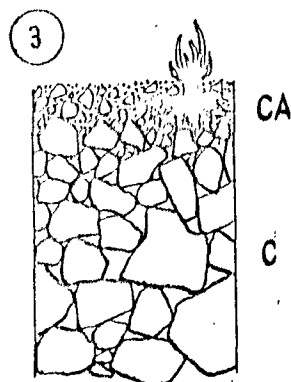
PROGRESIVNE SUKCESIJE NA MELIŠČU
(Profili skicirani v K.o. Čadrg v Meleh nasproti Pologarja)

C - Groba mel zlasti na vleknjenih položajih. Apnene skale \varnothing do 60 cm, deloma škriljavci. Material v neprestanem gibanju. Veliki zračni prostori. Za vegetacijo ni pogojev.

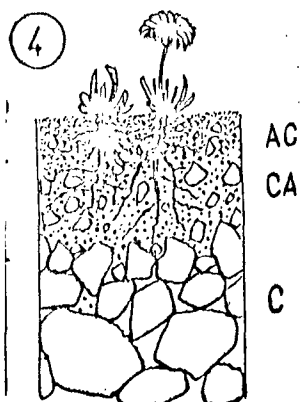

C - Grob material \varnothing do 25 cm; proti površini vse drobnejši, ostro robat, peščen. Vsi deli skeleta so obdani s tanko plastjo zemljate prašne prevleke. Mestoma kot prevleka, drobna peščena zrna na bolj grobih skalah. Zračni prostori še vedno veliki, vendar znatno omejeni. Še ni pogojev za vegetacijo.

CA- Drobno, ostro peščen sloj. Vsi skeletni delci obdani s plastjo zemlje. Horizont deloma prekoreninjen z močnejšimi koreninami. Tanjše korenine sežejo v C sloj.

C - Skale so obdane z debelejšo plastjo zemljatih delcev, kot v primeru profila 2. Zračni prostori omejeni na C horizont, deloma še tudi v CA. Vegetacija posamič in v rušah.

AC- Mineralni drobno peščeni sloj je dobro razdrobljen in obdan z zemljatimi delci, ki stvarjajo videz drobno grudičaste zemlje. Sloj je kompakten in dobro prekoreninjen, zlasti na prehodu v CA.

CA- Podoben kot v profilu 3, le da je globlji in še bolj popolnjen z zemljatimi delci.

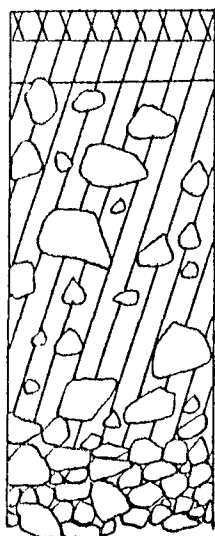
C- Podoben kot v profilu 3. Vegetacija prehaja v rušnato obliko. Posamič se pojavlja tudi drevje.

Determinirana vegetacija:

<i>Ostrya carpinifolia</i>	<i>Buphtalnum salicifolium</i>
<i>Fraxinus ornus</i>	<i>Campanula caespitosa</i>
<i>Epilobium salicifolium</i>	<i>Tusilago farfara</i>
<i>Agrostis</i> sp.	<i>Stachys</i> sp.

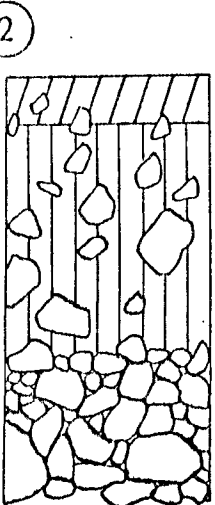
REGRESIVNE SUKCESIJE RENDZINE NA MORENI

(Profili skicirani v K.o. Čadrg na območju nasproti izviru Tolminke)

A_{oo}A_oA_{oC}

C

Sklenjen gozd bukve (gozd)

A_{oo} - Sloj nerazkrojene in slabo razkrojene stelje ter drugih organskih snovi.A_o - Horizont črnega drobno meljastega humusa, mineralno bogat, svež, močno prekoreninjen zlasti z zeljasto vegetacijo.A_{oC} - Horizont tvori humozni sloj, ki je izdatno zapolnjen z gruščnatim in peščenim materialom. Humus je meljaste fine strukture, je svež. Sloj je prekoreninjen, zlasti z drevesnimi koreninami.C - Zbit sloj morenskega grušča in peska.
Združba: Anemone - Fagetum typicumA_oA_{1C}

C

Pašna jasa v gozdu (gozdnat pašnik)

A_o - Plitev humozen sloj, dobro prekoreninjen, temne barve, drobno meljaste strukture, rahel. Svež do suh.A_{1C} - Horizont je svetlejšje barve, izpran, fino peščen, meljaste strukture, slabše je prekoreninjen, svež, zbit.

C - Zbit sloj morenskega grušča in peska.

" Determinirana vegetacija:

Tusilago farfara

Cynanchum vincetoxicum

Rhamnus carniolica

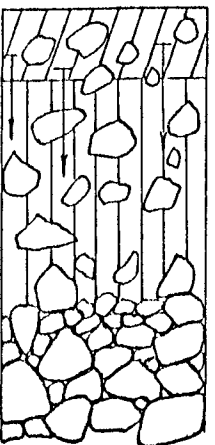
Aconitum angustifolium

Berberis vulgaris

Erodirana goličava (goličava I.kategorije)

A_{oC} - Temen humozen sloj, dobro prekoreninjen, mineralen, suh, fino meljast, vmes tudi grobi deli skeleta.A_{1C} - Izpran, izbeljen sloj, zbit z geološko gruščnato peščeno morensko podlago. Gornji del, pod humoznim, še prekoreninjen. Sloj je suh.

C - Zbit sloj morenskega grušča in peska.

A_{oC}A_{1C}

C

Determinirana vegetacija:

Globularia cordifolia

Dryas octopetala

Sarthamnus scoparius

Cynanchum vincetoxicum

Erica carnea

Amelanchier ovalis

Rhamnus carniolica

Ostrya carpinifolia

Fraxinus ornus

Ekosisteme, v našem primeru gozdne, grmiščne in travniške ekosisteme sestavljajo in na njih delujejo klimatski, edafski (talni), orografski, reliefni in biotski dejavniki. Vsak od njih je sestavljen iz več elementov in je zelo zamotan. Klimatski faktor zajema pojave ozračja, npr. kemično sestavo, vlažnost, padavine, toplotni in svetlobni režim, vetrovnost ipd. Vsi ti pojavi se z neskončnim številom kombinacij medsebojno prepletajo in delujejo na življenje v ekosistemu (gozdu, travnišču ipd.) na njegovo biološko strukturo in rast.

Vpliv klimatskega dejavnika se zrcali tudi pri nastajanju tal, kjer povzroča razvoj oziroma spremembe v mehaničnih, fizikalnih, kemičnih in bioloških lastnostih. Tla so izredno zamotana in občutljiva dinamična tvorba, ki obdaja talne organe rastlin in so zanje nosilec talne klime, to pomeni, da jim določajo režim preskrbe z vodo, zrakom in hranili. Zaradi velikega števila elementov iz katerih so sestavljena tla in zaradi njihove velike variabilnosti je število "modelov" talnega okolja večje kot število klimatskih oblik. Orografska oz. reliefna razčlenjenost pokrajine vpliva na odklone od regionalne klime in talne odeje ter tako ustvarja številne variante okolja s posebnim lokalnim pečatom.

Splošne ekološke razmere pogojujejo veliko število ekosistemov. Vsak od njih predstavlja svojstven okvir za živi svet na primer nekega gozda, travnišča ipd. V njih je množica avtotrofnih in heterotrofnih vrst organizmov z nepreglednim številom individuumov. Ti organizmi so kot vrste in individuumi mnogostransko medsebojno povezani in soodvisni z dejavniki okolja. Živi svet se torej ne ureja le po abiotskem delu narave, temveč si pogoje okolja tudi sam aktivno oblikuje v ustreznem ekosistemu. To ravnotežje je dinamično in vsak dejavnik ima v njem svojo vlogo. Tako lahko navidezno nepomembne premik v dejavniki ekosistema (talnih, klimatskih, biotskih itd.) izzove vrsto verižnih reakcij, ki vplivajo na ekosistem kot celoto. Vzemimo kot primer zmanjšanje vsebine mobilnega fosforja v tleh, ki ga lahko povzroča povečana kislost tal. Pojavijo se zaznavne spremembe v biotopu; znaten padeč števila populacij celolitnih bakterij, zmanjšanje števila vrst in številčnost populacije talne favne, zmanjšanje

aktivnosti mineralizacije organske snovi (tj. poslabšanje prehrane v biotopu). To povzroči npr. zmanjšanje prirastka drevesnih vrst, spremembo naravne strukture in sestave drevesnih in drugih rastlinskih vrst oziroma povečanje deleža manj kvalitetnih rastlinskih vrst. Pri pašnikih se zmanjša beljakovinska vrednost krme itd.

Znano je, da obstaja soodvisnost med rastlinstvom in kakovostjo oziroma lastnostmi tal. Razlike v petrografskem substratu, kemičnih, fizikalnih lastnostih, vodnem režimu in drugih lastnostih tal imajo za posledico bolj ali manj očitne razlike v floristični sestavi (kvalitetni in kvantitetni) rastlinske odeje.

Rastlina in rastlinska združba (tífocenoza) najbolje uspeva oziroma največ proizvaja v naravnem okolju, ki ustreza njenim genetično prirojenim in zgodovinsko razvojnim zahtevam po okolju. V naravnih razmerah nastaja med okoljem in rastlinsko združbo dolgotrajno dinamično ravnotežje. Produkt tega ravnotežja so tudi tla, ki so kot smo že omenili, nastala ob delovanju tlatvornih dejavnikov klime, geološke-litološke podlage, reliefa, živin organizmov in njihovih ostankov ter časa. Čim intenzivnejše se uveljavljajo posamezni od njih, tembolj njihovo delovanje po svoje oblikuje tla.

Za proučevano območje je značilna izredna orografska in reliefna razgibanost. Vrstljo se strma pobočja, številni grebeni, globoki jarki in ozke vodne doline. Karbonatni kamnini, pretežno dolomit in apnenc gradita matično podlago na kateri leži talna odeja. Skalna podlaga je (zlasti na apnencu in manj na dolomitu) zelo razgibana v vertikalni smeri mezoreliefa in mikroreliefa. Brez talne odeje bi imeli pred seboj skalno površje prekinjeno z nešteti razpokami, luknjami in žepi različne globine in velikosti, ki se menjavajo v nepravilnem zaporedju z vzboklinami, policami, bloki in skalami različne velikosti. V teku tlatvornih procesov je zemlja zapolnila depresije in razpoke tako razgibane podlage in oblažila razgibanost površja. Vendar zemlje povsod ni toliko, da bi kamnito podlago povsem prekrila. Zato je poleg topografske razgibanosti glavna značilnost talne odeje na apnencu in dolomitu njena neenakomerna in stalno menjajoča se globina.

Koreninski sistem rastlinskih vrst, posebno še drevesnih se pogosto razvije in prilagodi mozaični naravi talne odeje, ki jo sistematska klasifikacija razvršča v talne enote, ki se razlikujejo poleg fizikalnih lastnosti (globina,

poroznost, zračnost, vlažnost, struktura itd.) tudi po kemičnih lastnostih (aciditeta, zasičenost, koncentracija hranilnih snovi itd.).

Za obravnavano območje je značilna velika količina padavin, ki največkrat presega 2000 mm letno in relativno visoke vrednosti letnih temperatur, kar ustvarja ugodne razmere za razkroj organske snovi oziroma humifikacijo in večjo biološko aktivnost tal. To ne velja za višje lege alpskega in predalpskega sveta, ki je neugodno razmerje med obilnimi padavinami in nižjimi temperaturami. Tako se na primer pri rendzinah ne srečujemo pogosto s problemom sušnosti tal, navkljub majhni globini tal, večji strmini in propustni karbonatni podlagi. To so pomembne ugotovitve po eni strani za pašniško rabo, pri gozdnih površinah pa kažejo na večje možnosti uspevanja nekaterih drevesnih vrst, na primer plemenitih listavcev.

Če upoštevamo pedogenetski razvoj oziroma elemente pomembne za nastanek tal, ki smo jih naštetili, lahko delimo tla raziskovanega okolja na tista, ki so nastala na karbonatnem substratu in tla, ki so se razvila na nekarbonatnih kamninah. Slednje so v manjšini in so razširjene v glavnem okoli vodotokov in v manjših nadmorskih višinah območja.

Velike površine pobočij in grebenov na dolomitni in apnenčasti podlagi prekrivajo rendzine, od protorendzine do rjave rendzine. Vmes je cela vrsta prehodov, ki se razlikujejo po stopnji razvoja, načinu preperevanja matične podlage, reliefu, globini profila, humoznosti, vodni kapaciteti, preskrbljenosti s hranili, biološki aktivnosti itd.

Na bolj izravnanih reliefnih oblikah, vznožjih pobočij, zaravnica in nekaterih dolinah so razvita rjava pokarbonatna tla različne globine, po večini bolj ali manj skeletna, za vodo propustna, biološko srednje do dobro aktivna in po večini dobro humozna. Površinska skalovitost je različna, na apnencu je navadno večja kot na dolomitnem substratu, ki ima talno površje bolj gladko brez skal in kamenja. Tu in tam srečamo tudi rjava pokarbonatna sprana (lesivirana) tla, za katera je značilen eluvialni E horizont, ki je zaradi spiranja delcev gline običajno svetlejši. To so navadno globlja tla in bolj preskrbljena z vodo.

Naštete glavne talne enote se na proučevanem območju pogosto medsebojno prepletajo in gradijo talne komplekse, ki pestrost talne odeje še bolj povečujejo.

Druga skupina tal, ki je površinsko manj zastopana na obravnavanem območju, so tla nastala na nekarbonatnih oziroma silikatnih kamninah. To so tla nastala na različnih nekarbonatnih kamninah kot so eruptivne, metamorfne in sedimentne kamnine. Vsaka od teh kamnin daje tlem specifično obeležje, zato je narava matične osnove pomemben diagnostični kriterij. Skupna lastnost teh tal je, da se baze, ki so že tako v manjših količinah, zelo lahko izpirajo. Zaradi takšnih lastnosti so tla siromašna na bazah in bolj ali manj kislila. Eruptivne kamnine, ki so zaradi hidrotermalnih procesov znatno metamorfozirane, razpadejo včasih do večje globine, kjer se nahajajo v polrazpadli obliki. Tak grušč se lahko pomika in ga večkrat najdemo v dolinah v debelih plasteh.

Večinoma so to z vodo dobro preskrbljena tla, kjer prevladuje glinasta komponenta. Tla dobro zadržujejo vodo, so vlažna in najdemo na njih izvire in vode. Tipičen je hiter padec količine humusa z globino tal.

Na nekarbonatni matični osnovi se srečujemo v manjši meri s plitvejšimi tlemi tipa ranker, ki imajo talni profil AC oblike in so nekakšne rendzine na silikatni podlagi, ter s kislimi rjavimi tlemi različne globine. Navadno so srednje do bolj globoka tla, vlažna, biološko manj aktivna in manj humozna.

Na flišnih sedimentih, ki gradijo večje sklenjene površine na raziskovanem območju, so razvita rjava tla, pretežno srednje globoka do globoka. Vidni režim je ugoden, biološka aktivnost je manjša. Za tla na flišu je značilen njihov relativno hiter razvoj.

VEGETACIJA

Sodoben pospešen razvoj tehnike, vedno intenzivnejše izkoriščanje naravnih surovin in dobrin, naraščajoča urbanizacija, nezadržna rast človekove populacije na eni strani ter opuščanje kmetijskih površin, zlasti v visokogorskih in odročnih krajih na drugi strani, odpira vrsto problemov iz področja izkoriščanja oziroma rabe življenjskega prostora ter njegovega smiselnega načrtovanja in urejevanja. Zahteve po izkoriščanju prostora v razne namene se naglo večajo. V pristopnem, večinoma dolinskem (kotlinskem) svetu, kjer je razvita prometna mreža, dosega že meje, ki začno posredno ogrozati ali so že neposredno ogrozile življenjsko okolje. Na določen način je ogroženo življenjsko okolje v manj pristopnih od prometnic zelo oddaljenih krajev, kjer so pogoji in razmere za sodobno življenje manj primerni. Z opuščanjem kmetijskih površin (razseljevanje), zanimanjem kmečkega življenja, izostajajo nekatere vrste kmetijskega gospodarjenja in proizvodnja, ki jo ne moremo zlahka nadomestiti drugje. Veliko je vprašanje dodatne prehranske verige in ne nazadnje socializacije narodnostnega prostora. Zato postaja že akutna potreba urejanja in načrtovanja prostora na način, ki bo omogočal njegovo najbolj kompleksno obravnavanje. To je izvedljivo le na podlagi ekološkega pristopa k tej problematiki. Urejanje prostora v katerem bodo usklajene družbene potrebe in zahteve na eni strani ter ohranitev in vzdrževanje optimalne rabe naravnega potenciala na drugi strani, se lahko uresniči le s kompleksno obravnavo prostora na ekološki osnovi.

Izhodišče metode je v nadašnji naravni obliki vegetacije. Vegetacijska odeja s svojo vsebinsko in količinsko sestavo je nedvomno najboljši pokazatelj in regulator delovanja vseh dejavnikov okolja. V vegetaciji se zrcalijo in najbolj opazijo spremembe v medsebojnem delovanju naštetih silnic živega (biotskega) in neživega (abiotskega) kompleksa narave. Zato nam globoko vsebinsko in solidno poznavanje vegetacije odpira vsestranski vpogled v zakonitosti in delovanje naravnih sil ter v zamotan svet medsebojne odvisnosti

posameznih členov narave. Iluzorno je misliti, da jih vse poznamo in pravilno vrednotimo. Vendar čim več elementov nam je znanih in jih upoštevamo tem bolj lahko definiramo ta silno kompliciran sistem delujočih silnic, ki mu preprosto rečemo narava.

Klimatološke, geološko-litološke, orografske, reliefne in pedološke razmere določenega območja se nedvomno zrcalijo v vegetacijski enoti, zlasti v klimatozonalni fitocenozi. Ker so vegetacijske enote v svoji naravni sestavi veren odsev ekoloških razmer rastišča in zato zanesljiv indikator celotnega kompleksa vseh znanih in neznanih ekoloških dejavnikov, ki učinkujejo na določenem kraju, in so našemu opazovanju in merjenju z aparati težko dostopni ali sploh nedostopni, medtem ko vegetacija reagira na njihovo združeno delovanje. Zato smemo trditi, da je proučevanje vegetacije po sodobni standardni srednjeevropski fitocenološki metodi najkrajša pot in najzanesljivejši način, kako priti do spoznanj kateri ekološki dejavniki oziroma njihovi ekološki kompleksi so odločilni za nastanek in obstoj te ali one vegetacijske enote, za njeno stanje in njeno razvojno težnjo. Takšno spoznanje je seveda dragocena osnova za gospodarjenje s prostorom, to je z gozdom, traviščem in drugimi kmetijskimi površinami, ki se mora tembolj prilagajati naravnim zakonitostim proizvodnega procesa gozda, kmetijskih površin ipd., čimbolj hoče biti uspešno in donosno. Če so vegetacijske enote prikazane na vegetacijski karti, kjer je moč ugotoviti njihovo lego, obliko in obseg, je to pač dovolj zanesljiva podlaga za sodobno in napredno gospodarjenje z gozdom ali kmetijskimi površinami.

Območje tolminske občine, zlasti Posočje, je silno razčlenjen in nehomogen prostor bogat mnogih posebnosti. Te posebnosti izvirajo iz njenega geografskega položaja, zgodovinsko-razvojnega faktorja, vpliva dejavnikov okolja in antropozoogenega vpliva. To bi bile le glavne skupine odločujočih dejavnikov. V okviru vsake pa je veliko število elementov, ki po svoje, bolj ali manj odločujoče vplivajo na lastnosti prostora. Osnovna usmeritev je fitogeografska razčlenitev prostora, ki pripada v glavnem štirim območjem alpskemu predalpskemu, ki ga delimo na prostor s submediteranskim vplivom, dinarskemu

in submediteranskemu. V okviru teh so definirane vegetacijske enote z ekološkimi razmerami, floro, asociacijskimi značilnicami in razlikovalnicami, stratifikacijo združbe, dinamiko razvoja fitocenoze, morebitno ekološko ali gospodarsko pomembno tipološko členitev, gospodarskim ali drugim pomenom ter optimalno rabo prostora glede na biološko ravnotežje združbe in obstojnostjo ekološkega kompleksa.

Vegetacijske enote so zaradi smiselnega pregleda nanizane po sintaksonomskem sistemu, začenši z gozdno vegetacijo prek traviščne vegetacije do združb melišč in naskalne vegetacije. Sinsistematski pregled je naslednji:

Querco-Fagetea Br.-BL. et VLIEG 1937

Quercetalia pubescentis BR.-BL.(1931 n.nud.) 1932

Ostryo-Carpinion orientalis HT.1954 emend.1958

(Orno-Ostryon carpinifoliae TOMAŽIČ 1940 p.p.)

Ostryo-Carpinion dinaricum HT.1959

1. Seslerio autumnalis - Ostryetum HT.et H-IČ 1950

2. Querco-Ostryetum carpinifoliae HT.1958 s.str.

Fagetalia sylvaticae PANL.1928

Carpinion betuli illyricum HT.1956

3. Querco-Carpinetum submediterraneum M.WRABER
(1954) 1960 (n.nud.)

Fagion medio-europaicum S00 (1960)1962

Luzulo-Fagion LOHM.et R.TX.1954

4. Luzulo albidiae-Fagetum montanum MARINČEK 1977 (mscr.)

(Luzulo albidiae-Fagetum M.WRABER (1955) 1958 (p.min.p.)

Eu-Fagion OBERD. 1957 emend. R.TX.1960

5. Anemone trifoliae-Fagetum TREGUBOV 1957

6. Luzulo niveae-Anemone-Fagetum MARINČEK, ZUPANČIČ 1978 (mscr.)

7. Albieti-Fagetum praealpinum ROBIČ 1956 (mscr.)

8. Luzulo niveae-Abieti-Fagetum praealpinum MARINČEK 1978 (mscr.)

9. Fagetum montanum praealpinum MARINČEK 1977 (mscr.)

10. Fagetum subalpinum praealpinum MARINČEK 1979 (n.nud.)

Fagion illyricum HT.(1938) 1859

Primulo-Fagion BOHR.1963

11. Fagetum submontanum MARINČEK, ZUPANČIČ 1977 s.lat.

12. Asperulo-Carpinetum M.WRABER 1969

Lonicero-Fagion BOHR.1963

13. Lamium orvalae-Fagetum praealpinum MARINČEK 1979 (mscr.)

14. Abieti-Fagetum praealpino-dinaricum PUNCER 1979

Ostryo-Fagion BOHR.1963

15. Ostryo carpinifoliae-Fagetum M.WRABER 1966 emend.MARINČEK, PUNCER,
ZUPANČIČ 1979

Luzulo-Fagion illyricum MARINČEK, ZUPANČIČ 1979

16. Querco-Luzulo-Fagetum MARINČEK, ZUPANČIČ 1979 s.lat.

(Luzulo albidiae-Fagetum M.WRABER /1955/ 1958 p.max.p.)

Erico-Pinetea HT.1959

Erico-Pinetalia OBERD.1949 emend.HT.1959

Orno-Ericion HT.1958

17. Orno-Ostryetum AICHINGER 1953

18. Pinetum austroalpinum (AICHINGER 1933) BR.-BL. et SIS.1939

Vaccinio-Piceetea BR.-BL.1939 emend. ZUPANČIČ 1976

Vaccinio-Picetalia BR.-BL.1939

Vaccinio-Piceion BR.-BL.1938

Abieti-Piceion BR.-BL.1939

19. Galio rotundifolii-Abietetum M.WRABER 1959

Rhododendro-Vaccinion BR.-BL.1926

20. Piceetum subalpinum BR.-BL.1938 s.lat.

21. Loreo-Piceetum (M.Wraber 1953 n.nud.) ZUPANČIČ 1976 (mscr.)

22. Aslpenio-Piceetum MOOR 1953, KOUCH 1953

Pino-Ericion BR.-BL. 1939

23. Rhodothamno-Rhododendretum hirsuti (AICHINGER 1933) BR.-BL.et
SISS. 1939

(Pinetum mughi calicicolum AICHINGER 1933 p.p. non. PAWL.)

Quercetea robori-petraeae BR.-BL. et R.TX.1943

Quercetalia robori-petraeae R.TX.1931

Quercion robori-petraeae (MALCUIT 1929) BR.-BL. 1932

24. Blechno-Fagetum HT.(1950) 1962 emend.MARINČEK 1970

Alnetea glutinosae BR.-BL. et R.TX.1943

Populetalia albae BR.-BL. 1931

Aino-Quercion HT.(1937)1938

25. Alnetum glutinoso-incanae BR.-BL. 1915

26. Salicetum (R.TX.1931) M.DREES 1936 s.lat.

27. Aino-Fraxinetum ZUPANČIČ 1979 (prov.)

Molinio-Arrhenatheretea R. TX.1937

Molinietaalia W.Koch 1926

Filipendulion (Br.-BL.1947) LOHM.1967

28. Filipendulo-Geranium palustris W.KOCH 1926

Molinion W.KOCH 1926

29. Molinietum caeruleae W.KOCH 1926

Arrhenatheretalia PAWL.1928

Arrhenatherion BR.-BL.1925

30. Arrhenatheretum medioeuropaeum (BR.-BL. 1919) OBERD.1952

Festuco-Brometea BR.-BL. et R.TX.1943

Brometalia erecti (W.KOCH 1926) BR.-BL.1936

Bromion erecti BR.-BL.1936

31. Bromo-Plantaginetum mediae HT.(1931) 1949

32. Bromo-Brachypodietum pinnati PETKOVŠEK 1977

33. Koelerio-Molinietum arundinaceae SELIŠKAR 1978 (prov.)

Brachypodio-Chrysopogonetalia H-ić (1956) 1958

Scorzonero-Chrysopogonetalia H-ić et HT.(1056) 1958

Scorzonerion villosae H-ić 1949

34. Danthonio-Scorzoneretum villosae HT. et H-ić (1956) 1958

35. Bromo-Chrysopogonetum grylli H-ić (1056)1958

Elyno-Seslerietea BR.-BL.1948

Seslerietalia caeruleae BR.-BL.1926

Seslerion caeruleae BR.-BL.1926

36. Seslerio-Caricetum sempervirentis BR.-BL.1926

37. *Gentiano terglouensis*-*Caricetum firmae* T. WRABER 1970
 38. *Festucetum calvae* T.WRABER 1970 (prov.)

Nardo-Callunetae PREISG. 1949

Nardetalia PREISG. 1949

Nardion BR.-BL.1926

39. *Nardetum strictae* BR.-BL. 1926 s.lat.

Asplenieta rupestris BR.-BL.1934

Potentilletalia caulescentis BR.-BL.1926

Potentillion caulescentis BR.-BL.1926

40. *Potentilletum nitidae* WIKUS 1959
 41. *Potentilletum caulescentis* (BR.-BL.1926)
 42. *Potentillo clusianae*-*Dampanuletum toysii* AICH.1933

Thlaspeetea rotundifolii BR.-BL.1947

Thlaspetalia rotundifolii BR.-BL.1926 emend. SIEB.1977

Thlaspeion rotundifolii BR.-BL.1926 emend. ZOLLITSCH 1966

43. *Papaveri julici*-*Thlaspeetum rotundifolii* T.WRABER 1970

Stipetalia calamagrostis OBERD. et SEIBERT 1977

Stipion calamagrostis JENNY-LIPS 1930

44. *Stipetum calamagrostis* BR.-BL.1918

Epilobietalia fleischeri MOOR 1958

Epilobion fleischeri G.BR.-BL.1931

45. *Leontodonti berinii*-*Chondrilleetum* T.WRABER 1966

Salicetea herbaceae BR.-BL.1947

Slicetalia herbaceae BR.-BL.1926

Salicion herbaceae BR.-BL.1926

46. *Salicetum herbaceae* (RÜBEL 1912) BR.-BL.1913

Arabidetalia caeruleae RÜBEL 1933

Arabidion caeruleae BR.-BL.1926

47. *Potentillo brauneanae*-*Homogynetum discoloris* AICH.1933
 48. *Saxifrago*-*Arabidetum caeruleae* T.WRABER 1912

Floristične posebnosti

V izredno razgibanem svetu tolminskega, kjer se srečujejo povsem nasprotni geografski, klimatski, geološki, pedološki, zgodovinski in še kakšni pojavi, je rezultat njihovega dolgotrajnega delovanja današnji živi svet in kot del njega tudi rastlinstvo. V rastlinah se zrcali burna zgodovina vseh najrazličnejših vplivov, ki so omogočili, da je to območje botanično tako pisano kot redko kje drugje. Pomembno je, da so se vse floristične posebnosti tudi ohranile. Edina izjema je mediteranska vrsta *Cephalaria leucantha*, ki jo je že leta 1779 našel v Trenti HACQUET in jo takrat poimenoval kot *Scabiosa trenta*. Domnevno je izginila zaradi klimatskih sprememb.

Na majhnem teritoriju pripadajo vrste nekaj različnim flornim območjem. V najširšem smislu lahko razdelimo rastline po pripadnosti v tri večje skupine: borealne, srednjeevropske in submediteranske. Predvsem v okviru srednjeevropske flore regije sledimo nadaljnji diferenciaciji, ki točno opredeljuje specifična fitogeografska območja, označena ne samo po floristični sestavi, ampak tudi klimatskom geološko itd., kot je opisano v posebnem poglavju.

Floristične raziskave slovenskega ozemlja so se pričele že pred več kot 200 leti. SCOPOLI, HACQUET, WULFEN in drugi so dali dobro osnovo za poznavanje flore, vendar še danes odkrivamo za našo deželo nove rastline, veliko je bilo najdenih ravno na širšem teritoriju Tolminskega.

Na Tolminskem so zastopani v zaporedju od najvišjih rastišč do doline Soče naslednji geoelementi:

1. Arktično-alpinski florni elementi so razširjeni izključno v gornjem alpskem pasu, to je v kaninskem pogorju, Manrški kupini, na Krnu, v stenah Triglava, pobočjih Prisojnika in Kanjavca. Pogostejše vrste so: *Arabis alpina*, *Bartschia alpina*, *Carex rupestris*, *Cerastium alpinum*, *Dryas octopetala*, *Alyna myosuroides*, *Gnaphalium norvegicum*, *Oxyria digyna*, *Polygonum viviparum*, *Potentilla crantzii*, *Salix herbacea*, *Veronica alpina*, *Saxifraga aizoides*. Med manj pogostimi vrstami, omenjenimi le na eno ali manjše število rastišč so *Andresace helvetica*, *Carex*

curvula, *Leontodon montanus*, *Gentiana orbiculari-*.

2. Borealni in subborealni florni element so relativno številne vrste, po svojem poreklu sicer severnoevropske, ki pa so dobile svoje rastišče največ v mezofilnih in higrofilnih združbah. To so predvsem zelišča in nekatere grmovne vrste: *Calamagrostis arundinacea*, *Campanula rotundifolia*, *Filipendula ulnaria*, *Lycopodium clavatum*, *Oxalis acetosella*, *Pyrola minor*, *Rubus idaeus*, *Salix caprea*, *Viburnum opulus*, *Alnus incana*, *Coodyora repens*, *Geranium robertianum*, *Listera cordata*, *Orthilia secunda*, *Picea abies*, *Pinus sylvestris*, *Vaccinium myrtillus*, *Lycopodium annotinum* in številne druge.
3. Srednjeevropski florni element so v srednji Evropi splošno razširjene vrste. Na ozemlju občine Tolmin so običajnejše do gornje meje montanskega pasu. Nekatere od njih so: *Quercus petraea*, *Luzula sylvatica*, *Tilia platyphyllos*, *Rubus hirtus*, *Mycelis muralis*, *Fagus sylvatica*, *Carpinus betulus*, *Cardamine bulbifera*, *Dianthus sylvestris*, *Phyteuma spicatum*, *Vinca minor*.
4. Južnoevropsko-pontski florni element je na tolminskem skromno zastopan, kar je razumljivo glede na vzhod pomaknjen center razširjenosti. Kot pripadnike temu geoelementu navajamo: *Inula hirta*, *Linum flavum*, *Aster amellus*.
5. Ilirski florni element so v obravnavanem območju izredno zanimive vrste. Ravno tu nekje poteka severna meja njihove razširjenosti in so nahajališča za fitogeografsko razdelitev velikega pomena. Ta geoelement je dobil ime po nekdanji rimski provinci Iliriji. Na tolminskem so naslednje ilirske vrste: *Anemone trifolia*, *Aposeris foetida*, *Aremonia agrimonoides*, *Dentaria eneaphyllos*, *Cardamine trifolia*, *Cyclamen purpurascens*, *Festuca drymeia*, *Geranium nodosum*, *Homogyne sylvestris*, *Hacquetia epipactis*, *Lamium orvala*, *Knautia drymeia*, *Omphalodes verna*, *Rhamnus falax*, *Scopolia carniolica*, *Spiraea ulmifolia*, *Vicia oroboides* in še nekatere.

6. Submediteranski florni elementi so vrste s centrom razširjenosti v submediteranskem geografskem območju , ki ponekod, tako kot na tolminskem po reki Soči, sega globoko v kontinent . Število teh vrst je na obravnavanem prostoru manjše, vendar so s fitogeografskega stališča izredno zanimive. Ugotovljene so bile te vrste: *Aspenula taurina*, *Ruscus aculeatus*, *Asparagus tenuifolius*, *Carpinus orientalis*, *Fraxinus ornus*, *Ostrya carpinifolia*, *Sesleria autumnalis*, *Eryngium amethystinum*, *Chrysopogon gryllus*, *Papaver kernerii*, *Saxifraga incrustata*, *Cytisanthus radiatus*, *Linum julicum* idr.

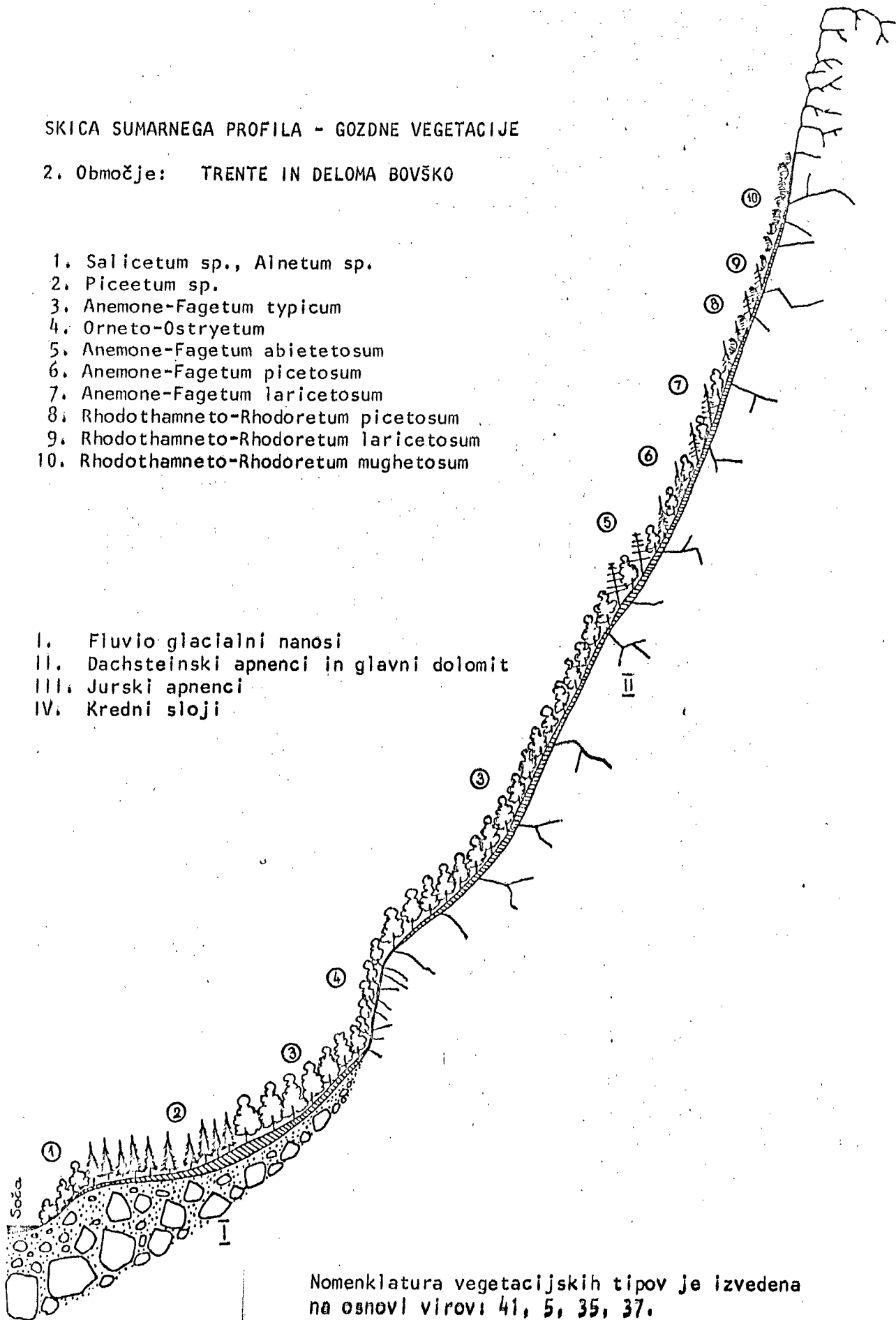
Na koncu tega pregleda omenimo še nekatere endemite, ki so vezani na Jugovzhodne apneniške Alpe; posebno mesto zavzema *Noehringia villosa*, ki je absolutni endemit Slovenije in jo najdemo le na črni prsti, na Poreznu in okolici. Med endemiti s širšim arealom so: *Medicago pironae*, *Thlaspi kernerii*, *Leontodon berinii*, *Festuca calva* , *Festuca laxa*, *Papaver julicum*, *Thlaspi cepaeifolium*.

SKICA SUMARNEGA PROFILA - GOZDNE VEGETACIJE

2. Območje: TRENTE IN DELOMA BOVŠKO

1. Salicetum sp., Alnetum sp.
2. Piceetum sp.
3. Anemone-Fagetum typicum
4. Orneto-Ostryetum
5. Anemone-Fagetum abietetosum
6. Anemone-Fagetum picetosum
7. Anemone-Fagetum laricetosum
8. Rhodothamneto-Rhodoretum picetosum
9. Rhodothamneto-Rhodoretum laricetosum
10. Rhodothamneto-Rhodoretum mughetosum

- I. Fluvio glacialni nanosi
- II. Dachsteinski apnenci in glavni dolomit
- III. Jurski apnenci
- IV. Kredni sloji

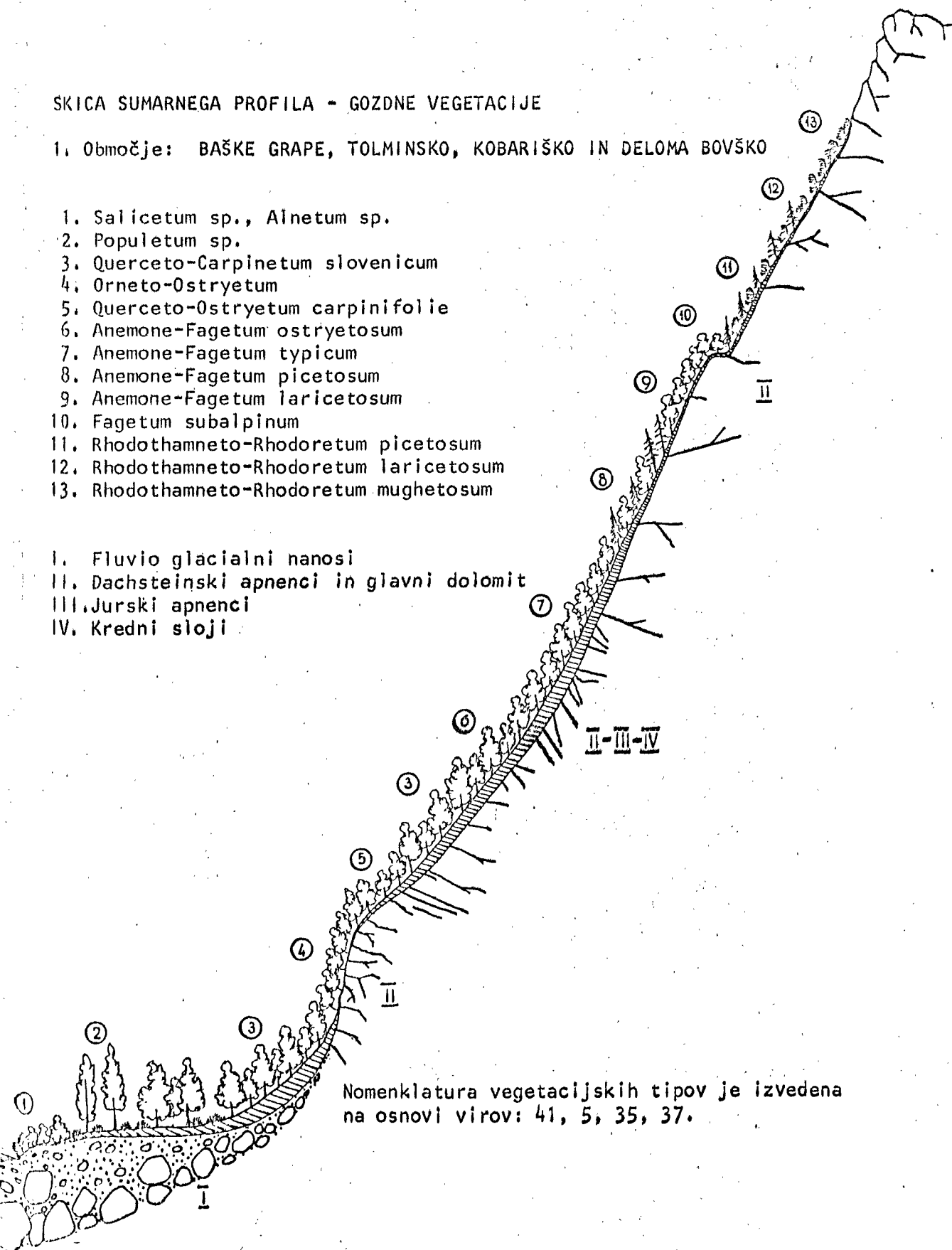
Nomenklatura vegetacijskih tipov je izvedena na osnovi virov: 41, 5, 35, 37.

SKICA SUMARNEGA PROFILA - GOZNE VEGETACIJE

1. Območje: BAŠKE GRAPE, TOLMINSKO, KOBARIŠKO IN DELOMA BOVŠKO

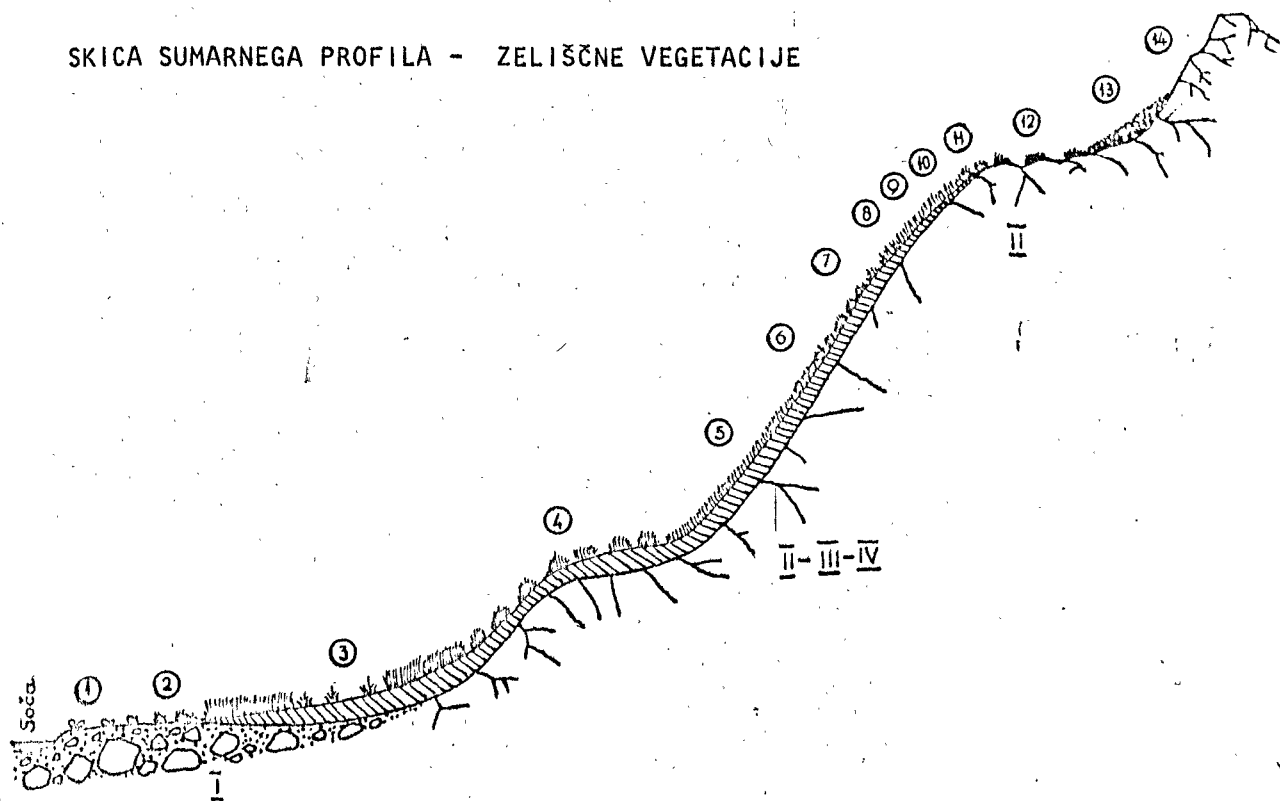
1. Salicetum sp., Ainetum sp.
2. Populetum sp.
3. Querceto-Carpinetum slovenicum
4. Orneto-Ostryetum
5. Querceto-Ostryetum carpinifolie
6. Anemone-Fagetum ostryetosum
7. Anemone-Fagetum typicum
8. Anemone-Fagetum picetosum
9. Anemone-Fagetum laricetosum
10. Fagetum subalpinum
11. Rhodothamneto-Rhodoretum picetosum
12. Rhodothamneto-Rhodoretum laricetosum
13. Rhodothamneto-Rhodoretum mughetosum

- I. Fluvio glacialni nanosi
- II. Dachsteinski apnenci in glavni dolomit
- III. Jurski apnenci
- IV. Kredni sloji

Nomenklatura vegetacijskih tipov je izvedena na osnovi virov: 41, 5, 35, 37.

SKICA SUMARNEGA PROFILA - ZELIŠČNE VEGETACIJE

1. Pionirske združbe na prodiščih: *Globularia cordifolia* - *Dryas octopetala*
2. Območje nižinskih pašnikov: na prodiščih slabe kvalitete zaradi plitve travne ruše.
3. Območje kulturnih in večinoma gnojenih kmetijskih površin: travniki in njive.
4. Pašniške združbe: različnih kvalitet z ozirom na talni profil in stopnjo obremenitve pašne površine.
5. Senožetno območje: ki je v nižjih legah kvalitetno (delno gnojenje, globlja tla), v višjih legah je vegetacija in talni profil obubožan.
6. *Nardetum alpigenum*: združba je nastala na zakisanih tleh, senožet in travnikov.
7. Območje združbe v planinskih pašnikov: katerih kvaliteta je variabilna, odvisna od edafskih faktorjev in gospodarjenja.
8. *Seslerio-Semperviretum*, združba pisane vilovine: območje kvalitetnih trav, ki niso opašene vsled neustreznih orografskih razmer.
9. *Festuca pungens* - *Avenastrum Parlatorii*, združba bodeče bilnice in ovsike: kompaktna travna ruša z zelo močnim koreninskim sistemom.
10. *Caricetum firmæ*, združba čvrstega šaša: pestra združba tipična alpske flore.
11. Inicialni stadij združbe *Caricetum firmæ*:
 - a) rušnata vegetacija s tipičnimi predstavniki alpske flore
 - b) *Dryas octopetala*

ZGODOVINSKI PREGLED

Značaj in razmere pokrajine so dolgo branile poselitev v današnjem obsegu, ki je predvsem odraz prizadevanja človeka v kasnejših zgodovinskih obdobjih; v iskanju in razširjanju življenjskega prostora - omejenega v ozkih dolinah in ugodnejših pobočjih.

Zaradi izjemno ugodne dolinske povezave med Furlanijo in Koroškimi deželami, po dolini Soče in Koritnice, je dobilo to območje svojstven pečat najkrajše prehodne dežele med jugozapadno in severovzhodno Evropo. Tako so nastala ob tem gorskem prehodu prvotna bivališča zelo zgodaj, prav gotovo na ožjem območju posameznih postaj.

Po navedbah tolminskega zgodovinarja Simona Rutarja so bila prva naselja že v rimski dobi (leta 107 pred Kr.) ko so popravili cesto čez Predel, verjetno na območju današnjega Kobarida (Ad Silanos) in pod Predelom (Larix ali Larice). Prehoda so se posluževala tudi številna barbarska plemena (Markomanov, Kvadrov, Gotov, Hunov in Longobardov), ki so pustošila južne in severne pokrajine.

Naselitev Slovanov, poznejših Slovencev, v Posočju oziroma vse do roba Furlanske nižine ob langobardskem limesu na robu, ob stiku s predalpskim hribovjem je bil za naj najpomembnejši zgodovinski dogodek starejše zgodovine. Vendar segajo sledovi poselitve še dalje nazaj, še v predrimsko dobo kot pričajo arheološke najdbe na več krajih spodnjega in srednjega Posočja, pa celo zgoraj ob Soči, v okolici Kobarida in Mosta. Po ustanovitvi Akvileje je ob rimskih cestah iz tega žarišča prodirala tudi romanizacija dalje proti vzhodu v ilirsko-keltska območja vzhodnih Alp in Dinaridov, kjer so bile v nižjih legah in po planotah že obsežne krčevine. Sledila so rimska mesta (Ajdoščina) in vojaške postojanke ter mediteranski vplivi na tip kmetijstva in naselja. Slovanška poselitev (ob absorpciji preostalega romaniziranega prebivalstva) je obseg naseljenega sveta povečala in razširila tudi v hribovska območja ter se je nadaljevala s krčenjem in v Zgornjem Posočju s stalno naselitvijo nižjih planin in "rutov" vse do konca srednjega veka. Razvoj poselitve v srednjem veku je pustil v regionalni strukturi Posočja nekatere pomembne in trajne posledice vse do danes. Lakota po zemlji, tedaj domala edini osnovi za preživljanje naraščajočega prebivalstva je proti koncu srednjega veka potisnila naselitev, bodisi zaselke in posamezne kmetije ponekod dalež navzgor v višinske ali vobče težko dostopne lege in s tem privedla ponekod do precejšnje disperzije poselitve, zlasti ob Bači pod Bohinjskimi gorami, pa tudi na Banjščicah in na Planoti.

Naseljevanje Slovanov v zapadne pokrajine se je začelo okoli leta 550 iz Panonije in leta 594 so Slovenci že na meji z Italijo. Naseljevanje je potekalo po glavni poti čez Predel in iz notranjosti Slovenije v Idrijsko in Baško grapo ter Soško dolino do Tolmina. Trgovske poti in politična dejavnost je bila predvsem vezana na čedadsko in videmsko pokrajino; na Gorico se je pot odprla šele pozneje (1307. leta). Z letom 778 se je, z zmago Frankov nad Longobardi, končalo obdobje slovenske neodvisnosti; odslej je vladalo tuje gospodstvo, terorji in režimi vse do leta 1945, ko je ljudska revolucija po dolgih suženjskih stoletjih izvojevala svobodo in pravice Slovencev tudi na tej meji slovanstva. Vmes pa so temne strani zgodovine, ki še danes jasno pričajo o razmerah in življenju v teh obdobjih.

Oglejski patrijarhi so prvi gospodovali nad Slovenci v Posočju in mu poleg ostalega vsiljevali krščanstvo. Območje je pripadalo Čedadu, zato ga vsi takratni pisatelji imenujejo "gorsko Frijulijsko" (Friuli in montibus). S propadom patriarha (1410-1420) preidejo Frijulijske pokrajine pod oblast Benetk, neposredna uprava pa je še vedno ostala v rokah Čedada. Leta 1500 preide Alpsko Posočje v mejno avstrijsko pokrajino pod Habsburško oblastjo, ki je trajala vse do 1918. leta. Lokalna oblast je bila v začetku v rokah grofov; v tem obdobju je tudi prišlo do prvega (1627. leta) in drugega (1713. leta) tolminskega punta vsled davkov na "novine" in drugih neurejenih razmer, ki so bremenile tlačane. Cerkevna oblast pa je bila še vse do leta 1848 v rokah čedadskega kapitlja, ki je v polni meri uveljavljal tudi svoje gospodarske koristi.

Fevdalna gospodstva kot npr. tolminska gastaldija, goriška grofija, posesti Akvileje ter samostanov so do 16. stoletja upravno strukturirale Posočje in prispevale k nastanku in razvoju urbanih središč posameznih gospodarstev, zlasti Tolmina in Gorice. Ob tem se je razvijalo tudi omrežje srednjeveških poti: prek Gornjega Posočja proti morju, bodisi ob Soči ali Nadiži, in prek jadransko-savskega razvodja od moraj in iz Italije v vzhodnoalpske in panonske pokrajine, s čemer je bila dana osnova za trgovsko menjavo (izvoz vipavskih vin na Kranjsko); ta menjava se je v sledečem merkantilnem obdobju še okrepila. Pri ključitev srednjeveške goriške grofije habsburškim deželam v vzhodnih Alpah je Posočje z robnim delom Furlanske nižine vključila tudi v gospodarski in politični prostor. Opredelila je obmejno lego Posočja v njem pa tudi valorizacijo njegovih gospodarskih potencialov (submediteranski tip kmetijstva) za po-

trebe habsburških dežel. Meja z beneško republiko (oz. njeno "terra firma", ki je vključevala historično Furlanijo) in zlasti kasneje z združeno Italijo, je ločila tudi Beneško Slovenijo od Goriškega območja z njegovim, tudi slovenskim prebivalstvom. Povezavo Gorice proti Koroški po cesti ob Soči čez Predel na Trbiž in Beljak je kasneje utrdila in bolj navezala tudi na Gorenjsko kasnejša t. im. bohinjska železniška proga, usmerjena seveda tudi v drugo smer proti Trstu. Gorica je bila vsekozi tudi na križišču velikih cest iz severne Italije na vzhod, bodisi preko Čola (kot v rimski dobi), bodisi kasneje zlasti prek Vipavske doline in Postojne.

Socialna protislovja, ki jih je v začetku novega veka sprožil razvoj zgodnje-kapitalističnih odnosov in so se odrazila v kmečkih uporih, so se močno odrazilo tudi na Goriškem, v njegovem najrevnejšem hribovskem delu, na Tolminskem. Tolminski punt 1713. leta je bil med največjimi na Slovenskem. Posočju tudi niso prizanesli turški navali, a niso imeli - poleg formiranja taborov - trajnejših posledic kakor tudi ne kratkotrajna vključitev v francoske Ilirske pokrajine. V 19. stoletju se je na Goriškem živo razvila slovenska narodna zavest, pa tudi v sosednji Beneški Sloveniji, ki pa jo je priključitev k Italiji po 1866. letu hudo dušila italijanska oblast. Meja je tudi pomenila otežkočene stike med Slovenci na obeh straneh.

Ne glede na nerešene socialne probleme, ki jih je razvoj kapitalističnih odnosov zlasti v desetletjih pred prvo svetovno vojno zaostрил, je doživela Goriška določen gospodarski razvoj in predvsem močno uveljavljanje slovenske narodne zavesti in kulture. Prišlo je do precejšnje specializacije in komercializacije kmetijstva, predvsem v Vipavski dolini in v Brdih (sadje, vino, zelenjava) za široko avstroogrsko tržišče, pa tudi do začetkov komercialne izrabe gozdov. Toda industrializacija je ostala - razmeroma tudi skromna - omejena na Gorico; situacija pa se razen s cementarno v Anhovem ni spremenila tudi pod italijansko okupacijo. V 19. stoletju je Posočje doživelo znatno demografsko rast in je bil delež prebivalstva obeh občin ob Soči od totala za Slovenijo precej višji kot sedaj. Čeprav je depopulacija nekatere hribovske in kraške predele začela prizadevati že proti koncu 19. stoletja, je v večini naselij in okolišev višek prebivalstva doseglo v letih pred prvo svetovno vojno. Konkurenca italijanskih proiz-

vodov, fašistično nasilje in velika gospodarska kriza so šele sprožili v medvojnem obdobju gospodarski in demografski zastoje in nazadovanje.

Vstop Italije v 2. svetovno vojno in sledeča narodno-osvobodilna borba ter njen zmagoviti zaključek je bil prelomnica v zgodovinskem razvoju. Priključitev večjega dela Posočja k Jugoslaviji in Sloveniji pa na žalost ni pomenila vključitve vsega s Slovenci naseljenega ozemlja, saj jih je vsaj 50.000 ostalo zunaj meja SRS v Beneški Sloveniji in okrnjeni italijanski goriški provinci in v samem mestu Gorica, ki ni bilo priključeno naravnemu zaledju.

Slovenci so se, navezujoč na revolucionarne tradicije že iz italijanskega okupatorskega obdobja (KP, TIGR), že od začetka vključevali v oborožen odpor, zlasti masovno pa po zlomu Italije jeseni 1943. leta, ko je bila skoraj vsa Goriška osvobojeno področje. Žrtve, ki jih je Goriška doprinesla, so se globoko zarezale v demografsko strukturo, ki jo je že izseljevanje iz političnih ali ekonomskih razlogov že v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno močno načelo.

Politično teritorialni razvoj v novem veku je bil v znamenju notranjih upravnih reorganizacij, posebno v 19. stoletju, ki so močno vplivale tudi na razvoj posameznih centrov. Bovško - nekaj časa samosvoje upravno območje - se je priključilo na Tolminsko šele pozno v novem veku. Pač pa se je s širjenjem Vojvodine kranjske zožilo območje pod Goriško grofijo na vzhodu (Zgornja Vipavska dolina in lep del Krasa sta pripadli Kranjski, katere meja je segala do razpada Avstroogrske vse do mesta Ajdovščina).

Italijanska okupacija je razvila staro avstrijsko kronsko grofijo s formacijo goriške province. Ta se je razširila tudi na priključene dele bivše Kranjske oz. Notranjske, s čemer se je okrepilo administrativno zaledje Gorice. Po osvoboditvi je - po kratkotrajnem obdobju cone A in B (z ločnico na reki Soči) - doživelo Posočje nekaj zaporednih upravno-političnih sprememb. V severnem delu sta bila formirana dva okraja: tolminski za Gornje Posočje in porečje Idrije in novogoriški za ozemlje sedanjih občin Nova Gorica in Ajdovščina. Z uveljavljanjem komunalnega sistema se je okrepila ponovno vloga nekaterih manjših centrov, ki so bili v zadnjem polstoletju avstrijske vladavine sodni oz. davčni okraji (Kobarid, Bovec). Kot samostojne občine so se obdržala ta mikroregionalna območja le do 1961. leta, ko so bile formirane sedanje občine. Sočasno se je formiral tudi poseben goriški okraj, ki je zavzemal vse Posočje v obsegu sedanjih štirih občin in je predstavljal naravno gravitacijsko zaledje Nove Gori-

ce, ki se je tudi sicer in ne le po administrativnih funkcijah vse bolj uveljavila kot pglavitni centralni kraj Posočja. Te vezi so ostale spričo historičnih, geografskih in gospodarskih razlogov tesne tudi po kasnejši ukinitvi posebnega goriškega okraja in njegovo vključitev v velik koperski okraj (zajel je od 1963. leta vso Primorsko) oziroma po odpravi okrajev vobče.

Velike družbeno-politične spremembe v Posočju, ki so nastopile z osvoboditvijo in priključitvijo večjega dela Primorske k Jugoslaviji in v zvezi s tem še posebej oblikovanje nove državne meje, so imele bistvene in dalekosežne posledice tudi na proces urbanizacije in prostorskega razvoja v povojni dobi.

Z novo državno mejo, definitivno določeno s pariško mirivno pogodbo, je bilo stoletno regionalno središče, gospodarsko in kulturno središče vsega Posočja in vobče vsega severnozahodnega dela slovenskega etničnega ozemlja - Gorica - odrezano od svojega zaledja v Sloveniji. Severni del Primorske je tako ostal brez ustreznega urbanega žarišča. Gravitacijsko zaledje (stare) Gorice, ki je zajemalo prej stoletja dolgo tudi del s furlanskim prebivalstvom naseljene nižine zahodno od Soče in ob spodnji Nadiži, pa je bilo razpolovljeno. Stara Gorica, ki je znašla povsem v periferni legi, je ostala navezana le na majhen južnovzhodni sektor tistega območja.

Izgradnja ustreznega urbanega žarišča za Posočje in vso severno Primorsko v Novi Gorici je bila prioritarna naloga in je v glavnih potezah uspešno zastavljena, četudi še ne do kraja izpolnjena.

Živahni gospodarski razvoj ob izgradnji socialističnih družbenih odnosov, ki se je odrazil zlasti z industrializacijo, pa tudi z začeto preobrazbo in urbanizacijo kmetijstva in gozdarstva in ga je spremljal razmah storitvenih in družbenih dejavnosti, je pomenil drug odločilni dejavnik v procesu urbanizacije in vobče spremembo družbeno gospodarske strukture Posočja. Čisto agrarno prebivalstvo, ki je v prvih letih po osvoboditvi še prevladovalo, je 1980. leta že v veliki manjšini v obeh obsoških občinah in idrijski občini, pa tudi v sosednji ajdovski občini.

NEKAJ ZNAČILNOSTI DEMOGRAFSKEGA RAZVOJA

Tu navajamo nekatere podatke le zaradi večje preglednosti in lažje ocene obravnavanih razvojnih potreb, možnosti in predlogov za nadaljnji razvoj.

RAZVOJ PREBIVALSTVA V RAZDOBJU OD 1869. DO 1974. LETA						10 ³
	1869	1931	1961	1971	1974*	Indeks 1974/1869
Tolmin	32,1	30,5	23,5	21,9	21,4	67

* 30.6.1974 - po registru

GOSTOTA PREBIVALSTVA

Na podlagi podatkov o površini občine, rabi zemlje in prebivalstvu lahko ugotovimo gostoto prebivalstva. Pri ugotavljanju gostote na rodovitno zemljo, torej brez neplodne, suponiramo, da se površina neplodne zemlje v zadnjih sto letih ni bistveno spremenila.

GOSTOTA PREBIVALSTVA LETA 1869 in 1974

Prebivalstvo 10 ³	Tolmin	Slovenija
- 1869	32,1	1.101,9
- 1974	21,4	1.782,5
Površina 10 ³ ha		
- vsa	93,9	2.025,4
- brez neplodne zemlje	76,8	1.902,1
Gostota prebivalstva -preb./km ²		
- računana na vso površino		
1869	34	54
1974	23	88
- računana na vso površino brez neplodne zemlje		
1869	42	58
1974	28	94

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA

Leto popisa	BOVEC	KOBARID	TOLMIN	SKUPAJ	OPOMBE
1762	3323	3058	9071	15 452	
1869	6201	9084	9568	24 853	
1900	5568	8745	9567	23 880	
1910	5621	9120	10412	25 153	
1936	5277	8281	9808	23 366	
1948	4221	6755	7621	18 597	
1953	4190	6445	8066	18 701	24,2
Padec števila prebivalcev v razdobju od 1869 - 1953 v %					
	32,4	29,1	16,8	24,7	

STRUKTURA PREBIVALSTVA PO PANOGAH

leta 1953 in 1961 v %

23

Občina	Leto popisa	Rudarstvo	Industrija	Kmetijstvo	Gozdarstvo	Gradbe-ništvo	Promet	Trgovina	Obrt	Storitve	Državna uprava	Izven dejavnosti	Skup.št. prebival.	Opombe
BOVEC	1953	5,3	1,9	35,2	11,7	6,1	2,2	3,8	7,0	1,2	7,6	18,0	100	
	1961	4,9	13,2	13,7	11,6	10,5	1,8	4,2	7,6	1,7	6,6	24,0	100	
KOBARID	1953	-	3,6	60,9	4,2	5,9	0,8	2,6	4,9	0,5	4,3	12,3	100	
	1961	-	11,2	53,1	3,0	8,3	1,9	2,7	2,2	1,2	5,6	10,8	100	
TOLMIN	1953	-	3,3	50,4	1,3	4,7	7,2	4,5	5,8	0,9	9,2	12,7	100	+
	1961	-	14,4	37,7	2,6	4,3	8,8	4,5	4,1	1,9	8,4	13,3	100	

+ Zajeto je vse območje administrativne občine Tolmin

OBČINA TOLMIN

Višinski pas v m	NN, NV nm v m	Število naselij	Prebi- valci	Struktura prebival- stva po višinskih pasovih %	Kumulativna relativna frek- venčna distri- bucija (%)
101 - 200	NN Most na Soči, 179	13	5.097	21,7	21,7
201 - 300		26	5.639	24,0	45,7
301 - 400		14	2.565	10,9	56,6
401 - 500	NV Bovec, 420	12	3.170	13,5	70,1
501 - 600		17	3.122	13,3	83,4
601 - 700		18	2.554	10,9	94,3
701 - 800		10	813	3,4	97,7
801 - 900		5	472	2,0	99,7
901 -1000		2	71	0,3	100,0
Skupaj		117	23.503	100,0	
Prebivalstvo leta 1971			21.931		
Indeks 1971/1961			93,3		

RAST NEAGRARNE ZAPOSLOTITVE (1958 - 1969 - 1974)

Občina	Število zaposlenih v neagrarn. dejavnostih (samo družbeni sektor)			Povečanje števila		% povečanja	
	1958	1969	1974	1958/1969	1969/1974	1958/1969	1969/1974
TOLMIN	2506	4076	5319	+1570	+1243	(5,7)	(6,1)

INDUSTRIJA IN OSTALA NEAGRARNA ZAPOSLOTITEV (1958, 1969, 1974) - družbeni sektor

Občina	1958		1958/1969 (± %)	1969		1969/1974 (± %)	1974	
	Industr. +rudar.	Ostalo		Industr. +rudar.	Ostalo		Industr. +rudar.	Ostalo
TOLMIN	872	1634	(187,4/19,2)	2129	1947	(30,3/30,7)	2774	2545

URBANO IN NEAGRARNO PREBIVALSTVO V OBČINI TOLMIN

1 9 5 3			1 9 6 1			1 9 7 1		
Neagrarno	Urbanano	% urban. v neagr.	Neagrarno	Urbanano	% urban. v neagr.	Neagrarno	Urbanano	% urban. v neagr.
11917	4599	38,6	14765	5265	35,7	17063	6301	36,9

VSE PREBIVALSTVO IN NEAGRARNO PREBIVALSTVO V OBČINI TOLMIN (1961-1971)

Vse prebivalstvo			Sred. letni % rasti	Neagrarno prebivalstvo				
1961	1971	Indeks		1961	1971	Povečanje	%	% rasti letno
23503	21931	93,3	-0,7	14765	17063	+2298	+15,7	1,5

DELEŽ INDUSTRIJSKE IN OSTALE NEAGRARNE ZAPOSLOTITVE (V DRUŽBENEM SEKTORJU) OD VSE NEAGRARNE ZAPOSLOTITVE (1958, 1969, 1974) REGIJE (TER ODSOTOK INDUSTRIJSKE IN ODSOTOK OSTALE ZAPOSLOTITVE V OBČINI)

T O L M I N

1 9 5 8				1 9 6 9			
Industrija + rudarstvo		Ostalo neagrarno		Industrija + rudarstvo		Ostalo neagrarno	
delež	odstotek	delež	odstotek	delež	odstotek	delež	odstotek
12,4	(34,8)	17,1	(65,2)	15,4	(52,2)	14,0	(47,8)

1 9 7 4			
delež	odstotek	delež	odstotek
14,2	(52,1)	13,6	(47,9)

RAZVOJ CELOTNEGA ŠTEVILA PREBIVALSTVA (a) IN NEAGRARNEGA PREBIVALSTVA (b) PO
MIKROREGIJAH OZIROMA MATIČNIH OKOLIŠIH (v obdobju 1953 do 1971)

		Porast števila			1961	Porast števila		
		Število 1953	1953/ 1961	± %		1961	1961/ 1971	± %
TOLMIN	a	4.206	-238	-5,7	3.968	-211	-5,3	3.757
- Bovec (Bovško)	b	2.567	+757	+28,5	3.413	+ 98	+2,9	3.511
- Breginj	a	1.389	-218	-15,7	1.171	-367	-31,4	804
(Breginjski kot)	b	699	- 50	-7,1	649	- 58	- 8,9	591
- Kobarid	a	5.068	-264	- 5,2	4.804	-277	- 5,8	4.527
	b	1.741	+483	+27,7	2.224	+704	+31,7	2.928
- Tolmin	a	5.104	- 10	- 0,2	5.094	+512	+ 8,1	5.506
	b	3.015	+560	+18,6	3.575	+1.133	+31,7	4.708
- Most na Soči	a	4.990	-287	- 5,7	4.703	-561	-12,0	4.142
	b	2.143	+505	+23,6	2.648	+190	+ 7,2	2.838
- Grahovo	a	2.628	+ 31	+ 1,2	2.659	-264	- 9,9	2.395
	b	1.306	+485	+37,1	1.791	+161	+ 9,0	1.952
- Dolenja Trebuša	a	1.290	-188	-14,6	1.102	-296	-27,0	806
	b	457	+ 10	+ 2,1	467	+ 29	+ 6,2	496
- (Šentviška planota)	a	1.570	-141	- 9,0	1.429	-248	-17,3	1.181
	b	389	+ 45	+11,6	434	+ 28	+ 6,5	462
- (Soška dolina z okoljem)	a	12.195	-280	- 2,3	11.915	+ 21	+ 0,2	11.936
	b	5.955	+1.266	+21,3	7.221	+2.066	+28,6	9.287
-(Baška grapa)	a	3.423	- 12	- 0,4	3.411	-410	-12,0	3.001
	b	1.758	+585	+33,3	2.343	+ 79	+ 3,4	2.422

RAZVOJ AGRARNEGA PREBIVALSTVA PO MIKROREGIJAH OZIROMA OKOLIŠIH MATIČNIH URADOV
(v obdobju 1953 do 1971)

	1953 število %	1961 število %	1971 število %	Indeks (1953=100)		Razlika		
				1953/ 1961	1961/ 1971	1953-1961 ± %	1961-1971 ± %	
TOLMIN								
- Bovec	1.550	555	246	35,8	15,9	-995	-309	
(Bovško)	36,8	13,9	6,5			-69,2	-44,3	
- Breginj	690	522	213	75,7	31,0	-168	-309	
(Breginjski kot)	49,6	44,5	26,4			-24,3	-59,2	
- Kobarid	3.327	2.580	1.599	77,5	48,1	-747	-981	
	65,6	53,7	35,3			-24,5	-38,0	
- Tolmin	2.189	1.517	798	69,3	36,4	-672	-719	
	42,9	29,7	14,5			-30,7	-36,4	
- Most na Soči	2.647	2.055	1.301	72,2	45,7	-792	-754	
	57,1	43,6	31,4			-27,8	-36,7	
- Grahovo	1.322	868	453	65,8	34,3	-454	-415	
	50,3	32,6	18,9			-14,3	-47,8	
- Dol. Trebuša	835	637	312	76,3	37,4	-198	-325	
	64,7	57,6	38,6			-23,7	-50,2	
-(Šentviška planota)	1.283	995	719	77,6	56,0	-288	-276	
	81,7	59,6	60,9			-22,5	-27,7	
- (Soška dolina z obrobjem)	6.240	4.694	2.649	75,2	42,4	-1546	-2.045	
	51,2	39,4	24,2			-24,8	-43,6	
-(Baška grapa)	1.664	1.068	579	64,2	34,8	-596	-489	
	48,6	31,3	19,3			-35,8	-45,7	

RAST ŠTEVILA PREBIVALCEV MEST IN CENTROV (1869 - 1971)

(verižni indeksi za obdobje 1948 - 1971)

Občina (skupaj)	Verižni indeksi								
	1869	1931	1948	1953	1961	1971	1948/ 1971	1953/ 1971	1961/ 1971
- center	1869	1931	1948	1953	1961	1971			
Tolmin	3942	5007	3877	4599	5265	6301	162,5	136,9	119,8
- Tolmin	846	1222	1320	1638	1965	2658	201,4	162,3	135,3
- Most na Soči	353	530	326	383	380	386	118,4	100,7	101,5
- Bovec	1657	1795	1255	1252	1314	1408	112,3	112,3	107,3
- Kobarid	767	866	670	766	825	1035	154,4	135,1	125,4
- Podbrdo	319	594	306	560	781	814	266,0	145,3	104,2

RAST PREBIVALSTVA V MESTIH IN DRUGIH CENTRIH (1953 - 1971)

Občina	1953			1961			1971		
	1953	Rast 1953/ 1961	Letno poveč. v %	Srednja letna st.rasti 1953/ 1961	1961	Rast 1961/ 1971	Letno poveč. v %	Srednja letna st.rasti 1961/ 1971	1971
-center	1953								
Tolmin	4599	+663	+1,8	1,8	5265	+1036	+2,0	1,8	6301
- Tolmin	1638	+327	+2,5	2,3	1965	+ 693	+3,5	3,0	2658
- Most na Soči	383	- 3	-0,9	-0,1	380	+ 6	+0,2	0,2	386
- Bovec	1252	+ 59	+0,6	0,6	1314	+ 94	+0,7	0,7	1408
- Kobarid	766	+ 59	+1,0	1,0	825	+ 210	+2,5	2,3	1035
- Podbrdo	560	+221	+5,0	4,3	781	+ 33	+0,4	0,4	814

PREBIVALSTVO OBČINE TOLMIN PO NARODNOSTI

(VIR: Popis prebivalstva 1961 in 1971.leta)

	T O L M I N	
	1961	1971
Slovenci	98,0	98,0
Hrvati	0,5	0,2
Srbi	1,0	0,7
Makedonci	0,0	0,1
Črnogorci	0,1	0,1
Italijani	0,2	0,1
Drugo	0,2	0,8

GOSTOTA PREBIVALSTVA OBČINE TOLMIN

(VIR: Statistični podatki po občinah)

Leto	Število prebivalcev	Gostota prebivalcev na km ²
1948	24.602	26,2
1953	24.677	26,3
1961	23.503	25,0
1971	21.931	23,3
1977	21.163	22,5
1978	21.239	22,6
1979	21.276	22,6

ŠTEVILO PREBIVALCEV IN ŠTEVILO GOSPODINJSTEV PO OBMOČJIH OBČINE ZA LETO 1978
IN LETO 1979 (na dan 31.12.)

(VIR: Popis po krajevnih uradih - matična služba)

	Število prebivalcev		Število gospodinjstev	
	1978	1979	1978	1979
Bovško	3.555	3.556	1.317	1.332
Kobariško z Breginjskim kotom	5.252	5.206	1.735	1.741
Ožje Tolminsko	6.011	6.115	2.189	2.194
Baška grapa	2.042	2.044	672	667
Področje Planote, Trebuše, Loma in Mosta na Soči	4.379	4.355	1.547	1.541
Občina Tolmin skupaj	21.239	21.276	7.460	7.475

STAROSTNA STRUKTURA PREBIVALSTVA LETA 1979

(VIR: Register prebivalcev, matična služba)

STAROST	0 - 14	15 - 65	nad 65
VSI	4.096	13.376	3.804

	31.12.1978	31.12.1979
Skupno število prebivalstva	21.239	21.276
Dejanski prirast prebivalstva	+ 76	+ 37
Naravni prirast prebivalstva	+ 34	+ 14
Migracijski prirast prebivalstva	+ 42	+ 23

ŠTEVILO PREBIVALCEV IN ŠTEVILO GOSPODINJSTEV PO KRAJEVNIH SKUPNOSTIH
V LETIH 1978 in 1979 (na dan 31.12.)

(VIR: Register krajevnih skupnosti)

Krajevna skupnost	Število prebivalcev		Število gospodinjstev	
	1978	1979	1978	1979
BORJANA	333	312	128	120
Borjana	244	229	93	88
Podbela	89	83	35	32
BREGINJ	694	660	268	262
Breginj	302	289	115	113
Sedlo	132	127	47	50
Homec	15	12	8	6
Stanovišče	65	64	24	23
Logje	137	132	57	55
Robedišče	43	36	17	15
BOVEC	1.648	1.676	618	647
Bovec	1.511	1.541	573	601
Plužna	121	119	38	39
Bavščica	16	16	7	7
ČEZSOČA	359	352	127	124
Čezsoča	359	352	127	124
DOLENJA TREBUŠA	423	423	138	139
Dolenja Trebuša	313	316	102	101
Stopnik	110	107	36	38
DOLJE	288	287	102	103
Dolje	175	174	59	60
Gaberje	113	113	43	43
DREŽNICA	615	623	188	178
Drežnica	246	257	74	72
Drežniške Ravne	158	152	57	48
Jezerca	36	39	13	14
Koseč	90	92	22	22
Magozd	85	83	22	22
GORENJA TREBUŠA	208	205	82	82
Gorenja Trebuša	208	205	82	82
GRAHOVO OB BAČI	465	442	157	153
Grahovo ob Bači	235	217	85	79
Koritnica	230	225	72	74

Krajevna skupnost	Število prebivalcev		Število gospodinjstev	
	1978	1979	1978	1979
HUDAJUŽNA	186	185	65	62
Hudajužna	138	140	47	46
Obloke	48	45	18	16
IDRSKO	402	403	134	130
Idrsko	365	360	117	113
Mlinsko	37	43	17	17
KAL-KORITNICA	180	170	61	57
Kal-Koritnica	180	170	61	57
KAMNO	280	279	82	85
Kamno	249	254	73	77
Selce	31	25	9	8
KNEŽA	756	737	259	256
Kneža	285	272	82	82
Logaršče	112	105	41	40
Klavže	110	110	39	39
Podmelec	138	137	55	52
Loje	4	3	3	3
Lisec	-	-	-	-
Temljine	56	56	20	20
Knežke Ravne	28	26	8	9
Sela nad Podmelcem	23	27	11	11
KOBARID	1.362	1.402	458	484
Kobarid	1.149	1.189	389	418
Svino	89	90	28	26
Sužid	124	123	41	40
KRED	422	408	147	149
Kred	133	134	50	48
Robič	45	43	16	16
Staro selo	163	158	53	54
Potoki	81	73	28	31
LIVEK	338	319	97	100
Livek	146	142	42	45
Avsa	102	96	26	26
Livške Ravne	45	39	15	15
Jevšček	45	42	14	14
LJUBINJ	176	181	68	69
Ljubinj	176	181	68	69
LOG POD MANGARTOM	225	218	98	94
Log pod Mangartom	205	201	85	84
Strmec na Predilu	20	17	13	10

Krajevna skupnost	Število prebivalcev		Število gospodinjstev	
	1978	1979	1978	1979
LOM	296	299	97	93
Tolminski Lom	107	112	36	37
Kanalski Lom	159	159	49	43
Dolgi Laz	30	28	12	13
MOST NA SOČI	1.656	1.646	607	601
Most na Soči	361	360	139	140
Modrej	190	210	69	76
Modrejce	141	131	51	48
Sela pri Volčah	98	98	36	35
Postaja	143	137	53	49
Drobočnik	35	34	14	13
Idrija pri Bači	334	330	117	117
Gorenji Log	68	68	26	25
Kozmerice	34	34	13	13
Bača pri Modreju	224	221	79	75
Grudnica	28	23	10	10
PEČINE	188	187	61	62
Pečine	188	187	61	62
PODBRDO	1.005	1.046	308	310
Podbrdo	737	809	224	228
Bača pri Podbrdu	63	60	24	24
Petrovo brdo	65	47	13	13
Trtnik	50	45	19	18
Porezen	39	34	14	13
Kuk	50	51	14	14
POLJUBINJ	494	472	176	177
Poljubinj	395	375	140	142
Prapetno	99	97	36	35
PONIKVE	247	244	81	84
Ponikve	247	244	81	84
RUT	150	143	52	53
Rut	102	99	35	36
Grant	48	44	17	17
SLAP OB IDRIJCI	278	296	102	105
Slap ob Idrijci	212	222	73	74
Roče	66	74	29	31
SMAST-LADRA	325	340	91	94
Smast	161	168	49	48
Ladra	164	172	42	46
SOČA-TRENTA	430	419	154	150
Soča	224	221	90	86
Trenta	157	154	45	45
Lepena	49	44	19	19

Krajevna skupnost	Število prebivalcev		Število gospodinjstev	
	1978	1979	1978	1979
SRPENICA	218	229	78	81
Srpenica	218	229	78	81
STRŽIŠČE	139	133	55	55
Stržišče	73	71	31	31
Znojile	42	39	14	14
Kal	24	23	10	10
ŠENTVIŠKA GORA	424	413	155	153
Šentviška gora	138	132	56	57
Prapetno brdo	121	120	36	37
Polje	33	36	13	14
Daber	39	35	13	11
Zakraj	38	39	14	13
Gorski vrh	14	12	8	7
Bukovski vrh	41	39	15	14
TOLMIN	3.571	3.705	1.300	1.305
Tolmin	3.235	3.375	1.170	1.178
Žabče	162	166	56	60
Zadlaz Žabče	44	39	17	14
Čadrg	48	46	22	19
Zadlaz Čadrg	57	56	24	24
Tolmin Ravne	25	23	11	10
TRNOVO OB SOČI	180	181	57	57
Trnovo ob Soči	180	181	57	57
VOLARJE	281	278	102	103
Volarje	252	251	90	91
Selišče	29	27	12	12
VOLČE	881	885	328	322
Volče	523	557	188	192
Čiginj	203	206	82	76
Kozaršče	114	115	40	40
Volčanski Ruti	41	37	18	14
VRSNO	301	279	85	82
Vrsno	146	141	42	42
Krn	87	77	25	24
Libušnje	68	61	18	16
ZATOLMIN	320	307	113	115
Zatolmin	320	307	113	115
ŽAGA	495	492	181	179
Žaga	403	396	149	146
Log Čezsoški	92	96	32	33
SKUPAJ	21.239	21.276	7.460	7.475

DEAGRARIZACIJA

Podatki za leta 1953, 1961 in 1971 po mikroregijah nakazujejo potek in tempo deagrarizacije z vedno manjšim številom čisto kmečkega prebivalstva.

V zgornjem Posočju (občina Tolmin) je bila deagrarizacija prav tako vseskozi zelo intenzivna. Že do 1969. leta se je število agrarnega prebivalstva skrčilo na manj kot polovico, delež le-tega v celotnem prebivalstvu pa se zmanjšal od dobre polovice (51%) na manj kot eno tretjino (28%) in je znašal 1971. leta komaj še petino (18,4%). Do najhujšega zmanjšanja je prišlo na Bovškem (od 36,9% na vsega 7,5%). Drugod pa je padel delež od dokaj enakomerno za okrog 5% ali celo nekaj več, na 25-35% in je ostal najvišji v kobariškem okolišju (40%). Neagrarno prebivalstvo se je povečalo za dobrih 4000, toda agrarno prebivalstvo se je zmanjšalo za več kot 6000.

Obseg koncentracije neagrarnega prebivalstva v mestih oziroma urbanih naseljih bo bistveno vplival na fizični razvoj posameznih mest in ima lahko tudi pomembne posledice za izrabo zemljišča v regiji. Obseg koncentracije še bolj kot stopnja urbanizacije ilustrira razmerje med vsem neagrarnim in urbanim prebivalstvom (oz. prebivalstvom naselij, ki jih opredelimo kot "urbana"), zlasti pa še razmerje v rasti enega in drugega. Tudi za gorliško regijo enako kot za vso SRS je značilno, da velik del novega, dodatnega neagrarnega prebivalstva ostaja na podeželju, zunaj urbanih naselij. V zvezi s tem se odpira vprašanje ali problem koncentracije neagrarnega prebivalstva. Od tega, kako daleč bo šel ali naj bi šel proces koncentracije, je močno odvisna stopnja bodoče urbanizacije.

Kakšen bo obseg koncentracije neagrarnega prebivalstva v urbanih centrih v bodoče, je odvisno od številnih dejavnikov, pa tudi od tega, katera naselja (ali skupine naselij) lahko smiselno opredelimo kot "urbana". Po trendu iz preteklih desetletij bi bilo pričakovati, da se bo le okrog polovica novega agrarnega prebivalstva naselila v "mestih" (naseljih, ki jih statistična služba vodi kot taka) oz. urbanih naseljih, ki so zajeta v priloženem tabelarnem aneksu. Trend seveda odraža situacijo v obdobju, ko je bila silno močna in nagla deagrarizacija in se je močno razmaknila dnevna migracija v mesta (in druge centre zaposlitve).

Med dejavniki, ki bodo odločilno vplivali na obseg urbane koncentracije, moremo navesti zlasti:

- stopnjo teritorialne koncentracije raznih dejavnosti, zlasti še onih, ki posebej težijo k prostorski aglomeraciji;
- obseg stanovanjske izgradnje oziroma ponudbe v urbanih naseljih pa tudi povpraševanje s strani potencialno novega urbanega prebivalstva;
- verjetni obseg in teritorialna območja dnevne migracije v urbane centre;
- zavestno politiko urbanizacije in prostorskega urejevanja v regiji oziroma posameznih občinah skupaj z instrumenti za izvajanje politike.

Prometna dostopnost oziroma s tem zvezana možnost dnevne migracije na krajši časovni razdalji (15 do 25 minut) bo imela ob zahtevnejših pogojih (hitrejši in udobnejši dostop do delovnega mesta) očitno zelo pomembno vlogo pri zadrževanju prebivalstva in na novo zaposlenega neagrarnega prebivalstva v podeželskih naseljih. Depopulacija ogromne večine vaških naselij, še posebno v slabše dostopnih hribovskih in gorskih legah, priča, da mora biti dostopnost res zelo dobra, da se razslojevano prebivalstvo, ki se je zaposlilo v urbanih centrih, ne izseli. V strnjem območju je taka situacija na podeželju le v najbližji okolici mest, predvsem okoli Nove Gorice v spodnji Vipavski dolini. Drugod pa se tako prebivalstvo vendarle vsaj delno izseljuje; slej ko prej, odvisno od tega, kako hitro pride do stanovanja v urbanih središčih. Najbolj trdno zadrži dnevne migrante na podeželju očitno izgradnja moderne hiše v domačem kraju ali modernizacija stare.

Ob obravnavi urbanizacije - in snovanju urbanizacijske politike - pa se je treba zavedati, da je še en pomemben dejavnik: navezanost na dopolnilne dohodke iz kmetijske proizvodnje, če že ne "na zemljo", ki jo ima še večina delovnih migrantov. Tudi 1 ha intenzivno obdelane površine lahko pomeni znaten dopolnilni dohodek, toda pretežno so njihova posestva sedaj le znatno večja. Težo tega dejavnika pri zadrževanju deagrarnega prebivalstva na podeželju je pa - kot težo drugih - zelo težko oceniti, celo relativno do ostalih. Ob večjih zaslužkih v neagrarnih dejavnostih in višjih zahtevah glede udobja bo vsekakor bistveno manjši kot je sedaj. Pomembnost tega in drugih dejavnikov pri koncentraciji neagrarnega podeželskega prebivalstva (oziroma delavcev - kmetov, ki so v veliki večini) je mogoče oceniti - in eventualno kvantificirati - ob obstoječih informacijah oziroma podatkih le posredno.

Za Goriško (v obsegu štirih posoških občin) je bila izdelana v zadnjih desetih letih (od 1965. leta dalje) vrsta demografskih projekcij po občinah, od katerih nekatere obravnavajo tudi urbano prebivalstvo: Vogelник 1965, Gosar 1965, Vogelник 1968, Vogelник 1970, Kokole (v študiji o urbanem sistemu) 1971. Izdelane so bile na osnovi različnih predpostavk, tudi čisto demografskih predpostavk (časovni horizont je leto 2001 ali 1996). Primerjava je - ne glede na problematičnost take dolgoročne prognoze - podana v tabeli med tekstem.

Primerjava različnih prognoz pokaže, da obstoja dokajšnja nesigurnost tako o obsegu celotne populacije v bolj oddaljeni bodočnosti, kakor tudi glede urbanega prebivalstva. Čeprav so za obdobje do 1985. leta trendi razvoja lahko nekaj bolj trdna orientacija v verjetnem razvoju, je tudi v tem primeru veliko odvisno od zavestnih odločitev in usmeritev zlasti lokacijskih odločitev. Vsekakor so projekcije na osnovi ekstrapolacije trendov lahko opozorilo, kakšen demografski razvoj je mogoče pričakovati, če ne bo prišlo do bistvenega premika v dejavnikih oziroma v zavestnem usmerjanju razvoja.

Dejstvo, da je na podeželju zelo visok delež starega prebivalstva, ki bo v naslednjem desetletju postopoma odmiralo, in okoliščina, da ni računati na kakšno bistveno povečanje rodnosti, opozarjajo na to, da znatnejših premikov do 1985. leta ni mogoče pričakovati, razen če bi prišlo do izrazitega doseljevanja v regijo. Taka splošna perspektiva za bližnjo bodočnost se na določen način lahko uveljavi tudi znotraj regije po posameznih občinah in mikroregijah in v odnosu ruralno-urbano prebivalstvo.

Znatnejši premiki so verjetni po 1980. ali 1985. letu. Do tedaj se bo - če se v naslednjem desetletju tudi zavre še vedno trajajoča emigracija iz regije - storitvena struktura v celoti lahko popravila, celo na podeželju, ki bo le še v majhni meri agrarno. Če je realno, da bo mogoče do 1985. leta zadržati upadanje števila prebivalstva v občini Tolmin ali doseči celo rahlejšo povečanje (znatnejšega povečanja pa spričo sedanje starostno-spolne strukture ni realno pričakovati), je v obdobju po 1985. letu možno računati, da bo ves naravni prirastek prebivalstva ostal v regiji, če že ne v celoti v domači občini. Pričakovati pa je realno mogoče, da se bo deagrarnizacija v obdobju 1980 - 1985 v glavnem zaključila in se bo preostalo število kmečkega prebivalstva stabiliziralo - oziroma da bo potem deagra-

rizacija v absolutnih številkah le prav majhna. To seveda še vedno lahko pomeni stagnacijo ruralnega prebivalstva oziroma prebivalstva zunaj urbaniziranih con in urbanih središč.

Proces urbanizacije glede na determinante oziroma gibala procesa na Tolminskem posebej še označuje nekaj značilnosti:

- Migracijski priliv od zunaj je razmeroma majhen. Urbanizacija se napaja v pretežni meri s prebivalstvom iz regije same.
- Značilno je dalje, da je tudi migracijski priliv iz drugih republik (ki ga nakazuje delež prebivalstva, rojenega v drugih republikah od popisu prebivalstva 1971. leta) razmeroma majhen, vsekakor manjši kot v večini drugih regij v Sloveniji.
- Mimo urbanih naselij (onih, ki jih statistika opredeljuje kot "mesta") prebivalstvo v okolišnih naseljih skoraj nikjer več ne narašča. Proces označuje tedaj izrazita lokalna koncentracija.
- Proces deagrarnizacije pa je po drugi strani že izredno močno napredoval, če analiziramo delež še preostalega čistega agrarnega prebivalstva, in postaja tudi prostorsko vse bolj razpršen. Odpiranje nekaterih manjših industrijskih obratov zunaj centrov ga ponekod še pospešuje.

PROSTORSKI VIDIKI RAZVOJA

Globalna ocena dosedanjega razvoja, težnje, ključni problemi ORIS NEKATERIH ZNAČILNOSTI V PROSTORU

Občina Tolmin sodi nedvomno med tista območja v naši republiki in državi, kjer se gospodarski in socialni razvoj odražata v veliki meri in zelo nazorno kot neposredna posledica prostorskih danosti ter zlasti njene lege v širšem prostoru.

Te prostorske okoliščine ali boljše, danosti pa tudi druge, kot na primer geopolitična lega, so še močnejše vplivale na gospodarske in socialne procese družbene preobrazbe, ki smo jih, pri nas zlasti v obdobju po vojni, spremljali ves čas. (Gre za procese intenzivne deagrarizacije v državi, na tolminskem vzporedni procesi depopulacije ali praznenja prostora zaradi odhajanja prebivalstva v urbanizirana območja. Pomanjkanje delovnih mest v lastni občini je privedlo do zaposlovanja in naselitve izven občine.)

Tolminska občina leži na prehodu Alp iz visokogorskega sveta v predgorje, ki se izteče na eni strani v kraško planoto dinarskega gorstva, na drugi strani pa preide v furlansko nižino. Zajema južni del Julijskih Alp. Pretežni del območja občine je hribovit, le ob Soči in Idrijci so manjše ravnine in nekaj manjših višinskih planot. Velik del občine sestavljajo strma pobočja. Značilna je globoka zajedenost dolin, z velikimi relativnimi višinskimi razlikami tako kot nikjer drugje v Sloveniji. Drugače povedano, glavna prostorska karakteristika tolminske je dolina reke Soče sredi hribovitega območja, ki na severu iz bovške kotline prehaja v visokogorski svet, na jugu pa se dolina širi, obdajajo jo terase, nad njimi pa spet strma pobočja, ozka slemena in dolinice. Severovzhodni rob občinskega območja se dotika vrha Triglava (2863 m), na jugu pa predstavlja najnižjo točko korito Soče pred HE Doblar.

Prostorska značilnost tolminske občine je, da leži obrobno glede na poglobljena zgostitvena območja. Geomorfološke razmere so tolminsko odprle še najbolj proti jugu in Novi Gorici, proti severu pa se območje doline, glede na obstoječe razmere slabše in omejene prevoznosti prek prelazov Predel in Vršič, zapira v "žep". Proti republiškem središču se tolminsko navezuje po Baški grapi ali pa preko Idrije. Obe omenjeni cestni zvezi potekata po, v prometnem smislu, težavnem svetu, obstoječe ceste pa so zastarele, počasne in zato za intenzivnejši promet neprimerne.

Glede na sistem avtocest višjega reda v širšem mednarodnem prostoru, ki je deloma že realiziran deloma pa načrtovan, ugotavljamo, da leži tolminska občina v sredini obroča, ki ga predstavljajo smeri: Nova Gorica - Ljubljana - Jesenice - Beljak, Trbiž - Videm - Nova Gorica oz. Trst - Ljubljana.

To okoliščino smo navedli na tem mestu bolj zato, da bi še enkrat ilustrirali značilnosti obravnavanega prostora v njegovi geomorfološki razgibanosti. Ta prostor v načelu, za organizacijo in izrabo različnih dejavnosti in, razen seveda nekaterih specifičnih dejavnosti vezanih prav na tak prostor, ni najbolj ugoden. Prav tako pa tudi ne za promet. Z drugimi besedami povedano, prometne komunikacije se pa izognejo tolminskega območja, pa čeprav gre (pri navedenem prometnem "obroču") za planirane posege, ki bodo lahko v celoti realizirani komaj v dolgoročnem obdobju, torej cca 30 letih.

Ta okoliščina tudi pomeni, da mednarodna cestna zveza preko doline Soče in prelaza Predel, ki pomeni sicer razmeroma direkten prehod med Jadranskim morjem in srednjo Evropo, nima več nobenega posebnega pomena seveda v širšem prometnem smislu in prostoru.

Območje tolminske občine je sorazmerno zelo redko poseljeno, lahko bi rekli, da je poselitev razpršena in območje slabo urbanizirano. To dejstvo je ohranilo naravno okolje v glavnem neprizadeto. Gre za okolje in prostor prvorazrednih naravnih kvalitete. Te kvalitete so bile ovrednotene ob številnih prilikah zlasti pa ob presojanju ali se bo prirodno bogastvo izkoristilo v hidroenergetske namene. Tako se vse bolj utrjuje prepričanje, da je treba naravne danosti in njene krajinske in kulturne ureditve čuvati ter jih ohranjati za pospešen turistični razvoj. Med naravnimi vrednotami je med prvimi reka Soča, ki jo varstveniki voda uvrščajo med najlepše evropske reke, z značilno modro zeleno barvo čiste vode, z obilico naravnih znamenitosti kot so korita, brzice, tolmunij, plitvine s prodišči, doline njenih pritokov, sotočja, bogata in pestra favna in flora, reliefna razgibanost, ki iz strmih pobočij gora prehaja na terase in planinske travnike vse do doline. V oblikovno vizuelnem oziru daje ta razgibanost in barvni kontrasti prostoru posebno kvaliteto in lepoto.

Nadalje številne naravne znamenitosti in značilnosti pestrijo naravni prostor; bovška terasa, prodišča v bovški kotlini, jame, slapovi itn. Med naravnimi danostmi moramo še enkrat omeniti izrabo reke Soče, ki ima zaradi velikega rečnega strmca velike možnosti za hidroenergetsko izrabo. Ta je na Soči takorekoč tradicionalna. Ta danost je povzročila študij različnih projektov za HE; od HE Trnovo, HE Kobarid, HE Trebuša itn.

Za opredelitev obstoječe izrabe površin je poučna struktura zemljiških kategorij v občini, čeprav podatki niso točni, niti ažurni in zelo počasi slede spremembam. V letu 1973 je bilo njiv 1,7%, sadovnjakov 0,1%, travnikov 7,4%, pašnikov in planin 32,5%, gozdov 40,1%, nerodovitnega sveta pa 18,2%.

Podatki nam kažejo sorazmerno majhen odstotek njiv, ki jih je nekaj več le v razširjenem delu doline in sicer od Kobarida do Tolmina, v Breginjskem kotu in na šentviški planoti. Za tolminski del doline je značilen velik delež travniških površin. Planine in pašniki so kot produkcijsko manjvredne kmetijske površine v večjem deležu zastopane razpršeno po vsem zgornjem Posočju in sicer na območju Tolmina v višjih legah, medtem ko se nad Kobaridom spuste v dno doline (Breginjski kot, Soča itn).

Za tolminski predel je značilen velik delež travniških površin, za kobariškega gozd, bovški in trentarski pa imata tudi nad 30% nerodovitne površine, glede na katastrske občine.

Značilnost za prostor je, da se zaradi znanih in že omenjenih pojavov deagrarizacije opušča kmetovanje, kar ima za posledico značilne spremembe v strukturi zemljiških kategorij, ki se kažejo v prehajanju njiv v travnike, travnikov v pašnike in pašnikov v gozd. Opuščanje kmetijske dejavnosti je pereče tudi s stališča vzdrževanja kulturne krajine, okolja oz. prostora.

Klima je na tolminskem alpsko-kontinentalna z raznimi značilnostmi morske klime (toplejše jeseni od pomladi). Poletne temperature so razmeroma visoke, zimske pa nizke. Kar zadeva padavine so izoblikovani trije padavinski maksimi: novembra, septembra in marca, aprila in maja. Vpliv juga dokazujejo vinogradi v zavetnih legah (pri Kobaridu) ter celo smokve (pri Bovcu).

V kotlini je snežna odeja debela povprečno le 18 cm in traja neprekinjeno največ do 50 dni. Nasprotno pa je zima na Kaninskem pogorju prav ostra in se zadržuje dolgo v pomlad. To omogoča zaradi izdatne snežne odeje (4 m in več), smu-

čanje do maja in junija meseca, ovirajo pa ga pozimi snežni plazovi, megla in močan veter.

ZASNOVA CENTROV V OMREŽJU NASELIJ

Logično je, da je razvoj naselij na tolminskem v preteklosti bil odvisen predvsem od kmetijstva in prometa. Na robu večjih kmetijskih površin so nastala gručasta kmečka naselja, ob vseh pomembnih križiščih prometnih smeri pa mestna naselja.

Skoraj vsa današnja naselja tolminske občine so nastala v srednjem veku. Gostejše je naseljena le Soška dolina, spodnji del Baške grape ter dolina Idrijce. Redkeje so naseljena višja območja, ki tudi niso ugodna in primerna za kmetijstvo. Naselja so tu mlajša. V Soški dolini je precej naselij na robu, so pa manjša in razpotegnjena. Malo naselij sega preko 800 m. Najvišje ležeče naselje (hkrati tudi najmanjše) je Strmec na Predelu (983 - 1156 m).

V tolminski občini je dvoje značilnih prometnih križišč: Kobarid in Tolmin (oz. Most na Soči). Pri Kobaridu se razhaja Staroselska dolina od Soče. Tu vodi naravna pot ob reki Nadiži, proti Čedadu in morju. Tu je nastal Kobarid. Pri njegovi lokaciji so odločali tudi strateški razlogi, ki so jih pogojevale geomorfološke danosti. Stolovo pogorje tu stisne Soško dolino.

Most na Soči leži na križišču pomembnih poti, vendar je zaradi pomanjkanja prostora in omejenih možnosti razvoja njegovo vlogo prevzel Tolmin. Tu se je razvilo ob dovolj ravnih površinah upravno središče.

Tretje značilnejše in večje urbano središče je Bovec v bovški kotlini, od koder vodijo prometne smeri preko Vršiča v Zgornjesavsko dolino in preko Predela v trbiški prostor.

Ko smo opredelili nastanek mreže naselij se moramo dotakniti vprašanj obstoječega stanja, obstoječih pogojev njihove rasti. Vprašanj njihove fizične preobrazbe in preobrazbe funkcij oz. dejavnosti, ki jih označujejo. Procesu urbanizacije in deagrarizacije z depopulacijo izrazito vplivajo na preobrazbo naselij, na opuščanje hiš, na izgradnjo novih stanovanjskih in drugih objektov, na spreminjanje stanovanjskih hiš v počitniške itn.

Mreža naselij, kakor je nastala v zgodovinskem razvoju, se je ohranila do danes, le izjemoma se je pridružilo kakšno novo.

TOLMIN s 3235 prebivalci je največje naselje v občini Tolmin. Glede na teritorij občine leži Tolmin ekscentrično, bolj centrično pa glede na populacijsko razporeditev. Kar zadeva teritorialno ekscentričnost, je ta razumljiva še bolj v prikazu regionalne razporeditve naselij, ko centri premikajo težišče proti regionalnemu središču, v našem primeru Novi Gorici, kateri ne more, zaradi oddaljenosti, konkurirati nobeno drugo mesto. Glede na gravitacijsko območje je Tolmin razmeroma dobro opremljeno središče v smislu centralnih storitvenih dejavnosti, vsaj v primerjavi s sliko centralnih krajev na Slovenskem, kjer je npr. gravitacijska populacija za enak obseg dejavnosti povprečno višja.

Drugo naselje (po številu prebivalcev) je BOVEC, ki ima zdaj pol manj prebivalcev kot Tolmin (pred 100 leti pa je bila situacija prav obratna, ko je imel Bovec največ prebivalcev). Velika depopulacija, ki je zunaj Bovca zmanjšana, število prebivalcev ni mogla spodbudno vplivati na razvoj. Procesi depopulacije še vedno niso zavrti, zlasti ne v krajih nad Bovcem.

KOBARID je tretje naselje po številu prebivalcev. Motorni promet in bližina bolj opremljenega Tolmina (15 km) so potisnili Kobarid v ozadje oz. mu okrnili potencialne možnosti za razvoj.

Omenjena in opisana tri naselja so uvrščena po klasifikaciji o stanju opremljenosti centralnih krajev med centralna naselja. 4 naselja so dosegla naslednjo stopnjo uvrstitve med centralne vasi, čeprav je med njimi znatna razlika. Nadpovprečno sta razviti za to klasifikacijo Most na Soči in Podbrdo, podpovprečno pa Grahovo in Breginj.

Po zadnji vojni se je kot četrto naselje razvilo PODBRDO s cca 1000 prebivalci. To je najbolj opremljeno naselje v Baški grapi. Oddaljenost od Tolmina je vzpodbudila razvoj, seveda pa predvsem razvoj industrije, ki je okrepil koncentracijo prebivalstva.

Značilno vlogo v mreži centralnih krajev ima MOST NA SOČI. Ima sorazmerno veliko populacijsko zaledje, pa tudi sam že zajema v desetih naseljih preko 1600 prebivalcev. Na Most na Soči gravitirajo Baška dolina, spodnja Idrijska dolina, dalje šentviška planota. Poleg precejšnje populacije pa je razvoj nekaterih bolj specializiranih dejavnosti omogočila železnica, ki je z Mostom na Soči povezana z Baško grapo. Vsa naštetna naselja imajo tudi objekte srednjeročne oskrbe. Zanimivo za razsežnost tolminske občine je, da so na takih razdaljah omenjenih naselij v Sloveniji nahajajo že zelo dobro razvita občinska središča.

Določene centralne dejavnosti so pojavljene še v cca 17 drugih vaseh, ki jih po omenjeni klasifikaciji, označujemo kot subcentralne oziroma netipične centralne vasi. Te vasi oskrbujejo populacijo 250 do 500 prebivalcev in imajo praviloma samo trgovino z živili.

(Prostorsko sliko razpršenosti naselij in redke poseljenosti daje podatek, da je število prebivalcev, ki pride na trgovino z živili precej, skoraj polovico, pod republiškim povprečjem, medtem pa je gostota prebivalcev glede na druge trgovine nad povprečkom za Slovenijo. Veliko število prebivalcev se oskrbuje v Novi Gorici, prezreti ne smemo tudi vpliva oskrbe preko meje, v sosednji Italiji).

STANJE PROSTORSKE IN URBANISTIČNE DOKUMENTACIJE IN NJENO IZVAJANJE

Občina Tolmin je območje, kjer imamo zaradi različnih geografskih, zlasti pa političnih okoliščin v preteklosti opraviti z gospodarsko in splošno zaostalostjo zlasti v primerjavi z drugimi občinami v SRS. Počasi se uveljavlja zaustavljanje procesa depopulacije, v nekaterih območjih je opazna urbanizacija, ki se kaže v interesih in pobudah za izgradnjo stanovanjskih hiš. Seveda pa te pojave ni mogoče vzporejati z npr. hitro in dinamično rastjo nekaterih večjih slovenskih mest, kjer praviloma priprava prostorske in urbanistične dokumentacije zaostaja za potrebami. Vzroki za to so seveda različni. V nasprotju z navedenimi primeri je mogoče ugotoviti, da v občini Tolmin ni bilo takih odstopanj izvajanja od obstoječe dokumentacije, da bi ta povzročala neko gospodarsko ali politično škodo. Spremembe lahko ugotavljamo v 2 primerih: na področju stanovanjske

izgradnje, ko smo v nekaterih mestih večje rasti (zlasti Tolmin) presegli pričakovanja o potrebnem angažiranju stanovanjskih površin in zaradi posledic potresa. Vzroki za to so v povečanem obsegu individualne stanovanjske graditve. Ugotavljamo, da je razvoj po potresu spremenil politiko do nadaljnjega razvoja nekaterih naselij, kakor jo je opredelil urbanistični program iz leta 1969. Novogradnje stanovanjskih objektov so nastale in nastajajo v naseljih in zaselkih, kjer jih UP ni predvidel, zato so nekatera naselja bistveno spremenila širšo strukturo. Izginili sta stari naselji Breginj in Podbela, z velikimi ambientalnimi vrednostmi za območje značilnega naselbinskega tipa. Velike spremembe in nič manjši problemi niso pri drugih naseljih, ki so sicer že izgubila prvotni naselbinski sestav, pa smo jih dopolnili z novogradnjami, velik del pa je še odprt in čaka na izgradnjo in preureditev (Kobarid, Žaga, Srpenica itn.).

Potrebe po nekaterih spremembah prostorskega plana (urbanističnega programa), republiški odlok o obvezni izdelavi prostorskih planov občin, izvajanje zakona o sistemu družbenega planiranja (Ur. list SFRJ št. 6/76), določila osimskega sporazuma o pospeševanju gospodarskega sodelovanja med SFRJ in Italijo, skrb za izvajanje in stalno preverjanje usmeritev gospodarskega in socialnega razvoja v prostoru, posebej in ne na zadnjem mestu pa oživiljeni predlogi za hidro-energetske izrabo Posočja so narekovali pristop k novelaciji sicer precej obširne dokumentacije, ki je bila doslej izdelana že za to območje.

Skrb zaradi osiromašenja kulturne krajine, ki jo povzroča deagrarizacija, spori in nasprotujoča si mnenja o prednostnih izrabah prostora (hidroenergetski objekti proti čim manj spremenjenem naravnem okolju, praznenje prostora ob meji in s tem povezana vprašanja), so povzročili številna razmišljanja, študije, predloge. Ne moremo sicer trditi, da je dokumentacija posegla na vsa področja in da so že izčrpana spoznanja vseh temeljnih raziskav posameznih dejavnosti. Tako ni zlasti izdelanih podrobnejših programov kmetijskega razvoja, podobno pa tudi so sicer izdelani programi gozdnogospodarskega razvoja presegli stanje UP in zato zahtevajo celovitejšo obravnavo tudi s teh vidikov. Med prostorskimi plani in načrti je iz obdobja zadnjih 10 let potrebno omeniti;

- Urbanistični program občine Tolmin iz leta 1969 (UI)
- razvojne možnosti občine Tolmin iz leta 1976 (IREL: Analize po področjih I. in II.)
- zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov iz leta 75
- srednjeročni plan razvoja občine Tolmin (za obdobje 1976 - 1980)
- Posočje, smernice za celovito obnovo, načrtovanje dolgoročnega razvoja in ureditev v prostoru (nov. 1977).

Omeniti je potrebno nadalje še urbanistične načrte za območja Tolmin, Kobarid, Bovec in ATC Bovec s preteklih let (UI), ki postopoma izgubljajo zaradi pomanjkljivosti predvsem pa zaradi potrebe po aktualiziranju svoj pravi pomen usmerjevalca razvoja.

Značilni za urejanje območja so urbanistični redi. Ti so doživeli številne spremembe, z izjemo redov za turistično rekreativna območja.

Gotovo najpomembnejše vprašanje o ustreznosti obstoječe dokumentacije (UP) pa izhaja iz nerešenega in odprtega vprašanja graditve novih hidroenergetskih objektov na območju občine Tolmin, kakor so to opredelili že zaključki razprav o urbanističnem programu občine Tolmin (iz leta 1969).

Strokovna stališča v okviru UPT so utemeljevala, naj se novih HE ne gradi. Zato se je oblikovala zahteva, da se dokončno odloča šele na osnovi nove vsestranske presoje o posegih v prostoru srednjega toka Soče. Odločitve o gradnji ali negradnji novih HE na Tolminskem sodijo med najvažnejše odločitve (na podlagi predhodnih dodatnih argumentov za in proti), ki jih bo lahko dal nov družbeni plan.

NEDOVOLJENE GRADNJE

Pojav nedovoljenih gradenj je v občini majhen in se pojavlja v odročnejših krajih manjše koncentracije. Zaradi naravnih in ambientalnih kvalitet obstoječih naselij pa seveda pojavi nedovoljene gradnje nastopajo s povsem drugim obsegom problematike kot v povprečju to velja za slovenski prostor ali pa prostor v neposredni bližini središč urbanega razvoja.

MIKROREGIJE V POSOČJU

(Značilnosti in problematika regionalnega razvoja)

Ta oris po posameznih mikroregijah - vključno s priloženimi tabelami, ki so bile v ta namen prirejene - poskuša sumarno podati osnovne značilnosti in determinante za bodoči razvoj. Tako, kakor izhajajo iz lege mikroregij, njihovih naravnih svojstev, sedanje izrabe naravnih virov in iz vzorca poselitve ter iz družbenih, demografskih in gospodarskih razmer in pogojev, vse s posebnim ozirom na razvoj poselitve oziroma na izrabo površin ter na proces urbanizacije. Zaradi izvora podatkov je bila težnja te mikroregionalne enote omejiti, tako da se skladajo z enotami statističnega zajemanja podatkov (tj. z naselji in matičnimi okoliši). Na podrobnejšo razmejitev (z opredeljevanjem posameznih naselij v eno ali drugo mikroregijo) je bilo treba tisti v tolminski občini, kjer - npr. - Šentviška Planota ne sodi v celoti v noben okoliš. Okoliši pa so sicer v glavnem iste teritorialne enote, ki so pred združitvijo v sedanje velike občine tvorile manjše povojne občine in so še sedaj ena ali dve skupaj zaokrožene mikroregionalne oziroma lokalno-nodalne (funkcionalne) teritorialne enote.

Šentviška Planota

Predel med dolino spodnje Bače in spodnje Idrijce, imenovan včasih tudi Šentviška gora, sedaj pa vse pogosteje kar "Planota", tvori izrazito mikroregionalno celoto s svojskimi pogoji in razvojnimi problemi. V geomorfološkem pogledu ima sorodne poteze kot večje kraške visoke planote dalje na jugu. Gre za dvignjeni, pretežno kraški masiv z razmeroma vegasto površino. Le zato, ker jo loči od dolin strm rob, jo lahko označujemo kot planoto. Toda kljub razjedenemu kraškemu reliefu so le posamezni kosi bolj ravnega sveta, kjer je nekaj njiv v strnjenih kompleksih (toda le okoli 8% celotne površine). Več pa je travnikov in pašnikov in seveda tudi gozda, čeprav je ta v višjih legah precej izkrčen in prevladuje le na strmih tobu proti obema dolinama (okoli ena tretjina, toliko kot travnikov). Ostalo so predvsem pašniki. Ker je Planota le v zmerni višini (600 do 700 m poprečno), so pogoji za kmetijstvo še dosti dobri, če je le dovolj prsti. Planota je bila že zgodaj v srednjem veku (in že v predzgodovinski dobi)

poseljena precej na gosto. Čez to območje je šla tudi srednjeveška pot iz Kranjske na Tolminsko in v Furlanijo. Kmetijstvo je ostalo do danes domala edini vir preživljanja za prebivalstvo Planote, mimo povsem skromnih lokalnih storitev. Očitno je bila Planota agrarno preobljudena in jo je že pred prvo svetovno vojno zajela depopulacija in ostala močna vse do danes. Med vsemi je bila Šentviška gora (naselje) še najpomembnejša, pa tudi Ponikve so bile do neke mere centralna vas (pravzaprav subcentralna). Kljub vsemu je Planota na Tolminskem poleg same soške doline še najugodnejše kmetijsko območje s "specializacijo" v mlečno živinorejo, pa tudi v vzrejo živine (goveda) za zakol. Med poljščinami pa, poleg krmilnih rastlin, nekaj pomeni le krompir. V teku je modernizacija prek preusmerjenih kmetij za tržno proizvodnjo. V zadnjih letih je nastal pri Pečinah, ki ležijo nekako v sredini Planote, manjši industrijski obrat ("Metalflex" iz Tolmina), ki naj bi nudil lokalno zaposlitev vsaj delu prebivalstva na Planoti in tako tudi zadržal prehudo depopulacijo. Predvidoma naj bi omogočil zaposlitev čez sto delavcem, oz. pretežno delavkam. S tem in z modernizacijo ceste iz Slapa v Idrijski dolini do Pečin in dalje se ustvarjajo pogoji za aktivizacijo te male mikroregije in so izgledi, da se bo depopulacija čez nekaj let ustavila, seveda ob prebivalstvu, ki ga je že sedaj komaj polovico toliko kot pred sto leti.

Baška grapa

Spričo strmin, ki se z njimi spušča na sever Šentviška Planota in Porezen na jugu ter gorske pregraje Bohinjskega grebena na severu, je območje med njim in Bačo svojstvena in zaokrožena mikroregija na Tolminskem. Označujemo jo kot Baško grapo, čeprav reka Bača teče povsem na robu te enote, in je precej naselij tudi v hribovju nad dolino, pod Bohinjskim grebenom. Vsekakor pa so ta naselja povezana v skupen gospodarski prostor le po priključkih na osrednjo prometno žilo ob Bači, na cesto in železnico. Relativno večji pomen doline je novejšega datuma, saj je bila ustrezna cesta zgrajena šele v začetku 19. in železnica šele prav na koncu 19. stoletja. Do nedavna v dolini tudi ni bilo nobenega pomembnega zaposlitvenega središča. Še obe sedanji: Klavže - Podmelec in Podbrdo sta zaživelii šele po osvoboditvi, z razširjeno lesno predelovalno oziroma novo tekstilno industrijo, in ležita pravzaprav periferno. Kneža in Grahovo pa sta le povsem lokalni storitveni središči za bližnje vasi ob priključku poti s hribov na dolinsko cesto in železnico.

Hribovske vasice in zaselki pa segajo še do 900 m nadmorske višine. Označuje jih hribovsko, v živinorejo usmerjeno kmetijstvo, ki je bilo prej navezано tudi na planine. Vseskozi po osvoboditvi je bila za prebivalstvo pomembna in za nekatere ostala edina zaposlitev v jeseniški železarni ali v Bohinjski Bistrici. Sedaj je dnevne migracije v to smer precej manj. Razen najbolj odročnih naselij so ostala v Baški grapi sedaj že precej močno deagrarizirana. Predvsem velja to za sama dolinska naselja, kjer je delež agrarnega prebivalstva le še deset do največ dvajset odstotkov. Tu edino so tudi naselja, kjer ni prišlo do večje depopulacije v zadnjem desetletju in pol. Depopulacija hribovskih naselij pa se nezadržno nadaljuje. Zaradi odseljevanja so mnoge hiše v hribih opustele.

Za kmetijstvo so pogoji zelo omejeni. Obdelana površina (njive in travniki) ne zavzema več kot eno tretjino vseh površin (njive same ne več kot okrog 5%). Ostalo so v približno enakem razmerju pašniki in gozd, vendar se gozdne površine stalno večajo. Večje sklenjene površine, ki niso prestrme za mehanizacijo, so vobče skoraj le v dolini pri Kneži in ob Koritnici ter deloma na terasaj pod Bohinjskim grebenom (Stržišče). Pogoji za modernizacijo so dani tedaj le ponekod in bo v bodoče Baška grapa in naselja v njej odvisna predvsem od zaposlitve v neagrarnih dejavnostih. Z razširjenjem tovarne pohištva v Klavžah in izgradnjo tekstilne tovarne "Bača" v Podbrdu se je zaposlitvena situacija bistveno izboljšala, čeprav so zlasti moški še vedno v znatnem številu (nekaj stol) zaposleni v industriji zunaj Baške grape (Anhovo, Tolmin, Jesenice). Podbrdo se je najprej zaradi izgradnje železnice in obmejne prometne lege - danes pa predvsem zaradi nove industrije razvilo v naselje z že čez 800 prebivalci in je postalo - kljub periferni legi celo v mikroregionalnem smislu - lokalno storitveno središče in je prevzelo vlogo Grahovega, ki je bilo prej glavni centralni kraj v Baški grapi. Vendar bo pa treba raven storitev v Podbrdu še bistveno izboljšati obenem z modernizacijo ceste proti Mostu (in proti Škofji Loki) ter proti Tolminu. Z že izpeljano in načrtovano izboljšavo lokalnega prometnega omrežja (cest) v hribovškem področju bodo ustvarjeni tudi pogoji za lažjo dostopnost na sploh, ki naj posredno tudi pomaga zajeziiti nadaljnje praznenje gorskih naselij.

Tolminsko-kobariški del Soške doline

Soška dolina med sotesko pri Doblarju oz. Mostom na Soči in Kobaridom ter nadaljevanju proti Staremu selu je osrednji del Gornjega Posočja, na katerega se navezujejo sosednje mikroregije (Baška grapa, Šentviška Planota, Breginjski kot). V tem delu Soške doline so še najbolj sklenjene in najbolj prostrane obdelovalne, tudi njivske površine. Tu je stičišče prometnih poti, ki Zgornje Posočje povezujejo s sosednjimi regijami. Tu je tudi, ob stičišču sedaj najpomembnejše urbano središče v Tolminu.

Struktura izrabe površin (njive le 5%, oziroma do 10% pri dolinskih vaseh) z veliko prevlado travnikov in košenic (30 do 40% vse površine) kaže, da so osnove za sedanjo usmeritev v kmetijstvu realne tudi v bodoče. Tudi podnebne razmere, z dokaj visokimi poletnimi temperaturami a vendar tudi dovolj padavin v vegetacijski dobi še po svoje usmerja kmetijstvo v intenzivno živinorejo. Njive same, mimo krompirja kot komercialnega viška, služijo pridelovanju krmilnih rastlin. Mlečna govedoreja in pitanje govedi bo v ospredju tudi v bodoče, s podaljškom v predelavo (mlečni prah, klavnice). Še danes je dolinsko kmetijstvo deloma navezano tudi na planine, čeprav je njihov nekdanj velik pomen zelo upadel in se samo nekatere še deloma izkoriščajo. Vsekakor pa se bo moralo kmetijstvo prilagoditi dejstvu, da je večji del podeželskega, vaškega prebivalstva ob enem zaposlenem tudi v neagrarnih dejavnostih v obeh centrih v tem delu doline, predvsem v industriji. Problem lahko rešuje tudi terenu primerna mehanizacija, zlasti še v naseljih nad dolino pod Krnskimi masivom, kjer so na terasastih pobočjih tudi še kar znatne obdelovalne površine. Gozdno bogastvo je odvisno pri izkoriščanju od izboljšave sestojev in od gozdnih cest, ki jih je vse več. Medtem ko so prisojna pobočja na levem bregu poseljena, pa se Kolovrat in Matajur spuščata na sever proti dolini le z gozdnatimi pobočji. Vendar so nižja slemena, zlasti na prevalu pri Livku in v Tolminskih Rutih tudi poseljena z gorskimi kmetijami, čeprav so iz doline težje dostopne. Jribovit svet, posebno pod Krnom, pa tudi pod Razorjem in drugimi vrhovi na Bohinjskem grebenu, s sončnimi legami in svežim podnebjem, je ostal za turizem - eventualno v kombinaciji s kmetijstvom (kmečki turizem) do danes še skoraj povsem neizkoriščen, četudi so naravni pogoji dani zanj.

S težavo začeta povojna industrializacija, v Kobaridu in predvsem v Tolminu in okolici, predstavlja skupaj s tudi rastočo zaposlitvijo v storitvenih dejavnostih, v obeh središčih sedaj že glavno osnovo za preživljanje prebivalstva. Prvim industrijam v Kobaridu (Tik, tovarna mlečnega prahu) in v Tolminu (tovarna čevljev, Avtoelektro, Metalflex) se pridružujejo še novi obrati (npr. obrat novogoriškega "Gostola") v bližnjem Čiginju. Število zaposlenih v teh obratih se naglo veča. Svojo širšo funkcijo dodatne zaposlitve tudi za podeželsko prebivalstvo pa bodo mogli opraviti še bolj z izboljšanjem cestnih povezav v hribovito obrobje doline. Oskrbne funkcije za prebivalstvo in pomembnejše družbene dejavnosti so koncentrirane delno v Kobaridu, predvsem pa v občinskem središču, v mestu Tolmin. Tolminska kotlina v ožjem smislu se je razvila v zadnjih dveh desetletjih v osrednje zgostitveno območje prebivalstva na Tolminskem, predvsem zaradi razvoja industrije v mestu. V okolici naselja ne nazadujejo več kot prej desetletja. Prebivalstvo v njih pa se je naglo preslojilo v mešano delavsko kmečko ali pa celo povsem neagrarno. Podoben je razvoj v najbližjih naseljih okrog Kobarida. Le v nekaterih nekaj bolj oddaljenih vaseh je še tretjina do polovica čistega kmečkega prebivalstva, sicer pa je Soška dolina med Kobaridom in Tolminom oz. Mostom na Soči že izrazito deagrarizirana.

Breginjski kot

Območje v povirju reke Nadiže, od Robiča proti zahodu, med Stolom (1668 m) in Breškim Jalovcem (1615 m) na severu in Mijo (1189 m) ter Lubijo (1124 m) na jugu ter drugimi vzpetinami tam, ki predstavljajo ločnico proti Beneški Sloveniji, se vse bolj pogosto označuje po največjem naselju Breginjski kot ali sploh "Kot". Dolina sama se proti zahodu močno zoži in so naselja vsa na prisojnih pobočjih pod Stolom. Tam je na terasastih pobočjih tudi večina obdelanega sveta. Te površine so v primerjavi s še vedno dokaj gosto naseljenim prebivalstvom razmeroma skromne. Ne glede na to, da je bil primeren teren že zdavnaj ves izkoriščen, pa se je prebivalstvo začelo že pred prvo svetovno vojno izseljevati; kljub pogosti sezonski zaposlitvi moških kot zidarji drugod. Kobarid vse do zadnjih dveh desetletij ni nudil Kotarjem možnosti zaposlitve, te pa so še sedaj omejene. Za večino naselij v Breginjskem kotu je Kobarid tudi že precej oddaljen, 10 do 15 km ali celo več. Zato se sedaj tam zaposluje le manjši del prebivalstva.

Pogoji za razvoj kmetijstva so spričo plazovitega in tudi hudournikom podvrženega terena ter erozije le omejeni, deloma pa niso določene lege boljše izkoriščene zaradi zaostale agrotehnike. Opuščanje pašništva dalje od vasi in še posebej planšarstva višje gori, še po svoje omejuje izkoriščanje sicer razpoložljivega sveta za kmetijstvo. Sezonsko zaposlovanje domačinov je desetletja nazaj že reševalo problem agrarne prenaseljenosti Breginjskega Kota. V najnovejši dobi se del prebivalstva za stlano zaposluje v Kobaridu, kjer pa potrebe po delovni sili tudi niso bile tolikšne, da bi masovno pritegnile prebivalstvo Kota. Modernizacija ceste (asfaltiranje in manjše poprave trase) v Breginj bo dostopnost izboljšala in s tem tudi pogoje za oskrbo prebivalstva. Da bi ga zadržali doma in ustvarili tudi sicer lokalno žarišče razvoja, je v Breginju obrat tovarne igel, ki daje nekaj desetnam domačinov, zlasti ženskam, zaposlitev v bližini. Računati je, da bodo višji prejemki prebivalstva poživili tudi lokalne storitvene dejavnosti v Breginju, ki je sicer že tradicionalno središče Kota, čeprav leži periferno. Doslej je bila vas - kot centralna vas - izrazito slabo opremljena, ker se je pač njeno populacijsko zaledje s krčenjem prebivalstva v povojnem obdobju zelo zmanjšalo.

Bovško

Vse Zgornje Posočje, nad tesnijo nad Kobaridom, predstavljajo zaokroženo, po ozemlju sicer veliko, toda razmeroma še dosti redkeje naseljeno mikroregijo, če jo moremo spričo obsega teritorija vobče še tako označiti. Tudi v zgodovinskem razvoju in po etnografskih značilnostih predstavlja Bovško - če tako na kratko imenujemo ves ta del Zgornjega Posočja - svojsko alpsko pokrajino. Njeno jedro je v Bovški kotlinici sami, kjer je stičišče gorskih dolin in prometnic po njih ter edino tudi prostor za znatnejše naselje oziroma več naselij. Dejansko pa na Bovškem močno prevladuje gorski in visokogorski svet, saj je domala polovica vsega površja že nad gozdno mejo. Gozdovi so kot prvobitna vegetacija, razmeroma močno izkrčeni, mnogi so bolj hosta, kot gospodarsko pomemben gozd.

Kmetijstvo na Bovškem je izključno usmerjeno v živinorejo. Njive ne predstavljajo niti enega odstotka vse površine, oziroma komaj dober odstotek gospodarsko izkoristljivega površja. Živinoreja je zato navezana na košenice in pašni-

ke ter na nekatere planine, ki so še ostale a ki naglo izgublajo pomen, ki so ga imele za ovčerejo nekđaj. Skope njivske površine pa so vseeno pomembne zaradi pridelovanja krme za čez zimo. Edino tu se je v Sloveniji v omembe vrednem obsegu - vsaj glede na lokalne razmere - ohranila ovčereja. Zaradi terena so bile prej tudi koze pomembne, četudi so sicer uničevale gozd. Ko je domača volna ob koncu 19. stoletja izgubila na pomenu in odkar je planšarstvo v splošni krizi, je v težavnem položaju vse bovško kmetijstvo. Dejstvo, da je sedaj čiste- ga kmečkega prebivalstva le še 6 do 7%, najboljše ilustrira situacijo, prav tako pa depopulacija celotnega območja. Turizem, ki do neke mere rešuje podobna alp- ska območja v Evropi, je šele v začetkih. Vsekakor pa predstavljajo krajinske in rekreacijske kvalitete naravnega okolja - v Sloveniji v nekaterih pogledih prav edinstvene - verjetno glavno osnovo za bodočnost. Nahajališče "krede" pri Srpenici, je sicer edino drugo naravno bogastvo poleg peska, ki se izkorišča. Prebivalstvo Bovca - še do vojne samo precej močno navezano na kmetijstvo - se je obdržalo okrog sedanjega števila le spričo novih delovnih mest v industriji in v turizmu.

Bovško sestavljajo štiri manjše pokrajinske enote, ki imajo za gospodarski raz- voj različne osnove in specifične pogoje.

1 - Soška dolina nad Kobaridom, oziroma od Trnovega do Bovške kotline nad Žago ne nekoliko širša kot dever pod Trnovim, toda stranska dolina Učeje je ozka. Učja izvira - kot Belí potok - že onstran državne meje in preko prevala Tan na meji (852 m) odpira prehod iz Bovškega v Beneško Slovenijo in dalje v Furlansko niží- no. Dolina ob Soči je le do pol km široka in nudi pogoje le za dve večji naselji. Ta so navezana na živinorejo, še bolj pa na zaposlitev pri kopanju "krede" in pri njeni predelavi v manjši kemični tovarni v Srpenici. Ljudje pa so zaposleni tudi v Bovcu in Kobaridu. Čistega kmečkega prebivalstva ni niti desetina več.

2 - Bovška kotlinica

nudi na prodnih terasah ob Soči več obdelovalnih površin. Četudi so to pretež- no travniki, je tudi ornice še precej. To zemljišče je v lokalnih okvirih se- veda dragoceno, saj omogoča pridelok krme in krmil za dolgo zimsko dobo in brez katerih bovška živinoreja ne more obstojati. V mali, izrazito medgorski kotlini je le nekaj vasi, od katerih pa le Plužne sežejo na prva pobočja proti sicer

strmo se dvigajočemu kaninskemu visokogorskemu masivu. Le prav redke kmetije so segle na obeh straneh kotlinice višje v gore in se sedaj opuščajo. Znatno del ravnega kotlinskega dna pa obsegajo za kmetijstvo neuporabni "prodi", čeprav so sicer pokrajinsko slikoviti. Teraso v dnu kotline so le v nadmorski višini 400 do 500 m. Spričo možnosti za zaposlitev v neagrarnih dejavnostih v Bovcu je sedaj le še nekaj odstotkov čistega agrarnega prebivalstva in celo v vaseh prevladajo mešana gospodinjstva. Bovec je sam do nedavna živel v znatni meri od kmetijstva, sicer pa od prevoznitva in storitvenih dejavnosti. Sedaj je najpomembnejša zaposlitev v treh industrijskih obratih, ki so se razvili v zadnjih dvajsetih letih. Z začetkom izgradnje Alpskega Turističnega centra v oziroma pri Bovcu (v povezavi s smučišči na Kaninu), se odpira novo obdobje valorizacije turističnih potencialov. Sodeč po programu razvoja ATC bi mogla zaposlitev v turizmu in gostinstvu slasoma postati vodilna gospodarska panoga. Bovec kot storitveno središče (za potrebe prebivalstva na Bovškem) ne more dobiti večjega pomena, saj je gravitacijsko zaledje omejeno zgolj na Bovško z le okrog štiri tisoč prebivalci. Pomembnejše je, da leži Bovec ob turistično pomembni posoški cesti in da postaja turistično središče, ko se more v obeh sezonah število potrošnikov še bistveno povečati, zlasti ker gre za take, ki bodo zahtevali kvalitetne storitve. Sezona je dvojna: zimsko-pomladanska (zimski športi, zlasti smučišča na Kaninu) in poletna (letoviščarska). Dobro opremljenost terja tudi okolščina, da so Bovec in kraji na Bovškem oddaljeni od Tolmina vsaj pol ure vožnje ali še več.

Nad Bovcem sta še dve izraziti alpski dolini, ob sami Soči in ob njenem najpomembnejšem pritoku, ob Koritnici. Vsaka od njih predstavlja svojsko območje.

3 - Dolina Koritnice,

ki se odpre v Bovško kotlinico za sotesko pri Klavžah (kjer je bila zgrajena ena prvih manjših hidrocentral v Posočju!) se višje navzgor razširi in razveja ter nato zaključuje s koritastimi dolinicami pod visokimi vrhovi Julijskih Alp. Med njimi je Bavščica v nadmorski višini okrog 700 m še največja. Spričo odavnine uporabljanega prevala (Predel, 1198 m) na Koroško, je bil promet za

življenje prebivalstva vedno pomemben. Alpska živinoreja sama pa preživlja danes tu komaj še kakšno družino in so skoraj vsa gospodinjstva mešana. Moški, zlasti iz Loga pod Mangrtom, so zaposleni največ v rabeljskem rudniku onkraj meje z Italijo, ženske pa v vse večjem številu v Bovcu.

4 - Soča in Trenta

Še bolj stisnjena med visoke gore na obeh straneh je soška dolina nad Bovcem. Vendar so se razvile na redkih obronkih v sicer zelo strmih pobočjih le posamezne samotne kmetije ali gruče le-teh, celo do nadmorske višine 900 do 1000 m. Vendar sedaj naglo propadajo, ker se je mlajše prebivalstvo v glavnem že izselilo. Tudi povirje Soče v Trenti zaključuje s koritastimi dolinskimi sklepi (Zadnjica, Zadnja Trenta) z dnem v višini 700 do 800 m ali pa grapami. Cesta na Vršič se od tam strmo vzpenja navzgor. Nekatere kmetije - toda pretežno tudi mešana gospodinjstva - se še držijo v dnu doline. Edina dalje v visokogorski svet zajedena stranska dolina je Lepena, ki se koritasto konča pod Lemežem in kjer je v dnu tudi še nekaj kmetij.

Kmetijstvo na Bovškem, posebno pa v omenjenih dolinah, ima le zelo omejene osnove za nadaljnji obstoj. Celotni tradicionalni proizvodni proces, ki je vzdrževal alpsko živinorejo v teh težavnih naravnih pogojih, je temeljil na izjemno poudarjenem ročnem delu pri izkoriščanju zemljišča. Problem pri nadaljnjem razvoju Bovškega je tudi v tem, da je prav ta sistem izkoriščanja zemljišča vzdrževal kulturno pokrajino kakor jo danes poznamo in ki bi jo sicer označevali le gozdovi in skalnate strmine, ne pa tudi košenice, seniki, staje itd. Visokogorsko Bovško je deloma tudi zaradi značilnosti sedanje kulturne pokrajine in ne le zgolj zaradi naravnih svojstev sicer turistično izredno kvalitetno območje, bodisi za komercialni turizem, bodisi za rekreacijo in kot območje sekundarnih bivališč. Z vidika tega bo tedaj treba gledati tudi na obstoj kmetijstva v bodočnosti.

UPORABA PROSTORA

Pri uporabi površin za razne dejavnosti, zlasti v zvezi z razširjeno reprodukcijo na področju posameznih dejavnosti, gre za dva vidika. Prvič, za spremembo namembnosti, kjer gre pretežno za spremembo iz kmetijstva v nekmetijsko izrabo zemljišča in, drugič, za vpliv razširjene reprodukcije ob spremembi namembnosti na naravno okolje ali na krajinsko podobo. Pri tem so ob višji stopnji gospodarskega razvoja in ob višjem življenjskem standardu prebivalstva nekatere dejavnosti oziroma sektorji bolj ekspanzivni in agresivni do prostora (površin) kot drugi. Pomembni premiki so lahko tudi znotraj posameznih dejavnosti (npr. zlasti v kmetijstvu, ki je slej ko prej največji "potrošnik" površin). Med ekspanzivnimi dejavnostmi so poleg nekaterih proizvodnih dejavnosti (ekstraktivna, nekatere industrije) zlasti rekreacija in turizem (četudi nista vedno vezana s spremembo v namembnosti površin, ampak lahko le z drugačnim režimom izkoriščanja). To velja prav tako tudi za nekatere vrste rezervatov. Vprašanja v zvezi z izrabo površin predvsem z izločanjem površin iz kmetijske proizvodnje oziroma iz tega sledeči problemi se kumulirajo v območjih urbane koncentracije. V Posočju je to primer predvsem na območju Nove Gorice, kjer so realno pogoji in verjetnost razvoja res večje urbane aglomeracije. V sodobnih pogojih pa so lahko učinki "urbane koncentracije" prostorsko tudi bolj razpršeni in ne zadevajo le obmestij. To je pomembno zlasti v primeru Nove Gorice, kjer imamo v slovenskem merilu spričo klimatsko-pedoloških pogojev izjemno vrednost, podobno kot v Koprskem primorju.

Urbanizacija in socialno preslojevanje prebivalstva, ki se vključuje v neagrarne dejavnosti, začinja to močneje vplivati na izrabo zemlje. Vpliv je očiten tako pri izločanju vse obsežnejših površin za potrebe urbanega razvoja in razvoja naselij vobče kot tudi v spremembi načina izkoriščanja agrarnih površin. Smotrno in usklajeno gospodarjenje s prostorom postaja tako vse pomembnejši vidik politike regionalnega razvoja.

Samo širjenje urbanih naselij ne narašča v aritmetičnem razmerju s povečanjem števila prebivalstva, ampak gre angažiranje zemljišč prej po geometričnem razmerju. Spričo specifičnih okoliščin na Primorskem vobče problem na podeželju ni tako pereč. Zidane hiše mediteranskega tipa je mogoče ustrezno modernizirati in vključiti v izrabo celo določena gospodarska poslopja ali prostore.

Skoraj vsa naselja so imela pred desetletji precej več prebivalstva in so zato določene rezerve v gradbenem oziroma stanovanjskem fondu, ki se je ob izseljevanju izpraznil. Mimo urbanih in polurbanih središč doslej ni prišlo do znatnejšega fizičnega povečanja podeželskih naselij in tudi večina novogradenj se drži obstoječih naselij.

Problematika uporabe in izrabe prostora v kmetijstvu je zelo pestra, deloma tudi specifična za posamezne mikroregije. Tu je mogoče opozoriti le na glavne probleme in konfliktne situacije, ki se pojavljajo ali se bodo predvidoma pojavile, in pa na območja ter ožje lokacije, kjer so zlasti očitne. Osnovni problem je seveda varovanje obstoječega fonda kmetijskih zemljišč, ki se spričo potreb po hrani vse bolj stavlja v ospredje in ki ga ogroža ekspanzivno širjenje drugih vrst izrabe zemljišča. Nadomeščanje izgubljenih zemljišč z melioracijo je ob tem ena izmed poti k temu cilju.

Nov problem v izrabi zemlje in v gospodarjenju s prostorom zastavlja vse bolj masovni turizem in rekreacija, predvsem seveda v območjih, ki so zanju predvsem privlačna. Zlasti akuten je zato problem v Zgornjem Posočju in še posebej na Bovškem. Tu so zato konfliktne situacije v izrabi prostora - posebej še v zvezi z ekologijo - potencialno najbolj pereče. Kmetijska izraba zemljišča je doslej ne le vzdrževala razmerje v ekoloških razmerah, marveč tudi samo krajinsko lice. Zlasti z opuščanjem kmetij ali celih zaselkov (pa tudi že s preselitvijo prebivalstva v neagrarne poklice) ostajajo površine npr. nepokošene ali pa jih zarašča gozd. Opuščanje gorske paše ima lahko dolgoročne posledice. Tudi obstoj vikend naselij brez navezave na stalna naselja je iz več razlogov problematičen. Spričo predvidene še močne urbanizacije Nove Gorice, je pričakovati močan pritisk za izgradnjo vikend naselij zlasti na bližnjem Trnovskem gozdu in pa seveda v Zgornjem, res alpskem Posočju, na Bovškem pa tudi pod Krnom in Bohinjskimi gorami. Tu bi bilo treba predvidevati ustrezno ureditev in opredelitev potencialnih lokacij. V manjši meri je mogoče računati s sekundarnimi bivališči bolj disperzno tudi drugje, v navezavi z obstoječimi naselji ali celo z uporabo (in adaptacijo) že obstoječih poslopij. Vendar je to problem lokalnega in občinskega načrtovanja. Regionalnega in širšega pomena pa je seveda izgradnja večjih športnih in rekreacijskih oz. turističnih centrov, kot je npr. že ATC Bovec (ali manjšimi kot npr. na Livku).

MESTA - OSNOVE ZA NJIHOV RAZVOJ

Proces urbanizacije, oziroma silnice njegovega razvoja, so se v posameznih delih različno odrazili v oblikovanju urbanih središč oziroma v družbeno gospodarskem in prostorskem razvoju posamičnih jeder. Različne pa se kažejo v luči te analize in ob ovrednotenju razvojnih dejavnikov tudi problemi in perspektive njihovega bodočega razvoja.

Tolmin je ostal do sedaj razmeroma majhen urbani center. Njegova tradicionalna vloga tržnega in upravnega središča za gornje Posočje, zaradi bolj periferne lege, do nedavna še prevladujočega agrarnega prebivalstva in slabše razvisti območja vobče ni mogla privedi do znatnejše koncentracije dejavnosti in prebivalstva. Pomembnejši razvoj je stvar zadnjih dveh desetletij, ko je bil Tolmin sprva središče znatnejšega okraja (ki je tedaj obsegal tudi idrijsko-cerkljansko območje) in nato zadnjih petnajst let središče sedanje tolminske občine. Šele nastanek prvih pravih industrijskih podjetij je pomenil pomembnejši vzvod družbenogospodarskega razvoja. Na počasnejši razvoj Tolmina je seveda vplival tudi sočasni razvoj industrijskih obratov tudi v drugih krajih na Tolminskem (Podbrdo, Bovec, zlasti Kobarid), ki je tja usmeril naglo deagrarizirano prebivalstvo. To pa tudi polstoletnega trenda razseljevanja s Tolminske ni ustavilo, vsled česar se je populacijsko zaledje Tolmina celo skrčilo. Turistični potenciali so šele na začetku izkoriščanja. Spričo teh potencialov in delovne sile, ki še vedno - petudi v mnogo manjši meri - zapušča občino, so pogoji za večji razvoj v bodočnosti, vendar le ob aktivizaciji turističnih potencialov in ob prodoru bolj propulzivne industrije. Gravitacijsko zaledje Tolmina - v glavnem območje občine - je premajhno, da bi moglo priti do razvoja takih storitvenih dejavnosti, ki so značilne za regionalne centre. Oddaljenost Tolminske od centrov v Osrednji Sloveniji, pri večjem delu občinskega območja, pa tudi od Nove Gorice (ki sicer more biti pomemben regionalni center) vsekakor narekuje, da je treba v Tolminu za potrebe Tolminske vsaj določene zahtevnejše storitvene dejavnosti le razvijati; predvsem tudi družbene dejavnosti. Gre namreč tudi za občutljivo obmejno območje. Zaradi ustrezne oskrbe je potreben tudi večji razvoj trgovine, delno tudi bolj specializirane kot došlej. Znatnejše povečanje prebivalstva v Tolminu bi mogla pa prinesiti le razširjena industrija.

Spričo potreb po novih deloviščih tudi v drugih delih teritorialno zelo velike občine - kar ne omogoča dnevne migracije v en sam center - je pa treba smiselno računati z razvojem še drugih, četudi manjših središč v gornjem Posočju. Spričo lege blizu prehoda v Beneško Slovenijo in proti Furlanski nižini bi bilo treba ustrezno opremiti in razviti tudi Kobarid, kjer so že dobri začetki industrializacije, a še slabše razvite storitvene dejavnosti (še najboljše trgovina in gostinstvo). Zaradi predvidenega razvoja stacionarnega turizma in oddaljenosti od Tolmina je upravičen tudi nadaljnji močnejši razvoj Bovca.

KLJUČNI PROBLEMI RAZVOJA V PROSTORU

V orisu dosedanjega razvoja in njegovih značilnosti se pravzaprav nakazujejo osnovni, najbolj bistveni problemi za razvoj občine že sami. Vseeno je prav, da jih še enkrat podčrtamo in zapišemo, ter v okviru možnosti in omejitev postavimo cilje za njihovo razrešitev ali pa, da pokažemo, kje je potrebno omejiti vpliv vseh tistih dejavnikov, ki ovirajo hitrejši gospodarski in socialni razvoj v prostoru. Tu ne gre za to, da ključne probleme ovrednotimo po njihovem obsegu, zato tudi ni pomembna zaporednost navajanja ključnih problemov. Čeprav smo se odrekli opredeljevanju pomena posameznih primerov, pa brez dvoma lahko med primarne probleme uvrstimo vprašanja izboljšanja prometnih povezav z gornjesavsko dolino; z Ljubljano in Novo Gorico tako, da bo izboljšana in stalna dostopnost ustvarila pogoje za hitrejšo gospodarsko povezavo (preko vseh 3 omenjenih zvez) z ostalimi kraji v republiki in državi, s tem pa rast gospodarstva, industrije, vseh oblik turizma, izobraževanja itn. Razumljivo je, da so te rešitve dolgoročne, vendar moramo poiskati tudi vmesne rešitve, ki bodo odpravile prometno "karanteno" občine in postopoma izboljšale obstoječe stanje.

Možnosti hidroenergetske izrabe območja in prednosti naravnega okolja, ki je, zaradi številnih kulturnih in zgodovinskih dediščin, enkratno, sta si očitno v nasprotju, čeprav bi želeli, da bi se dopolnjevali oz. vsaj ne škodovali v taki meri, da zaradi tega ne bi bila mogoča izgradnja nekaterih HE objektov, ki jih predlaga elektrogospodarstvo. Nedvomno bo pomanjkanje energetskega virov nasploh še povečalo pritiske za izrabo doline Soče v te namene. Težave v sporazumevanju za in proti gradnji HE objektov povzroča tudi odsotnost institucionaliziranega sistema odločanja izven občine, saj zaščita naravnega okolja kakor tudi povečanje energetskega virov ni samo interes občine, ampak vse republike. Z občinskega stališča je mogoče tehati samo neposredne koristi enega ali drugega ukrepa.

Vprašanja hidroenergetske izrabe se seveda neposredno povezujejo z vprašanji varstva okolja, ki teži k izboljšanju zdravega in humanega okolja, želi pa ohranjati naravno okolje nepotvorjeno zlasti tam, kjer se v merilih širšega prostora ugotavlja nesporne in velike kvalitete.

Ključni problem, ki kaže svoje posledice zelo eksplicitno tudi v prostoru, je problem stabilizacije demografskega razvoja, problem deagrarizacije in odseljevanja. Rešitev (ki jo moramo opredeliti v okviru smernic v drugem poglavju) bi bila na eni strani v razvoju modernejšega kmetijstva, po drugi pa v istočasnem odpiranju novih delovnih mest zlasti tam oz. v bližini krajev, kjer se odseljevanje s kmetij še vedno nadaljuje. Nova delovna mesta zahtevajo tudi izboljšanje cestnih povezav v sami občini ali konkretnije, odročnejših krajev z delovnimi mesti oz. industrijo, s tem pa v celoten, obnovljen prometni sistem.

Moderno kmetijstvo zavira tudi razdrobljena in premajhna posest ter pomanjkanje delovne sile. Ti problemi so neposredno povezani z vprašanji ohranitve kulturnega okolja (vzdrževanje pokrajine, obvladovanje erozij, vzdrževanje poti, gozd int.) ter vprašanji pridelovanja hrane, splošnega ljudskega odpora ter družbene samozaščite, za kar je še posebno pomembno naseljeno obmejno območje.

V analizi obstoječega stanja smo v oceni ustreznosti obstoječe dokumentacije zapisali, da je individualna stanovanjska gradnja, ki je v občini Tolmin pretežna, zmanjšala število še razpoložljivih, planiranih površin, zaradi česar bodo potrebne tudi dopolnitve obstoječega planskega stanja (po dokumentaciji urbanističnega programa iz leta 1969). Pri tem je eno ključnih vprašanj ali dajati na danl stopnji razvoja prednost krepitvi 3 že obstoječim centrom urbanizacije ali pa razvoj usmerjati bolj razporejeno po dolini, bolj policentrično. Obstoječa urbana naselja imajo kljub nekaterim za gradnjo zahtevnejšim geomorfološkim in ekološkim pogojem, dovolj površin za svoj nadaljnji razvoj, čeprav v nekaterih primerih delno na račun kmetijske zemlje.

GLOBALNI CILJI, USMERITVE IN NALOGE RAZVOJA V PROSTORU

(Cilji razvoja v prostoru morajo izmed vseh vidikov biti zasnovani najbolj dolgoročno, saj le tako lahko predstavljajo racionalno osnovo za srednjeročne odločitve).

- Rast mest in naselij bomo v občini Tolmin snovali v skladu z usklajenimi interesi vseh obstoječih in bodočih uporabnikov prostora, pri čemer moramo v še večji meri kot dosedaj zagotavljati sodelovanje in odločanje delovnih ljudi in občanov v vseh odločitvah, ki zadevajo prostor, njegovo izrabo in organizacijo. V skladu s sprejetimi načeli slovenskega regionalnega policentrizma oz. policentrične integracije bomo težili k zmanjševanju razlik, ki jih sicer daje različno opremljen prostor za bivanje, delo in rekreacijo. Pri nadaljnjem razvoju mest in naselij bomo zasledovali kvalitetne urbanistične rešitve, ki bodo upoštevale prostorske, ekološke, obrambne in druge pogoje.
- Občina Tolmin ima kljub razgibanemu terenu primernih površin za razvoj mest in naselij za razvoj industrijske in stanovanjske graditve; vendar to ne pomeni, da lahko neracionalno posedamo nova zemljišča zlasti z razpršeno gradnjo, ki daje nizke izrabe gostote.
- Posebno družbeno skrb je potrebno posvetiti usmerjanju individualne gradnje, ki je pretežna oblika željenega bivanja. Obnova že izgrajenih predelov mest in naselij mora postati stalna dejavnost stanovanjske skupnosti. Stare dele mest in naselij je treba prenoviti tako, da bodo delovni in bivalni pogoji občanov izenačeni s pogoji bivanja v drugih - tudi novejših mestnih in naselbinskih predelih.
- Razvoju industrije in zlasti manjših novih ind.obratov, ki jih je mogoče približati obstoječim stanovanjem in ki ustrezajo zaostrenim ekološkim pogojem varovanja naravnega okolja, ki istočasno pogojuje razvoj turizma, je potrebno posvetiti največjo skrb in pozornost. Razvoj industrije naj bo usmerjen v lahko predelovalno industrijo in v razvoj malega gospodarstva.
- Preveriti moramo dosedanjo politiko in odnos do začasnih bivališč, ki tudi prinašajo življenje, vzpodbude, potrošnjo, deloma zaposlitev. Preoblikovanje opuščenih objektov v počitniške namene, lahko omogoči ob pravilni politiki prenove, zlasti v čuvanju značilnosti arhitekturne in ambientalne vrednosti, k ohranjanju naseljenosti.
- Urbanistična dokumentacija kot urbanistični načrti, zazidalni načrti itn., ki ji je osnova sprejet družbeni plan, se mora podrežati in slediti ukrepom, ki jih zahtevajo sprejeti cilji, usmeritve in naloge. Ti so v osnovi tile: realizacija tistih programov, ki omogočajo hitrejšo rast družbenega proizvoda,

stalno rast zaposlitve, dovolj delovnih mest, obdržanje in rast prebivalstva v vseh območjih tolminske občine.

- Eno temeljnih vprašanj, ki zadeva prostor, je vprašanje bodoče poselitve in izkoriščenosti prostora. Zato moramo opredeliti gospodarski in družbeni razvoj do take mere, da bomo lahko organizirali prostor, dejavnosti v prostoru, zlasti na vseh tistih območjih, za katera smo ugotovili demografsko in fizično ogroženost. Taka območja so zlasti: večji del bovške kotline, šentviško-gorska enota, Baška grapa in Gorenja Trebuša, pas ob meji z Italijo med Žago in predelom severovzhodno od Kobarida in Kala nad Kanalom.
- Razširili bomo oskrbo s komunalnimi dobrinami in storitvami ter tudi na ta način postopoma zmanjševali razlike med mesti in naselji in sicer v izenačevanju komunalnega standarda.
- Dvig gospodarskega razvoja in zmanjševanje razlik v razvitosti med občino Tolmin s sosednjimi občinami zahtevajo dobro prometno povezanost, zato bo potrebno opredeliti tako prometno politiko, ki bo omogočila izboljšati prometne zveze z republiškim središčem, turističnimi centri v Zgornjesavski dolini, pa tudi kraje v sami tolminski občini med seboj.
- Opredelili bomo tako ekonomsko socialno politiko, ki bo zaustavila proces de-
 agrarizacije in depopulacije na območjih, kjer so človek in njegovi posegi urejanja prostora pogoj za vzdrževanje kulturne krajine, poselitev nasploh pa pomembna iz narodno obrambnih vidikov.
- Varovali bomo kvalitetne kmetijske površine ne samo v dolinskih območjih, ampak tudi višjih legah (predvsem za razvoj pašništva).
- Optimalnemu razvojnemu konceptu, ki ima med drugim za osnovo zadržati ljudi v kmetijskih predelih nad dolino zaradi vrste znanih razlogov, ki presegajo pomen in interes same občine, je potrebno zagotoviti z vrsto gospodarskih vzpodbud in ukrepov njegovo uresničitev, tudi s pomočjo širše družbene skupnosti. Če pa bi se kljub ukrepom trend odseljevanja nadaljeval, je potrebno pripraviti alternativni razvojni model, ki bo dopolnjeval ali bolje, nadomestil optimalnega. Dopolnilni razvojni model naj bi skoncentriral vse oz. pretežni del prebivalstva v dolino, v razvojno os Bovec - Most na Soči. Obstoječe dejavnosti

in njihova razvitost že nakazujejo nadaljnjo razvojno usmeritev obstoječih centrov, kjer v Bovcu prevladuje turistična dejavnost, v Kobaridu industrijska in Tolmin, ki je poleg industrijske še središče terciarnih dejavnosti (uprava, trgovina, šolstvo, zdravstvo itn.). Dopolnilni razvojni koncept zahteva opredelitev do opuščenege kmetijskega zemljišča (pogozdovanje in intenzivnejše gozdno gospodarstvo, pašništvo na sodobnih osnovah vzreje živine, večje "odpiranje" območja težnjam za izgradnjo počitniških hiš in drugo).

- Eno osnovnih razvojnih dilem v občini Tolmin, ki se kaže v več konkretnih predlogih za izgradnjo hidroenergetskih objektov, predstavlja še vedno do konca neovrednoten odnos med varovanjem naravnega okolja, čim bolj nepokvarjene krajine, kot osnove za nadaljnji razvoj turizma in investicijsko ugodno energetsko izrabo Soče in tudi drugih vodotokov, zato bo za bolj dolgoročno politiko urejanja prostora treba opredeliti ta odnos do posameznih predlogov. Ob tem gre za s stališča prostorskega vidika plana, velike in trajne posege v prostor, katerih rentabilnost je treba presojati perspektivnosti, torej tudi v daljšem časovnem obdobju. Čeprav gre za osnovno in tudi formalno pristojnost občine Tolmin, da se o teh posegih odloči v okviru družbenega plana, pa je utemeljenost takih posegov potrebno presojati tudi v okviru širše družbene skupnosti (republike). Čeprav projekt izgradnje HE Kobarid ne prihaja v poštev v naslednjem srednjeročnem obdobju, pa je potrebno v družbenem planu in znotraj tega zlasti v prostorskem planu določiti obseg in prioriteto oz. zaporedje izgradnje objektov, zlasti tudi, če HE Kobarid ne bomo uvrstili med objekte, ki se bodo gradili.

- Urejanju vodotokov v gorskem in hudourniškem svetu bomo posvetili posebno pozornost.

- Razvijanje vseh oblik turizma sodi poleg pospeševanja industrijskega razvoja, razvoja kmetijstva in malega gospodarstva med prioritete gospodarske usmeritve in naloge. V ta namen ne bo dovolj samo razvijati obstoječi turistični center Bovec s povečevanjem prenočitvenih kapacitet, sistema žičnic in smučarskih prog ampak tudi oblike kmečkega turizma, tranzitnega turizma, povečanju območij vikendov itn.

- Ohranitev kulturne dediščine, arhitektonskih in ambientalnih vrednot, ki jih vsebujejo obstoječa naselja mora predstavljati našo posebno skrb, ne samo zaradi

emocionalnih razlogov in spoštovanja razvoja naše stavbne zgodovine in prvobitnosti ampak zato, ker ta dediščina povečuje možnosti za razvoj turizma, terciarnih dejavnosti itn. Te dejavnosti v okviru tako imenovane revitalizacije starih naselbinskih jeder pomeni osnovo za očuvanje in obstoj dediščine.

EKONOMSKI VIDIKI RAZVOJA

GLOBALNA OCENA DOSEDANJEGA RAZVOJA, TEŽNJE IN RAZVOJNE MOŽNOSTI

Za potrebe priprave različnih planskih dokumentov občine Tolmin, smo opravili globalno oceno možnosti razvoja, kritično osvetlili določene zaviralne momente razvoja in predlagali določene globalne usmeritve. Analize so torej v prvi vrsti osvetlile možnosti razvoja občine, preko teh pa je mogoče sklepati na možnosti poselitve, delovna mesta, gospodarske moči itn.

Da bi delo uspešno opravili, smo analizirali predvsem tiste dejavnike gospodarskega razvoja, za katere menimo, da odločilno vplivajo na intenzivnost razvoja. Ti dejavniki so po našem mnenju predvsem:

- investicije oziroma učinkovitost investicij z vidika investitorja in družbe,
- delitev družbenega produkta oziroma koliko namenjamo za "bodočnost" in trošimo v "sedanjost",
- izobrazba delavcev oziroma struktura usposobljenosti delavcev v odvisnosti od razvoja tehnologije,
- ustrezen razvoj tehnologije (mehanizacija in avtomatizacija, tehnična opremljenost),
- demografske možnosti občine in regije.

Analiza nam torej pomaga spoznati določene zakonitosti razvoja v preteklosti in možnosti razvoja v bodočnosti.

ANALIZA UČINKOVITOSTI INVESTICIJ

Gospodarski in družbeni razvoj vsake družbene skupnosti je odvisen od obsega investicijskih vlaganj in učinkovitosti teh vlaganj. V obdobju od leta 1971 pa do 1976 so bila v občini najvišja vlaganja v industrijo, promet in zveze, trgovino in gostinstvo. Vendar pa se je v opazovanem obdobju opazno nižal investicijski delež v industrijski dejavnosti. Naraščal pa je delež investicij v družbenih službah.

DRUŽBENA PRODUKTIVNOST

Družbena produktivnost je bila v razdobju 1969 - 1977 v tolminski občini pod slovenskim povprečjem. Stopnja rasti družbene produktivnosti je bila

- v tolminski občini 17,20%
- v slovenskem povprečju 18,37%

Obe stopnji sta izračunani na osnovi tekočih cen.

Nižja stopnja rasti družbene produktivnosti v tolminski občini pomeni zaostajanje v razvoju v primerjavi s slovenskim povprečjem. V kolikor bi se stopnja rasti tudi v prihodnosti gibala po napovedanem trendu, se bo razkorak v družbeni produktivnosti med tolminsko občino in slovenskim povprečjem še večal.

Iz analize stroškov delovnih mest in razvoja delovnih mest lahko povzamemo, da ni bistvenih odstopanj v opremljenosti delovnih mest v občini in Sloveniji. Vendar pa bi Slovenija v celoti morala vlagati več v razvojno intenzivno industrijo. Ta je dražja, je manj delovno intenzivna in je ob ugotovitvah, da tolminska občina nima nezaposlenih delavcev, bolj primerna za tolminsko občino.

ANALIZA DELITVE DRUŽBENEGA BRUTO PROIZVODA IN STOPNJE RASTI

Družbeni bruto proizvod, družbeni proizvod in narodni dohodek so ekonomski kazalci razvoja določenega gospodarstva. Delitev bruto družbenega proizvoda na

- materialne stroške
- družbeni proizvod
- amortizacijo
- narodni dohodek
- osebne dohodke
- akumulacijo in sklade,

nam kaže, koliko trošimo in koliko namenjamo za nadaljnji razvoj. Obseg ustvarjenega družbenega proizvoda v posameznih sektorjih gospodarstva pa nam daje sliko o pomembnosti posameznega sektorja.

V obdobju 1971 - 1977 je družbeni proizvod na prebivalca tolminske občine zaostajal za slovenskim povprečjem. Ob približno enaki produktivnosti, izraženi z odnosom družbeni proizvod : zaposleni ugotavljamo pomembno nižji proizvod na prebivalca kot v slovenskem povprečju. Sklepamo, da na ta način prihaja posredno do

izraza visoka starostna struktura prebivalstva in s tem večje število vzdrževanega prebivalstva ter tudi manjša učinkovitost zasebnega sektorja.

Udeležba družbenega proizvoda tolminske občine v družbenem proizvodu SR Slovenije nam kaže mesto, ki ga ima občina v SR Sloveniji. Udeležbo družbenega proizvoda smo opazovali od leta 1965 naprej. Pri tem je v celotnem obdobju opazno zniževanje udeležbe družbenega proizvoda tolminske občine v skupnem družbenem proizvodu. To pomeni, da tolminsko gospodarstvo vedno manj prispeva k skupnemu družbenemu proizvodu.

Analiza deleža družbenega proizvoda, ki ga prispevajo posamezna gospodarska področja k skupnemu družbenemu proizvodu občine, kaže na naslednje ugotovitve:

- industrija v tolminski občini prispeva največ k družbenemu proizvodu - v povprečju 38,66%. Ta delež pa je še vedno nižji od slovenskega povprečja 44,86%,
- delež kmetijstva v družbenem proizvodu tolminske občine je v povprečju (15,21%) in je višji od slovenskega povprečja (1,35%),
- gradbeništvo pa je močnejše zastopano v strukturi DP v SR Sloveniji (10,62%) kot v tolminski občini (8,63%),
- pri družbenem proizvodu, ki ga ustvarja področje prometa in zvez, ni bistvenih razlik med SR Slovenijo in občino Tolmin,
- trgovina v SR Sloveniji prispeva le nekoliko več (19,36%) k skupnemu družbenemu proizvodu kot v občini (18,23%),
- delež gostinstva in turizma je višji v tolminski občini (4,14%) kot v SR Sloveniji (2,82%),
- obrt je slabše zastopana v občini Tolmin (3,88%) kot v SR Sloveniji (4,35%),
- pri komunalni dejavnosti je delež, ki ga ta prispeva k skupnemu proizvodu v občini višji (1,12%) kot v slovenskem povprečju (0,43%).

Omenjeni kazalci so izračunani kot povprečje zadnjih 13 let. Dejavnosti, z večjo stopnjo udeležbe družbenega proizvoda v skupnem proizvodu SR Slovenije, so v občini:

- gozdarstvo
- kmetijstvo
- gostinstvo in turizem.

V kolikor pa, ne glede na primerjavo s SR Slovenijo, rangiramo področja po velikosti D0, ki ga prispevajo, dobimo:

- industrija
- trgovina
- kmetijstvo
- gradbeništvo
- promet in zveze
- gostinstvo in turizem
- obrt
- gozdarstvo
- komunala.

Za elemente družbenega proizvoda smo na osnovi preteklih gibanj izračunali stopnje rasti posameznih elementov, da bi spoznali možne trende bodočega razvoja. Stopnje rasti družbenega proizvoda v občini smo primerjali s povprečnimi stopnjami rasti v Sloveniji. Primerjava teh stopenj rasti kaže, da so stopnje vseh elementov družbenega proizvoda nižje. Največ je zaostajanja pri materialnih stroških, kar ocenjujemo pozitivno. Čeprav so stopnje rasti elementov družbenega proizvoda pod slovenskim povprečjem, pa delitvena razmerja niso neugodna (nižja rast materialnih stroškov in nižja rast osebnih dohodkov). Potrebno pa je povečati akumulacijo.

V občini je za razvoj socialnih in družbenih dejavnosti namenjeno v povprečju manj sredstev kot v Sloveniji. Vendar pa je v okviru akumulacije v občini občutno višji delež družbene akumulacije kot pa lastne akumulacije gospodarstva.

MOŽNOSTI RAZVOJA PO PODROČJIH GOSPODARSTVA

Analiza rasti družbenega proizvoda po področjih gospodarstva nam daje okvirno sliko o možnostih razvoja posameznih gospodarskih področij. Ker lahko dosežemo večje strukturne premike le na daljši rok, predvidevamo, da se bodo trendi iz preteklosti nadaljevali tudi v prihodnje. Za preusmeritev bodo potrebni večji zavestni napor in gospodarski ter družbeni ukrepi. Zato bomo na osnovi stopenj rasti gospodarstva ugotavljali katera področja moramo dodatno razvijati. Tudi na

področjih, kjer dosegamo nižjo stopnjo rasti od slovenskega povprečja, ne moremo pričakovati, da jih bomo v kratkem obdobju spremenili. Povsod tudi ni upravičeno težiti za doseganjem višjih stopenj rasti, če ta področja nimajo danih naravnih možnosti razvoja. Stopnje rasti so izvedene na osnovi vrednostnih kazalcev v tekočih cenah. Pozitivne razlike pomenijo višjo rast v občini v obdobju 1965 - 1977. Pozitivne razlike so le pri gozdarstvu in gradbeništvu. Ostala področja imajo nižjo stopnjo rasti od slovenskega povprečja. Če rangiramo področje po velikosti razlik, in sicer od pozitivnih do negativnih razlik, dobimo naslednjo razporeditev, in sicer:

- gozdarstvo
- gradbenišтво
- industrija
- trgovina
- kmetijstvo
- gostinstvo in turizem
- promet
- obrt
- komunalna dejavnost.

Če pa ugotavljamo pomen posameznih področij v okviru rasti občinskega gospodarstva, moramo primerjati posamezno stopnjo rasti določene dejavnosti s stopnjami rasti pri ostalih dejavnostih. Tako ugotovimo pomen, ki ga ima posamezno področje v odnosu do ostalih. Pomembnost posameznih področij se le nekoliko razlikuje od poprejšnje razvrstitve. Gozdarstvo in gradbeništvo sta še vedno prednostni področji:

- gozdarstvo
- gradbeništvo
- trgovina
- industrija
- gostinstvo in turizem
- promet
- obrt
- kmetijstvo
- komunalna dejavnost.

RAZLIKE V STOPNJAH RASTI GOSPODARSTVA V OBDOBJU 1965 - 1977
ZA SLOVENIJO IN OBČINO TOLMIN

Področje DP (trendi)	SR Slovenija b=stopnja rasti	občina Tolmin b=stopnja rasti	razlika v stopnji rasti med občino Tolmin in SRS	rang razlike
1	2	3	4	5
industrija	a=3.804.058,256 b=0,20028	a=27.332,83 b=0,199525	-0,001	3
kmetijstvo	a=1.131.526,758 b=0,131187	a=19.184,46 b=0,111733	-0,019	5
gozdarstvo	a=152.379,699 b=0,157144	a=1.385,34 b=0,23525	+0,078	1
gradbeništvo	a=806.388,459 b=0,215759	a=4.630,59 b=0,235238	+0,019	2
promet	a=589.793,687 b=0,207128	a=5.897,48 b=0,177873	-0,029	7
trgovina	a=1.557.040,095 b=0,207252	a=12.534,37 b=0,202312	-0,005	4
gostinstvo in turizem	a=228.876,217 b=0,207722	a=3.304,76 b=0,182527	-0,025	6
obrt	a=768.523,766 b=0,257176	a=9.328,7971 b=0,137989	-0,119	8
komunala	a=73.718,99 b=0,261263	a=3.652,3885 b=0,036143	-0,228	9

Za ugotavljanje prednostnih področij gospodarstva bomo združili dva kriterija:
- višino udeležbe DP posameznega področja v skupnem DP občine v primerjavi s Slovenijo,
- razliko v stopnji rasti DP med občino in Slovenijo.

Samo področje gozdarstva ima prednosti pri obeh kriterijih. Medtem je na področju gradbeništva, gostinstva in turizma, kmetijstva ter komunalne dejavnosti potrebno angažirati večja sredstva in boljšo organizacijo za doseg določenih prednosti.

Industrija, promet in zveze, trgovina in obrtna dejavnost pa imajo slabšo udeležbo v skupnem proizvodu in nižje stopnje rasti glede na slovensko povprečje.

Z gotovostjo lahko pričakujemo, da bo industrija tudi v bodočnosti najpomembnejši dejavnik razvoja tako v svetu kot v občini. Zato bo prav razvoju industrije potrebno v bodočnosti posvetiti posebno pozornost in skrb, da se dosedanji trendi spremenijo.

PROJEKCIJA MOŽNIH GLOBALNIH OKVIROV IN PROPORCEV RAZVOJA V SREDNJEROČNEM OBDOBJU

Glede na ugotovljene zakonitosti razvoja nekaterih gospodarskih kazalcev in možnosti ter željene odnose v prihodnosti, bomo skušali za prihodnost podati realne okvire rasti nekaterih kategorij v gospodarstvu. Pri tem smo stopnje rasti, izračunane na osnovi nominalnih vrednosti korigirali, da smo dobili realne vrednosti.

OSNOVNI PROPORCI RAZVOJA OBČINE TOLMIN IN SLOVENIJE V OBDOBJU 1981 - 1985:

Pokazatelji	Slovenija		Tolmin	
	v preteklem obdobju	predlog plana	v preteklem obdobju	predlog plana
Rast družbenega proizvoda	5,8%	5%	4,31%	4,5-5%
Rast družbenega proizvoda v industrij.proiz.	6,4%	7%	6,33%	6,5-7%
Rast družben. proizvoda v kmetij.proizv.		3,5%	1,56%	2%
Rast produktivnega dela	2,3%	2,5%	1,44%	3-2,5%
Obseg zaposlov.	3,6%	2,4%	3,49%	cca 2,4%
Rast osebnih doh.	3,2%	1,9%	1,74%	1,9%

OSNOVNI USMERJEVALCI RAZVOJA V DOLGOROČNEM OBDOBJU

Prebivalstvo je najpomembnejši aktivni tvorec in nosilec celotnega razvoja določenega ozemlja. Analiza demografskih procesov v tolminski občini nam kaže na nekatere razvojne težnje populacije prebivalcev na tem prostoru. S projekcijo ugotovljenih zakonitosti v prihodnost smo ugotavljali možna številčna stanja prebivalstva v bodoče. Za tolminsko občino je že daljše časovno razdobje značilen depopulacijski pojav. To pomeni, da število prebivalcev v občini nazaduje, in sicer po 7% letni stopnji. Na osnovi dosedanjih trendov lahko pričakujemo tudi v bodoče nadaljnji padec števila prebivalstva, v kolikor ne bo prišlo do večjih sprememb. Zato je potrebna pomoč celotne družbene skupnosti, da se z raznimi ukrepi (investicijska politika, kadrovska politika in izobraževanje itd.) zaustavijo negativni trendi razvoja prebivalstva.

Poznavanje starostnih struktur prebivalstva je pomemben dejavnik pri načrtovanju bodočih potreb in možnosti razvoja. Prebivalstvo v različnih starostnih razredih ima različne potrebe po vzgoji, varstvu, izobraževanju, zdravstvu in podobno. Če strnemo celotno populacijo prebivalcev v 3 grupe, dobimo naslednjo sliko:

- 27,18% mladine do 19 leta
- 49,38% prebivalstva od 20 - 54 leta
- 22,53% prebivalstva starejšega od 55 let.

Starostne strukture so v tolminski občini manj ugodnekot v SRS, saj ima občina nižji delež mladine in višji delež starega prebivalstva.

Aktivnega prebivalstva je v tolminski občini nekoliko manj kot v slovenskem povprečju. Največ zaposlenih je v sekundarnem sektorju (41%) in v kvartarnem (28,5%). Spremembe v zaposlovanju so med zadnjima popisoma bile v občini naslednje:

- zmanjšal se je delež aktivnega prebivalstva primarnega sektorja,
- zmanjševal se je delež aktivnega prebivalstva v terciarnem sektorju,
- povečal pa se je delež aktivnega prebivalstva v sekundarnem sektorju.

Spremembe v slovenskem povprečju so delovale v drugih smereh kot v občini, razen v primarnem sektorju, kjer se je tudi znižal delež aktivnega prebivalstva. V SRS se je znižal tudi delež aktivnega prebivalstva v sekundarnem sektorju. Povečal pa se je delež aktivnega prebivalstva v terciarnem in kvartarnem sektorju.

V izobrazbeni strukturi zaposlenih se do leta 1976 tolminska občina razlikuje od izobrazbene strukture v Sloveniji v naslednjem:

- nižji delež delavcev z visoko in tudi višjo izobrazbo (leta 1976 sta deleža delavcev z višjo izobrazbo enaka),
- nižji delež delavcev s srednjo in nižjo strokovno izobrazbo.
- višji pa je delež polkvalificiranih delavcev.

Razvidno je, da v občini primanjkuje delavcev z višjo, visoko in srednjo izobrazbo, predvsem tehnične usmeritve.

Tudi v primerjavi z ostalimi občinami Primorske, se tolminska občina po izobrazbeni strukturi bolj uvršča pod povprečne.

Dejavniki, ki pomembno vplivajo na razvoj v srednjeročnem obdobju, se nujno projicirajo tudi v bodočnost. Ti dejavniki so predvsem:

- investicije oz. intenziviranje investicij, te imajo vplive tudi na porast produktivnosti in akumulacije,
- ustrezen porast družbenega proizvoda in primerna delitev na proizvodno in neproizvodno potrošnjo,
- povečanje produktivnosti dela v skladu z intenziviranjem investicij,
- ugodnejša delitev družbenega proizvoda glede na porabo in akumulacijo v korist akumulacije,
- intenzivnejša rast industrijske proizvodnje in turizma ter gostinstva, ki imata ugodne naravne danosti za razvoj.

Tudi v dolgoročnem obdobju lahko pričakujemo vplive teh dejavnikov na razvoj.

Poleg teh pa so v daljšem časovnem razdobju pomembni tudi drugi dejavniki:

- populacijske možnosti (številčna rast prebivalstva, starost prebivalstva, aktivnost prebivalstva),

- izobrazba, znanje in usposobljenost za delo,
- intenzivnost razvoja tehnologije od manj razvite v bolj razvito.

Vse te dejavnike ocenjujemo kot najpomembnejše delavnike gospodarskega razvoja in jim moramo v bodoče posvečati večjo pozornost.

GLOBALNI CILJI, USMERITVE IN NALOGE EKONOMSKEGA RAZVOJA

Temeljni cilj družbenoekonomskega razvoja je stabilizacija pogojev gospodarjenja ob dinamični rasti proizvodnje in izvoza. Rast družbenega proizvoda na republiškem povprečju bo omogočila primernejšo delitev na proizvodno in neproizvodno potrošnjo: ugodnejša rešitev v korist akumulacije bo povečala možnosti razvoja višjih oblik tehnologije.

Struktura družbenega proizvoda se bo še naprej spreminjala v korist večanja deleža industrije in drugih proizvodnih dejavnosti.

Rast družbenega proizvoda bomo gradili predvsem na intenziviranju obstoječih, v preteklem planskem obdobju dograjenih investicij v industriji, za katero predvidevamo vsaj norm.povprečno stopnjo rasti. Le-ta nam predvsem jamči tudi dvig produktivnosti. Taka rast nam ob ustreznih delitvenih razmerjih zagotavlja doseganje večjega dohodka, s čimer bomo okrepili materialno osnovo dela in uspešneje izvajali načrtovane programe družbenih dejavnosti.

Zaradi demografskih in drugih pogojev ne bomo povečevali stopnje zaposlovanja. Tako usmeritev podpirajo tudi analize stroškov investicij v delovna mesta, ki so na Tolminskem nižja kot v Sloveniji. Kar zadeva dolgoročnost zaposlovanja, bomo pri uresničevanju kadrovske politike vključevali plane potreb po kadrih ter plane izobraževanja ob delu in iz dela v plane razvoja organizacij kot njihov pomemben sestavni del.

Osnova gospodarske rasti bodo naložbe v industrijsko proizvodnjo z dolgoročno težnjo prehajanja od sedanje delovne intenzivne strukture v kapitalno in razvojno intenzivno. Glede na obstoječe analize in ocene ima industrija, ki ji sledi gradbeništvo in trgovina v občini Tolmin velike možnosti razvoja, zato bo treba razvoju teh dejavnosti, poleg turizma, posvetiti vso pozornost in podrobneje

v nadaljnem gospodarskem proučevanju opredeliti prioritete in usmeritve posameznih panog. Za obstoj življa v odročnejših kmetijskih predelih, izven bližine razvijajočih se mest (Tolmina, Kobarida) bo potrebno razvijati manjše industrijske obrate, ki bodo zaposlovali obstoječe prebivalstvo ter se bodo lahko prilagajali ekološkim in drugim pogojem varovanja naravne in kulturne krajine ter zagotovili krajanom ustrezno socialno varnost.

Pospeševali bomo razvoj centralne gospodarske osi med Bovcem, Kobaridom, Tolminom in Podbrdom, ki bo lahko učinkovito povezovala demografsko relativno in absolutno ogrožena območja. Bodoče usmeritve gospodarskega razvoja morajo zadržati mlado prebivalstvo. Temu izhodišču mora slediti razvoj ugodnih prometnih povezav, ki bo zmanjševal razdaljo med centralnimi kraji in kraji območij, ki so danes demografsko absolutno in relativno ogrožena.

Prometna povezanost bo razširila gravitacijska območja dnevne migracije na pretežni del zgornjega Posočja, kar bo prispevalo k ponovnemu oblikovanju zdrave demografske strukture (čeprav ob znatno redkejši poselitvi kot se je javljala pred pričetkom zniževanja agrarne prenaseljenosti).

Gospodarski razvoj, zlasti dolgoročen bo v prihodnosti odvisen predvsem od: populacijskih možnosti (rasti prebivalstva, starostne strukture prebivalstva, aktivnosti prebivalstva), znanja in usposobljenosti za delo oz. strokovne izobrazbe zaposlenih, intenzivnosti razvoja tehnologije od manj razvite v bolj razvito (v smislu zamenjave ročnega dela v strojno). Zato bomo v prihodnjem obdobju napore usmerili v oblikovanje takih ukrepov, ki bodo omejili, zaustavili odseljevanje in obstoje

Najpomembnejša prebivalstvena značilnost območja je relativno in absolutno praznenje predela ter pomanjkanje kmečke delovne sile.

V celoti se je prebivalstvo od leta 1961 do 1978 zmanjšalo od 23.603 na 21.239. V času od 1961 do 1971. leta pa se je število kmečkega prebivalstva zmanjšalo od 8.738 na 4.848 ali kar za 44,8%.

Po območjih je zmanjšanje skupnega števila prebivalstva zajelo v največji meri odročne, težje dostopne predele občine: Breginjski kot, dolina zgornje Soče, Baška grapa in Trebuša. Vse ostalo območje je stagniralo z izjemo 4 centrov (Točmin, Bovec, Kobarid, Podbrdo) in nekaterih zaselkov okrog teh naselij.

Podobno sliko kaže tudi nižanje števila kmečkega prebivalstva po naseljih. To vpliva v veliki meri na starostno strukturo prebivalstva, ki je v prvi kategoriji (od 0 do 14 let) dalež pod slovenskim poprečjem, v kategoriji od 14 do 64 let izenačeno s Slovenijo, v kategoriji nad 65 let pa močno nad slovenskim poprečjem.

Vzroki za tak razvoj so znani. Naj ponovimo samo bistvene poudarke, ki so v naslednjem: v razvoju prebivalstva v Zg. Posočju se kažejo značilnosti in podobne oblike depopulacije, ki so jih doživela vsa evropska alpska področja v predindustrijski dobi in v začetni fazi industrializacije in organizacije. Kot tu so tudi v Posočju značilne tendence o razseljevanju prebivalstva iz gorskih pobočij in ožjih dolin ter koncentracije v širših dolinah, ki so pritegovale prebivalstvo k poselitvi z nastajanjem neagrarnih dejavnosti. V teh dolinah se je v večjem številu zadržalo avtohtono kmečko prebivalstvo, ki je ob spremembi poklica postalo polkmečko in s svojo kmetijsko produkcijo moderniziralo in prilagodilo tržnim potrebam in razpoložljivosti delovne sile. Te procese populacijskega razvoja so spremljali procesi socialne in prostorske mobilnosti, ki so dobili svoj odraz v spremembi gostote, socialne strukture ter v prirodni rasti prebivalstva.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz občine se odraža tudi v prirodni rasti prebivalstva. Negativno prirodno rast je bilo v letih 1961 do 1976 zaslediti na dobrih dveh tretjinah vsega poseljenega teritorija.

Medtem ko je v enakem obdobju v SR Sloveniji zajemalo razseljevanje le 15,0% naseljenega teritorija. Na teh dveh tretjinah poseljenega sveta pa je živel praktično skoraj polovico prebivalstva cele občine. Ob vseh teh demografskih spremembah je nujno naglasiti tudi močan padec deleža kmečkega od skupnega števila prebivalstva. Iz vseh območij občine se je konstantno in enakomerno izseljevala večina prirastka mladega kmečkega prebivalstva v razdobju od leta 1953 - 1976, zaradi česar je tudi odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v občini večji od odstotka nazadovanja le-tega v celotni Sloveniji, kjer se je število kmečkega prebivalstva od leta 1953 - 1971 znižalo za 42%.

Prehod iz kmečkega v nekmečki živelj je bil morda manj boleč zato, ker je večino deagrarniziranih kmetov prevzela dolina oz. zaposlitvene možnosti v dolini Soče v neagrarnih panogah. To še vedno pomeni, da se tisti del prebivalstva, ki je še vendarle ostal v svojih vaseh oz. v bližini le-teh, po zaposlitvi vrača domov in se uvršča vsaj do neke mere v kategorijo polkmetov ali vsaj občasnih kmečkih delavcev.

Na podlagi raziskave, ki jo je opravil Urbanistični inštitut SRS, lahko ugotovimo na podlagi sociodemografske členitve krajevne skupnosti v občini naslednje štiri tipe:

1. območje močnega praznenja in odmiranja prebivalstva z zelo visokim deležem kmečkega prebivalstva in slabo starostno sestavo;
2. območje praznenja s še zmerno visokim deležem kmečkega prebivalstva in slabo starostno sestavo;
3. območje z zmernim nazadovanjem in skromno rastjo števila prebivalstva pretežno mlajšim deležem prebivalstva in slabo starostno sestavo in
4. območje rasti števila prebivalstva z nizkim deležem kmečkega prebivalstva in ugodno starostno strukturo.

Razlogi, da je do take razdelitve sploh lahko prišlo, so znani. Brez dvoma so posledice, ki jih ugotavljamo, kritične, perspektiva pa pesimistična. Razvojne možnosti so še vedno dovolj prisotne le s pripisom, da so realno veliko bolj prisotne v dolinah - ob Soči do Bovca oz. do Loga pod Mangartom, ob Bači do Podbrda in ob Idrijci do Trebuše.

Mnogo težji problem nastopa v demografskih ogroženih predelih. To so pretežno agrarna območja, ki imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, stalno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo.

Poleg takih območij imamo tudi demografsko ogrožena območja, ki so pretežno neagrarna in nastopajo tam, kjer je delež kmečkega od skupnega števila prebivalstva nižji od 40%, umrljivost prav tako večja od rodnosti, število prebivalstva pa je v konstantnem nazadovanju in migracijski saldo je prav tako negativen.

Tak teritorij obséga v občini Tolmin skoraj 24% poseljenega sveta.

V opredeljevanju najznačilnejših ocen dosedanjega razvoja s stališča socialnega vidika je mogoče podati več ocen. Ena izmed njih ugotavlja, da je proces deagrarnizacije potekal na Tolminskem s sorazmerno veliko zakasnitvijo. Značilnost te deagrarnizacije je istočasno intenzivno izseljevanje, ne pa na primer socialno-ekonomska preselitev in zaposlitev v zaposlitvenih središčih občine.

Deagrarnizacija je šla v nekaterih območjih v takšno skrajnost, da je ogrožen obstoj kulturnega okolja. Družbeni plan razvoja občine za obdobje 1976 - 1981 je poudaril, da je treba zaustaviti takšne razvoj in opredelil smernice, ki so kot globalne socioekonomske smernice aktualne tudi danes, saj tu ne gre samo za srednjeročno, ampak dolgoročno orientacijo:

- zagotoviti takšne gospodarske, družbene in socialne pogoje, da se prebivalstvo občine ne bo izseljevalo, tako da se bo demografski razvoj stabiliziral,
- stremeti za hitrejšim razvojem infrastrukture v občini, zlasti cestnih povezav manj razvitih krajev v občini z glavno cestno mrežo,
- z odpiranjem novih delovnih mest v odročnih predelih se mora zaustaviti razseljevanje mlade delovne sile v občini, še posebej mladih ljudi s kmetij.

Posebej je bil podčrtan pomen oziroma vloga modernizacije kmetijstva, pri čemer ne gre samo za to, da bi zaustavili nadaljnjo depopulacijo in deagrarnizacijo kmečkega prebivalstva, ampak gre za več. Gre npr. tudi za turizem, kajti brez

žive, kultivirane krajine, si je turizem teže zamisliti. Seveda pa gre tudi za proizvodnjo hrane, nič manj pa ni pomemben obrambni vidik, saj gre za obmejno področje.

Vendar pa je glede strukture prebivalcev treba ugotoviti, da je le-ta razmeroma neugodna. Prebivalci Tolminske so poprečno starejši kot prebivalci Goriške, oboji pa so starejši, kot so v poprečju stari Slovenci. Tudi število ljudi starih več kot 65 let, je večje kot v drugih delih Slovenije. Neugodni sta tudi izobrazbena in kvalifikacijska struktura. In ker se prebivalstvene strukture razmeroma počasi spreminjajo, je treba z vplivom teh strukturnih značilnosti računati tudi v naslednjem srednjeročnem, če že ne dolgoročnem razdobju.

Starejši ljudje se običajno težje prilagajajo na spremembe, kar lahko pomeni, da ni mogoče računati s tako visoko stopnjo zaposlenosti v industriji kot v drugih delih Slovenije. Po drugi strani pa bi morali mlajši aktivni prebivalci proizvajati več kot drugje v Sloveniji, da bi dosegali poprečen slovenski družbeni proizvod na prebivalca. Takšno stanje ima lahko tudi ugodne posledice, saj lahko rezultira v bolj pravilno razmerje med industrijo, kmetijstvom in turizmom, kot tremi temeljnimi usmeritvami nadaljnjega razvoja tolminske občine. Prav ugodnejše razmerje med temi tremi dejavnostmi bo tudi preprečilo pretirano prazenje velikega dela občine in omejevalo koncentracijo prebivalcev samo v nekaj centrih.

Po drugi strani pa bo v naslednjem srednjeročnem obdobju treba še bolj paziti kakor doslej, da ne bi prišlo do povečevanja razlik v strukturi prebivalcev med različnimi deli občine, tako da bi imeli v nekaj centrih samo mlade prebivalce, v zaledju pa samo stare.

V tem smislu je mogoče kot pozitivni dejavnik obravnavati tudi dnevne migracije delavcev iz oddaljenějšíh vasi v zaposlitvene centre, pri čemer seveda ne gre pozabiti, da vsakodnevno prevažanje iz krajev bivanja v kraje zaposlitve predstavlja velik napor in izgubo časa, zlasti še zaradi velikih razdalj in neugodnega terena. Še težavnejši so ti problemi za tiste, ki so zaposleni izven občine in teh ni niti tako malo. Zato bi bilo treba razmišljati še o novih manjših obratih oziroma dislociranih oddelkih v manjših krajih, kar obravnavamo tudi na drugih mestih, ponekod pa morda prihaja v poštev tudi delo na domu.

INDUSTRIJA

Najpomembnejša dejavnost gospodarstva občine Tolmin je industrija, ki obsega 16 TOZD s 3.546 zaposlenimi. Najbolj je razširjena kovinska in elektro industrija, deloma lesna, tekstilna in prehrabena. Kadrovska struktura zaposlenih se je izboljšala, predvsem se je povečal delež zaposlenih z višjo in visoko izobrazbo in delež kvalificiranih delavcev, znatno pa se je znižal delež polkvalificiranih delavcev.

Med kovinsko predelovalne delovne organizacije spadata TIK Kobarid in GOSTOL TOZD Tovarna strojev Tolmin. TIK iz Kobarida je največja delovna organizacija na Tolminskem, ki se pojavlja kot pomemben nosilec bodočega razvoja v občini. Proizvaja orodja, navadne in injekcijske igle, podložke in spojne elemente. Proizvodnja GOSTOL-a TOZD Tovarna strojev je usmerjena v izdelavo strojne opreme.

Elektro industrijo predstavljata dve delovni organizaciji: Metalflex Tolmin, katerega proizvodni program obsega elektro-industrijske elemente za razne namene, predvsem pa za belo tehniko: regulacije, signalizacijske svetilke, stikala itd. ISKRA Šempeter TOZD Avtoelektrika Tolmin pa izdeluje predvsem avtoelektrični material za dieselske motorje, magnetne vžigalnike in oksidno keramiko.

Kemično Industrijo predstavlja HELIOS TOZD TKK Srpenica, proizvajalec tesnilnih mas in kitov ter dodatkov za gradbeno industrijo, sušilce za barve, lake in kre- do. Dobro izkorišča mineralne rudnine, ki jih ima Tolminska v izobilju.

Delovne organizacije, ki predstavljajo tekstilno industrijo so Bača Podbrdo, TEKSTIL Ljubljana TOZD KUK Kobarid, TEKSTIL Ljubljana, TOZD ČIB Bovec ter PLANI- KA Kranj TOZD Tovarna obutve Tolmin. Proizvodni program Bače iz Podbrda obsega izdelavo česane preje in tekstilnega materiala. Poleg predilnice in tkalnice ima tovarna še druge pomožne obrate. Osnovna dejavnost delovne organizacije TEKSTIL Ljubljana TOZD KUK Kobarid je šivanje pletenin. TEKSTIL Ljubljana ČIB Bovec izdeluje posteljno perilo za potrebe gostinstva. PLANIKA Karnj TOZD Tovarna obutve Tolmin je vezana tehnološko, komercialno in razvojno na DO Planika iz Kranja.

Predstavniki živilske industrije občine Tolmin so Josip Kraš TOZD Planika Kobarid, MIP TOZD Klavnica Tolmin in MLINOTEST Ajdovščina TOZD Pekarna Tolmin. TOZD Plani-

ka Kobarid je proizvajalec masla, mleka v prahu, kondenziranega mleka, krmil za živino itn. Svoj proizvodni program bo razširila s proizvodnjo mlečnih tablic. Delovna organizacija lokalnega pomena, vezana na potrebe prebivalstva tolminske ogčine in maloobmejnega prometa je TOZD Klavnica Tolmin. Proizvodni program obsega mesne izdelke dolgotrajne in kratkotrajne rabe.

MLINOTEST TOZD Pekarna Tolmin dela za lokalne oziroma občinske potrebe. Trenutno ima TOZD večji enoti že v Kobaridu in Bovcu.

Predstavnika lesno predelovalne industrije sta dva TOZD-a MEBLA iz Nove Gorice in sicer TOZD Pohištvo Kneža in TOZD Pohištvo Bovec. Velik del svojih izdelkov tudi izvažata.

Teritorialno je industrija tako razmeščena, da obstaja več gravitacijskih centrov. Z odpiranjem dislociranih obratov (Pečine, Breginj, Dolenja Trebuša, Gorenja Trebuša, Rut in Soča) bo več možnosti za zaposlovanje ljudi iz odročnih predelov občine, kar bo preprečilo praznenje prostora, hkrati pa bodo poživili tudi gospodarsko in družbeno življenje na vasi.

GRADBENIŠTVO

Predstavnika gradbene dejavnosti v občini sta DO SGP Posočje Tolmin in SGP Nova Gorica TOZD Gradbena operativa Tolmin.

Do leta 1976 ta dejavnost v občini ni bila preveč uspešna, razvijati se je začela šele po potresu. Rezultati razvoja so vsekakor dobro gospodarjenje in velik delež ustvarjenega družbenega proizvoda. To sta manjši OZD, ki svojo modernizacijo šele uvajata, začeli pa so tudi z različnimi oblikami montažne gradnje. Kadrovske probleme, s katerimi se ves čas ukvarjata, rešujejo s sezonskimi skupinami.

TRGOVINA

Predstavniki trgovske dejavnosti v občini Tolmin je PRIMORJE Nova Gorica TOZD Alpkomerc iz Tolmina. Velik obseg občine narekuje predvsem potrebo po maloprodajni mreži za preskrbo občanov z živili in gospodinjskimi potrebščinami, zato se TOZD Alpkomerc trudi, da bi razširil mrežo svojih prodajaln tako, da bi po-

krivale celo območje. TOZD Alpkomerc sedaj razpolaga z 82 prodajalnami z raznovrstnim blagom ter z novo blagovnico v Tolminu, ki je začela poslovati v januarju 1980. leta. Razen tega bo Alpkomerc začel z gradnjo blagovnice v Kobaridu, dograditvijo trgovskih lokalov v Breginju in na Žagi, nadaljevali pa bodo tudi z obnovo preostalih 13 poškodovanih vaških prodajaln. S pridobitvijo novih prostorov je pričakovati boljšo ponudbo in s tem večjo preskrbo.

Poleg razširjene mreže trgovin TOZD Alpkomerca so na našem območju tudi trgovine TOZD Klavnice Tolmin (v Tolminu, Kobaridu, Bovcu, Podbrdu in Mostu na Soči), Planike Kranj TOZD Tovarna obutve Tolmin (v Tolminu), Ljubljanskih mlekarn TOZD Mesoizdelki Škofja Loka (v Kobaridu), Hmezada Žalec TOZD Mesnice Celje (v Kobaridu), HP Droge Portorož TOZD Riba Izola (v Tolminu), Primorja Gorica TOZD Goriška Šempeter Poslovalnica Market (Kobarid), Loke Škofja Loka TOZD Trgovinsko podjetje (Koritnica), Manufakture Nova Gorica Poslovalnica Darila Suvenir (Bovec), Mladinske knjige Ljubljana TOZD Trgovina Knjižnica in papirnica (Bovec, Kobarid, Tolmin), TTL Ljubljana TOZD prodajalna (6 prodajaln in en kiosk), Mlinotesta Ajdovščina TOZD Pekarna (Bovec, Tolmin), Bače Podbrdo - trgovina na drobno (Podbrdo), prodajalna KUK Kobarid (Kobarid), Borova - trgovina Tolmin (Tolmin) ter ISTRABENZ Koper - bencinski servis Tolmin (Tolmin), PETROL Ljubljana TOZD Trgovina na drobno (Bencinski servisi v Bovcu, Kobaridu, Tolminu in Mostu na Soči).

GOSTINSTVO IN TURIZEM

Tolminska je bogata po svojih naravnih in kulturnih bogastvih in umetninah, še poseben pečat pa ji je vtisnila burna zgodovina. Zaradi tega ima občina Tolmin velike možnosti za razvoj gostinstva in turizma, obenem pa možnosti za hitrejši napredek, ki so ga zavirali predvsem slaba cestna povezava, odmaknjenost od večjih centrov, premajhna povezanost s tako dejavnostjo izven občine ter razcepljena turistična in gostinska ponudba.

Konec lanskega leta je prišlo do združitve gostinstva v enotno delovno organizacijo SOČA - Gostinstvo in turizem, ki združuje dva TOZD-a in sicer TOZD ATC Bovec in TOZD Gostinstvo Tolmin (dosedanji TOZD Gostinstvo Posočje Most na Soči), Hotel KRN Tolmin ter Samopostrežna restavracija Tolmin).

Gostinsko ponudbo dopolnjuje 37 zasebnih obrtnikov. Prav za razvoj zasebnega gostinstva, ki je do sedaj nazadovalo, so bila v preteklem letu zagotovljena kvalitetna kreditna sredstva v skupni višini deset milijonov din. Te kredite je dobilo 25 prosilcev, od tega kar 11 iz hribovitih predelov.

Sedanja prednostna naloga pri razvijanju turizma je zimska športno-rekreativna dejavnost s smučanjem na prvem mestu. Izjemne pogoje za razvoj te dejavnosti nam omogoča Kanin, znan po obsežnih smučiščih, kjer je možna celoletna smuka.

MALO GOSPODARSTVO

Malo gospodarstvo občine Tolmin obsega dokaj raznovrstne dejavnosti, ki zaradi svoje specifičnosti in značilnosti predstavljajo pomembno dopolnitev celotnega gospodarstva v naši občini ter veliko prispevajo k zadovoljevanju potreb občanov.

V začetku tega leta je bilo na območju naše občine 36 obrtnikov s področja izdelave in popravila kovinskih izdelkov, 5 s področja izdelovanja živilskih proizvodov, 7 s področja izdelovanja in popravila električnih izdelkov, 4 s področja izdelave in popravila tekstilnih izdelkov, 1 čevljar, 15 obrtnikov s področja izdelave in popravila lesenih predmetov, 21 s področja izdelovanja in popravila raznovrstnih izdelkov, 46 s področja stavbne obrti in izdelovanja gradbenega materiala, 29 s področja obrtnih, osebnih in drugih storitev, 37 gostincev ter 41 avtoprevoznikov. Skupaj je bilo torej 242 obrtnikov, ki so imeli 128 zaposlenih.

V letu 1979 je bilo ustanovljenih največ obratovalnic s področja kovinskih obrtnih dejavnosti, kovinoplastike, avtoprevoznništva in stavbne obrti - zidarstva.

PROMET IN KOMUNALNA INFRASTRUKTURA

Na področju prevoznništva delujeta v občini Tolmin D0 Avtoprevoz in enota Avtoprometa iz Nove Gorice. Medtem ko se Avtoprevoz ukvarja izključno s tovornim prometom in servisno dejavnostjo, se Avtopromet ukvarja s prevozom potnikov.

Zaradi posebne lege, ki jo ima Tolminska (gorsko, obmejno in od večjih centrov odmaknjeno področje), se kaže večja potreba za dobro organiziranim prometom. To-

vorni promet se je znatno povečal in se uspešno vključuje tudi v mednarodni cestni prevoz blaga, medtem ko potniški promet ni razvit v skladu s potrebami občine. 25 krajevnih skupnosti ima organiziran redni avtobusni prevoz delavcev in šolarjev, v ostalih 14 krajevnih skupnostih pa tega ni.

Dolžina današnjih cest znaša 390 km, od tega s sodobnim cestiščem 67 km, makadamskih je 293 ter 30 km kolovozov. Najbolj pomembne so ceste (Kranjska gora)-Vršič-Bovec-Kobarid-Nova Gorica; Bovec-Predil-državna meja (Trbiž); Kobarid-Robič-državna meja (Čedad); Ušnik-Most na Soči-Bača pri Modreju-Stopnik (Idrija-Kalce); Bača pri Modreju-Petrovo brdo (Škofja Loka). Poglavitno cestno križišče je v tolminski kotlini, ki ga ugodno dopolnjuje Most na Soči z železniško postajo.

Dobro organiziran prevoz po železnici (29 km) je velikega pomena za OZD v Baški grapi (Bača Podbrdo in TOZD Pohištvu Klavže). Za naše obsežno področje je pomembna tudi dobra PTT povezava. Še zmeraj je v teku popotresna obnova linij, ter akcija "V vsako krajevno skupnost telefon".

Elektrifikacija občine je v glavnem zaključena. Razen nekaj manjših zaselkov, ki bodo v kratkem dobili elektriko, so vsa naselja v občini elektrificirana. Le v večjih naseljih se glede na razvoj gospodarstva kažejo potrebe po boljši oskrbi z električno energijo.

ZAPOSLOVANJE

V občini Tolmin se je število zaposlenih večalo iz leta v leto. Tako je bilo v 1968. letu 4.418 zaposlenih, leta 1978 pa jih je bilo že 6.284. V primerjavi z drugimi primorskimi občinami je procent zaposlenosti glede na število prebivalcev še vedno nizek, saj znaša le 28,7%. Iz analize o kadrovski strukturi v letu 1978 je razvidno, da je v občini Tolmin 6.436 zaposlenih, izmed katerih je 2,2% z visoko, 4,1% z višjo, 13,8% s srednjo, 4,4% z nižjo, 30,7% s poklicno izobrazbo, 23,4% priučenih in 21,2% nepriučenih delavcev. Od teh je 47,6% žensk in 29,6% mlajših od 27 let.

Občuten primanjkljaj se kaže pri visoki (30%) in višji (26%) izobrazbi glede na obstoječe stanje in zahteve ter potrebe po kadrih v združenem delu. Pregled po

dokončanih šolah kaže, da je med višje in visoko izobraženimi delavci največje število tistih, ki so zaključili pedagoško akademijo in filozofsko fakulteto, sledijo pa jim še višje tehniške šole, ekonomska fakulteta, kemijsko tehnološka fakulteta, fakulteta za strojništvo in gozdarska fakulteta.

V letu 1979 se je zaposlovanje v občini Tolmin povečalo za 3,2%. Ob tem pa je pomemben podatek, da je tudi v tem letu kvalifikacijska struktura na novo zaposlenih delavcev nizka, saj je od teh za več kot 50% s poklici ozkega profila (priučeni delavci) in le 2,3% z visoko izobrazbo. Še posebej slaba je izobrazbena struktura novo zaposlenih delavcev iz drugih republik. Delež teh delavcev je bil v letu 1979 nižji v primerjavi z letom 1978.

Brezposelnost je v naši občini nizka, saj znaša le 1,7% in še to je največ delavcev s poklici ozkega profila.

Štipendijska politika ima pomembno vlogo pri izboljšanju kadrovske strukture v združenem delu. Pri štipendiranju razlikujemo kadrovske štipendije in štipendije iz združenih sredstev, iz katerih prejema v tem šolskem letu 155 štipendistov le razliko do kadrovske štipendije.

Od 580 štipendistov je 94 vpisanih na poklicne šole, 256 na štiriletne srednje šole in 158 na višje in visoke šole. Skupno število štipendistov v občini znaša 952. Še vedno se pri štipendijski politiki srečujemo z neusklajenostjo med potrebami združenega dela in usmeritvami mladih za študij. Iz leta v leto ostajajo nezasedene kadrovske štipendije za poklicne šole in večje število štipendij za višje in visoke šole tehnične usmeritve.

GOSPODARSKI RAZVOJ

1. Družbeni proizvod

a) Družbeni proizvod (DP) po letih

(VIR: Statistične informacije Zavoda SRS za statistiko)

leto	DP (v 000 din)
1976	769.431
1977	907.610
1978	1,101.906
1979 (ocena)	1,430.274

b) Družbeni proizvod na prebivalca - primerjava

I leto	I N D E K S			I N D E K S		
	TOLMIN	NOVA GORICA	SRS	TOLMIN	NOVA GORICA	SRS
1976	36.363	67.734	53.373	63,1	126,9	100,0
1977	43.037	82.337	64.170	67,1	128,3	100,0
1978	52.191	94.077	78.827	66,2	119,3	100,0

2. Narodni dohodek

a) Narodni dohodek (ND) po letih

(VIR: Statistične informacije Zavoda SRS za statistiko)

I leto	I N D E K S
	ND (v 000 din)
1976	685.776
1977	819.745
1978	982.386
1979 (ocena)	1,267.278

b) Narodni dohodek na prebivalca - primerjava

I leto	I N D E K S			I N D E K S		
	TOLMIN	NOVA GORICA	SRS	TOLMIN	NOVA GORICA	SRS
1976	32.409	60.718	47.043	68,9	129,1	100,0
1977	38.871	73.147	57.024	68,2	128,3	100,0
1978	46.530	82.193	70.197	66,3	117,1	100,0

SEZNAM OZD S SEDEŽEM V OBČINI TOLMIN

(VIR. Poročilo SDK o poslovanju gospodarstva)

* (Število zaposlenih predstavlja povprečno število zaposlenih na podlagi stanja konec meseca)

DELOVNA ORGANIZACIJA	TEMELJNA ORGANIZACIJA ZDRUŽENEGA DELA	ŠTEVILO ZAPOSLENIH		
		1978	1979	1980
INDUSTRIJA		3.368	3.546	
DES Ljubljana	TOZD Elektro Tolmin	103	105	
GOSTOL Nova Gorica	TOZD Tovarna strojev Tolmin	208	224	
DO TIK Kobarid	/	496	542	
ISKRA Šempeter	TOZD Vžigalne tuljave Bovec	244	263	
ISKRA Šempeter	TOZD Avtoelektrika Tolmin	407	423	
DO Metaflex Tolmin	/	389	425	
HELIOS Domžale	TOZD TKK Srpenica	133	142	
MEBLO Nova Gorica	TOZD Primarni lesni izdelki Kneža	59	152	
MEBLO Nova Gorica	TOZD Pohištvo Klavže	96		
MEBLO Nova Gorica	TOZD Pohištvo Bovec	112	119	
DO Bača Podbrdo	/	336	341	
TEKSTIL Ljubljana	TOZD ČIB Bovec	146	156	
TEKSTIL Ljubljana	TOZD KUK Kobarid	144	149	
PLANIKA Kranj	TOZD Tovarna obutve Tolmin	171	177	
MLINOTEST Ajdovščina	TOZD Pekarna Tolmin	44	43	
MIP Nova Gorica	TOZD Klavnica Tolmin	117	116	
JOSIP KRAS Zagreb	TOZD PLANIKA Kobarid	163	169	
GOZDARSTVO		220	205	
SGG Tolmin	TOZD Gozdarstvo Tolmin	82	63	
SGG Tolmin	TOZD Gozdne gradnje in mehanizacije Tolmin	72	83	
SGG Tolmin	DSSS Tolmin	66	59	
GRADBENIŠTVO				
SGP Nova Gorica	TOZD Gradbena operativa Tolmin	127	128	
DO Posočje Tolmin	/	251	250	
PROMET		282	297	
Avtoprevoz Tolmin	TOZD Prevoz Tolmin	244	259	
Avtoprevoz Tolmin	DSSS Tolmin	38	38	
TRGOVINA IN GOSTINSTVO		687	677	
PRIMORJE Nova Gorica	TOZD Alpkomerc Tolmin	434	424	
HGP Gorica Nova Gorica	TOZD Posočje Most na Soči	47	39	
DO ATC Bovec	/	157	160	
DO Hotel KRN Tolmin	/	49	54	

HIDROELEKTRARNE

Glede na splošno nezavidljivo situacijo na energetske področju tako pri nas, kot tudi na svetu sploh, so vabljuje in načelno pravilne ter utemeljene zamisli večjega izkoriščanja potenciala voda v Posočju z novimi hidroelektrarnami. Mislimo pa, da je potrebno poudariti, da stoje zlasti v Posočju aspektu neposredne gospodarnosti HE objektov nasproti še drugi, ki jih nikakor ne smemo omalovaževati. Naj naštejemo le nekaj takih momentov in postulatov:

- pokrajina naj ostane naseljena do praktično maksimalnih možnosti;
- koncepcija in izvedba novih hidroenergetskih objektov naj bi bili taki, da njihova realizacija ne bi imela za posledico potencialnih nevarnosti za prebivalstvo (primeri: Fréjus, Longarone);
- novi objekti naj v čim manjši možni meri vplivajo na vizualno sliko krajine in na ekološko ravnovesje;
- z novimi objekti naj se v maksimalni možni meri ohranijo komunikacijske možnosti prebivalstva in dostopnost krajev tako v bližnji okolici, kot tudi drugih, oddaljenejših, če bi se lahko zgodilo, da bi sicer ta dostopnost postala problematična.

Infrastruktura, zlasti ona regionalnega značaja, je ponekod pomemben uporabnik prostora. Skoraj vse vrste infrastrukturnih objektov oziroma površin in dejavnosti na teh površinah imajo pogosto tudi posledice na še precej širši prostor kot ga zasedajo sami infrastrukturni objekti. Smiselno moremo povezati v tem sklopu tudi vodno gospodarstvo.

Energetska infrastruktura zajame večje površine le pri akumulacijskih hidrocentralah. Predvidene možne lokacije so v gornjem delu soškega porečja. Solkanska hidrocentrala v soteski ni problem, pač pa bi bile velik uporabnik prostora zajezitve v Bovški kotlini (v zvezi s hidrocentralo Trnovo) in ob Idrijci oziroma v njenem pritoku Trebuša. Zajezitev v Bovški kotlini bi prizadela kmetijstvo - nekaj desetih njivskih in več stotin travniških površin - in spričo neugodnih ekoloških posledic lahko ogrozila tudi turizem oziroma kulturno pokrajino. Zajezitev samo pri Kobaridu bi imela bistveno manjše posledice. Zajezitev Idrijce bi pomenila izgubo znatnih površin, toda ne najbolj dragocenih zemljišč. Pomenila bi seveda potrebo po izgradnji nove ceste v daljini do 10 km.

Omrežje daljnovodov pomeni tudi poseg v pokrajino (izseki v gozdnih conah ob trasi daljnovoda). Predvsem bi pomenil večji poseg predvideni daljnovod 380 kV iz Ljubljanske kotline prek Cerknega in čez preval pri Bukovem v dolino Bače ter dalje v Tolmin; od tu pa po levem bregu Soče (kjer so na Tolminskem najboljša kmetijska zemljišča) do Trnovega.

PROJEKT HE TREBUŠA

V luči prednjih načel in zahtev postane zamisel sicer energetske zelo vabljive HE Trebuša*, ki nas tu zlasti zanima, precej problematična. (O projektu HE Kobarid, ki mu ne gre nič manjša pozornost, je bilo že veliko izrečenega in napisanega, zato se tu omejujemo le na to, da ugotovimo in poudarimo nekaj zelo bistvenih okoliščin glede HE Trebuša).

Doslej izdelane študije in projekti HE Trebuša temelje na ideji visoke zajezitve reke Idrijce (nad 100 m), ki bi imela za posledico cca 26 km dolgo akumulacijsko jezero. Normalna denivelacija bi znašala cca 42 m. Izseliti bi bilo treba prebivalstvo, katerega domove bi prizadela potopitev doline. Kakor smo omenili že spredaj, bi bilo zaradi tega potrebno, preložiti sedanjo cesto oz. rešiti problem cestnega omrežja v tangiranem delu doline Idrijce, oz. njenega ožjega poročja sploh. Odprto je vprašanje, ali bi taka akumulacija in omenjena intermitentna denivelacija ne mogli povzročiti ali celo povzročati erozij in plazov, posebno, če upoštevamo ponekod zelo strme bregove Idrijske doline. Mislimo, da bi bilo optimistično pričakovati, da bi strokovno pristojni tehnični strokovnjaki to možnost decidirano izključili. Bilo bi tudi moralno zgrešeno, da bi tako izjavo od njih kdo zahteval. Pa tudi če bi jo dali, bi bila v primeru nastopa takih dogajanj ali pa morda celo nesreče brez praktične vrednosti.

Omenjena velika intermitentna denivelacija pa bi imela - mislimo, da ne samo potencialno, temveč dejansko - za posledico tudi velik negativen vpliv na sliko krajine zaradi zablatenja bregov. O tem je bilo veliko povedanega pred leti ob razpravah o HE Trnovo**.

Glede na vse te negativne okoliščine bi bilo koristno, izdelati dodatno, po potrebi tudi variantno preliminarno študijo o možnostih izrabe hidroenergetskega potenciala reke Idrijce s pritoki z več elektrarnami in ne samo z opisano eno z visoko zaježitvijo. Kolikor gre za ceno instaliranega megavata, je jasno, da bi bila večstopenjska instalacija za produkcijo električne energije dražja. Ni pa brez kompleksne analize in kalkulacije že vnaprej jasno, da bi bile in v koliki meri bi bile investicije za veliko elektrarno in vse ukrepe in objekte, ki bi jih povzročila (preselitev prebivalstva in novi domovi in delovna mesta zanj, preureditev cestnega omrežja itd.) nižje od investicij za več manjših elektrarn, toda ob manjših investicijah za vseeno prizadeto prebivalstvo in za prilagoditev cestnega omrežja novi situaciji. Kompleksna komparacija variant bi morala mimo tega upoštevati še vrsto relevantnih okoliščin, kakor npr. areal rodovitnih površin, ki bi jih izgubili v enem in drugem primeru, število prizadetega prebivalstva, razliko v obratovalnih stroških elektrarn, stopnjo nevarnosti erozije in plazov, ranljivost elektrarn v primeru vojne itd.

Šele taka izčrpna študija bi lahko bila osnova za končno načelno odločitev glede koncepta elektroenergetske eksploatacije Idrijce.

Za primer, da bi rudnik živega srebra v Idriji še nadalje obratoval, kar danes še ni zanesljivo, bi bilo potrebno, v študiji preučiti in dati odgovor na vprašanje, ali in v kakšni meri v primerjavi s sedanjim stanjem bi bile biocenoze v reki Idrijci prizadete pri raznih konceptih njenega energetskega izkoriščanja (glej izvajanja dr.Rejca - vir 1/2.5!).

Zaradi eksponirane lege Severnoprimske regije tako z narodnega, kot z državnega stališča gre posebna skrb našemu človeku na tej zemlji in njegovim eksistenčnim možnostim. Zaradi opisanega demografskega razvoja in njegovih tendenc ter v mnogih primerih dokaj neugodnih reliefnih razmer, ki so pa tudi eden izmed vzrokov tega in takega razvoja, je nujno potrebno, delovati v smeri zmanjševanja negativnih posledic dosedanjih razvojnih tokov na področju poseljenosti regije. Važen korak v tej smeri bi bila primerna postopna modernizacija cestnega omrežja.

Med makroprojekte, katerih potencialna realizacija pa terja velikih priprav in bi trajala tudi precej let - pri enem manj, pri drugem več - pa štejjemo zamisli cestnih zvez regije z osrednjo Slovenijo.

Pri študiju in ocenjevanju, oziroma vrednotenju teh projektov in njihovih variant pa bi vsekakor bilo potrebno ozirati se ne samo na njihovo neposredno ekonomičnost ali neekonomičnost - pri HE Trebuša z visoko pregrado na primer ne samo na njeno gospodarnost z vidika in kot funkcijo velikosti (Economy of Scale) - temveč tudi na morebitne posredne koristi ali škode ("eksternalije") ter na njihov vpliv na družbene stroške (Social Cost).

Ti makroprojekti, ki so po vrsti dolgoročnega značaja, bi pomenili nove razvojne možnosti za regijo in bi vplivali tudi na krajinsko sliko, kajti šlo bi ponekod kar za precejšnje posege v krajino. Problem njihove fizične realizacije bi pomenil hkrati tudi problem njihove medsebojne vskladitve na odsekih, kjer bi trase bodisi potekale bolj ali manj vzporedno ali pa bi se morda morale križati. Ob vsem potrebnem upoštevanju pomena teh makroprojektov z različnih vidikov kakor npr. narodnega, gospodarskega, socialnega itd. pa seveda nikakor ne bi smeli prezreti potrebe po čim večjem varstvu narave pri njih zasnovi in izvedbi.

SICERŠNJI HIDROENERGETSKI POTENCIAL

Po prejeti informaciji je bil spredaj v tem poglavju omenjeni hidroenergetski potencial v Sloveniji računani za naše glavne in večje reke v njihovih rečnih dolinah. Slovenija pa razpolaga mlmo tega še z vodotoki, ki prihajajo deloma tudi z višjih leg. To velja tudi za Severnoprimosko regijo. Tudi tu prihajajo vodotoki ponekod iz razmeroma visokih leg - tudi po več sto metrov iznad dna glavne doline. Množina vode (Q) je v posameznih primerih sicer razmeroma majhna, toda svojo kvaliteto pomeni velika višina padca (H). Več vzrokov je, zaradi katerih bi bilo potrebno pričeti z resnim študijem izkoriščanja teh potencialov. Zanj bi govorili na primer že samo tile:

- splošna energetska stiska,
- kontinuiteta vira,
- lokalno zanesljivejša preskrba,
- večje varstvo pred poplavami*,
- večje varstvo pred velikimi količinami plavin v hudourniških pritokih*,
- itd.

PREČRPOVALNE ELEKTRARNE

Leta 1975 so znašale neizkoriščene proizvodne možnosti elektrarn v Sloveniji okrog 10 000 GWh, kar je toliko, kot je znašala proizvodnja HE Zlatoličje v povprečju zadnjih dveh let z njenimi cca 133 MW dejanske moči. Le malo manj kot vsa ta množina je odpadla na termoelektrarne (vir 7). Pri sedanjih tehničnih možnostih posredne akumulacije električne energije v večjem obsegu so prečrpovalne elektrarne tiste, ki prihajajo za to v poštev. Ob upoštevanju dejstva, da je vrednost transformacijskih in prenosnih izgub manjša pri prenosu električne energije, producirane v pasu, kot pa oplemenitene, vršne, energije, bi kazalo proučiti utemeljenost in možnosti zgraditve ene - ali morda več - prečrpovalnih elektrarn v višjih legah v regiji (glej tudi vir 1/3.2.2.1.). Dasi znašajo izgube zaradi prečrpavanja okrog 30% (podatek velja približno po projektu za prečrpovalno elektrarno na Pohorju), ne gre pozabiti, da pomenijo neizkoriščene kapacitete elektrarn mrtev kapital, ki obremenjuje dejansko produkcijo, medtem ko bi se kapitalno breme v primeru dodatne produkcije za prečrpovalne elektrarne ne spremenilo in bi pri termoelektrarnah morali računati le s proporcionalnimi stroški pro rata kot dodatno obremenitvijo.

PROMETNA LEGA IN PROMET - PROBLEMI V ZVEZI Z REGIONALNIM RAZVOJEM

Glede na prometno lego lahko razlikujemo v regiji Posočja dve območji. Prvo obsega južni del (občini Nova Gorica in Ajdovščina), drugo pa severni del (občino Tolmin in - s posebno problematiko - še občino Idrija).

Prometno lego moremo opredeliti glede na prometne tokove oziroma "generatorje" prometa in glede na specifične pogoje območja za izgradnjo prometne infrastrukture. Opredeliti jo moremo dalje glede na sedanje stanje prometa in prometnic, kakor tudi glede na predvideno stanje, poleg tega pa seveda tudi glede na vrste prometa. Posebej moremo lego obravnavati tudi glede na prometna vozlišča, zlasti ona medregionalnih prometnih tokov in komunikacij.

Posočje ima glede na SR Slovenijo izrazito periferno lego. Glavno interno prometno omrežje oziroma najpomembnejše prometnice: glavne magistralne železniške proge, "cestni križ" (vsaj v dosedanji izvedbi) ne potekajo skozi Posočje. Obenem pa je Posočje tudi območje, ki meji proti Idriji, prav tako pa je tudi v gornjem delu tudi potencialno izrazito turistično območje. Prav tako pa je Posočje in zlasti območje Nove Gorice, sredi dokaj dinamičnega gospodarskega razvoja, ki samo generira vsevečji promet in je navezano pri tem tudi na ustrezne povezave s širšim gospodarskim prostorom.

SPLOŠNO O PROMETNIH POVEZAVAH

Osrednja prometna žila v Posočju, kolikor ga zajame območje občin Nova Gorica in Tolmin, sta cesta in železnica ob Soči, ki pa le med Šempetrom oz. Novo Gorico in Mostom na Soči potekata v istem koridorju. Gornje Posočje je v večjem delu navezano le na modernizirano cesto Gorica-Predel, ki pa povezuje Posočje predvsem na Koroško oziroma na vozlišče v Beljaku. Železniška proga v severni smeri pa povezuje Posočje proti zgornji Gorenjski in preko vozlišča na Jesenicah dalje na Koroško oziroma alpske pokrajine na severu ter proti srednjeevropskemu prostoru (za katerega povezavo s Trstom je bila zgrajena v drugačni političnogeografski situaciji kot obstoja danes). Vsekakor pa za Posočje, predvsem Gornje Posočje služi kljub velikemu ovinku čez Jesenice kot glavna železniška povezava na Ljubljano in osrednjo Slovenijo.

Enako neugodna je železniška povezava z osrednjo Slovenijo tudi v drugi smeri, prek Krasa, Sežane in Postojne (Nova Gorica - Ljubljana 154 km, pri zračni razdalji le 67 km). V tej smeri je Nova Gorica (in vse Posočje) povezano po železnici tudi z južnim delom Primorske ter na Koper in Reko kot naši glavni pristanišči. Tudi v cestnem prometu med osrednjo Slovenijo in Posočjem promet ni navezan na eno samo osrednjo magistralno cesto. Območje goriške občine je usmerjeno na delno modernizirano cesto Nova Gorica-Ajdovščina-Postojna (in dalje do Ljubljane), območje tolminske občine pa predvsem na manj zmogljivo cesto Tolmin-Idrija-Logatec (in dalje v Ljubljano). Ta cesta je tudi pozimi edina zanesljivo prevozna zlasti za tovorni promet. Cesta ob Bači čez Petrovo brdo in Škofjo Loko, ki je krajša, se spričo slabega tehničnega standarda malo uporablja. Cesta prek Vršiča, ki sicer Posočje povezuje z Gorenjsko, je prevozna le poleti in jeseni in je izrazito turistična.

Prometne povezave Posočja oziroma Goriške z drugimi regijami, zlasti s sosednjimi regijami v SR Sloveniji so odvisne od sedanjih ali potencialnih bodočih gospodarskih in drugih povezav in stikov med njimi. Gre zlasti za povezavo s celotno osrednjeslovensko regijo s težiščem v Ljubljani, pa tudi za povezavo z Gorenjsko; dalje pa tudi za povezavo z južno Primorsko, in še posebej z obalo (koprsko primorje) in za povezavo proti sosednji Notranjski.

Povezave z zgornjim delom Gorenjske so očitne v zaposlitvi predvsem moškega prebivalstva iz Tolminskega (zlasti iz Baške grape) na Jesenicah in v manjši meri drugje, npr. Bohinjski Bistrici. Nakazujejo pa se tudi v turizmu (občina Tolmin), ki jim sedanja cesta prek Vršiča - odprta le v sezoni - ne ustreza več; tudi Bohinjski tunel je ostal za motorizirane turiste bariera.

Povezave so seveda zlasti močne v smeri proti Ljubljani kot republiškem središču in osrednji Sloveniji. Gre ne le za blagovne tokove v obe smeri (cement je najbolj masovni tovor), ampak tudi za druge kontakte (poslovna in službena potovanja, oskrba).

Značilnost teritorialnih povezav z osrednjo Slovenijo je, da vsa Goriška ni povezana le v eni smeri, ampak v dveh, saj je ves severni del regije (tolminsko in idrijsko območje) navezan proti Ljubljani naravnost (bodisi z bohinjsko železniško progor, bodisi s cesto) predvsem preko Idrije.

Povezava proti južnemu delu Primorske oziroma proti morju bodisi proti Tržaškemu zalivu (Koper), bodisi proti Kvarneru (Reka) zadevajo zlasti izvozno in uvozno blago in pa turizem, četudi predvsem tranzitni.

PROBLEMI PROMETNIH POVEZAV

Povezava Koroške oziroma zahodnega dela srednje Evrope proti morju (Tržaškemu zalivu, posebej še Trstu) je po razdalji (Beljak-Trst) najkrajša po dolinski zarezi Soške doline. Je bistveno krajša kot ostali dve glavni alternativni povezavi preko Udin na italijanski strani ali prek Ljubljane na jugoslovanski strani (čez Podkoren). Vrednost te krajše povezave pa zmanjšuje okoliščina, da gre - ali bo šlo v naslednjem desetletju ali nekaj več - za alternativni avtocesti z veliko zmogljivostjo (in tudi primernejši za daljinski cestni tovorni promet). Vzhodna alternativa - prek Ljubljane - vsekakor šele po zgraditvi karavanškega cestnega predora. V taki situaciji je lahko severnojužna cestna povezava po Soški dolini v glavnem le regionalna ali največ interregionalna povezava; celo za daljinske turistične tranzitne tokove proti morju je lahko le vzporedna povezava.

Terensko najugodnejša povezava območja zgornjega Posočja (vključno porečje Idrijce) je glede na prevale prek Godoviča na Logatec. Vsi ostali prevali so v višini vsaj okrog 800 m. Pri tem pa je še povirje soških pritokov za 200 - 300 m nižje kot povirje savskih pritokov, obeh Sor; še najbolj so izenačene razlike pri Petrovem brdu, med Bačo in Selščico. Spričo tega in spričo dejstva, da se Idrija sama najugodneje povezuje z Ljubljano prek Kala oziroma Logatca, se pokaže ta prehod najugodnejši za direktno povezavo Tolminskega z Ljubljansko kotlino; za povezavo, ki pa bi vsekakor terjala temeljito modernizacijo ceste in - slej ali prej - tudi predor pod Petrovim brdom. Prednost te povezave je tudi v tem, da bi - z usposobitvijo Bohinjskega predora za avtomobilski promet - omogočala direktno povezavo vsega Posočja proti Bledu in Jesenicam. Lahko pa bi pomenila taka povezava tudi alternativno povezavo Ljubljana-Bohinj.

CESTNE ZVEZE REGIJE Z OSREDNJO SLOVENIJO

Bariera Alp in alpskega predgorja ima za posledico, da je srednji in severni del Posočja praktično odrezan od osrednje Slovenije. Ta medsebojna odrezanost prebivalstva Slovenije na eni in na drugi strani omenjene ločnice ni po volji ne enim, ne drugim in je v skupnem interesu tudi ne gre sprejeti kot nespremenljivo danost. Kot majhnemu narodu nam mora biti vsak del slovenske zemlje dragocen in vsak prebivalec, kjerkoli že je, enako pomemben.

Variante cestnih zvez srednjega in severnega dela Posočja z osrednjo Slovenijo

Varianta	Dolžina v km Ljubljana-Bovec- Tolmin (zaokroženo)		Najvišja kota	Predor in njego- va dolži- na km	Gradbeni stroški 10 ³ din
1. Ljubljana-Idrija-Bovec	132	98	610 Godovič	-	365
2. Ljubljana-Poljska dolina-Bovec	119	85	630 Kladje	2.300 Cerkno	511
3. Ljubljana-Selška dolina -Bovec	117	83	710 Petrovo brdo	2.700 Petrovo brdo	599
4. Ljubljana-Bohinj-Bovec	97	132	710 Petrovo brdo	2.700 Petrovo brdo 6.350 žel. predor Podbrdo-Bo- hinj* 12.250 Bohinj-Lepena	1.093*
5. Ljubljana-Vršič-Bovec	114	152	990 pod Vršičem	4.950 Vršič	456
6. Ljubljana-Vrata-Bovec	105	143	1.025 Vrata	5.250 Vrata-Zadnjica	512
7. Ljubljana-Planica-Bovec	119	157	1.135 Tamar	3.900 Tamar-Soča	402

Med naštetimi "variantami" cest ne gre v vseh primerih za zamisli popolnoma novih cest, temveč le za njih posodobljenje z vidika trase, elementov in kvalitete površine ("variante+ 1.,2.,3.,5."). Po zamisli nova je, kolikor nam je znano, varianta 4. Variante 5., 6. in 7. so bile ob raznih priložnostih že večkrat omenjane. Z izjemo zveze čez Idrijo, kjer praktično za predor ni potrebe, so značilne za vse druge zveze zamisli, da se obstoječe naravne zapreke za lažjo dostopnost, zlasti pa za uporabnost praktično skozi vse leto, premostijo s predori.

Prve tri variante imajo skupno vstopno mesto v srednjo Soško dolino v Mostu na Soči, torej z južne in vzhodne smeri. Skupna njihova značilnost je, da zveza Tolmina z Ljubljano pri nobeni ne bi dosegla 100 km. Najugodnejša bi bila pri tem s čisto daljinskega vidika tretja varianta, tj. cesta via Petrovo brdo s predorom pod njim na koti cca 710 m.

Značilnost četrte variante je v tem, da bi bila od vseh sedmih variant na relaciji Ljubljana-Bovec najkrajša, 97 km.

Peta, šesta in sedma varianta imajo več bolj ali manj skupnih značilnosti: v regijo vstopajo v tolminski občini, v zgornji Soški dolini; dolžina ceste na relaciji Ljubljana-Bovec se giblje med 105 km (varianta skozi Vrata) in 119 km (varianta skozi Planico), najvišje kote pa leže med 990 in 1.135 m. Če abstrahiramo četrto varianto, je varianta skozi Vrata na relaciji Ljubljana-Bovec od vseh drugih ugodnejša za 9 - 27 km.

Spredej navedeni podatki omogočajo grobo orientacijo, seveda pa niso zadostna osnova za končna priporočila. V ta namen bi bile potrebne izčrpnjše in kompleksne analize in primerjave. Zaradi tega se tu v oceno variant ne spuščamo, temveč se omejujemo na nekaj naslednjih ugotovitev, ki so pa po našem mnenju vendarle vredne upoštevanja:

1. Idrija vsekakor potrebuje kvalitetnejšo cesto za zvezo z osrednjo Slovenijo, v prvi vrsti tudi z vidika trase.
2. Tako zveza osrednje Slovenije čez Idrijo, kot tudi varianta s predorom Kladje čez Cerkno v Soško dolino bi postali v primeru zgraditve HE Trebuša v primerjavi z obstoječimi možnostmi očitno dokaj manj konvenientni, če že ne proble-

imatični, kajti cesto bi bilo potrebno preložiti v višje lege. Situacijo ponazarjajo do neke mere naslednji podatki:

- zaježitvena kota HE Trebuša	cca 280 m,
- teren v Želinu	" 250 m,
- gladina vode pri sotočju Idrijce in Cerknjščice	" 239 m,
- kota Spodnje Idrije	" 316 m.

3. Spredaj smo ugotovili katastrofalno upadanje prebivalstva tolminske občine. Z redkimi izjemami (Tolmin, Kobarid, Podbrdo, Most na Soči) je prebivalstvo vseh krajev številčno precej, če ne zelo nazadovalo. Večje in boljše odprtje regije proti osrednji Sloveniji bi lahko doprineslo svoj del k večjemu razvoju Posočja.

V tej zvezi pripisujemo poseben pomen cestni zvezi osrednje Slovenije s Posočjem po Selški dolini in Baški grapi s predorom pod Petrovim brdom, torej 3. varianti. Obe dolini sta pri sedanjih razmerah pozimi okrog 4 mesece praktično odrezani druga od druge, sta torej v pogledu cestnega prometa takorekoč slepi dolini. Asfaltiranje obstoječe ceste, kolikor je že izvršeno ali pa še bo, bo situacijo izboljšalo, predvsem za "kopne" mesece. Ne bo pa to rešitev, ki bi ustrezala sedanjemu času in njegovim zahtevam, zlasti pa ne za območje, kakršno je zapadna Slovenija, za katero moramo biti zaradi njegove narodnostno posebno občutljive lege prav posebno občutljivi in skrbni. Sedanja trasa je planimetrično in altimetrično na številnih odsekih neustrezna in bi jo bilo treba primerno rekonstruirati, kakor je nakazano v elaboratu dipl.ing. Tavzesa.

Kaj bi distančno pomenila v tem smislu adaptirana cesta po omenjenih dolinah, zgovorno kaže naslednjih nekaj podatkov:

Razdalje do Tolmina

Relacija	Razdalja via Idrija (var.1.) km	Razdalja via Petrovo brdo (var.3.) km	Varianta 3 je krajša za km %	
Ljubljana - Tolmin	98	83	15	15
Kranj - Tolmin	123	71	52	42
Radovljica - Tolmin	140	88	52	37

4. Prometno izolacijo Posočja od Bohinja in blejskega kota in obratno bi v pogledu cestnega prometa lahko uspešno premagali z usposobitvijo bohinjskega predora za cestni promet. Tudi ta zveza ima svojo utemeljitev med drugim tudi v potrebi odprtja Baške grape za sodobnejše in boljše stike z drugim slovenskim ozemljem. Z njo in z realizacijo selške variante (var.3) bi postalo Podbrdo važno cestno vozlišče. (Kazalo bi raziskati, ali bi se dalo severno pobočje Porezna med Hudojužno in Podbrdom razviti v zimskošportno središče pod pogojem uresničitve opisanih cestnih zvez).

Kakor spredaj, navajamo tudi tu nekaj podatkov, ki kažejo, kako velik bi bil potencialni pomen cestne subvariante za zvezo Posočja z Gorenjsko skozi bohinjski predor z vidika dolžin cestnih zvez.

Razdalje med gorenjskimi kraji in Tolminom

Relacija	Razdalja		Subvariante	
	a) via Idrija (var.1) b) via Sorica* km	Razdalja skozi bohinjski predor (subvar.var.3) km	skozi predor je krajša za km	%
a) Kranj - Tolmin	123	86	37	30
Radovljica - Tolmin	140	69	71	51
b) Radovljica - Tolmin	95	69	26	27
Bohinjska Bistrica-Tolmin	62	36	26	42

* Ta zveza je problematične vrednosti, pri sedanjem stanju pa pozimi praktično sploh ni upoštevanja vredna.

5. Z realizacijo sodobne ceste v smislu 3.variante, pod Petrovim brdom, bi prometna os Tolmin - Škofja Loka ogromno pridobila. Z njo bi se tudi situacija Bovškega zboljšala, vendar pa zanj še ne bi pomenila optimalne rešitve. Prebivalstvo tega kota je štelo

leta 1869	6.201 osebo,
leta 1971 pa	3.753 oseb,
torej je padlo za okroglo	40%.

Za prosperiteto Bovškega kot turističnega, zlasti pa kot zimskoturističnega centra, ki je v pogledu opremljenosti že v precejšnji meri razvit, je gotovo ena izmed bistvenih ovir njegova slaba dostopnost iz osrednje Slovenije in Gorenjske. Ta okoliščina je važna tudi za siceršnji gospodarski razvoj Bovškega in možnost stikov na kulturnem področju.

Vse to in, gotovo ne nazadnje, tudi obrambni vidiki govore za to, da se preuče v sprednjem pregledu navedene variante potencialnega odprtja regije v Bovškem kotu v vzhoda, oziroma severa ob maksimalno možnem varovanju krajine.

6. Razen v izjemnih primerih je za odločitve pri graditvi ali modernizaciji cestnega omrežja med drugim važen kriterij pričakovana frekvenca. Instrument štetja prometa pri tu obravnavanih variantah bodisi popolnoma odpade tam, kjer gre za vseskozi nove trasi ali pa bi bila njegova vrednost zelo problematična v primerih, kot je npr. selška varianta (3), kjer je sedanja cesta zaradi svojih "kvalitet" nepriljubljena, oziroma znaten del leta neprevozna ali pa le skrajno slabo prevozna. Zlasti pri tej varianti, ki ji za bližnjo bodočnost iz spredaj omenjenih vzrokov po našem mnenju gre prednost, bo frekvenca gotovo v veliki meri funkcija kvalitete ceste v najširšem pomenu. Kot nadomestilo instrumenta štetja prometa bi bilo zato potrebno ugotoviti potencialno gravitacijsko območje in frekvenčni potencial tega območja. To velja kajpak tudi za druge variante. Mimo tega pa bi bilo potrebno ugotavljati tudi sekundarne in multiplikativne efekte pri posameznih variantah.

ŽELEZNICA

Obstoječe proge

V regiji severne Primorske potekajo štiri proge:

- Jesenice - Sežana	129,8 km,
- Prvačina - Ajdovščina	15,3 km,
- Kreplje - Repentabor	3,2 km,
- Nova Gorica-Šempeter-Vrtojba-Gorica centrale	4,8 km.

Daleč najpomembnejša je proga Jesenice - Sežana, ki pa je zelo težka. Na njej so tirnice, ki so deloma stare tudi nad 60 let. Obrabljene so od 2 do 20 mm. Na progi je tudi osem plazov, pojavljajo pa se ponekod tudi snežni plazovi.

Proga velja kot proga z mednarodnim prometom, vendar je niti najmilejše norme ne morejo uvrščati med te proge. V izjemnih primerih pa je ta proga lahko zelo velikega pomena, kot npr. v primerih, ko promet po kanalski progi v Italiji ni mogoč, kakor se je zgodilo ob potresih v Furlaniji (1976).

Skozi Posočje poteka le ena sama železniška proga: Podbrdo - Nova Gorica - Branik (z edinim odcepom: Prvačina - Ajdovščina). Večji del ozemlja je več kot 10 km oddaljen od železnice (Gornje Posočje, celotno območje idrijske občine). Vsekakor so v desetkilometrskem pasu ob tej progi območja največje gostote prebivalstva in najpomembnejša urbana aglomeracija - Nova Gorica. Železnica na območju regije je nastala kot del starega avstrijskega prometnega omrežja (povezava na morje pri Trstu) in poteka prečno na magistralno železniško omrežje SR Slovenije. Na središče tega železniškega sistema - Ljubljano - je zato Posočje le slabo in posredno povezano še danes. Deloma tudi zaradi tega se konkurenca cestnega prometa uveljavlja še bolj izrazito. Pomembna ostaja železnica le za določene vrste tovarnega prometa. Na italijanski železniški sistem, ki se ga dotika pri Gorici (oz. Šempetru) vobče ni več navezana. Odcep proge proti Ajdovščini (od Prvačine) ima značaj industrijskega tira.

POVZETEK

Problematiko prometne povezanosti Posočja oziroma goriške regije moremo povezati v nekaj točkah:

- Povezava in ustrežnejša vključitev regije s sodobno cesto za avtomobilski promet (tovorni in osebni) na sistem avtocest in drugih magistralnih cest in s tem proti osrednjemu prometnemu vozlišču Slovenije v Ljubljani ter proti morju.
- Valorizacija lege ob obmejnih prehodih proti Italiji, zlasti z ustreznim priključkom na sistem severnoitalijanskih avtocest (priključek proti Villesse).

- Modernizacija direktne povezave Tolminskega proti Ljubljani in Gorenjski.

Ob presoji perspektiv za prometne povezave Goriške bodo pomembni tudi učinki premikov v regionalni strukturi območja, ki jih je mogoče dokaj zanesljivo predvideti. To so:

- premik populacijskega težišča, pa tudi težišča glede na gospodarske, zlasti industrijske kapacitete še v večji meri proti spodnji Vipavski dolini oziroma Novi Gorici;
- večja koncentracija turističnih kapacitet na območju gornjesoške doline.

GOZDARSTVO

V "Zgodovini Tolminske" beremo o preteklosti gozdov v Alpskem Posočju tudi sledeče: V predpatrijarški dobi so Tolminsko prekrivali neprodirni gozdovi, ki so ga po dolinah tvorili listavci, bukev, kostanj, pobočja in višje lege pa so obraščale smreke, jelke in macesni. Velika gozdnatost območja, zlasti pa na pobočjih, je trajala še vse v srednjem veku.

Drugih vesti o stanju gozdov iz teh obdobj ni; zato lahko le sklepamo na nujnost njihovega postopnega umikanja iz območij, ki jih je naseljeval človek. Na misel o nujnosti krčenja gozdov nas tudi navaja neposredna bližina Furlanske nižine, ki je v letni dobi prilično sušna, zato je nujno, da je takratni prebivalec iskal za svojo živino boljše in sveže paše tudi v bližnjih planinskih predelih Julijskih Alp, kjer je krčil gozd na njemu najustrežnejših mestih. Kljub vsemu lahko z gotovostjo sklepamo, da divje uničevanje gozdov v obdobju srednjega veka ni v nobenem slučaju zavzelo tako pošastnega obsega kot v kasnejših stoletjih.

1533. leta je cesar Ferdinand ustanovil gozdni urad za goriško grofijo, ki je imel med drugim nalogo pregledati gozdove in ugotoviti, kaj vse bi se moglo iz njih prodati v Benetke. 1536. leta je bila izdana zapoved za izgradnjo trdne ceste na območju Bovške in ureditev Sočine struge za plavljenje lesa. Vladne kupčije z lesom so vse bolj naraščale, zato so se zgradile grablje za lovljenje drv najprej na Soči pri Gorici, nato pa še pri Tolminu, na Soči in Tolminki. Odstranili so tudi večje zapreke na soški strugi od Kobarida navzdol za splavarjenje s splavi proti morju.

Sekale so se ogromne količine lesa, ki se ni mogel ves spraviti, zato je često gnil na mestu poseka. Brezobzirnemu uničevanju gozdov je oporekal že bovški glavar Filip Gera 1616. leta, vendar je bilo bolj ali manj vse zaman, ker so v kasnejših obdobjih spet kruto posegli po lesnih zalogah.

S sekiro je človek uničeval gozd za dobičke, ki so jih narekovale oblasti; z ognjem pa so domači pastirji krčili pot svojim čredam in tako še huje uničevali gozd in pogoje, ki jih gozd predstavlja. Stanje je postalo tako kritično, da je morala začeti vlada z zaščitnimi ukrepi. Tako so bili nekateri gozdovi, v za-

četku 18. stoletja "dani v prepoved"; v njih se ni smelo ne sekati in ne pasti.

1732. leta je izdal cesar Karel VI. "Gozdni red" v katerem se postavljajo tudi izredno ostri kazenski ukrepi. S smrtno kaznijo prepoveduje zažiganje gozdov, košnjo in pašo drobnice ter sekanje vrhov drevesom. Zaradi razmer so že leta 1736. omejili prepovedane gozdove.

Marija Terezija je 1771. leta izdala nov "Gozdni red", ki je med ostalim določal tudi posek dreves tik pri tleh, s čimer naj bi se omejila ogromna gospodarska škoda, ki so jih povzročali poseki na 1-2 m višine od tal. Tudi paša v gozdovih se je prepovedala; na goličavah pa so se zahtevala pogozdovanja.

Zaradi kasnejših zgodovinskih dogodkov je bilo fevdalno pravo uničeno in svobodno pustošenje gozdov se je nadaljevalo; tudi plavljenje po Soči je ponovno zaživel in je trajalo še vse do 1870. leta. Takrat je bil ustanovljen poseben urad za gozdarstvo pri glavarstvu v Tolminu. Ponovno se je zabranila paša v gozdovih. V namen pogozdovanja se je napravilo tudi 10 drevesnic. Na žalost pa je ostalo vse bolj ali manj le pri dobrih namenih in besedah, izvedlo se je prav malo ali nič, ker gospodarske razmere podobnih ukrepov skoraj niso dovoljevale izvesti.

Krčenje gozdov je prvotno napredovalo po dolinah, nato pa v vertikalni smeri iz dolin navzgor in iz gorskih grebenov navzdol. Zaradi orografskih razmer je že itak nizko potekajočo gornjo gozdno mejo (najnižja je v kočnah Koritnice, Zadnjice in Možnice celo na 1000 m), ki je segala najvišje v mejah od 1800 - 1900 m, je človek s požigalniškim gospodarstvom potisnil globoko navzdol; tako, da se ponekod stika z ogoljevanjem iz dolinske smeri. Na takih območjih (kot je pobočje Sončnega vrha nad Sočo v Trenti) so katastrofalne posledice največje in najobčutnejše.

V obdobju I. svetovne vojne se je izkoriščanje gozdov nekoliko omejilo; v vojnem obdobju pa je ponovno zavzelo nenormalen obseg s posekom v vojaške namene.

Z nastopom italijanskih oblasti se je pričelo stanje gozdov do neke mere izboljševati. Poseki, zlasti privatnih družb, so se sicer nadaljevali, vendar so se

začeli izvajati tudi intenzivnejši ureditveni ukrepi, ki so se odražali v delni izvedbi inventarizacije gozdov v letih 1930 in v pogozdovanjih ter poedinih ureditvah hudournikov, ki se je nadaljevala v kasnejših obdobjih. Dela so se koncentrirala na območjih, ki so predvsem okupacijskim oblastem predstavljala največje koristi.

Nikjer bolj kot ravno na gozdovih in njihovem stanju, se odraža preteklost in njen politično gospodarski odnos do Alpskega Posočja. Revno dediščino preteklosti je po osvoboditvi sprejela ljudska oblast in njeno gospodarstvo, ki se je končno moralo spoprijeti z najresnejšimi ukrepi v namene zaščite in zagotovila trajnih donosov neposrednih in posrednih koristi gozdov.

Zakonski predpisi, oblastne in gospodarske organizacije so prevzele skrb za reševanje gozdnogospodarske problematike. K njenemu reševanju se je pristopilo z intenzivnimi ukrepi, med katere štejemo tudi gozdnogospodarsko načrtovanje.

Po prvi inventarizaciji gozdov leta 1947 je bivše Gozdno gospodarstvo Postojna izvedlo ponovno taksacijo in cenitev gozdnega fonda. Podatki so upoštevani v razpravi: "Ekonomsko-družbena analiza in perspektivni plan okraja Tolmin" v poglavju: "10-letni plan gozdarstva za razdobje 1953 - 1962".

Ker so to prva dela, ki kompleksno obravnavajo stanje gozdov, in očitno pričajo o žalostni zapuščini preteklosti, jih nekatere, najbolj značilne, navajam tudi v sledečih tabelah:

1. Gozdne površine po lastništvu in gojitveni obliki koncem leta 1952
2. Lesna masa po drevesnih vrstah
3. Struktura debelinski razredov
4. Lesna masa in prirastek po ha
5. Posek, potrošnja in bilanca lesne mase za gozdove SLP in privatnega sektorja
6. Struktura etata.

GOZDNE POVRŠINE PO LASTNIŠTVU koncem leta 1952

Občina	Vse površine ha	Gozd.pov. po katastr. ha	Gozd- natost %	Gozd. po vrsti last.		
				GG ha	Ost.SLP ha	Privat ha
BOVEC	36701	10708	29	523	9902	283
Breginj	4136	1433	35	-	1425	8
Kobarid	15247	4316	28	-	1119	2197
Tolmin	12858	3341	26	-	820	2521
Most na Soči	11085	3372	31	307	695	2370
Grahovo	8985	2718	31	-	1280	1438
Skupaj	89012	25888		820	15241	9817

TOLMINSKO, KOBARID

POVRŠINE PO GOJITVENI OBLIKI

Ob. in privatni gozd.			Gozdovi GG			
Enodob. ha	Prebir. ha	Nizki ha	Enodob. ha	Prebir. ha	Nizki ha	
304	7785	2096	192	331	-	BOVEC
1001	377	55	-	-	-	Breginj
20	680	3616	-	-	-	Kobarid
50	943	2348	-	-	-	Tolmin
60	774	2231	305	-	2	Most na Soči
-	1550	1168	-	-	-	Grahovo
1435	12109	11514	497	331	2	Skupaj

LESNA MASA PO DREVESNIH VRSTAH

Občina	Smreka m ³	Macesen m ³	Bor m ³	Sa. igl. m ³	Bukev m ³	Hrast m ³	Ost. list. m ³	Sa. list. m ³	Sa. mese. m ³
BOVEC	290200	22800	22800	335800	532000	-	7400	539400	875200
Breginj	4000	400	-	4400	29800	-	-	29800	34200
Kobarid	2800	1800	-	4600	167000	1000	-	168000	172600
Tolmin	2600	4600	-	7200	171400	4000	1200	176000	183800
Most na Soči	20300	9200	200	29700	139000	-	600	139600	169300
Grahovo	68900	12600	-	81500	152200	-	-	152200	233700
Skupaj	388800	51400	23000	463200	1191400	5000	9200	1205600	1668800

TOLMINSKO, KOBARID

STRUKTURA DEBELINSKIH RAZREDOV

Debelinski razred	Privat.in obč.	GG	LRS	Normalna	+24 3
I. deb.razred	55%	19%	36%	15%	
II.deb.razred	41%	60%	53%	50%	
III.deb.razred	4%	21%	11%	35%	
	+				

Občina	Občinski in privatni gozdovi										Gozdovi GG									
	Lesna zaloga na ha					Pov. let. prirast.					Lesna zaloga					Pov. let. prirastek				
	Iglav. m ³	%	List. m ³	%	Sa. m ³	Igl. m ³	%	List. m ³	%	Sa m ³	Igl. m ³	%	List. m ³	%	Sa m ³	Igl. m ³	%	List. m ³	%	Sa m ³
BOVEC	31	29	49	61	80	1,0	42	1,4	58	2,4	25	21	90	79	115	0,9	38	1,5	62	2,4
Breginjš	3	13	21	87	24	0,2	22	0,7	78	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kobarid	1	2	39	98	40	0,0	1,5	2,6	98	2,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tolmin	2	3	53	97	55	0,1	4	2,6	96	2,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Most na Soči	9	21	34	79	43	0,6	18	2,7	82	3,3	10	8	110	92	120	0,2	8	2,4	92	2,6
Grahovo	30	35	56	65	86	0,8	25	2,4	75	3,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

POSEK, POTROŠNJA IN BILANCA LESNE MASE za gozdove občinskega in privatnega sektorja

Občina	Prirastek		Etat		Potrošnja br.		Bilanca lesne mase		Listavci	
	Iglavci m ³	Listavci m ³	Iglavci m ³	Listavci m ³	Iglavci m ³	Listavci m ³	Iglavci		Listavci	
							Preost.	Manjka	Preost.	Manjka
BOVEC	8573	11740	6440	8810	1210	8250	5230	-	560	-
Breginjš	279	990	60	740	100	800	-	40	-	60
Kobarid	160	9232	110	6890	500	6870	-	390	20	-
Tolmin	320	8281	240	5760	2960	7960	-	2720	-	2200
Most na S.	1613	7617	1190	5710	1620	6920	-	430	-	1210
Grahovo	2123	5998	1580	4520	600	3710	980	-	810	-
Skupaj	13068	43858	9620	32430	6990	34510	6210	3580	1390	3470

Iglavci Sortiment	BOVEC	KOBARID	TOLMIN
Hlodi za lušč.	-	-	-
Hlodi za žago	62	65	60
Druga oblovina	5	5	5
Jamski in cel.les	28	28	33
Drva	5	2	2

Listavci Sortiment	BOVEC	KOBARID	TOLMIN
Hlodi za lušč.	1	-	-
Hlodi za žago	19	5	15
Podmera (16-20)	5	10	10
Cel.in teh.cep.	20	20	20
Taninski les	-	-	-
Drva	55	65	55

Gozdovi so pomembna naravna dobrina, ki ima številne naloge, katere jim danes postavljamo. Te naloge bi lahko združili v tri glavne skupine, in sicer:

- gospodarske,
- varovalne in
- socialne.

Pod gospodarskimi nalogami razumemo predvsem proizvodnjo lesa oz. lesnih sortimentov za kritje potreb lesne predelovalne industrije, neposrednih potrošnikov lesa (v kmetijstvu in gospodinjstvu) in izvozu. Ta naloga je v štirih severno-primorskih občinah še vedno na prvem mestu, čeprav se ji po pomembnosti vedno bolj pridružujeta tudi obe ostali. Morda se tega še premalo zavedamo, ker se zaradi sedanjih splošnih razvojnih teženj predvsem v sredogorju, gozdni fondi krepijo.

Varovalne naloge gozda se kažejo v varstvu pokrajine pred razdiralnimi učinki vode, snega, vetra, sončne pripeke, škodljivih imisij industrije in dr. Ureja v veliki meri vodni režim, ker umirja odtekanje padavinskih vod, preprečuje nastanek hudournikov in blaži njihovo delovanje, varuje izvire pred presahnitvijo. Zadržuje snežno odejo tja v pozno pomlad in ponekod v zgodnje poletje in tudi tako vpliva na oskrbo prebivalstva in industrije s potrebnimi količinami vode. V gorskem svetu je pri nas za zdaj gozd še vedno edina ovira, ki onemogoča in mestoma ustavlja pogubno delovanje snežnih plazov. Gozd blaži sunke vetra, ki se na Primorskem kaže v svoji največji moči v obliki znane burje. S tem zmanjšuje izsuševanje tal, odnašanje zemlje in nastanek snežnih zametov. Pod krošnjami gozdnega drevja obstoja umirjena klima, brez temperaturnih ekstremov, kar omogoča razvoj pestrega rastlinstva in živalstva, ki po svoje uravnavata in vplivata na naravno ravnotežje. Gozd je pomembna in učinkovita ovira širjenju škodljivih industrijskih emisij. S svojim ogromnim listnim potencialom presnavlja zrak in je tako najpomembnejši činitelj našega okolja. Varstvena vloga gozda za človeka je torej nepogrešljiva.

Medtem ko smo se gospodarske in varovalne naloge gozda že zelo zgodaj zavedli, se posebno po drugi vojni vedno močnejše uveljavlja še njegova socialna vloga. Z večjim standardom prebivalstva, njegovo večjo zaposlenostjo in s tem večjimi duševnimi obremenitvami postaja gozd tisto mesto, kjer vedno več ljudi dela v

prostem času išče oddih in razvedrilo. Bodisi da gre tu za preprosto sprehajanje, počivanje ali izletništvo ter druge oblike razvedrila, bodisi za napornejše ture ali delo v gozdu (npr. naprava drv) ali za nabiranje gozdnih sadežev, obiskuje gozd vedno več ljudi. S tem pa je tudi vedno bolj izpostavljen nekaterim neprijetnim in škodljivim posledicam, ki mu jih povzroča človek. Na prvem mestu moram omeniti nevarnost gozdnih požarov, ki se lahko ob določenih razmerah sprevržejo v katastrofo, dalje odlaganje najrazličnejših odpadkov, kar je opaziti zadnjih 10-20 let ter neposredna škoda na gozdu samem, ko ljudje iz nevednosti ali drugih razlogov uničujejo gozdno drevje (mladje ali odrasla drevesa).

POVRŠINA GOZDOV

Pregled po gozdnogospodarskih enotah je naslednji:

	DL	Površina:ha ZAS.	SKUPAJ
V občini Tolmin:			
1. Soča - Trenta	5.604	13	5.617
2. Bovec	7.156	258	7.414
3. Kobarid	2.302	3.942	6.244
4. Tolmin	1.859	2.992	4.851
5. Baška Grapa	1.936	3.466	5.402
6. Most na Soči	473	5.403	5.876
Skupaj	19.330	16.074	35.404

LESNA ZALOGA

Lesna zaloga je poleg prirastka, površin in etata eden izmed glavnih elementov ti. gozdnih fondov. V gozdarski praksi jo ugotavljamo na več načinov: z neposredno meritvijo, vzorčnimi ploskvami ali cenitvijo. Katero metodo izberemo, je odvisno predvsem od vrednosti sestojev, se pravi, njihove hektarske lesne zaloge, drevesnih vrst, ki te sestoje sestavljajo, časa poseka sestojev, prirastka in dr. Najdražjo metodo, meritev, uporabljamo le pri najvrednejših sesto-

jih. Lesno zalogo prikazujemo navadno po teh glavnih elementih: lastništvo, drevesna vrsta, hektarska lesna zaloga. Razčlenitev se lahko za gozdarske potrebe deli še podrobneje (po obratovalnih in starostnih razredih, višinskih regijah, debelinskih razredih in stopnjah itd.)

LESNA ZALOGA		v brutto m ³						
Gozdnogospod. enota		Površina ha	Na vsej površini			Na 1 ha		
			igl.	list.	skupaj	igl.	list.	sk.
DRUŽBENI GOZDOVI	Soča-Trenta	5.604	333.690	398.033	731.723	60	71	131
	Bovec	7.156	157.241	564.553	721.794	22	79	101
	Kobarid	2.302	1.732	137.802	139.534	1	60	61
	Tolmin	1.859	11.000	176.600	187.600	6	95	101
	Baška grapa	1.936	42.058	229.675	271.733	22	119	141
	Most na Soči	473	17.314	32.779	50.093	37	69	106
	SKUPAJ	19.330	563.035	1539.442	2102.477	29	80	109
ZASEBNI GOZDOVI	Soča-Trenta	13	103	398	501	8	31	39
	Bovec	258	1.845	23.037	24.882	7	89	96
	Kobarid	3.942	13.700	309.800	323.500	3	79	82
	Tolmin	2.992	16.300	257.600	273.900	5	86	91
	Baška grapa	3.466	99.157	369.043	468.200	29	106	135
	Most na Soči	5.403	182.320	408.830	591.150	34	76	110
	SKUPAJ	16.074	313.425	1368.708	1682.133	20	85	105
SKUPAJ	Soča-Trenta	5.617	333.793	398.431	732.224	59	71	130
	Bovec	7.414	159.086	587.590	746.676	21	79	100
	Kobarid	6.244	15.432	447.602	463.034	2	72	74
	Tolmin	4.851	27.300	434.200	461.500	6	90	96
	Baška grapa	5.402	141.215	598.817	739.933	26	111	137
	Most na Soči	5.876	199.634	441.609	641.243	34	75	109
	SKUPAJ	35.404	876.460	2908.150	3784.610	25	82	107

PRIRASTEK

Drugi zelo pomemben element, ki odločilno vpliva na gospodarjenje z gozdovi, je prirastek. Ni točno, da mora biti sečnja enaka prirastku in da dobro gospodari tisti, ki seka manj kot znaša prirastek. V mladih sestojih, ki dobro in veliko priraščajo, sekamo pod prirastkom, ker moramo vzgojiti sestoje z dobrimi in vrednimi sortimenti - hlodovino. Večji del prirastka torej kopičimo. Sekamo le tisto, kar nima pogojev za kakovosten les, izvajamo gojitvene sečnje. Nasprotno pa v zrelih in starih sestojih sekamo več kot znaša prirastek, ker domnevamo, da smo tu dosegli gospodarski cilj - vzgojiti sestoje, ki nam dajo uporabne tehnične sortimente. Prirastek pa je tudi sicer pomemben element, kajti z njegovo analizo presojamo, kdaj in kako bomo z določenim sestojem ali gozdom (oz. večjo enoto) ukrepali. Prirastek je razčlenjen po drevesnih vrstah (iglavci, listavci, skupaj) in po lastništvu gozdov.

PRIRASTEK

v brutto m³

	Gozdnogospod. enota	Površina ha	Na vsej površini			Na 1 ha		
			igl.	list.	skupaj	igl.	list.	sk.
DRUŽBENI GOZDOVI	Soča-Trenta	5.604	7.326	6.785	14.111	1,31	1,21	2,52
	Bovec	7.156	3.782	12.325	16.107	0,53	1,72	2,25
	Kobarid	2.302	20	2.026	2.046	0,01	0,88	0,89
	Tolmin	1.859	259	4.177	4.472	0,16	2,25	2,41
	Baška grapa	1.936	1.141	5.417	6.558	0,59	2,80	3,39
	Most na Soči	473	467	692	1.159	0,99	1,46	2,45
	SKUPAJ	19.330	13.031	31.422	44.453	0,67	1,63	2,30
ZASEBNI GOZDOVI	Soča-Trenta	13	2	8	10	0,15	0,62	0,77
	Bovec	258	29	486	515	0,11	1,88	1,99
	Kobarid	3.942	113	7.233	7.346	0,03	1,83	1,86
	Tolmin	2.992	446	5.985	6.431	0,15	2,00	2,15
	Baška grapa	3.466	2.923	8.540	11.463	0,84	2,46	3,30
	Most na Sočo	5.403	4.991	9.171	14.162	0,92	1,70	2,62
	SKUPAJ	16.074	8.504	31.423	39.927	0,53	1,95	2,48
SKUPAJ	Soča-Trenta	5.617	7.328	6.793	14.121	1,30	1,21	2,51
	Bovec	7.414	3.811	12.811	16.622	0,51	1,73	2,24
	Kobarid	6.244	125	8.414	8.539	0,02	1,35	1,37
	Tolmin	4.581	741	10.162	10.903	0,15	2,09	2,24
	Baška grapa	5.402	4.064	13.957	18.021	0,75	2,58	3,34
	Most na Soči	5.876	5.458	9.863	15.321	0,93	1,68	2,61
	SKUPAJ	35.404	21.527	62.000	83.527	0,61	1,75	2,36

ETAT

Količina lesa, ki je predvidena za sečnjo, je etat. To je tista največja količina, ki jo gozdovi zmorejo, ne da bi se pri tem njihovo stanje poslabšalo. Etat ni pomemben samo za lesno industrijo, temveč tudi za splošno gospodarstvo. Preko njega se namreč izvaja vse gospodarjenje z gozdovi in s tem posredno vpliva tudi na druge gospodarske dejavnosti (kmetijstvo, vodno gospodarstvo, elektro gospodarstvo in dr.).

ETAT

v brutto m³

	Gozdnogospod. enota	Površina ha	Na vsej površini			Na 1 ha		
			igl.	list.	skupaj	igl.	list.	sk.
DRUŽBENI GOZDOVI	Soča-Trenta	5.604	4.000	5.000	9.000	0,71	0,89	1,61
	Bovec	7.156	1.507	7.129	8.636	0,21	1,00	1,21
	Kobarid	2.302	10	1.700	1.710	-	0,74	0,74
	Tolmin	1.859	140	2.770	2.910	0,08	1,49	1,57
	Baška grapa	1.936	338	1.838	2.176	0,17	0,95	1,12
	Most na Soči	473	329	475	804	0,70	1,00	1,70
	SKUPAJ	19.330	6.324	18.912	25.236	0,33	0,98	1,31
ZASEBNI GOZDOVI	Soča-Trenta	13	-	-	-	-	-	-
	Bovec	258	28	399	427	0,11	1,55	1,66
	Kobarid	3.942	40	5.760	5.800	0,01	1,46	1,47
	Tolmin	2.992	247	3.464	3.711	0,08	1,16	1,24
	Baška grapa	3.466	2.819	8.899	11.718	0,81	2,57	3,38
	Most na Soči	5.403	3.859	7.264	11.123	0,71	1,34	2,05
	SKUPAJ	16.074	6.993	25.786	32.779	0,44	1,60	2,04
SKUPAJ	Soča-Trenta	5.617	4.000	5.000	9.000	0,71	0,98	1,59
	Bovec	7.414	1.535	7.528	9.063	0,21	1,02	1,23
	Kobarid	6.244	50	7.460	7.510	0,01	1,19	1,20
	Tolmin	4.851	387	6.234	6.621	0,08	1,29	1,37
	Baška grapa	5.402	3.157	10.737	13.894	0,58	1,99	2,57
	Most na Soči	5.876	4.188	7.739	11.927	0,71	1,32	2,03
	SKUPAJ	35.404	13.317	44.698	58.015	0,38	1,26	1,64

ODSTOTKI IZKORIŠČANJA LESNE ZALOGE IN PRIRASTKA

Za presojo gospodarjenja z gozdovi se poslužujemo določenih razmerij oz. odstotkov. Pomembna sta dva, in sicer odstotek izkoriščanja lesne zaloge in odstotek izkoriščanja prirastka. Glede na stanje gozdov in gozdnogospodarske cilje se odstotek izkoriščanja gozdov navadno giblje med 1,5% in 2,5%, v določenih primerih pa je lahko tudi višji ali nižji (višji: posek starih sestojev, panjevsko gospodarjenje, premena slabih in nedonosnih sestojev in pod., nižji: v varovalnih gozdovih, mladih gozdovih, gozdovih posebnega pomena, rezervatih, nacionalnih parkih in pod.).

Posebnost gozdnega gospodarstva je v tem, da ne moremo izkoristiti vsakoletnega prirastka vsakega drevesa, temveč posekamo cela drevesa. Zato je važno, da poznamo, kolik je prirastek lesa, da lahko zasledujemo postavljene gozdnogospodarske cilje. Kjer gospodarijo z gozdovi intenzivno, ugotavljajo ti. tekoči prirastek. Razmerje med etatom in prirastkom oz. odstotki izkoriščanja prirastka pa nam dajejo vpogled v nekatere cilje, ki si jih je postavilo gozdarstvo. Iz naših tabel je razvidno, da se izkorišča okrog 80% prirastka (tabela 12), kar pomeni, da se želi osnovna zaloga še okrepiti. V tabelah 10, 11 in 12 so prikazani ustrezni % izkoriščanja lesne zaloge in prirastka.

ODSTOTKI IZKORIŠČANJA LESNE ZALOGE IN PRIRASTKA

v %

	Gozdnogospod. enota	Etat/lesna zaloga (E/V)			Etat:prirastek (E/Z)		
		Igl.	List.	Skupaj	Igl.	List.	Skupaj
DRUŽBNI GOZDOVI	Soča-Trenta	1,20	1,26	1,23	54,60	73,69	63,78
	Bovec	0,96	1,26	1,20	39,85	57,84	53,62
	Kobarid	0,58	1,23	1,23	50,00	83,91	83,58
	Tolmin	1,27	1,57	1,55	47,46	66,32	65,09
	Baška grapa	0,80	0,80	0,80	29,62	33,75	33,18
	Most na Soči	1,90	1,45	1,61	70,45	68,64	69,37
	SKUPAJ	1,12	1,23	1,20	48,53	60,19	56,77
ZASEBNI GOZDOVI	Soča-Trenta	-	-	-	-	-	-
	Bovec	1,52	1,73	1,72	96,55	82,10	91,05
	Kobarid	0,29	1,86	1,79	35,40	79,64	78,95
	Tolmin	1,52	1,34	1,35	55,38	57,88	57,70
	Baška grapa	2,84	2,41	2,50	96,44	104,20	102,22
	Most na Soči	2,12	1,78	1,88	77,32	79,21	78,54
	SKUPAJ	2,23	1,88	1,95	82,23	82,06	82,10
SKUPAJ	Soča-Trenta	1,20	1,25	1,23	54,59	73,61	63,73
	Bovec	0,96	1,28	1,21	40,28	58,76	54,52
	Kobarid	0,32	1,67	1,62	40,00	88,66	87,95
	Tolmin	1,42	1,44	1,43	52,23	61,35	60,73
	Baška grapa	2,24	1,79	1,88	77,68	76,93	77,10
	Most na Soči	2,10	1,75	1,86	76,73	78,46	77,85
	SKUPAJ	1,52	1,54	1,53	61,86	72,09	69,46

ODPRTOST GOZDOV SGG TOLMIN

(po kriterijih Zavoda za statistiko - Popis prometnic v gozdovih v letu 1975)

Podatki	Enota mere	Gozdno-gospodarska ureditvena enota						TOZD Skupaj
		1 Soča-Tr.	2 Bovec	3 Kobarid	4 Tolmin	5 Baška grapa	6 Most/Soči	
Osnovni podatki: površina gozdov	ha	5.617	8.706	6.244	4.670	7.566	5.876	38.679
lesna zaloga	m ³	732.224	893.376	463.034	393.991	1.099.967	641.243	4.223.835
prirastek	m ³	14.121	19.651	9.392	13.664	28.083	15.321	100.232
etat	m ³	9.000	9.063	7.510	6.621	13.894	11.927	58.015
vse ceste skupaj	km	58,9	88,3	96,0	79,7	80,2	118,7	521,8
od tega gozdne ceste	km	25,7	29,7	3,9		13,2		72,5
produktivne ceste sk.	km	41,0	57,9	46,4	53,8	64,6	96,5	360,2
od tega gozdne ceste	km	19,6	19,9	1,4		11,0		51,9
Na 1 ha gozdne površine odpade cest:								
vse ceste	m	10,5	10,1	15,4	17,1	10,6	20,2	13,5
gozdne ceste	m	4,6	3,4	0,6		1,7		1,9
produktivne ceste	m	7,3	6,6	7,4	11,5	8,5	16,4	9,3
Na 1 km produktivne ceste odpade:								
gozdne površine	ha	137	150	135	87	117	61	107
lesne zaloge	m ³	17.859	15.430	9.979	7.323	17.027	6.645	11.726
prirastka	m ³	344	339	202	254	435	159	278
etata	m ³	220	157	162	123	215	124	161

ODPRTOST GOZDOV SGG TOLMIN - ZBIRNIK

(po kriterijih Zavoda za statistiko - Popis gozdnih smernic v letu 1975)

Podatki	Enota mere	T O Z D				Skupaj SGG
		Tolmin	Idrija	Ajdovščina	Trnovo	
Osnovni podatki: površina gozdov	ha	36.680	26.760	18.694	23.100	107.233
od tega SLP	ha	19.773	10.696	7.839	8.422	46.729
lesna zaloga	m ³	4.223.835	4.606.596	2.791.597	2.767.754	10.389.782
prirastek	m ³	100.232	125.068	69.578	83.165	378.043
etat	m ³	58.015	89.834	47.113	52.490	247.452
vse ceste skupaj	km	521,8	505,9	379,2	570,2	1.977,1
od tega gozdne ceste	km	72,5	167,3	96,3	95,3	431,4
produktivne ceste	km	360,2	423,9	279,6	438,4	1.502,1
od tega gozd.prod.ceste	km	51,9	152,0	91,5	94,0	389,4
Na 1 ha gozdne površine odpade: vseh cest	m	13,5	18,9	20,3	24,7	18,4
gozdnih cest (v SLP)	m	3,7	15,6	12,3	11,3	9,2
produktivnih cest	m	9,3	15,8	15,0	19,0	14,0
Na 1 km produktivnih cest odpade:						
gozdne površine	ha	107	63	67	53	71
lesne zaloge	m ³	11.726	10.867	9.984	6.313	9.580
prirastka	m ³	278	295	249	190	252
etata	m ³	161	212	169	120	165

KMETIJSTVO

Naseljevanje prebivalstva v nove pokrajine je prvotno vodila predvsem potreba po zvečanju življenjskega prostora na nove površine ustrezne za kmetijsko izkoriščanje.

Tako je sledilo tudi prvotnemu poseljevanju Alpskega Posočja postopno osvajanje ugodnejših zemljišč, ki so nudila največ možnosti za kmetijsko proizvodnjo. Kasnejše naselitve, v drobnem, so se morale zadovoljevati z vse slabšimi zemljišči, ki ap so morala prav tako prehraniti nove prebivalce. Iz dobe v dobo so se večale površine namenjene za prehrano številnim čredam drobnice in goveda, ki so bile na tem območju najvažnejši pogoj za življenje in gospodarsko uspevanje. Poljedelstvo se vsled ekoloških razmer ni moglo razviti, zato je že od vsega začetka gospodarska dejavnost kmetijstva osnovana predvsem na živinoreji in pogojih, ki jih ta predstavlja. Prvobitno pašno gospodarjenje navajajo zgodovinski viri že v obdobju po letu 1670, ko se je vnel spor zaradi pašnikov med Longobardi in Slovenci, ki so v tisti dobi naseljevali območje Posočja. Tudi v kasnejših dobah je paslo obilo laških pastirjev svojo drobnico po bližnjih gorah ob robu Furlanske nižine. Tako se je planina Kašina pod Krnom omenjala že 1338. leta kot last Oglejskih patrijarhov, ki so v takratnem obdobju gospodarili na vsem območju.

Širjenje pašnih površin do začetka 16. stoletja še ni zavzelo posebno katastrofalnih obsegov. V naslednjih treh stoletjih pa je zavladovalo poleg sekire tudi brezobzirno požigalništvo. Pastirji so zažigali cela pobočja, da bi tako čim ceneje in hitro prišli do dobre planinske paše. Iz dneva v dan so rasle "novine" na strmih pobočjih gora, v divjih dolinah in sredi gozdov.

Naraščanje površin za kmetijsko izkoriščanje in njihovo deljenje so želele takratne oblasti registrirati zaradi določitve davščin. V ta namen je bila v letih 1537 - 1542 urejena davkarska knjiga - oziroma kataster, ki pa se je moral zaradi naraščajočih sprememb, v naslednjih desetletjih leta 1615 ponovno pregledovati, kar pa se je vleklo celo stoletje. Z namenom, da se dokončno ugotovi razmere in plodnost zemljišč, za potrebe preurejenega sistema obdavčitve, je cesar Jožef II. z dekretom 1785. leta poslal na Tolminsko in Bovško 60 zemljemercev, ki so s pomočjo nekaterih domačinov dokončno pregledali in uredili

kataster. Natančne katastrske mape, na podlagi katerih se je izdelala tudi zemljiška knjiga, pa so bile s ponovnimi pregledi izdelane šele leta 1881.

Navedeni podatki nam tudi lahko potrde najbistvenejše spremembe v strukturi zemljišč in zemljiškega gospodarstva nasploh v obdobjih po 16. stoletju.

Vzporedno z ogoljevanjem površin v namene kmetijstva so se v naslednjih stoletjih intenzivno izsekavali tudi gozdovi. Neomejena divja paša je zagospodarila na teh površinah; niso je mogli omejiti ne takšni ne drugačni predpisi in ukrepi. Ohranila se je skozi stoletja in v skoraj nespremenjeni obliki prešla tudi v naše obdobje; z njo pa je prešla tudi dediščina zemljišč v lastnino in upravo današnjemu človeku.

Del tabelarnih podatkov izkazuje po katastru 39.707 ha kmetijske površine; podatki razmejevanja med gozdnimi in kmetijskimi zemljišči pa le 27.717 ha. Če upoštevamo to razliko ugotovimo, da so dejanske kmetijske površine, ki bi tej gospodarski panogi še kolikor toliko ustrezale, za celih 30% nižje od onih, ki jih izkazuje kataster.

Zmanjševanje kmetijskih površin gre predvsem na račun planinskih in dolinskih pašnikov ter senožeti in travnikov. Prirodnogospodarske razmere vse močneje omejujejo kmetijsko dejavnost na neustreznih površinah in silijo k njihovem hotelnemu ali nehotelnemu opuščanju.

Iz strukture kmetijskih površin je očitno absolutno prevladovanje travnišč, ki v razmerju s skupnimi kmetijskimi površinami znašajo 92%; preostalih borih 8% površine pa predstavljajo njive, vrtovi in sadovnjaki.

Nizek procent obdelovalne površine je razumljiv spričo omejenih prirodnih pogojev, ki jih za poljedelstvo nudi Alpsko Posočje. V tej panogi se je kmetijska dejavnost razvila v bolj ali manj popolno avtarkijo, ki je v preteklosti edina omogočala uspevanje malega kmeta in se je kot taka ohranila v veliki večini tudi do danes. Edino proizvodnja semenskega krompirja je zavzemala med poljskimi produkti večje količine, ki so se izvažale tudi v sosednje pokrajine. V splošnem je v poljedelski panogi mogoče napraviti le malo za njeno izboljšanje, ker že dosedanja obdelava v veliki večini izkorišča maksimalne možnosti njivske proizvodnje.

Po značaju in obsegu je za Alpsko Posočje daleč najvažnejša kmetijska panoga - živinoreja in pogoji, ki jo omogočajo. Z njo je najtesneje povezano gospodarstvo preteklosti in današnje dobe. Obenem je to tudi najmočnejša kmetijska panoga, ki ima tudi perspektivne pogoje za nadaljnji razvoj.

Živinoreja je najtesneje povezana in absolutno odvisna od krmske baze - tako travniške kot pašniške. Zato je glavni pogoj uspešne živinoreje, dovoljna produkcijska sposobnost teh površin in njihovo ustrezno razmerje. Tako se je razvila posebna oblika zemljiške produkcije, locirana v alpskih predelih, ki jo lahko tudi imenujemo planinsko-kmetijsko in planšarsko gospodarstvo. Značilna je trdna zveza med planino in dolinskim gospodarstvom, ki sta absolutno vezana drug na drugega in medsebojno odvisna. V stanju teh površin ležijo vsi glavni vzroki nazadovanja ali napredka planinskega kmetijstva.

Že pogled v bližnjo preteklost nam kaže intenzivno izkoriščanje planinskih pašnih območij, ki so se razvila povsod tam, kjer so bili za prepašo količkaj ugodni pogoji.

Na karti izdelani po stanju leta 1932 je razvidna proizvodnja mlečnih izdelkov v planinah Alpskega Posočja in v primerjavi s planinami v ostalem območju Julijskih Alp.

V tabelarnem delu so prikazane še razčlenbe števila živine po posameznih območjih in strukturi; vključno s popisom živine 1955, ki nekako nakazuje tudi današnje stanje. Dodana je še preglednica po stopnji razvitosti živinoreje glede na naravne pogoje in možnosti prehrane v odnosu do regije in republike.

Iz doslej navedenega je mogoče zaključiti na specifičen položaj kmetijskega gospodarstva v Alpskem Posočju, ki pa postane izrazito problematično šele ob spoznavanju omejenе proizvodne sposobnosti zemljišč na samem terenu.

Do neke mere je pač treba upoštevati politično - gospodarske razmere preteklosti in njihov vpliv na življenje in gospodarstvo; na drugi strani pa izstopa tudi skrajno malomaren odnos samih koristnikov zemljišč zlasti do pašnih predelov, bodisi planinskih ali nižinskih, s katerimi se je in se najslabše gospodarili.

Večina pašnih območij leži pod nekdanjo gornjo gozdno mejo in segajo nad njo le najvišje ležeči kompleksi planin, ki pa se vsled orografskih razmer v glavnem le malo izkoriščajo. Ti predeli so se po izkrčenju gozda in izdelavi skromnih planšarskih objektov takorekoč prepustili na milost in nemilost stihiji prirodnih sil. Zanje se ni do danes praktično skoraj ničesar napravilo. Posledice takih odnosov so občutne in postajajo iz dobe v dobo vse večje. Zavedati bi se morali, da je nazadovanju živinoreje glavni vzrok skrajno zanemarjanje pašnikov in travnikov.

Smotrno urejane planine in pašniki so glavni predpogoj za rentabilnost živinorejske proizvodnje, ki se v pogojih brez paše zniža na 10% manjšo proizvodnjo mleka in pri mladem govedu za 46,5% manjši prirastek teže.

Dejansko stanje travišč oziroma pašnikov pa je vse prej kot v pogojih omogočiti tako ugodno proizvodnjo. Že iz navedenih preglednic lahko ugotovimo ekstenzivno gospodarjenje s travišči, ki zavzemajo na območju Posočja najvišji procent; obenem pa nudijo živinoreji najslabše pogoje, ki so razvidni iz najnižjega števila govedi na enoti kmetijske površine.

Bistveni vzrok je v sistemu reševanja problemov prepaše, ki je povečanje števila živine ali zmanjšano produkcijsko sposobnost tal, absolutno krila z novimi krčenji gozdne zarasti; meliorativni ukrepi na obstoječih površinah pa se skoraj niso izvajali. Ta isti sistem gospodarjenja s pašniki se v bolj ali manj nespremenjeni obliki kaže tudi danes in konkretno reševanje problemov planšarskega gospodarstva je v tej smeri zavzelo šele prav skromen obseg.

Poleg govedoreje, ki je najvažnejša na Kobariškem in Tolminskem, je bila na Bovškem močno razvita tudi ovčereja, ki jo predvsem pogojujejo ekstremnejše orografske razmere. Vsled tega je predvsem na Bovškem v preteklosti prevladovala tudi kozjereja, katere nenormalen obseg se je ukinitil šele 1952. leta.

Reja drobnice je lahko tudi za malega kmeta dokaj rentabilna, če so na razpolago dovoljne pašne površine, ker je v tem primeru potrebno le malo investicij in skrbi za rentabilno obratovanje. V tem pogledu se je s kozjerejo predvsem na območju Trente znatno pretiravalo, zlasti s skoraj neprekinjeno prepa-

šo na ustreznih in neustreznih površinah, ki pa niso zajemale samo pašnikov, temveč tudi gozdna območja, največkrat v predelih absolutno varovalnega značaja.

Taka nebrzdana prepaša ima glavni vzrok v mnenju o izredni škodljivosti kozjereje. Če bi bila tudi ta omejena na ustrezne pašne površine, ne bi bila njena škodljivost prav nič večja ali pa celo manjša kot je škoda, ki jo povzroča zemljiškemu gospodarstvu prepaša goveda v strmih planinskih pobočjih.

S tem želimo poudariti splošni pomen drobnice za kmetijsko gospodarjenje v visokogorskem svetu, ki se najlažje priladoti, z ustreznimi ukrepi, tudi ekstremnim orografskim razmeram brez večjih škodljivih posledic splošnemu narodnemu gospodarstvu.

Splošni problem prepaše bi bilo mogoče rešiti v celoti z ustreznimi gospodarsko-političnimi ukrepi osnovanimi na realnih postavkah prirodno-gospodarskih pogojev, ki so dani in jih je mogoče z načrtnim gospodarjenjem izpopolniti ter s tem rešiti problem živinoreje in z njo glavno vprašanje kmetijske proizvodnje v Alp-skem Posočju.

S temi ukrepi bi se dokončno opustilo kmetijsko izkoriščanje na zemljiščih, ki rentabilnim ekonomskim računom ne ustrezajo več. Proces današnjega dejanskega opuščanja zemljišč ni vedno v skladu z najslabšimi proizvodnimi sposobnostmi zemljišč, pač pa na to vplivajo najčešče povsem drugi gospodarski pogoji. Tako je predvsem s planinami na Bovškem, podobno je na Kobariškem in Tolminskem, kjer posebno močno izstopa tudi opuščanje nekdanjih senožetnih površin. Na drugi strani pa se v njihovi neposredni bližini še vedno intenzivno izkoriščajo proizvodno slabša zemljišča, kar ni samo nepopravljiva škoda koristnikom, pač pa tudi celotnemu narodnemu gospodarstvu.

Z ustreznimi načrtnimi horizontalnimi in vertikalnimi premiki pašnih predelov je problem prepaše, v mejah obravnavanega območja, mogoče rešiti skladno današnjemu in bodočemu razvoju živinoreje. V tem smislu narašča tudi prizadevanje kmetijskih organizacij, ki prehajajo z vzrejo živine k sodobnejšim oblikam živinorejskih obratov.

Problemi kmetijskega gospodarjenja so kompleksni, zato jih ni mogoče reševati samo enostransko v smislu trenutnih koristi, če naj bodo trajne, jih je treba reševati v skladu z najstrožjimi načeli prirodno-proizvodnih sposobnosti zemljišč, ki edina zagotavljajo trajnost zemljiškega gospodarstva.

STRUKTURA ZEMLJIŠKIH POVRŠIN

Kulture	Alpsko Posočje	OLO Gorica	LRS
Njive, vrt	2,6	5,3	14,9
Sadovnjaki Vinogradi	0,06	1,2	2,4
Travišča	46,5	42,4	31,0
Sa. kmetij. površine	49,2	48,9	48,3
Gozdovi	30,8	41,3	45,6
Neplodno	20,0	9,8	6,1
	100,0	100,0	100,0

ŠTEVILO KMEČKEGA PREBIVALSTVA NA 100 ha obdelovalne površine

	Število prebivalcev
ALPSKO POSOČJE	568
OKRAJ GORICA	197
SLOVENIJA	110
JUGOSLAVIJA	131

STANJE ŠTEVILA ŽIVINE V LETIH 1870 - 1910 - 1955

Leto popisa	Govedo	Ovce	Koze	Konji	Mule Osli	Prašiči	O p o m b e
1870	14390	27547	10131	716	11	3331	Upoštevano je tudi območje Cerkno ter naselja Jazne, Lazec, Otalež, Plužnje in Šebrelje
1910	19459	13003	5528	1022	29	6091	
1955	17195	13119	1340	744	121	4433	2
1955	12788	11096	1199	531	74	3498	+ 22

+ Primerjava števila živine obravnavanega območja s skupnim številom živine za območje Tolminske

STANJE ŽIVINE PO POPISU 15. januarja 1955

Občina	Štev. gosp.	Površina V lastni- štvu gosp.	zemljišč Orne po- vršine	Štev. član. gosp.	Govedo		Ovce	Koze	Konji	Mule Osli	Praši- či	Opombe
					Krave	Skupaj						
BOVEC	1048	2987,31	363,94	3101	846	1434	5344	573	16	23	397	
KOBARID	1422	7868,44	487,67	5307	2545	4420	2339	300	248	28	1064	
TOLMIN	2499	8590,16	1121,29	8294	3701	6934	3413	326	267	23	2097	+
SKUPAJ:	4969	19445,91	1972,90	16702	7092	12788	11096	1199	531	74	3498	

+ Podatki za Tolmin niso povsem v skladu z obravnavanim območjem Tolminske

STOPNJA RAZVITOSTI ŽIVINOREJE

Glede na naravne pogoje

	Alpsko Posočje	Okraj Gorica	LRS	FLRJ
Štev. govedi na 100 ha kmet.površine	32	41	54	34
Štev. govedi na 100 ha obdel.površine	582	192	94	50
Štev. ovac na 100 ha kmet.površine	16	16		
Glede na možnosti prehrane prebivalstva				
Štev.govedi na 100 prebivalcev	68	45	35	29
Štev.ovac na 100 prebivalcev	59	23,2		

ŠTEVILO ŽIVINE, KI SE JE LETA 1932 IN 1949 PREPASLA V PLANINAH JULIJSKIH ALP

Območje	G o v e d o				Ovce		Koze		Konji		Prašiči		O p o m b e
	Krave		Sa.govedo		1932	1949	1932	1949	1932	1949	1932	1949	
	1932	1949	1932	1949									
BOVŠKO	215	239	434	367	7880	5418	1840	1414	2	-	80	96	
KOBARIŠKO	1016	903	1798	1274	100	765	280	-	172	165	63	24	
TOLMINSKO	950	745	1308	986	55	320	70	-	12	25	77	68	
BAŠKA DOLINA	65	44	527	104	35	54	10	-	47	-	-	-	Upoštevano je tudi območje Porezna
POSOŠKE JULIJSKE ALPE	2246	1931	4067	2731	8070	6557	2200	1414	233	190	220	188	
POSAVSKE JULIJSKE ALPE	1760	1164	4648	3536	2283	2968	126	122	338	369	360	183	

RAZVOJNI CILJI KMETIJSTVA V OBČINI

Občina Tolmin je ena izmed tistih občin v SR Sloveniji, ki je skoraj v veliki večini hribovita. Le manjši del kmetijskih površin v dolinah reke Soče in Idrijce je ravninski. Podobno velja tudi za okolico Tolmina, Kobarida in Bovca, kjer se dolina Soče raztegne v kotlino. Tako lahko rečemo, da je le blizu 2.000 ha zemljišč takih, ta jih lahko štejemo med ravninske. To pa je spričo tega, da občina obsega kar 93.400 ha le dobra 2% skupnih površin ali približno 16% vseh kmetijskih površin.

Obseg blagovne kmetijske proizvodnje na Tolminskem je tako odvisen od obdelave tudi tistih kmetijskih površin, ki nimajo najugodnejše lege in ki niso v neposredni bližini gospodarstev - kmetij. Ta ugotovitev odpora vprašanje, kako obdržati in v perspektivi razvijati kmetijsko proizvodnjo v občini. Pri tem ima še kako pomembno vlogo razvoj hribovitih in planinskih predelov, ki so obenem še v obmejnem pasu s sosednjo republiko Italijo.

1. RAZVOJ KMETIJSTVA V POVOJNEM OBDOBJU

V prvih povojnih letih je v kmetijstvu še vedno prevladovala osnovna težnja iz lastnega pridelka zagotoviti vsakdanji kruh, dokler ni po letu 1956 tudi na tem področju začela vedno bolj urejati odnose gospodarska računica rentabilnosti. To je povzročilo, da je zelo hitro začelo upadati število kmečkega prebivalstva.

Vzroki so bili predvsem sledeči:

- hitra rast industrije, ki pritegne delovno silo s kmetov,
- neusklajene nizke cene kmečkih pridelkov,
- pomanjkanje kreditov za kmetijstvo,
- želja po lažjem in bolj plačanem delu v nekmetijskih dejavnostih ipd.

Veliko prisotnost deagrarnizacije v tem obdobju nam kažejo statistični podatki o stanju kmečkega prebivalstva. Po popisih je bilo v občini:

leta 1936	69,3%	kmečkega prebivalstva
leta 1953	51,7%	" "
leta 1961	37,2%	" "
leta 1971	22,2%	" "
leta 1980	9 %	" "

Ti negativni tokovi razseljevanja kmečkega prebivalstva se še vedno niso ustavili, kljub velikim naporom družbe glede izenačevanja življenjskih pogojev občanov. Zlasti je s tega vidika kritično stanje, ki ga prikazuje gibanje prebivalstva v posameznih gorskih in obmejnih vaseh. Tu niso redki primeri, da se je število prebivalcev samo v 15-letnem obdobju zmanjšalo za 2/3, nekatere najbolj odmaknjene kmetije pa so se v celoti izpraznile. Ko obravnavamo in navajamo podatke o deagrarizaciji vasi na Tolminskem, ne smemo mimo ugotovitve, da so prav te hribovite, odročne in obmejne ter od prometnih tokov odmaknjene vasi in planine predstavljale v času NOB varno zatočišče partizanskih enot. V teh krajih je bila stacionirana partizanska baza, tu so bile organizirane vse tiste dejavnosti brez katerih NOB ne bi mogla delovati. Žal moramo ugotoviti, da so številne znane partizanske vasi na robu propada in da številnih partizanskih domačij ni več. To pa obenem pomeni, da so naše zaloge živil na vasi, še posebno v obravnavanih krajih slabe, kar prav gotovo omejuje možnosti delovanja SLO.

2. STANJE KMETIJSKIH POVRŠIN V OBČINI

Dejstvo, da so zemljišča osnovni prostor za proizvodnjo hrane, kaže na nujnost, da prikažemo kakšno je stanje površin in kako se je leto spreminjalo:

V občini Tolmin smo imeli v času agrarne prenaseljenosti, to je v obdobju med obema vojnama vse do leta 1952 za kmetijstvo izkoriščena vsa primerna zemljišča, še več, v tem obdobju so se celo načrtno požigali gozdovi, da bi se ohranile večje površine za prepašo živine (predvsem rejo koz v zgornjem Posočju). Tako je bila leta 1952 struktura zemljišč naslednja:

Vrsta zemljišča	površina v ha	struktura v %
njive	3280	3,5
travniki	18 800	20
pašniki	27 188	28,5
gozdovi	28 090	30
nerodovitne površine	16 867	18
Skupaj	94 225	100

Po letu 1952, ko je bil sprejet zakon o odpravi prepaše koz, se je tudi interes za rejo ostale živine zmanjšal. Proces deagrarizacije se je na obdelavi kmetijskih površin kazal tako, da se je opuščalo najprej obdelovanje strmih predelov, kasneje pa površin blizu naselij in čistih ravninskih predelov. Na Bovškem, kjer je bil ta pojav še posebno izrazit, je sedaj opuščenih že 25% ravninskih zemljišč. Pomanjkanje delovne sile in pastirjev je vplivalo tudi na opuščanje planin. Od skupno 40 planin leta 1952, je bilo leta 1979 le še 18 planin izkoriščenih za pašo. Posebno je upadlo število ovčjih planin (od 16 na 3).

Zaradi opuščanja obdelave nedostopnih, strmih, kamnitih in drugih manj kvalitetnih travniških površin, se je na teh predelih začel širiti gozd ali grmovje. Tako spreminjanje in zmanjševanje kmetijskih površin je doseglo svoj višek prav v zadnjem srednjeročnem obdobju, ko se je letno razraslo okoli 500 do 1000 ha površin. Ob takem zmanjševanju kmetijskih obdelovalnih površin je ocenjena struktura kmetijskih površin v letu 1979 naslednja:

vrsta zemljišča	površina v ha	struktura v %
njive	1 500	1,60
travniki	14 500	15,40
pašniki	15 000	16,00
gozdovi	46 500	49,50
nerodovitno	16 415	17,50
Skupaj	93 915	100,00

Če primerjamo obe tabeli, ki prikazujeta strukturo površin, ugotovimo, da so se površine njiv in pašnikov v 30 letih zmanjšale kar za polovico in to v korist gozdov, ki zavzemajo trenutno kar polovico vseh površin.

V zadnjem srednjeročnem obdobju predstavlja velik poseg v kmetijske površine tudi urbanizacija (razvoj domače industrije in popotresna obnova). V zadnjih petih letih je bilo pozidano preko 100 ha najboljših njivskih in travniških površin.

3. VPLIV RAZSLOJEVANJA KMEČKEGA PREBIVALSTVA NA KMETIJSKO GOSPODARSTVO

Relativno hiter razvoj industrije ter drugih gospodarskih dejavnosti na toliminskem ter v regiji, se v kmetijstvu odraža tudi z vrsto negativnih pojavov, ki smo jih že omenili. Kaj pomenijo ta dogajanja v kmetijsko gospodarskem pogledu, nam povedo podatki o staležu živine po letih:

	Goveda	Ovce	Svinje	Konji
1960	14860	6720	8144	501
1971	9227	2400	328	
1980	7344	2252	cca 1800	133

Glede na to, da je stanje porazno, je prav, da pogledamo, kako je bilo s temi dogajanja v nekaterih karakterističnih naseljih. Zato smo izbrali dva vzorca. V prvi vzorec je zajeta skupina naselij iz dolinskih predelov, v drugi pa skupina gorskih naselij. Pri zadnjem moramo posebej poudariti, da pri izbiri naselij niso bila izbrana izrazito odročna hribovska naselja, ampak naselja, ki imajo ugodne konfiguracijske pogoje, le da so v višjih predelih in s tem tudi od prometa odmaknjena.

A. Dolinska naselja

Naselje	Število živine												
	leta	goveda			ovce			svinje			konji		
		1960	1971	1980	1960	1971	1980	1960	1971	1980	60	71	80
Volarje	189	137	179	6	35	123	51	25	5	8	2	-	
Kamno	292	211	164	76	28	20	77	37	14	14	8	-	
Trnovo ob Soči	208	142	137	9	-	-	24	25	12	13	14	1	
Poljubinj	241	186	147	49	18	54	56	29	15	14	7	-	
Zatoimin	299	236	188	84	33	21	86	64	22	1	7	2	
SKUPAJ:	1229	912	815	284	114	218	294	180	68	50	38	3	

B. Gorska naselja

Naselje	Število živine												
	leta	goveda			ovce			svinje			konji		
		1960	71	80	60	71	80	60	71	80	60	71	80
Robedišče	99	66	60	46	21	-	11	8	10	5	4	2	
Logje	116	61	36	31	4	-	16	19	7	1	-	-	
Soča	93	75	42	917	432	319	34	34	28	-	-	-	
Gor.Trebuša	270	233	139	104	39	15	64	79	22	12	8	3	
SKUPAJ:	578	435	277	1098	475	334	125	140	67	18	12	5	

Število živine je kot vidimo iz tabel od leta 1960 v stalnem zmanjševanju. To velja za tipično nižinska naselja Tolminske, kot tudi za naselja v hribovitem svetu, razlika je le v tem, da se je stalež živine od leta 1960 do danes zmanjšal

- v hribovitem svetu za približno polovico,
- v dolinskem delu pa za približno tretjino.

Edino naselje, ki znatno odstopa od trenda zmanjševanja živine tako govedi kot ovac, ki je od leta 1971 do letos fond govedi povečala za 42 glav, ovac pa za kar 88 glav, so Volarje. Pozitiven učinek v tem naselju moramo pripisati hlevski skupnosti, ki je bila ustanovljena po potresu.

Še bolj kritično je stanje glede izkoriščanja planin. Še pred 30 leti se je na tolminskih planinah paslo 6000 do 6500 govedi ter okoli 20 000 ovac in koz. Za izkoriščanje tako obsežnega prostora je bilo takrat v rabi okoli 70 sirarnic ter blizu 300 večjih ali manjših hlevov, kamor se je zatekla živina.

Trenutno je na paši v planinah še 1200 glav govedi, ter 450 ovac. Od že navedenega števila gospodarskih objektov v planinah pa se izkorišča le še 15 sirarnic in okrog 60 hlevov, vsi ostali pa so v derutnem stanju.

Da bi se zaustavila taka hitrost deagrarizacije se je že pred leti začelo z izgradnjo dislociranih industrijskih obratov na območjih, kjer je bil ta pojav najbolj prisoten. Tako so bili zgrajeni trije taki obrati, kjer je odprtih skoraj 250 novih delovnih mest.

S tem se je približalo delovno mesto domu delavcev in jim s tem zagotovilo socialno sigurnost ter obenem doseglo, da z delom v kmetijstvu, na svoji domačiji dobi dopolnilni dohodek. Obenem s tem ostanejo obdelane kmetijske površine, ker se tak delavec oz. njegovo gospodinjstvo v prostem času še naprej bavi s kmetijstvom. Na tak način alhko predvidevamo, da se z ustrezno opremljenostjo takih mešanih kmetij s kmetijsko mehanizacijo obdržati sedanji obseg blagovne proizvodnje. Podani pa so tudi pogoji, da se ta proizvodnja ob ustrezni motiviranosti kmeta, ki je obenem delavec v združenem delu, celo poveča.

Da bi se dosegli boljši življenjski pogoji delovnih ljudi, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, so se poleg tega začele ustanovljati pašne skupnosti, strojne, hlevske in druge skupnosti. Takih skupnosti je v občini že 34. V njih združujejo kmetijski proizvajalci delo, delno tudi zemljo in sredstva. Tako kar blizu 1600 kmetov oz. lastnikov zemlje deluje v teh skupnostih. Ta oblika skupnega dela v skupnostih se kaže kot vse bolj napredna oblika, kjer so lastniki zemlje, živine in sredstev vse bolj osvobojeni dela. Proizvodnost se izboljšuje in tako tudi število skupnosti narašča.

Posebej naj omenimo hlevske skupnosti, ki so bile ustanovljene v letu 1976, ob sanaciji škode, ki je nastala po potresu. Odločitev za gradnjo skupnih hlevov je bila pravilna, vendar pa se moramo sprijazniti z ugotovitvijo, da se je pri načrtovanju izgradnje skupnih hlevov in poslovanje hlevskih skupnosti premalo upoštevalo ljudi in njihove medsebojne odnose.

V tabeli navajamo nekaj podatkov o poslovanju teh skupnosti:

zap. št.	hlevska skupnost	št. glav živine		oddano mleko v l	
		1978	1979	1978	1979
1.	Breginj	22	23	12.250	13.255
2.	Sedlo	21	14	41.394	36.770
3.	Stanovišče	13	4	27.710	23.206
4.	Podbela	22	18	35.797	35.271
5.	Robedišče	-	-	-	-
6.	Volarje	48	60	89.413	180.776
7.	Sleme	-	10	-	2.725
SKUPAJ:		126	129	206.726	289.003

Kot je bilo že omenjeno, je tudi iz tabele razvidno, da poslovanje v hlevski skupnosti Volarje odstopa od ostalih. Člani skupnosti so tu znali svoje osebne interese podrediti boljšemu gospodarjenju s ciljem, da z manj fizičnega napora ustvarijo večji dohodek. Uspeh se ne kaže samo v tem, da se iz leta v leto večja matična preda te skupnosti, temveč tudi daleč presega povprečno količino oddane-ga mleka na kravo v ostalih skupnostih oz. skupnih hlevih.

1. Pri poslovanju skupnih hlevov nasploh pa se kljub vsemu še vedno pojavljajo nekatera nerešena vprašanja. Problem združevanja zemljišč za skupno proizvodnjo krme - pašo in skupno strojno obdelavo.
2. Družbenopolitična in sociološka proučitev medsosedskih odnosov na Breginjskem, ki vplivajo na poslovanje hlevskih skupnosti in odnosov do skupnih hlevov, kot osnovnih sredstev za večjo živinorejsko proizvodnjo.
3. Spodbuditev obdelave zemljišč v breginjskem kotu in tako tudi napolnitev skupnih hlevov.

Ko ugotavljamo stanje na področju kmetijskega gospodarstva v občini ne moremo mimo družbenega sektorja govedorejske proizvodnje, ki je na Tolminskem doživljalo različno usodo. Najprej se je ukinila govedorejska proizvodnja na družbenem sektorju v Kobaridu na kobariškem blatu. Ostanek govedorejske proizvodnje pa danes životari na neprimerni lokaciji v Čezsoči. Čeprav ima govedoreja na ožjem Tolminskem in Bovškem najboljše in edine pogoje za razvijanje in intenziviranje, tega ni bilo opaziti do sedaj v družbenem sektorju proizvodnje, kljub ugodnim ekološkimi in ekonomsko-infrastrukturnim karakteristikam tega področja.

Na Bovškem polju obstajajo pogoji za relativno intenzivno govedorejo (mlečna proizvodnja, zreja mlade živine). To pomeni, da so pogoji za absolutno povečanje krmne baze, kvalitete, za zagotavljanje organske mase, za izboljšanje rodovitnosti, s stabilizacijo progresivne rodovitnosti. Usmeritev vlaganj v farmo v družbenem sektorju, ki naj bi imela lokacijo v Bovcu, bi pomenilo boljše izkoriščanje kmetijskih površin, vzrejo mlade živine in zagotavljanje večje proizvodnje mleka na domačih tleh. Znano je namreč, da D0 Josip Kraš TOZD Planika Kobarid, katere poslovni predmet je predelava mleka, skozi celo leto odkupuje tržne viške od drugih slovenskih mlékarn. Od drugih mlékarn odkupuje za lastne potrebe kar okoli 50% celotnega odkupa.

4. ZAKLJUČKI IN UGOTOVITVE

Proces vesplošne deagrarizacije in množičnega opuščanja kmetijske proizvodnje smo z ukrepi kot je odpiranje industrijskih obratov, ustanavljanje hlevskih pašnih in drugih skupnosti sicer nekoliko zmanjšali, nismo pa še zaustavili negativnih demografskih trendov. Predvsem moramo ugotoviti, da nismo dosegli vidnih uspehov pri izkoriščanju planin. Tako smo tudi odhod ljudi iz hribovitih in odročnih predelov samo delno zaustavili. Obstaja bojazen, da bo ta problem ostal še naprej odprt in bo kmetijstvo na Tolminskem še naprej izgubljaljo kmetijske površine.

Vzroke, ki so privedli do takega stanja, bi lahko združili v nekaj skupin:

- odnos širše družbe do kmetijstva kot gospodarske dejavnosti ni bil ustrezen, saj so proizvodi te primarne dejavnosti pod družbeno kontrolo cen tako, da je tu prihajalo do skoraj stalnega nesorazmerja v cenah kmetijskih proizvodov napram drugim cenam. To še posebno velja za cene živinorejskih pridelkov.
- tudi odnos do kmeta, kot lastnika zemlje ni bil izenačen z delavcem v združenem delu. Stanje se sicer spreminja v dobro kmeta, še vedno pa so velike razlike v socialni sigurnosti med kmetom in delavcem.
- slaba organiziranost kmetijstva kot celote, ki je rezultat slabega materialnega stanja v organizacijah te panoge. Posledica tega je pomanjkanje kadrov predvsem v primarni proizvodnji in tudi preveliko različnih oblik organizacij brez tega, da je znan osnoven nosilec družbenoekonomskega razvoja kmetijstva, kjer bi morala biti veterinarska služba.
- Prevelik pomen ima lastnina zemljišča. Ta je običajno pomembnejša od tega ali je zemlja obdelana ali ne. Tu je naša zakonodaja, kot njeni izvajalci, neučinkovita, zato je zaradi tega vse več neobdelanih zemljišč.
- Pri hribovitih in odročnih naseljih so poleg naštetega odigrali pomembno vlogo tudi znatno višji stroški proizvodnje, rešena vprašanja infrastrukture ter slabo zagotavljanje otroškega varstva, zdravstvenega varstva, osnovnega šolstva ter druge družbene in kulturne dejavnosti.

5. PREDLAGANI UKREPI

Da bi v naslednjem obdobju zaustavili splošno deagrarizacijo v kmetijsko proizvodnem pomenu, je treba izboljšati pogoje gospodarjenja, zato predlagamo naslednje ukrepe:

- Kmetijstvo, kot gospodarska dejavnost, naj se izenači z drugimi s tem, da se po pokritju proizvodnih stroškov doseže tako akumulacijo, ki bo zagotavljala normalno razširjeno reprodukcijo.
- Organizacija združenih kmetov, Temeljna organizacija kooperantov, mora s svojo strokovno službo biti sposobna izvajati naloge in spremljati izvajanje planskih ciljev na področju proizvodne dejavnosti. Prav tako mora zagotoviti izvajanje ukrepov, ki jih narekuje dejavnost na neproizvodnem področju, kar je splošnega družbenega pomena. V ta namen je treba zagotoviti pogoje za ojačanje teh služb.
- Kmetijsko proizvodnjo v hribovitih predelih je treba stimulirati s tem, da se proizvajalcu pokrijejo večji proizvodni stroški od stroškov proizvodnje v normalnih pogojih. Poleg tega je treba za te kraje zagotoviti regrese za gnojila, premije za nakup telet ter mehanizacije.

Dotirajo naj se določeni posegi, kot so urejanje zemljišč, izgradnja poljskih poti, ureditev planin, s tem, da je osnova za vsak poseg program.

Kmetje, ki združujejo delo in sredstva ter gredo v skupne investicije, naj bodo prosti prometnega davka na gradbeni material ter druga delovna sredstva.

- Na področju invalidskega, starostnega zavarovanja ter drugih področjih socialne sigurnosti je treba zagotoviti:
 - da se izenačijo pravice kmeta s pravicami delavca v združenem delu na področju pokojnin, invalidnin, porodniških nadomestil in otroških dodatkov.

Obveznosti naj bodo diferencirane glede na pogoje gospodarjenja.

- Porabnikom storitev v odročnih krajih je treba zagotoviti ustrezno otroško varstvo, osnovno šolstvo, zdravstvene storitve ter drugo kulturno dejavnost.
- Zagotoviti je treba večji delež družbenih sredstev za ureditev komunalne infrastrukture od hribovskih naselij in omogočiti najem ugodnejših kreditov za ureditev stanovanj v teh naseljih.
- Za doseganje navedenih ciljev in izvajanje nalog je potrebno združevati sredstva za pospeševanje kmetijstva na vseh nivojih družbenopolitičnih skupnosti. Zdru-

ževanje sredstev v sedanjem obsegu ne bo zadoščalo. Ohranjanje živega ruralnega prostora ne more biti skrb in interes le kmetijstva pa tudi ne posameznih občin, pač pa vseh porabnikov hrane in prostora.

INDUSTRIJA

OCENA DOSEDANJEGA RAZVOJA IN RAZVOJNIH MOŽNOSTI

Čeprav predstavlja industrija najmočnejšo gospodarsko dejavnost občine, jo še vedno lahko smatramo za nerazvito. Vzrokov je več, številne smo omenili ob presoji splošnih pogojev gospodarjenja in razvitosti občine Tolmin. Glavni krivci so pomanjkanje industrijske tradicije, ki jo je pogojevala tuja gospodarska politika do teh območij, odmaknjenost od slovenskega in širšega jugoslovanskega gospodarskega trga, slabe prometne zveze, ki občino le v območju Baške grape, delu Soške doline povezujejo z železnico; sicer pa se omejujejo na cestni promet. Povsem razumljivo je, da so geomorfološki pogoji, gorat in težje prehoden svet, brez večjih ravnih površin, direktno ali pa posredno vplivali na stanje industrijskega razvoja na Tolminskem.

S stališča naravnih (geomorfoloških) pogojev ima za razvoj industrije največ možnosti Tolmin in Kobarid, ki imata dovolj ravninskega sveta in v prometnem smislu, glede na obstoječe razmere, večje prednosti kot npr. Bovec, ki dobiva zaradi lege izrazitejši značaj turističnega centra in kjer so ekološki in drugi pogoji za industrijski razvoj še bolj izostreni. Obstoječa industrija v Baški grapi (Bača, Podbrdo in "Meblo" v Klavžah) nima večjih prostorskih možnosti za razvoj, saj je locirana na neprimernih in neperspektivnih lokacijah. Razvoj tega območja v smislu povečevanja kapacitet ni gotov, usmeritev bi bila mogoča v dislocirane obrate, tehnološko modernizacijo in prenovo.

Ocenjena in ne prvič zapisana situacija o možnostih lociranja industrije, zlasti iz prostorskega vidika, velja seveda za pogoje razvoja večjih industrijskih obratov, medtem ko taka ocena ne velja za lociranje manjših obratov, katerih namen je, približati delovno mesto stanovanjem, ki že obstajajo in seveda ljudem, ki tu živijo, a se počasi in nezadržno premikajo v dolino, v večja naselja, ali celo druge občine. Lep primer so Pečine in Metalflex iz Tolmina, ki je postavil proizvodni obrat za cca 50 delavcev, domačinov. Taki manjši obrati naj bi se izgradili še v Rutu, Gorenji Trebuši, v Breginju in vasi Soča, seveda v skladu z naravovarstvenimi in drugimi pogoji.

V občini Tolmin je danes 17 industrijskih OZD, v katerih dela 3368 delavcev. V občini je najbolj razširjena kovinska in elektro industrija, deloma lesna, tekstilna in prehrambena.

Značilnost industrije v tolminski občini je, da je sorazmerno mlada in da gre v večini primerov za dislocirane obrate večjih podjetij (Iskra, Meblo, Helios, Planika, Gostol. Tekstil, Planika, Mlinotest, Josip Kraš, DES Ljubljana, MIP Nova Gorica).

Profil kadrov, ki ga zahteva tolminska industrija, bo potrebno iskati v prvi vrsti v kovinski in elektro stroki. Raziskovanje bo določen čas še težko organizirati zaradi obsega industrijskih dejavnosti, obsega posameznih industrijskih obratov.

V preteklih letih je bilo največ investicijskih vlaganj v industriju in sicer v osnovna in obratna sredstva (preko 50% v letih 71, 72, 73 in okrog 40% v naslednjih letih). Analiza in primerjava kapitalnega koeficienta in investicijskega efekta kaže, da je tolminska občina po učinkovitosti kapitala nad republiškim povprečjem. Rast družbene produktivnosti (ki pomeni razmerje med družbenim proizvodom in številom zaposlenih) pa je nekoliko nižja od slovenskega povprečja. (Gre za organizacijo dela, večjo produktivnost itn.).

Po prispevku, ki ga daje industrija k skupnem družbenem proizvodu, je na 1. mestu (cca. 38,7%).

V nadaljevanju bomo opredelili industrijo, ki je locirana v tolminski občini:

KOVINSKA INDUSTRIJA

TIK Kobarid je kovinsko predelovalno podjetje s 496 zaposlenimi in je eno prvih industrijskih podjetij na Tolminskem. Proizvaja orodja, navadne in injekcijske igle, podložke, spojne elemente. Tehnologija je zasnovana na modernih zasnovah, je največje podjetje na Tolminskem in se predstavlja kot pomemben nosilec bodočega razvoja v občini.

GOSTOL, TOZD Tovarna strojev Tolmin zaposluje 208 delavcev, proizvodnja je usmerjena v izdelavo opreme za pekarnice (tunelske peči). Glavni problem so še vedno kvalificirani kadri kovinske stroke.

ELEKTRO INDUSTRIJA

METALFLEX - Tolmin, zaposluje 389 delavcev, je sorazmerno v tolminski občini pomembno podjetje. Proizvodni program obsega elemente za razne namene, predvsem za belo tehniko: termostate, signalizacijske svetilke, stikala itn. Tudi to podjetje pomeni pomembnega nosilca bodočega razvoja elektro industrijske usmeritve v občini. Obrat Metalflexa na Pečinah zaposluje cca 50 delavcev.

TOZD Avtoelektrika Tolmin zaposluje 401 delavca. Programsko je TOZD vezan na OZD Iskra Šempeter, izdeluje pa predvsem avtoelektrični material za dieselske motorje.

TOZD Vžigalne naprave Bovec je vezana na OZD Iskra Šempeter in izdeluje vžigalne tuljave. Zaposluje 244 delavcev.

KEMIČNA INDUSTRIJA

TOZD TKK Srpenica je vezano na OZD Helios, Domžale. Zaposluje 133 delavcev. Proizvaja izdelke, ki jih izdelujejo tudi druga podjetja kemične stroke v Sloveniji ali Jugoslaviji, tako da ni mogoče govoriti o specializirani orientaciji, saj kite, silikate, barve izdeluje več podjetij, ki imajo večjo tradicijo in ugodnejšo lokacijo. Zato je še vedno pomembna razvojna in programska orientacija podjetja, ki ima za eksploatacijo krede zastarelo opremo in tehnologijo.

TEKSTILNA INDUSTRIJA

Tekstilna tovarna "Bača"- Podbrdo s 336 zaposlenimi se uvršča med štiri večje industrijske delovne organizacije. Industrija je locirana v Baški grapi in je na današnji lokaciji utesnjena in ni mogoča razširitev. Proizvodni program obsega česano prejo in blago iz česane preje. Poleg predilnice in tkalnice ima tovarna še druge pomožne obrate. Je torej zaključen industrijski objekt. Realno je snovati nadaljnji razvoj "Bače" na območju Tolmina, s tem pa se odpira vprašanje dolgoročnejshe zasnove celotne dejavnosti oz. usmeritve.

TOZD KUK Kobarid je vezan na matično podjetje Tekstil iz Ljubljane. Zaposluje 144 delavcev.

DO ČIB Bovec zaposluje 146 delavk in delavcev in je orientiran na proizvodnjo čipk.

INDUSTRIJA USNJA IN OBUTVE

Tovarna čevljev Tolmin je združena z "Planiko" iz Kranja, kamor je tehnološko, komercialno in razvojno pretežno vezana. Zaposluje 171 delavcev.

ŽIVILSKA INDUSTRIJA

TOZD Planika, Kobarid je v sestavi OZD Josip Kraš iz Zagreba. Zaposluje 163 delavcev. Podjetje ima utrjen delovni in proizvodni program. Proizvajajo maslo, mleko v prahu, kondenzirano mleko, mlekovit itn. Mogoča je razširitev proizvodnega programa zlasti skupaj z drugo živilsko industrijo.

TOZD Klavnica Tolmin s 117 zaposlenimi v sestavu MIP Nova Gorica ima lokalni pomen vezan na potrebe prebivalstva tolminske občine.

TOZD Pekarna s 44 zaposlenimi, podobno kot Klavnica dela za lokalne oz. občinske potrebe.

LESNOPREDELOVALNA INDUSTRIJA

TOZD Primarni lesni izdelki s 59 zaposlenimi.

TOZD Pohištvo Klavže s 96 zaposlenimi in TOZD Pohištvo Bovec s 112 zaposlenimi so podjetja "Mebla" iz Nove Gorice, tako programsko, razvojno in komercialno.

Za Tolminsko je na splošno značilna velika disperzija raznih podjetij na lokacijah, ki nimajo obeležja industrijskih kompleksov ali con. To je razumljivo vpričo pogojev v katerih so podjetja nastajala in bodo verjetno tudi v bodoče, zlasti tista na odročnejših območjih občine.

USMERITVE IN NALOGE

Nadaljnji krepitvi industrijskega razvoja moramo kot najpomembnejši gospodarski panogi v tolminski občini posvetiti v bodoče največjo skrb in pozornost. Pri tem se moramo zavedati, da v tolminski občini iz vrste razlogov, ki smo jih opredelili že v drugih poglavjih (zaustavitev odhajanja ljudi iz kmetijskih ob-

močij v bolj urbanizirana in dolinska območja itn.), ne gre v prvi vrsti za iskanje optimalnih gospodarskih učinkov ampak kombinirane socio-ekonomske. Skrb naj se odraža v odpiranju novih industrijskih obratov tam, in na tistih območjih, kjer se zaradi oddaljenosti ljudi do delovnega mesta, prebivalci odločajo za odhajanje iz domačega kraja. Ti obrati morajo po velikosti ustrezati potrebam delovnih mest določenega območja. Industrijska usmeritev mora ustrezati tudi pogojem za zaposlitev žensk.

Obstoječe programe izgraditve proizvodnih obratov v Gorenji Trebuši, v Rutu, v Breginju in Soči bomo še razširili.

Nadaljnji industrijski razvoj obstoječih, zlasti pomembnejših gospodarsko uspešnih organizacij, ki imajo jasno opredeljen razvojni program, je potrebno podpirati v vseh vidikih reševanja nadaljnje rasti in širitve. Nadaljnjo rast in nove naložbe je treba usmerjati v tehnološko zahtevnejšo industrijo in večja udeležba kvalificiranega kadra.

Podrobnejša prostorska dokumentacija kot so to urbanistični načrti, mora zlasti za prostorski plan, kakor tudi Kobarid in Tolmin opredeliti rast industrije s potrebno infrastrukturno opremo v posameznih namensko opredeljenih conah. Posamezne industrije se morajo prilagajati ekološkim omejitvam cone.

Politika izgradnje dislociranih obratov, ki so približani obstoječim stanovanjem oz. ljudem, ki v njih prebivajo, se ne more omejiti samo na izgradnjo objekta in opreme, ampak zahteva ureditev in izboljšanje cestnih povezav, izvedbo telefonskih priključkov, oskrbo z energijo (elektriko) in vodo.

Ureditev čistilnih naprav pri obstoječih in novih industrijah je ekološki pogoj, ki se ga moramo lotiti organizirano, kar velja tudi za oskrbo z vodo (npr. Bača, Pdobrdo).

MALO GOSPODARSTVO

Malo gospodarstvo v občini Tolmin obsega raznovrstne dejavnosti, ki zaradi svojih posebnosti veliko prispevajo k čimboljšemu zadovoljevanju potreb tako krajanov kot organizacij združenega dela.

V občini je dvainštirideset obrtnikov s področja "predelave kovin", to so avtomehaniki, avtokleparji, avtoličarji, elektroinštalaterji itd.), dva cementnarja, štirje krojači, 4 šivilje, 1 čevljar in 8 predelovalcev živil (slaščičarji, sodavičarji, mlinarji), 50 obrtnikov s področja stavbne obrti (soboslikarji in pleskarji, zidarji, monterji centralne kurjave, tesarji, fasaderji, polagalci tapet itd.), 28 obrtnikov s področja obrtnih, osebnih in drugih storitev (fotografi, dimnikarji, frizerji, brivci, kemični čistilci oblek, prevozniki z vprego), devetnajst obrtnikov s področja predelave lesa (mizarji in žagarji), 8 obrtnikov s področja izdelovanja in popravil raznovrstnih izdelkov (predelava plastike, vezanje gumijastih profilov, preparatorstvo, izdelovanje kartonaste embalaže), 42 avtoprevoznikov in 41 zasebnih gostincev.

Vidimo lahko, da je med vsemi dejavnostmi najbolj razširjeno avtoprevozišstvo, kovinoplastičarstvo, mizarstvo, zidarstvo in sobopleskarstvo, pomembna dejavnost v okviru malega gospodarstva, gledano s strani turistične ponudbe pa predstavlja tudi zasebno gostinstvo.

Obstoječi obrtniki pokrivajo potrebe vse občine, razen nekaterih, ki se ukvarjajo s storitveno obrtjo. Zaradi vse večjega porasta osebnega in družbenega standarda prebivalstva in s tem tudi potreb, bo potrebno v bodoče predvsem tem obrtnikom posvetiti največ pozornosti.

USMERITVE IN NALOGE

Opredeliti moramo program pospeševanja malega gospodarstva. Nosilci so delovni ljudje, delovne organizacije, ki imajo pogoje za sodelovanje z malim gospodarstvom, potrošniki storitev in proizvodov malega gospodarstva.

Zagotoviti je bančna in druga sredstva, zlasti za pospeševanje deficitarnih dejavnosti malega gospodarstva.

Intenziviranje različnih oblik malega gospodarstva ni samo v interesu krepitve gospodarske moči občine, ampak podpira tudi politiko, da bi ljudje, zlasti v odročnejših krajih in območjih, kjer je odseljevanje močno, ostali.

Delovne organizacije, katerih proizvodni programi omogočajo sodelovanje z malim gospodarstvom, bodo razvijale sodelovanje z njim, zlasti tam, kjer gre za malo-serijske proizvode, potrebo po večji prilagodljivosti spremembam kapacitet in asortimanov. Preveriti je tudi delo na domu kot obliko dela delovne organizacije, če seveda značaj dela to dopušča.

Prostorska in urbanistična dokumentacija različnih nivojev mora zagotavljati možnosti za izgradnjo mnogokrat specifičnih potreb malega gospodarstva v zvezi s prostorom, lokacijami, prepletanjem storitvene obrti s trgovino itn.

Proučiti je možnost zmanjševanja prispevkov malega gospodarstva, da bi zavestno stimulirali cilje, ki jih postavlja dvig izobraževanja in vrsta drugih, ki naj zagotavljajo vitalno rast družbe.

Opredeliti je program kadrovske politike za potrebe malega gospodarstva, vprašanja štipendiranja in učenja učencev tudi pri zasebnih obrtnikih.

VODNO GOSPODARSTVO, KOMUNALNO GOSPODARSTVO IN ENERGETIKA

OCENA DOSEDANJEGA RAZVOJA IN RAZVOJNIH MOŽNOSTI

Vodno gospodarstvo, oskrba z vodo in odvajanje odpadnih vod

Z napredkom civilizacije ter z nenehnim razvojem postavlja človek posebne in stalne zahteve v zvezi z vodo. Na eni strani gre za vodo, ki jo neprestano uporabljamo, po drugi strani pa gre, posebno na območju občine Tolmin, za vse škode, ki jih voda neprestano povzroča.

V odvisnosti od klime, geološke strukture tal, geografskih pogojev, števila prebivalstva, stopnje gospodarske razvitosti in industrializacije ter še od mnogo drugih faktorjev, je na posameznih območjih problem vode stalno pereč. V bodočnosti se bo ta problem še bolj povečal. Na Tolminskem je prostorska obravna-

va vodnega gospodarstva še toliko večja zahteva, saj gre za vodnogospodarske probleme v specifičnih območjih, ki jih ustvarja alpski ter predalpski svet. Vsako načrtovanje in predvidevanja mora biti usklajeno z naravnim krogotokom, to pa pomeni skrb za zdravo pitno vodo, za zaščito pred posledicami, ki jih pušča vodna stihija, odvzem vode, poraba in odvajanje odpadnih voda. Če k temu dodamo še možnosti za energetske izrabo vodne sile, za obrambo pred visokimi vodami, uporabo vode za plovnost, ribištvo, turizem, rekreacijo in tako dalje, vidimo, da so vodnogospodarska vprašanja ena najvažnejših, ki jih moramo ustrezno vrednotiti in razreševati.

Območje občine Tolmin je v vsej Sloveniji najbolj izpostavljeno delovanju hudourniških voda. Izjemni padci in izjemno velike količine padavin zahtevajo izjemne napore, da stihijo vsaj zmanjšamo, če je že odpraviti ni mogoče.

Oskrba s pitno vodo na Tolminskem ni problematična. Od 117 naselij jih samo 18 nima vodovoda.

Imamo dovolj lokalnih vodnih virov, ki bodo tudi v bodoče osnova vodovodni oskrbi oz. oskrbi s pitno vodo iz celotnega območja. Nujno je omrežje ustrezno dograjevati in izpopolnjevati.

Odplake in odpadki so eden večjih problemov sodobnega sveta. Tudi na Tolminskem vsa tri večja naselja (Bovec, Kobarid, Tolmin) že gradijo lastne čistilne naprave za biološko in mehanično čiščenje. V ostalih naseljih problem odplak še ni kritičen. Pomembno je, da nobene odplake ne bodo šle v odprte vodotoke.

ENERGETIKA

Vprašanja energetske izrabe Tolminskega se močno navezujejo na celotni energetski sistem Sloveniji in Jugoslavije. Zato so temeljne usmeritve in odločitve lahko sprejete samo soglasno in sočasno s celotnim energetskim sistemom republike. Specifičnosti, ki nastopajo na območju Tolminske, izhajajo iz dejstva, da ima Tolminsko v nasprotju z ostalo Slovenijo, izredno bogat energetski potencial in sorazmerno majhno potrošnjo. Ker ta potencial leži v občutljivem, nesporno izjemno lepem in bogatem naravnem okolju, je pravilna odločitev o izrabi

virov še toliko pomembnejša. Izven Tolminskega sta samo dva kraja, kjer je v preteklem obdobju, podobno kot na Tolminskem prišlo do razhajanj v oceni možnosti in izkoriščanja vodnih virov. Ne da bi se že v tej fazi spuščali v analizo vrednotenja in umestnosti izrabe Soče in pritokov, moramo ugotoviti sledeče:

Izredne možnosti, ki jih nudi reka Soča s pritoki za izkoriščanje njihovih voda za pridobivanje električne energije so zelo slabo izkoriščene. Na Soči sta zgrajeni le dve elektrarni. HE Dobljar in HE Plave. Na celotnem porečju reke Soče je možno zgraditi še petnajst hidroelektrarn s skupno instalirano močjo cca 460 MW. Pri ocenjevanju pomena energetske izrabe reke Soče je treba upoštevati tudi dejstvo, da je izgradnja hidroelektrarn na Soči s pritoki ekonomsko ugodna, ker so naravni pogoji za gradnjo hidroelektrarn primerni. V skladu z določili zakona o določitvi zavarovalnega območja za reko Sočo s pritoki smo povzeli le tiste možnosti izrabe Soče, ki jo ta zakon dopušča. V presojo so torej vzete naslednje akumulacije oz. energetske stopnje: HE Kobarid, HE Dolje, HE Tolmin, HE Trebuša in Dobljar II, HE Koritnica, HE Reka, HE Podmelec in HE Bača na ostalih manjših pritokih.

O energetskem izkoriščanju Soče, zlasti HE Kobarid je bilo doslej povedanega zelo veliko, pripravljenih je bilo veliko vsestransko utemeljenih študij. V zadnjem času je bila bolj kot doslej poudarjena vloga pregrade pri Kamnem, delno kot izravnalnega bazena HE Kobarid, delno kot nova energetska stopnja za izgradnjo HE Dolje. Ta zadnji predlog je sicer energetsko utemeljen, je pa prav tako sporen iz naravovarstvenih ozirov, kot vsi posegi na Soči od Tolmina navzgor.

Energetsko utemeljene, naravovarstveno manj sporne, ki pa tangirajo v večji meri že naseljene površine, so ostale predlagane akumulacije na pritokih Soče.

V hidroenergetskem sistemu reke Idrijce kot najmočnejšega pritoka Soče bi prevzela vlogo čelne elektrarne HE Trebuša z akumulacijo Trebuša. Vzvodno od čelne akumulacije bi se zgradila manjša pregrada pri Želinu s HE Želin. Za izravnavo pretokov HE Trebuša bi dodatno zgradili izravnalni bazen s pregrado pri Slapu. Vodo iz tega bazena bi izkoriščali v HE Dobljar II v bližini vasi Avče in za zagotovitev biološkega minimuma v strugi pod pregrado Slap. Na ta način bi bil del pretokov reke Idrijce speljan mimo obstoječe HE Dobljar, ker bi v nasprotnem primeru predstavljal ozko grlo pri izkoriščanju voda Soče in Idrijce.

Z zgraditvijo HE Ajba bi bilo ozko grlo zaradi nizke instalacije HE Plave v precejšnji meri odpravljeno.

Vode reke Bače, desnega pritoka Idrijce (nizvodno od akumulacije Trebuša) bi deloma speljali v bazen Trebuša, za povečanje proizvodnje HE Trebuša, deloma pa bi ga samostojno izkoristili. Z izgradnjo akumulacije na Koritnici, HE Koritnica, akumulacije na Bači v bližini vasi Zarakovec in HE Reka, bi del vode Bače speljali v akumulacijo Trebuša. Ostali del pritoka Bače v Knežo bi izkoristili za izgradnjo bazena na Kneži in HE Podmelec, ki bi izkoriščala vodo reke Kneže. HE Bača bi izkoriščala vodo reke Kneže in del vode Bače.

Pri izgradnji niskonapetostnega omrežja bo dokončno elektrificirano celotno območje občine. Zgrajena bo TP Tolmin (110/10 - 20 kV), več daljnovodnih povezav ter TP postaje. Razvoj omrežja bo pripomogel tudi k hitrejšemu razvoju kmetijstva.

USMERITVE IN NALOGE

Vodno gospodarstvo, oskrba z vodo in odvajanje odpadnih vod

Pripraviti celovito vodnogospodarsko študijo, ki bo ob upoštevanju čimvečje zaščite naravnih ambientov, posebno še v dolini reke Soče od izvira do Tolmina - postopoma ugotovila in odpravila glavna žarišča vsakokratnih poškodb.

Zagotoviti vsakoletna sredstva za tekoče odpravljanje poškodb in zagotoviti stalna sredstva iz združenih ali republiških virov, ki bodo omogočala sprotno odpravljanje in vzdrževanje že zgrajenih vodnogospodarskih objektov in naprav.

Vsi ukrepi, ki bodo narejeni v dolinah oz. ob vodotokih, moramo biti usklajeni z načeli naravovarstva in ne smejo povzročati večje škode v izgledu celotnega območja, kar velja še za predel, ki bo vključen v okvir Triglavskega narodnega parka.

Kljub dejstvu, da je Tolminska eno redkih območij Slovenije, kjer čistost in zadostnost voda ni ogrožena, moramo spoštovati še naprej čistost okolja in paziti, da nobena nova gradnja vode ne bo onesnaževala.

ENERGETIKA

Ob pripravi planskih dokumentov za naslednje srednjeročno obdobje se moramo dogovoriti katere od predlaganih hidroelektrarn so tiste, ki jim bo nujno potrebno posvetiti veliko detajlnejših proučevanj pred dokončno odločitvijo o vključitvi v ustrezne planske dokumente.

Glede na možnosti v energetske virih, ki jih ima Tolminsko, bo v prvi vrsti energetska oskrba Tolminskega vezana na te energetske vire, to pomeni na elektriko. S tem v zvezi moramo opredeliti energetske bilance potreb.

- Ohraniti predele, ki zaradi svojih naravovarstvenih značilnosti in lepot že postajajo del svetovne naravne dediščine.
- Realizirati nove hidroenergetske objekte tako, da ne bi imeli za posledico potencialnih nevarnosti za ljudi (potresna varnost).
- Pri izgradnji novih objektov v čim manjši meri vplivati na vizuelno sliko pokrajine ter na ekološko ravnotežje.
- Ohraniti komunikacijske možnosti ter dostopnost do krajev, zaselkov ter posameznih kmetij.
- Poiskati alternativne rešitve (večje število malih elektrarn), ki bi s čim manjšim posegom v krajino omogočili nadomestilo za izpad velikih hidroenergetskih potencialov.
- V okviru plana se bomo morali odločiti, katere HE objekte bomo gradili in katerim se bomo odrekli zaradi varovanja narave in prednostim za druge dejavnosti. Pri tem bo pomembna tudi javna razprava, ki bo prevzela stališča občanov do alternativnih predlogov.

DEJAVNOST PROMETA IN ZVEZ

OCENA DOSEDANJEGA RAZVOJA

Cestni promet

Obstoječe primarne prometne povezave:

Občino Tolmin povezujejo danes s sosednimi občinami, regijami ter republiko sledeče ceste:

- Cesta št. 304: Tolmin - Želin - Idrija - Kalce

Z osrednjo Slovenijo in Ljubljano kot republiškim središčem je občina Tolmin najboljše povezana po cesti št. 304 skozi Idrijo. Cesta je v celoti asfaltirana, vendar zaradi svojega poteka skozi ozko dolino Idrijce le s težavo prevaja obstoječ promet in ne omogoča dobre in hitre povezave z osrednjo Slovenijo, kar je za hitrejši gospodarski razvoj občine eden od osnovnih pogojev.

- Cesta št. 314: Bača pri Modreju - Podbrdo - Škofja Loka

Cesta skozi Baško grapo predstavlja danes sicer najkrajšo zvezo z osrednjo Slovenijo in Ljubljano, vendar v sedanjem stanju zaradi svojih slabih cestno tehničnih elementov (ozko cestišče, številni ovinki, serpentine itn.) ne more odigrati pomembnejše oz. zaželjene vloge v smislu povezav občine s sosednimi regijami in osrednjo Slovenijo (enako velja tudi za povezavo občine Tolmin z osrednjo Slovenijo preko Cerknega in Poljanske doline).

- Cesta št. 301 in 302: Nova Gorica - Tolmin (Peršl) - Kobarid - Bovec - Kranjska gora

Za Posočje, predvsem pa občino Tolmin sta cesti št. 301 in št. 302, ki obe hkrati omogočata prometno zvezo z Gorico in Kranjsko goro, obenem pa povezavo najpomembnejših urbanih centrov (Tolmin - Kobarid - Bovec) v občini primarnega pomena. Preko njiju se celotno območje občine povezuje z velikimi mednarodnimi cestami. Obe cesti (301 in 302) sta v celoti asfaltirani.

Vzpon preko Vršiča je hkrati tudi najbolj kritičen del te prometne smeri. Avtomobilski promet preko tega prelaza je oviran, v zimskem in pomladanskem času pa je prelaž zaradi snega sploh zaprt. Občina torej nima normalne povezave z Gorenjsko, še posebej pa slabo za turistični razvoj, ker oba zimsko športna centra med

seboj nista povezana.

OBSTOJEČE SEKUNDARNE PROMETNE POVEZAVE:

V to kategorijo so uvrščene vse tiste obstoječe ceste, ki imajo ali pa bodo v prihodnosti imele važno vlogo pri povezovanju naselij ali območij znotraj občine, delno pa tudi pri povezovanju posameznih področij s sosedno Italijo. Sem štejemo naslednje ceste:

- Cesta št. 301: Bovec - Predel

Funkcija te ceste je direktna povezava Bovške kotline oz. Tolminske z Italijo (Trbiž).

- Cesta št. 301/3: Žaga - Učeja - Tarcento, Videm

Ta cesta naj bi služila predvsem za turistični promet med Bovcem in Italijo.

- Cesta št. 303 in 301 a: Kobarid - Staro selo - Breginj

Za ugodnejši gospodarski razvoj naselij ob tej cesti je najpomembnejša dobra prometna povezava s Kobaridom kot gravitacijskim centrom tega območja in ostalim Posočjem.

- Cesta št. 301 e: Idrsko - Livek - Čedad

Ta cesta naj bi predvsem omogočila dober dostop do turističnega centra na Livku, istočasno pa zvezo z Italijo.

Analiza obstoječega stanja prometnih povezav nam kot osnovni prometni problem opredeljuje potrebo, kako zagotoviti občini boljše cestne povezave s sosednjimi regijami, republiškim središčem in s tem osrednjo Slovenijo.

Zaradi posebno neugodne prometne lege občine Tolmin, ki ji daje pečat bariera Alp in alpskega predgorja, je bilo do sedaj izdelanih in proučenih že več prometnih študij in analiz, ki naj bi pripomogle čim uspešneje reševati sedanje neustrezne prometne povezave z ostalimi regijami, predvsem z Gorenjsko in republiškim središčem. Omeniti velja predvsem študijo, ki je bila opravljena 1974. leta in ki proučuje razne možnosti cestne povezave Gornje soške doline (Bovca) z Ljubljano in vzhodno Slovenijo.

Preverjene so bile naslednje možnosti, ki naj bi upoštevale najugodnejšo zvezo med Bovecem in Ljubljano:

1. Bovec - Idrija - Ljubljana

Ta varianta je od vseh najdaljša - 132 km. Rekonstruirati pa bi bilo potrebno 98,7 km. Cena pa je od vseh variant najnižja in znaša 365 milijonov din.*

2. Bovec - Poljanska dolina - Ljubljana

Dolžina te variante je 119 km, rekonstruirati bi bilo 104,5 km (Jeprco - Bovec), cena pa znaša 511 milijonov din. Potrebno bi bilo zgraditi predor v dolžini 2300 m.

3. Bovec - Selška dolina - Ljubljana

Dolžina te variante je 117,1 km, rekonstruirati bi bilo 104,5 km (Jeprco-Bovec). Cena pa znaša 511 milijonov din. Potrebno bi bilo zgraditi predor v dolžini 2300 m.

4. Ljubljana - Selška dolina - Bohinj - Bovec

Dolžina je 97,2 km. Rekonstruirati bi bilo 82,7 km, cena pa znaša 1.087 milijonov din (brez ureditve bohinjskega predora). Obravnavana varianta se od selške variante loči v Podbrdu in gre skozi železniški predor Podbrdo - Bohinjska Bistrica, od tam pa južno od Save Bohinjke in Bohinjskega jezera do Ukanca, kjer je zopet predor, ki gre do Lepene, cesta pa se na koncu doline vključi na cesto Vršič - Bovec.

5. Bovec - Vršič - Ljubljana

Dolžina je 114 km, rekonstruirati bi bilo 33,5 km (Kranjska gora - Bovec), cena znaša 452 milijonov din. Tudi pri tej varianti je predvidena gradnja predora. Ta varianta je ugodna za Bovec, manj pa za Kobarid oziroma Tolmin.

6. Bovec - Vrata - Ljubljana

Ta varianta je od vseh treh gornjesoških najkrajša (104,9 km). Zgraditi pa bi bilo treba 38,4 km nove ceste. Cena pa je od vseh treh najvišja in bi znašala 507 milj.din. Tudi ta varianta je sicer ugodna za Bovec, manj ugodna pa za Tolmin.

* - Cene izračunane v letu 1974

7. Bovec - Planica - Ljubljana

Ta varianta je od vseh treh najdaljša 119,1 km, zgraditi bi bilo treba 33,4 km nove ceste, cena pa je 397 milj. S predorom bi bila povezana v dolžini 3900 m dolina Planice - Tamar in Gornja Trenta.

Študija zaključuje vrednotenje cestnih variant z ugotovitvijo, da bi najbolj ustrezala tolminskemu območju zveza preko Idrije, ki je sicer najdaljša (132 km), ima pa pri tem dve prednosti, ki pravzaprav to dolžino zmanjšujeta:

- avtocesta Ljubljana - Logatec in
- najugodnejši vzdolžni profil.

ŽELEZNIŠKI PROMET

Na tolminskem vzpostavljene železniške zveze so dokončne. Gre za zvezo Bohinj-Nova Gorica, ki obrobno tangira območje tolminske občine. Novih prog ne bomo gradili, zato ni nobenih potreb, nujno pa je tekoče vzdrževanje in modernizacija proge, ter čimprejšnja usposobitev bohinjskega predora za prevoz osebnih avtomobilov.

Modernizacija postaje Most na Soči bi lahko omogočila večjo uporabo železniških zvez, kot je to slučaj doslej. Ustrezna izgradnja cestno-prometnega omrežja, kot ga predvidevamo v drugem poglavju, bo lahko v celoti rešila vse prometne probleme, ki se bodo na tem področju v prihodnje pojavljali.

ZRAČNI PROMET (LETALIŠČE)

Edino športno turistično letališče je pri Bovcu z vzletno-pristajalno stezo, ki jo je možno podaljšati iz 700 m na 1000 m. Letališče ima zaradi svoje lege sredi hribov in zaradi bližine velikega turističnega centra ugodne pogoje za uveljavitev.

ŽIČNICE

V naslednjem obdobju se bo intenzivno nadaljevala izgradnja ATC Bovec (in Livak) posebno še z nadaljevanjem izgradnje sistema žičnic na Kaninu s kompleti-

ranjem sistema na območju Podov in Skripov.

PTT in RTV promet

PTT zveze so vsa pretekla leta zaostajale za siceršnjim družbenim in gospodarskim razvojem občine. Pravkar pa je v teku akcija, ki naj bi izpopolnila telefonske zveze v občini tako, da bo vsaka krajevna skupnost in večje naselje imelo lastno telefonsko zvezo. Doslej je bilo priključenih 31 krajevnih skupnosti. Zveze bodo realizirane v kabeljski izvedbi in bodo omogočile več naročniških priključkov.

USMERITVE IN NALOGE

Cestni promet

- Na področju cestnega prometa potrebuje občina Tolmin dobre prometne zveze z Ljubljano, kot republiškim središčem, z Novo Gorico kot regionalnim središčem in Gorenjsko kot turističnim območjem.

Dosedanje raziskave dajejo omenjenim potrebnim zvezam prednost na relacijah Tolmin - Idrija - Logatec - avtocestni sistem, Tolmin - Nova Gorica in Tolmin-Kobarid - Bovec - Kranjska gora - Jesenice - avtocestni sistem; zato bo potrebno v nadaljnjem delu jasno opredeliti, kaj želimo in moremo doseči v srednjeročnem obdobju in kaj v daljši perspektivi. Opredeliti je potrebno tudi prednostni program izgradnje cest in rekonstrukcij.

- Izboljšati moramo tudi prometne povezave med središči v sami občini pri čemer je pomembna zlasti zveza Bovec - Kobarid - Tolmin.

- Izboljšati moramo povezave posameznih območij v občini z obmejnimi območji sosednje Italije (Kobarid - Videm, Bovec - Tržič).

- Lokalnim cestam moramo posvetiti v perspektivi več pozornosti, predvsem v smislu izboljšav, saj so ponekod komaj sposobne prevzeti sodoben avtomobilski promet.

- Čeprav predstavljajo osnovo za dobre povezave med hribovitimi naselji in dolino in za turistične namene (asfaltiranje, nekatere rekonstrukcije pa tudi novogradnje).

- Nekatere glavne in tranzitne ceste potekajo skozi urbana središča in predstavljajo oviro za razvoj. Zato bo potrebno opredeliti v srednjeročnem in dolgoročnem planu prioriteto preložitve nekaterih cest in sicer: nova obvoznica v Tolminu, preložitve ceste v Kobaridu in preložitve v Bovcu.

Zračni promet (letališče)

Nujno je letališče usposobiti za večji promet s turističnimi letali (asfaltiranje) ter opremiti z ustreznimi objekti in navigacijskimi napravami.

PTT in RTV promet

- Zaradi zaostajanja razvoja PTT prometa v preteklem obdobju bo potrebno, da se razvoj PTT prometa uskladi z razvojem gospodarstva in ostalih družbenih potreb celotnega območja. V prvi vrsti to pomeni posodobitev zvez, več kabelskih napeljav in s tem doseganje neodvisnosti od različnih vremenskih in siceršnjih situacij, posebno za osnovno zvezo po dolini Soče od Tolmina navzgor. Oskrbljenost je nujna tudi zaradi razvijajočega se turizma in planinarjenja.

- S postavitvijo TV pretvornikov na Kaninu, Kuku, Drežnici, na Slapu, Grahovem, Tolminu, Kobaridu, Žagi, Bovcu in Podbrdu bomo slehernemu naselju omogočili gledanje prvega in drugega TV programa.

TRGOVINA

Ocena dosedanjega razvoja in razvojnih možnosti

Omenili smo že na drugih mestih, da je tudi slaba preskrbljenost območja z različnimi oskrbnimi, servisnimi in obrtnimi dejavnostmi eden od vzrokov za prekomerno odhajanje prebivalstva iz odročnih predelov. V preteklosti smo - z izjemo ravninskih, gospodarskih in turističnih centrov - v celoti zanemarili gradnjo oz. obnovitev omrežja trgovin. Razvoj trgovine se je razvijal na podlagi lastnega programa različnih trgovskih organizacij, ki pa so izključno in razumljivo zasledovale ekonomski interes.

Tako gledanje je povzročilo koncentracijo in v celoti neprimerno razporeditev potrebnih površin v mestnih središčih, poudarek na nekaterih izbranih artiklih, zastarelost in neustreznost ter odsotnost prodajnih površin na podeželju ter pre-

veliko usmerjenost samo na trgovino z živili.

Po potresni obnovi se je stanje močno spremenilo. Potres 1976. leta je poškodoval veliko trgovskih objektov, zato se izvajajo obsežna sanacijska dela 35 prodajaln po naseljih. S tem načrtom bo zagotovljena najosnovnejša preskrba z živili za vse občane .

V občini je 82 prodajaln z raznovrstnim blagom. Od tega je ena blagovnica (druga je v gradnji), 6 samopostrežnih trgovin in 30 specializiranih trgovin (za železnino, elektromaterial, zelenjavo in meso), ostalo so trgovine z mešanim blagom.

USMERITVE IN NALOGE

- V preskrbovalni mreži trgovin moramo nadoknaditi zamujeno in realizirati vse potrebne gradnje, tudi če ne bo dosežena popolna rentabilnost poslovanja.
- Dograjevati moramo mrežo trgovin izven centrov, skladno z razvijajočim konceptom poselitve oz. ohranjanja prebivalstva in posebno še v povezavi z razvijanjem turizma in kmečkega turizma (sezonske trgovine).
- Z integracijo razširiti obseg trgovanja (odkupi) ter doseči razlivanje rizika oz. tveganje v širšo skupnost.

STANOVANJSKO GOSPODARSTVO

Ocena dosedanjega razvoja in razvojnih možnosti

Značilnosti stanovanjskega gospodarstva smo proučevali v razdobju od leta 1971 pa do danes. Pri tem ločimo dve obdobji: gradnjo do leta 1976 in gradnjo po potresu (obdobje 1976 - 1978). Razlike v gradnji v obeh obdobjih niso samo v številu dograjenih stanovanj, pač pa v sami kvaliteti gradnje in stanovanjskih objektov. Tako npr. pred potresom skoraj ni bilo graditeljev, ki bi se odločali za montažni način gradnje. V obdobju 1976 - 79 pa je bilo od zgrajenih 566 stanovanjskih objektov kar 476 montažnih in samo 90 objektov klasične gradnje. Vi-

sok delež montažnih hiš je posledica velikih in neodložljivih potreb po stanovanjskih objektih in možnosti hitre graditve. Verjetno je, da je v tem obdobju pričelo z gradnjo tudi več graditeljev klasičnih objektov, ki pa niso dokončani in tako še niso zajeti v statističnih pregledih kot dograjeni objekti.

Obstoječ stanovanjski fond je bil v tolminski občini pred potresom precej star in dotrajan, opremljenost stanovanj je bila precej slaba. Ob popisu leta 1971 je bilo v tolminski občini le 27,6% stanovanj s kopalnico - v SRS je tedaj bilo 43,20% stanovanj s kopalnico. Ta podatek zopet potrjuje trditve o slabi opremljenosti stanovanj in starosti stanovanjskega fonda.

V letu 1971 je v tolminski občini primanjkovalo 415 stanovanj. Povprečno se je v obdobju 71 - 76 v občini dograjevalo 58 stanovanj letno. V tem obdobju je bilo zgrajenih 61,14% družbenih stanovanj in 38,56% zasebnih stanovanj.

V obdobju 1971 - 1978 je bilo porušeni 736 stanovanjskih objektov, in sicer v letu 1976 372 stanovanjskih objektov, v letu 1977 307 stanovanjskih objektov in v letu 1978 38 stanovanjskih objektov. Istočasno je bilo zgrajenih 566 stanovanjskih objektov, od tega največ v Breginju 80, Sedlu 31, na Žagi 21, Stanovišču 21, Srpenici 17, Volčah 17, Idrskem 18, Nadri 15.

Z ureditvijo stanovanjskih razmer po potresu bo gradnja verjetno nekoliko nižja kot je bila v razdobju 1976 - 1978, saj je znašala povprečno 188 stanovanj letno.

USMERITVE IN NALOGE

Ocena dosedanjega stanja in možnosti nas utrjujejo v presoji, da bomo v bodoče gradili v okviru območij in naselij, ki so že danes v tem pogledu vitalnejša: Bovec, Kobarid, Most na Soči, Podbrdo in Tolmin. Ocena potreb kaže na 130 stanovanj letno, in sicer cca 30 zaradi prirasta, cca 100 pa zaradi zamenjave. V planskem obdobju 1981 - 1985 bomo po tej presoji izgradili cca 640 stanovanj.

IZOBRAŽEVANJE

Osnovno šolstvo

Ker gre za občino, katere število prebivalcev se zmanjšuje, je več ali manj logično, da se zmanjšuje tudi število učencev v osnovni šoli oziroma število šolobveznih otrok, čeprav to vedno ni nujno oz. ne sledi iz prejšnjega. Število

učencev najhitreje pada v odmaknjenih KS, v mestih in večjih naseljih pa narašča.

V letu 1978 je delovalo v občini Tolmin 5 popolnih osnovnih šol, in sicer v Tolminu, Kobaridu, Bovcu, Mostu na Soči in Podbrdu; ter 15 podružničnih šol: Breginj, Dolenja Trebuša, Drežnica, Grahovo ob Bači, Gorenja Trebuša, Kamno, Kanalski Lom, Livek, Podmelec, Slap ob Idrijci, Smast, Soča, Šentviška gora, Volče, Žaga.

Tolikšno število osnovnih šol kaže, da je mreža osnovnih šol zelo razvejana. Kljub temu pa je še zmeraj veliko število naselij, ki so zelo oddaljena od osnovnih šol. O tem najboljše priča podatek, da je bilo pred leti na Tolminskem kar 50 šol (v šolskem letu 1959/60), sedaj pa je nekaj naselij v katerih šoloobveznih otrok sploh ni.

Iz oddaljenejših krajev vozijo otroke na različne načine do šol. Vendar pa je treba upoštevati, da je prevoz (avtobus, kombi) dobro organiziran samo do popolnih osemletk, zelo slabo (ali pa sploh ne), pa je organiziran prevoz za učence, ki obiskujejo podružnične šole. V šolo jih vozijo starši ali sosedje, največkrat pa hodijo kar peš. Vsekakor je to eden od velikih in težko rešljivih problemov osnovnega šolstva na Tolminskem.

Nekaj otrok se mora enostavno preseliti v domove za nastanitev otrok, ki se šolajo zunaj kraja bivanja. En takšen dom je v Tolminu, drugi pa v Bovcu. Zelo verjetno to ni ravno pogosta situacija v slovenskem prostoru, da se morajo že šoloobvezni otroci preko tedna preseliti v kraj šolanja.

Glede prostorov je stanje dokaj kritično, saj nobena podružnična šola nima telovadnice (samo improvizirane prostore), le redke imajo športno igrišče. Podružnične šole razpolagajo samo s prostori za pouk, kar pa je ob današnjih potrebah za učenje in podaljšano bivanje premalo. Glede tega je situacija precej boljša v centralnih osnovnih šolah, čeprav ne razpolagajo z več bruto etažne površine na učenca kot podružnične šole. Najbrž je prav pomanjkanje prostora vzrok, da v tolminski občini kasnijo s prehodom na celodnevni pouk. V šolskem letu 1978/79 sta prešli na celodnevni pouk osnovni šoli v Breginju in Žagi, v letošnjem letu pa so se jima pridružile še osnovne šole v Volčah, Smasteh in Grahovem.

Prav tako je treba ob osnovni šoli omeniti še posebno izobraževanje. V Tolminu namreč deluje Posebni vzgojno izobraževalni zavod, v katerem se vzgaja, izobražuje in usposablja okoli 80 gojencev z motnjami v duševnem in telesnem razvoju.

Predno preidemo od osnovnega k usmerjenemu izobraževanju, je treba omeniti še glasbeno izobraževanje. V Tolminu namreč deluje glasbena šola, ki jo je v letu 1977 obiskovalo 136 učencev. Prav v tem letu je začel delovati tudi oddelek te šole v Podbrdu.

OTROŠKO VARSTVO

Tako kot za družbene dejavnosti nasploh, velja tudi za otroško varstvo, da je do pred nekaj leti zaostajalo z razvitostjo te dejavnosti v Sloveniji. V zadnjih letih pa je bil tudi na tem področju dosežen precejšnji napredek, saj bo v letu 1979 že preko 38,8% vseh otrok med 1 in 7 letom vključenih v organizirano varstvo. Glede na nižjo stopnjo zaposlenosti v občini (v primerjavi s stanjem v Sloveniji) gre za razmeroma visok odstotek organiziranega varstva.

Število otrok v vzgojnovarstvenih ustanovah je v zadnjih letih naraščalo takole:

leto	število otrok
1977	492
1978	610
1979	664 (od 1712)

V letu 1980 naj bi bilo po planu (srednjeročni plan občine Tolmin) vključenih v organizirano varstvo 45,1%, kar je nad slovenskim povprečjem.

DRUŽBENE DEJAVNOSTI

Ocena dosedanjega razvoja - Splošno

Ne glede na to, da se tudi tolminska občina v zadnjih letih mnogo hitreje razvija kot v prejšnjih obdobjih, pa je vseeno treba uvodoma ugotoviti, da gre v tem primeru še vedno za manj razvito občino tako v pogledu gospodarske razvitosti, kakor tudi v pogledu razvitosti družbenih dejavnosti. V tej zvezi je treba omeniti dejstvo, da je tolminska občina ena izmed tistih občin, ki še dobiva soli-

darnostna sredstva za izvajanje programov družbene dejavnosti oziroma za financiranje enotnih programov družbene dejavnosti.

Relativna nerazvitost tolminske občine postavlja družbene dejavnosti v poseben položaj. Potrebo po dohitevanju razvoja družbene dejavnosti v drugih delih Slovenije spremlja tukaj še potreba po tem, da bi družbene dejavnosti prispevale tudi k hitrejšemu razvoju občine. Družbene dejavnosti (seveda ne vse) so namreč lahko tudi pospeševalec hitrejšega razvoja občine, in sicer direktno s tem, da usposabljaajo ljudi za boljše in učinkovitejše delo oziroma s tem, da spreminjajo izobrazbene in kvalifikacijske strukture zaposlenih in indirektno s tem, da omogočajo realizacijo različnih potreb in interesov in s tem kvalitetnejše življenje.

Seveda se takoj pojavi vprašanje sredstev za takšen pospešen razvoj družbene dejavnosti v trenutku ko ni sredstev niti za "normalno" delovanje. Tu imamo opraviti s krogom, ki ga je treba čimprej odpraviti.

Ugotovili smo že, da so družbene dejavnosti odvisne od gospodarskega razvoja, da pa obstaja tudi obratna soodvisnost. Seveda ne od vseh družbenih dejavnosti enako, poleg tega pa ta povezava oziroma odvisnost ni vedno premočrtna. Družbene dejavnosti lahko prispevajo k hitrejšemu razvoju tudi posredno, npr. v tem, da pomagajo zaustaviti izseljevanje iz občine in zlasti še iz odročnejših predelov.

Pri razvijanju in izboljševanju družbene dejavnosti pa moramo poleg količine in kvalitete upoštevati še kriterij dostopnosti. Usluge, ki jih občanom nudijo posamezne inštitucije socialnega sistema, morajo v resnici biti neposredno dostopne. SIS premalo prenašajo težišče svojega delovanja na KS, da bi občani v resnici imeli dostop do nekaterih najnujnejših dobrin. Mišljeno je zlasti zadovoljevanje nekaterih najosnovnejših potreb v kulturi, telesni kulturi, otroškem varstvu, šolstvu in zdravstvu. Tudi delovanje socialnega skrbstva ni dovolj tesno povezano s KS oziroma ne izhaja iz nje. Nekateri dejavnosti so sicer že sedaj usmerile veliko svojih aktivnosti v krajevne skupnosti, druge pa v znatno manjši meri. Temu je kriva še ne dovolj razvita vloga KS, v kateri "občani odločajo o uresničevanju svojih in skupnih interesov". Po drugi strani pa tudi SIS-i ne spreminjajo dovolj naglo svojih ustaljenih oblik delovanja.

Ob tem se seveda povsem zavedamo, da ni mogoče, pa tudi ne potrebno prenesti vse oblike delovanja družbenih dejavnosti v KS. To bi pomenilo preveliko drobitev nekaterih dejavnosti ter neekonomično izrabo. Gre predvsem za tiste oblike, ki jih občani vsakodnevno potrebujejo.

LJUDSKA OBRAMBA IN DRUŽBENA SAMOZAŠČITA

Razvojne možnosti in usmeritve

Cilji, ki jih zasleduje ljudska obramba in družbena samozaščita, imajo zelo specifičen obrambni značaj, ki ima svoje osnove v perspektivi obravnavanega območja. Načelâ, ki izhajajo iz posebnosti tega območja in so zelo povezana z zasnovo družbene samozaščite, so v naslednjem:

- zadržati prebivalstvo na območju pred nadaljnjim razseljevanjem,
- dopustiti sekundarna bivališča kot možne zbirne centre ali zbirna območja v slučaju potrebnih evakuacij,
- razvijati in izgrajevati prometnice, posebno še z vzpostavitvijo novih regionalnih zvez ter z izboljšavo vozni elementov že obstoječih zvez (propustnost, obvoz) itd.,
- izgradnja nekaterih bazičnih industrijskih objektov, posebno za samooskrbo območja,
- izgradnja objektov za oskrbovanje in skladiščenje,
- izgradnja zadostnega števila zaklonišč,
- proizvodnja prehrabnih produktov za lokalne potrebe.

V vseh treh centrih (Bovec, Kobarid, Tolmin) zgraditi zadostno število zaklonišč in usposobiti vse krajevne skupnosti za opravljanje nalog s področja ljudske obrambe. Ob tem seveda tudi razmisliti o združitvi nekaterih krajevnih skupnosti in stremeti k večji kadrovski usposobljenosti.

Izvajanje teh ciljev pomeni na Tolminskem izvršitev vrste ukrepov, od katerih jih je nekaj že opredeljenih v globlanih ciljih. To so ukrepi, ki so tako v splošnem gospodarskem oz. družbenem interesu, kot v interesu ljudske obrambe oz. samozaščite. Ti naj v prvi vrsti omogočijo kmečkemu prebivalstvu zadostno število

delovnih mest v industriji v neposredni bližini, ter z vrsto olajšav vzpodbujajo k večji stimulaciji nadaljnje kmetijske proizvodnje in s tem v zvezi k ohranitvi prebivalstva tudi v odročnih vaseh.

KMETIJSTVO

Ocena dosedanjega razvoja in razvojne možnosti

Kmetijstvo je za Tolminsko mnogostranskega pomena, tako v socialno-ekonomskem kot v ekološko-krajinskem oziru. Kljub temu, da si prizadeva postati ena izmed prioritetnih panog gospodarstva in se mu zato posveča vedno večja pozornost, se zaradi vrste okoliščin še ne more razviti do zaželene ravni.

STRUKTURA ZEMLJIŠKIH POVRŠIN

Čeprav je tolminska po površini največja slovenska občina (93.323 ha), je struktura zemljiških površin neugodna za kmetijsko proizvodnjo.

Primerjava podatkov o površinah med katastrskim in dejanskim stanjem, nam kaže, kako so potekale spremembe med leti (v ha):

kategorija zemljišča	površina po katastru	1968	1970	1972	1973
njive in vrtovi	2.609	1.606	1.640	1.594	1.587
sadovnjaki	65	27	29	35	19
travniki	17.102	7.500	7.701	8.852	6.962
obdelovalna zemlja	19.776	9.133	9.370	10.481	8.568
pašniki	15.531	33.454	33.178	31.593	30.528
ribniki, trstičja, močvirja	5	15	17	19	19
kmetijska površina	35.213	42.602	42.565	42.093	39.115
gozd	42.218	34.211	34.120	34.659	37.686
nerodovitna površina	16.393	17.110	17.238	17.171	17.122
skupna površina	93.923	93.923	93.923	93.923	93.923

Od skupne površine je 41,6% kmetijske zemlje in 40,2% gozda, ostalo pa je nerodovitni svet. V strukturi kmetijskega zemljišča je 78% pašnikov in 31,9% obdelovalne zemlje (od tega travnikov preko 81%).

DEMOGRAFSKE SPREMEMBE

Po 1956.letu, ko se je hitreje začel uveljavljati gospodarski račun, je pričelo upadati tudi število kmečkega prebivalstva, kar je posledica različnih činite-
ljev, predvsem hitrejše rasti industrije na Tolminskem, ki pritegne veliko delovnih moči iz vasi, neusklajene nizke cene kmetijskih pridelkov, pomanjkanje kreditov, konzervativen odnos dela kmetov do modernizacije, želja po lažjem in bolj plačanem delu v nekmetijskih dejavnostih ipd.

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALCEV JE BILO PO POPISIH NASLEDNJE:

Leto	število prebiv.	število gospodinj- stev	število kmečkih preb.	% kmečkega prebivalstva
1945	24.602	6.821		
1953	24.677	7.093	12.760	51,7
1961	23.603	7.094	8.738	37,2
1970	22.275	7.187	5.751	25,8
1971	21.931	7.000	4.848	22,1
1978	21.239			ca 10%

Po nekaterih zbranih podatkih je v 1936.letu bilo 69,3% kmečkega prebivalstva, 1953.leta 51,7%, 1971.leta 22,1%, 1974.leta 14,6% in v letu 1978 se ocenjuje le še 10%. Tako veliko preslojevanje prebivalstva je povzročilo velike spremembe na kmečkih gospodarstvih, ki so imela čedalje manj delovnih moči, kar se navezuje tudi na neugodno starostno strukturo kmečkih prebivalcev: od aktivnih kmetov jih je kar tretjina starejših od 65 let.

PROIZVODNJA

Kmetijska proizvodnja je predvsem usmerjena v travniško-živinorejsko smer. V poljedelstvu so hektarski pridelki še nizki, čeprav si pridelovalci prizadevajo izboljšati dosedanjo, še razmeroma nizko raven agrotehničnih ukrepov.

Po prispevku, ki ga kmetijstvo daje k skupnemu družbenemu proizvodu, je na 3. mestu (cca 15%). Razvoju kmetijstva se zadnje čase posveča vedno več pozornosti. Poleg temeljne organizacije kooperantov, ki je začela delovati letos, je sprejet sporazum o ustanovitvi SIS za razvoj in pospeševanje kmetijstva.

V občini je okrog 370 kmetov, ki se ukvarjajo samo s kmetijstvom (velik del zaposlenega prebivalstva se v prostem času ukvarja tudi s kmetijstvom za lastne potrebe). Polovica kmetij (cca 170) je usmerjenih kmetij, kar pomeni, da se poleg živinoreje ukvarjajo še s kmečkim turizmom. Glede na specifične naravne pogoje je za tolminsko občino primerna predvsem živinoreja. V večjih kmetijskih središčih so v zadnjem času, to je po potresu, začele delovati organizirane hlevske skupnosti, ki imajo skupne hleve. Delo v teh skupnostih je bolj organizirano (skupni hlevi so v Breginju, Robediščih, Sedlu, Podbeli, Stanožišču in Volarjih).

PLANINSKO PAŠNIŠTVO

Za Tolminsko, Kobariško in Bovško je značilno - tako kot za vsa druga slovenska območja planinskega pašništva - stalno upadanje števila živine in opuščanje planin.

Na osnovi opravljenih raziskav lahko planinsko pašništvo na kratko opredelimo sledeče:

- trend razvoja planinskega pašništva gre nezadržno v smeri opuščanja majhnih, odmaknjenih in slabo opremljenih planin,
- število živine se zmanjšuje skoraj na vsej planinah,
- planinski personal je ostarel in ga je zelo težko dobiti, v mnogih primerih pa morajo pasti živino udeleženci planinske paše sami, zaradi česar jim planine pomenijo dodatno obremenitev.

V razdobju 1966 - 1973 se je na tolminskih planinah zmanjšalo število živine za tretjino, na kobariških skoraj za 2/3 in na Bovškem za 3/5.

Številke so na prvi pogled porazne in to za Zg. Posočje, ki je eno od najboljšejsih in najmočnejših območij planinskega pašništva v Sloveniji. Naravni potek deagrarizacije in iskanje optimalnega načina izrabe naravnega potenciala za kmetijsko izrabo sta privedla do selekcioniranja planin.

Analiza odnosa rasti števila goveje živine in aktivnega kmečkega prebivalstva v razdobju 1961 - 71 za Tolminsko sicer kaže, da število živine upada počasneje kot pa opuščanje čistih kmetij. Goveja živina ostaja na kmetiji do zaključne faze deagrarizacije gospodinjstva. Ko preneha vzreja zadnje goveje živine, se gospodinjstvo običajno v celoti "poslovi" od kmetovanja, to pa je največkrat po smrti ali fizični onemoglosti najstarejših članov gospodinjstva, bivše kmečke delovne sile. Ta predzadnja faza (gospodinjstva, formalno brez aktivne kmečke delovne sile, ki še redijo živino) je za razvoj kmetijstva izredno pomembna.

KMETIJSTVO IN KULTURNA POKRAJINA

Odvečno je poudarjanje pomena kmetijske dejavnosti za vzdrževanje kulturne pokrajine. Kmetijstvo sicer ni edini dejavnik ohranjanja kulturnega okolja, je pa najpomembnejši. V zgornjem delu doline, najbolj alpskem in turistično najbolj privlačnem, kmetijstvo izgublja vlogo organizatorja (vzdrževalca) prostora. V tej pokrajini z redko poselitvijo, z izredno majhnim deležem aktivnega kmečkega prebivalstva in neugodno posestno strukturo je vsak kmet odločilen za vzdrževanje okolja. V sedanjem trenutku je položaj manj kritičen le v dolinskem dnu med Kobaridom in Tolminom, kjer polkmetje po delu v tovarni še obdelujejo najboljše kmetijske površine.

Poseben problem ohranitve kulturne pokrajine pomenijo Šentviška planota in male vasi, zaselki ter samotne kmetije na območju Baške grape.

USMERITVE IN NALOGE

Ocenjujemo, da se zaradi razgibanosti terena in težavnih naravnih razmer nasploh družbeno kmetijstvo na Tolminskem ne bo moglo širiti in razvijati, zato bo zemlja ostala zasebnim kmečkim proizvajalcem. Poraslo bo še nadalje število mešanih kmetij, ker se bodo posamezni družinski člani zaposlovali v drugih gospodarskih panogah. Občinska zemljiška skupnost bo zato v bodoče morala imeti pri uravnavanju zemljiško-posestnih razmer vodilno vlogo. Pri tem bo šlo tudi za preusmeritev proizvodnje, zlasti v produkcijo mleka in mesa ter za to potrebno pridelovanje kakovostne krme, manj pa v pridelovanje ostalih poljščin.

Za razvoj živinoreje na Tolminskem, ki ima določene perspektive razvoja, moramo voditi načrtno akcijo za povečano pridelovanje zadostne in kakovostne krme, za kar bo zlasti potrebno zvečanje porabe mineralnih gnojil na travnatem svetu.

Ena prioritetenih nalog s področja kmetijstva je revitalizacija planinskega pašništva. Osnovna značilnost planinskega pašništva in pogoj njegovega obstoja je povezanost in odvisnost od dolinskega gospodarstva. Vsak premik socialne in gospodarske strukture dolinskega sveta ima neposredne posledice na obsej in oblike planinskega gospodarstva. Nosilec planinske paše torej živi in dela v dolini, zato je posebnega pomena poznavanje socioekonomskih procesov:

- kmečka delovna sila v Zg. Posočju izginja; njeno težišče se je prevesilo iz srednje generacije v staro, medtem ko je med mlado generacijo poklic kmeta izredno redek. Razvoja kmetijstva in planinskega pašništva pa v Zg. Posočju nika- kor ne moremo graditi le na kmečki delovni sili;
- potrebni bodo posebni družbeni ukrepi za izboljšanje socialnoekonomske struk- ture prebivalstva v Zg. Posočju, kjer je ta izredno slaba. Na zunaj kaže včasih poteze industrijske družbe (nizek delež aktivnega kmečkega prebivalstva, gospo- dinjstva z majhnim številom članov itd.), kar pa zanikajo drugi kazalci, poseb- no še starostna in poklicna sestava prebivalstva;
- računati bomo morali z mešanim delavsko-kmečkim tipom gospodinjstva kot osnov- nim nosilcem kmetijske proizvodnje na sicer tradicionalni agrarni strukturi (majhne kmetije z razpršenimi parcelami in dobršnim delom na območju z mejno rodno- stjo itd.);
- mladim je treba nuditi ugodne pogoje za kmetovanje na sodobnih osnovah z mož- nostjo, da si izboljšajo življenjski standard;
- primerno organizirano planinsko pašništvo bo pomagalo ohranjevati kmetijsko proizvodnjo v dolini. Zato je posebej pomembno, da se izvajalci programa razvo- ja planinskega pašništva zavzemajo za njegovo organsko povezanost s kmetijstvom v dolini, posebej še privatnim. Le-temu je treba pomagati pri učinkovitem in funkcionalnem združevanju dela in sredstev;
- ker se privatno kmetijstvo v sedanjem stanju ni sposobno samo reorganizirati, je edina smotrna rešitev družbena akcija pri obnovi planin. Nosilci te akcije (kmetijska zadruga oz. njene ustrezne službe, ustrezne gospodarske službe pri SOb, organizacije združenega dela itd.) morajo ob pomoči strokovnih analiz in priporočil izdelati program obnove planin. Ta program bi bil hkrati tudi ustre- zen inštrument za dvig živinorejske proizvodnje v privatnem sektorju ob upošte- vanju stanja in razvoja socialnogospodarske strukture gospodinjstev.

lež iglavcev, s tem pa lesno zalogo, prirastek in obseg sečnje, je zahtevna in dolgotrajna naloga, ki zahteva več strokovnjakov in velika sredstva.

Na odličnih plodnih in rodovitnih gozdnih tleh rastejo ponekod slabi, malo donosni, nedonosni sestoji in grmišča. Donosi so tu nizki in zahtevajo čimprejšnjo spremeno v donosne in stabilne gozdove.

USMERITVE IN NALOGE

Ker je v občini Tolmin mnogo grmišč na nekdanj obdelanih kmetijskih površinah, je potrebno posebno pozornost posvetiti tem vprašanjem in hitro ukrepati. Veliko lažje in ceneje je namreč pogozditi neobraslo površino kot spremeniti grmišče ali malovreden gozd v donosen, stabilen sestoj.

Slabo izkoriščen rastiščni potencial na sicer dobrih gozdnih rastiščih za iglavce in plemenite listavce je treba izboljšati oziroma spremeniti, kar je ena osnovnih nalog gospodarstva (Baška grapa, Kobariško, Banjška planota, severna Brda, Cerkljansko in delno tudi drugje). Spremembe morajo biti usmerjene v take gozdove, kjer lahko povečamo lesno zalogo, prirastek in obseg sečnje in sicer kvalitetnega lesa.

Da bi dosegli cilj preнове gozdov, bo potrebno sodelovanje vseh porabnikov lesa in vseh, ki so zainteresirani za gozd in gospodarjenje z njim. Po drugi strani je potrebno povečati storilnost, izkoriščenost zmogljivosti, povečati sodobne načine dela, skrbeti za izobraževanje in izpopolnjevanje znanja svojih sodelavcev, modernizirati poslovanje in organizacijo dela itd.

Ker sloni obstoječi razvojni program (območni gozdnogospodarski načrt) na sredstvih, ki jih ustvarja gozdarstvo samo, bo potrebno za večja vlaganja in razširjeno reprodukcijo poiskati druge vire. Le tako bo mogoče zgraditi več gozdnih cest in spremeniti nedonosne gozdove in grmišča na večjih površinah v donosne in gospodarne.

Izdelati in dopolniti je potrebno gozdnogospodarske načrte za enote in območja, v katerih gozdnogospodarske organizacije delujejo, pri čemer bo potrebno upoštevati nove usmeritve na osnovi dopoljenih razvojnih programov.

LOV IN RIBOLOV

Ocena dosedanjega razvoja in razvojne možnosti

Lovišča na Tolminskem so bogata na divjadi in ribah, kar je rezultat pravičnega družbenega vrednotenja lovne in vodne favne.

V nižinskih predelih je razširjena predvsem divjad (zajec, fazan, jerebice, lisica, divja mačka, kuna in druge), v višinah pa srna, gams, divje svinje, veliki petelin ruševac, kozorog, muflon in svizec.

Tako lov kot tudi ribolov je sestavni del prostora in ga ne moremo ločeno obravnavati. Riba je najboljši kazalec čistosti oziroma onesnaženosti voda. Če so te onesnažene, je obstoj rib in zaroda v nevarnosti in pogosto povsem onemogočen.

V vodah Soče in njenih pritokih so značilne soška postrv, potočna postrv, ameriška postrv ter šarenka. V spodnjih predelih so še jegulje, mrena in klen.

Ribiške družine vlagajo letno v območje svojih voda večje količine ribjega podmladka. Gojijo jih v gojitvenih potokih in v vzgajališčih ter ribogojnicah.

Tudi športni ribolov se je zelo razmahnil. Zagotavlja se ravnotežje med odlovom in ribjim podmladkom.

Videmski sporazum o maloobmejnem prometu med Jugoslavijo in Italijo je veliko pripomogel k razvoju lovskega turizma.

Tako lovni kot ribiški turizem sta za obe organizaciji in za regijo pomembna. Razen dohodka družinskim blagajnam, kar omogoča boljše gospodarjenje in večje investicije, je lovni in ribolovni turizem pomemben tudi zaradi tega, ker se izvaja tudi v času, ko je ostala turistična dejavnost manj intenzivna - spomladi in jeseni tja do konca decembra. To je prav pomemben vir dohodka. Obe dejavnosti je potrebno ocenjevati tudi z vidika tega doprinosa.

USMERITVE IN NALOGE

- Lovno politiko je potrebno usmeriti v kvalitetno in odgovarjajočo številčnost posameznih vrst divjadi, ki mora biti prilagojena biotopu. Prekomerni staleži

namreč vodijo do pojava bolezni, upadanja telesne teže in trofejne vrednosti itd. Primarna naloga lovske organizacije je ustvariti pravilen odnos znotraj vsake populacije divjadi (spol, starost). Zato je treba tudi načrtovanje lovne politike obravnavati kompleksno in ne z vidika posameznih lovskih družin.

- Ustvariti je pogoje za sožitje med gozdarstvom, lovstvom in kmetijstvom, ker se pri reševanju problematike škod v gozdu in na polju pričenja in večkrat tudi končuje sodelovanje. Škode po srnjadi in prašičih se pojavljajo že vrsto let. Te lovska organizacija zaenkrat poravnava, vendar le tiste, ki jih ta divjad napravi na poljščinah in travnikih. Občutne so škode na gozdnem mladju (in kemična zaščita le-teh terja s strani GG Tolmin precejšnja sredstva), zato je potrebno gospodarjenje z divjadjo gledati s širšega in ne le z lovskega vidika.

- Pri mali divjadi - zajcu, fazanu, jerebici - številčnost upada ali stagnira in ukrepi lovskega gospodarjenja morajo težiti za tem, da se v bodoče obdrži vsaj sedanje stanje okolja.

- Eden glavnih vzrokov za rapidno upadanje poljske jerebice je v zaraščanju krajine, opuščanju kultiviranih njivskih površin, ustvarjanju monokultur itd. To ni v prid niti fazanu niti zajcu. Zato mora biti na probleme kulturne krajine pozorna tako lovska organizacija kakor tudi dejavniki, ki so v eni ali v drugi obliki odgovorni za razvoj tolminske občine.

- Za obstoj rib in razvoj ribištva nasploh je najpomembnejša čistost voda, zato moramo stremeti za tem, da se v bodoče čistost voda ne bo spremenila ali poslabšala.

- V spodnjem delu Soče in njenih pritokov pa je perspektivni razvoj športnega ribištva v precejšnji meri odvisen od onesnaženosti voda, katero povzroča industrija, zato je za čistost voda nujno potrebno pri vseh industrijskih podjetjih, ki kakorkoli vplivajo na onesnaženost Soče in njenih pritokov, zgraditi čistilne naprave. Pravilno vrednotenje prednosti čiste vode kot vira prehrane, obstoja rib in športnega ribištva mora postati osnova politiki ribištva pri vseh ukrepih, ki spreminjajo naravne in druge pogoje za obstoj in razvoj ribištva.

- Ribiči so proti nameravani gradnji hidrocentral, ker vsak jez hidrocentrale prekine tekoimenovane ribje steze. Akumulacijska jezera bistveno spremenijo biotop ribam, številni faktorji kot so nihanje vodne gladine, zaprodenje, vplivajo negativno na ribje bogastvo voda. Zato bo potrebno pri presojanju prednosti in

škod, ki jih povzročajo nove gradnje hidrocentral, vključevati tudi vidik razvoja ribištva.

TURIZEM IN GOSTINSTVO

Ocena dosedanjega razvoja in razvojne možnosti

Turizem in gostinstvo

Občina Tolmin se nahaja v širši turistični regiji, ki ima za razvoj turizma ugoden geografski položaj. Ima možno turistično zaledje, tako v centralnem predelu SR Slovenije, kot v močno naseljenih območjih Trsta in Julijske krajine, vendar ga ne more izkoriščati, ker celotna regija nima z omejenim turističnimi zaledjem dobrih prometnih povezav. Posamezne turistične centre povezujejo le drugorazredne lokalne ceste. Prav občina Tolmin ima med vsemi severnoprimorskimi občinami najboljše naravne pogoje za razvoj turizma. Teh pogojev danes še nismo izkoristili (zveze, infrastruktura itn.), ko pa jih bomo, se bo tolminska občina lahko spremenila v pomembno turistično območje v slovenskem in jugoslovanskem merilu. V tem primeru bo turizem lahko odigral pomembno vlogo tudi pri reševanju problemov naselitve in zaposlitve (kmečkega in nekmečkega) prebivalstva, o čemer smo govorili na drugih mestih.

Seveda pa je bilo v pogledu izkoriščenosti naravnih danosti v turistične namene že marsikaj napravljenega, tako da danes ni več mogoče govoriti o kakšnih začetkih razvoja turizma na Tolminskem, saj Bovec s svojim visokogorskim smučarskim središčem, kjer traja smučarska sezona kar osem mesecev in nizkogorska smučišča Livek in Log pod Mangartom nudijo velike rekreacijske možnosti v zimskem in letnem času tudi za stacionarni turizem. Tolminsko torej skupaj z gorami, ki so cilj številnih planincev in nedeljskih izletnikov skozi vse leto, danes že predstavlja pomembno postavko v slovenski in jugoslovanski turistični ponudbi. Med značilnostmi območja se našteva: reliefna razgibanost, omiljen tip alpskega podnebja, vodne razmere, kulturna krajina itn.

Poleg znamenitosti, ki so obiskovalcem že odkrite in poznane, kot kanjon reke Soče, slap Boka, Tolminska korita, Dantejeva jama, ima občina veliko naravnih lepote, ki pa turistom niso dostopne. Gre za številne podzemne jame, potoke, struge

in slapove.

Občina razpolaga s 55 gostinskimi objekti, od katerih jih 12 razpolaga s kompletno gostinsko ponudbo. Večji gostinski objekti so locirani na turistično zanimivih točkah ali ob izhodiščih. Posamezne gostilne so teritorialno razporejene tako, da ima skoraj vsaka krajevna skupnost vsaj en gostinski objekt.

Večje gostinskoturistične enote so:

- TOZD Alpkomerc, Tolmin v sklopu "Primorja" iz Nove Gorice, ki zaposluje 434 gostinskih in turističnih delavcev,
- DO ATC Bovec s 157 zaposlenimi in
- DO Hotel Krn s 49 zaposlenimi.

Vendar pa bi pri nadaljnjem razvoju turizma na tolminskem morali težiti za tem, da bi ta dejavnost postala ena izmed primarnih aktivnosti celotnega območja, če že ne vsega prebivalstva, tako da bo Bovec s svojim centrom predstavljal pravzaprav vrh širokega turističnega zaledja. Takšen razvoj turizma je odvisen od boljše povezanosti posameznih delov občine in od povezanosti celotnega območja z osrednjo Slovenijo pa tudi z Goriško in Tržaškim.

USMERITVE IN NALOGE

Nadaljnji razvoj turizma bo usmerjen predvsem v naslednje zvrsti:

- izletništvo,
- lovni in ribolovni turizem,
- kmečki turizem,
- zimski turizem,
- poletni stacionarni turizem,
- poslovni turizem,
- športni turizem (čolnarjenje, kajakaštvo itn.),
- planinstvo, letni in zimski alpinizem.

Ker obstajajo tudi v počitniškem turizmu prednosti v oživiljanju poselitve, ohranitvi stikov z avtohtonimi prebivalci, sodelovanju pri čuvanju kulturne krajine, itn., bomo podrobneje opredelili pogoje za razvoj počitniškega turizma, oblike

in območja izgradnje, odnos do preurejanja obstoječih domov in opuščeni domačij itn.

Turizmu in gostinstvu bo tako v prihodnosti namenjena posebna pozornost, kajti ta gospodarska dejavnost je glede na velike naravne danosti v naši občini zelo perspektivna.

V skladu z razvojnim programom se bo nadaljevalo z investicijsko izgradnjo v smeri kompleksne ureditve ATC Bovec, zlasti za usposobitev infrastrukturnih, rekreacijskih in drugih gostinskih objektov. Tako se predvidevajo v naslednji fazi investicijska vračanja:

- dvosedežnica Skripi v dolžini 700 m - v predračunski vrednosti 15.000.000 din. Namen izgradnje te dvosedežnice je kompletirati sistem sedežnic na področju Podov in Skripov.
- vlečnica Podi v predračunski vrednosti 560.000 din. Vlečnica bo služila za začetnike in tečajnike.
- tenis igrišči (dve) v predračunski vrednosti 500.000 din,
- brunarice v predračunski vrednosti 400.000 din.

Vzporedno z dograjevanjem žičniškega sistema na Kaninu bo potrebno povečati tudi število ležišč in gostinskih objektov v dolini. V ta namen je predvidena:

- izgradnja enega hotela s kapaciteto okoli 3000 postelj in investicijsko vrednostjo 10 milijard, ki bo nadomestna gradnja za poškodovana hotela Golobar in Kanin (stari objekt). Investicija bo končana 1980. leta,
- izgradnja Kaninske vasi,
- preureditev kinodvorane v gostinski objekt (vrednost investicije 11 milijonov dinarjev).

Za realizacijo programa teh naložb se bo vsaj delno uskladilo nesorazmerje med smučarskimi kapacitetami in receptivnimi zmogljivostmi.

VARSTVO NARAVE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Ocena dosedanjega razvoja

VARSTVO NARAVE

V sodobnem svetu si varovanje narave ne predstavljamo več kot popolno zaščito nekega ambienta pred različnimi posegi, ampak aktivno urejanje in zaščito narave, odprave posledic (škode), ki so v okolju nastale ter skrb za ponovno vzpostavljanje ravnotežja.

Skrb in aktivno urejanje se nanaša predvsem na določene izbrane površine ali objekte, ki jih zaradi njihove specifične vrednosti posebej vrednotimo in prostorsko opredeljujemo. To smotrno urejanje in varovanje vršimo za človeka, za njegovo izkoriščanje, ne pa prepoved ali načelno omejevanje pred človekom.

Smernice za urejanje prostora, ki jih je v Sloveniji opredelila republiška skupščina leta 1972, zahtevajo aktivno negovanje in oblikovanje narave in krajine.

Na Tolminskem imamo bogato zbirko naravnih posebnosti, ki jih je doslej - čeprav v manjši meri - bila posvečena družbena skrb. Nekaj predpisov, zakonov, odlokov to opredeljuje. Mnogo bolj kot zakonski akt v to območje sega skrb vse Slovenije, ki je ob določenih posegih v te predele zelo energično izpovedala svoja stališča in zahteve.

Tolminsko zajema predel od najvišjih vrhov Julijskih Alp do predgorja, ki je že močno podvrženo mediteranskim vplivom.

V občini Tolmin so predlagani kot območje in objekti večje naravne vrednosti naslednji naravni spomeniki: Alpinum Juliana, dolina Soče, Črna prst, izvir Soče, Kobarid, Korita Mlinarice, Korita pri Klužah, Korita Tolminke, Kriški podi, Krm - Rdeči rob, Krnsko jezero, Mangart, Modrej, Nadiža, Pološka jama, Porezen, Slap Boka, Soška korita, Srpenica, Srnica, Trebuša, območje, ki spada v okvir Triglavskega narodnega parka in Zaglaška jama.

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Območje občine Tolmin je zaključena kulturno geografska enota z lastno historično fiziognomijo. Območje je bilo tekom stoletij izrazito prehodno ozemlje, kjer so

v različnih preteklih obdobjih nastajali pomembni kulturni, umetnostni, zgodovinski spomeniki. Arheološki spomeniki, spomeniki stilnih arhitekturnih obdobj, etnografski spomeniki, domovi pomembnih Slovencev, spomeniki NOB ter nekateri pomembnejši tehnični in seveda številni drugi spomeniki so del slovenske kulturne dediščine, ki dajejo temu predelu svojstven in specifičen pečat. S tem v zvezi na celotnem teritoriju občine obstaja register varovanih nepremičnih spomenikov, ki so ustrezno klasificirani in je zanje izdan režim varovanja in vzdrževanja. Gre za spomeniška obeležja in ambiente kakor tudi posamične spomenike.

USMERITVE IN NALOGE

Varstvo narave

- Ohraniti naravne lepote, kot trajne in nenadomestljive dobrine, ki so na Tolminskem prisotne v večjem številu zlasti še v visokogorskem območju Triglavskega naravnega parka - in v dolini Soče od izvira do Tolmina;
- izrabiti prirodne danosti v turistične namene, ne da bi v osnovi prizadejali ali spremenili naravni izgled območij;
- izrabiti vse naravne možnosti za dobrobit ljudi s tako izrabo površin, ki bi lahko omogočila večji gospodarski izkoristek in obstoj prebivalstva na teh območjih;
- izrabiti naravne danosti tako, da ne bo med novimi posegi bistveno oškodovana priroda, da ne bodo vnešeni nenaravni in ljudem tuji elementi in ne bo z nepremišljenimi posegi (smrad, ropot, dim, odplake) prizadejano poslabšanje bivalnih razmer v tem območju.

Ob skrbi za smotrno izrabo prostora ni bilo nikdar velikih problemov okrog zaščite večine prej omenjenih naravnih dobrin, prav tako je bila posvečena ustrezna skrb ogroženim delom narave, posameznim naravnim znamenitostim, redkim živalskim in rastlinskim vrstam ter spomenikov znanstvenega, estetskega ali kulturnega pomena. Prav tako je bila posvečena ustrezna skrb življenjskemu okolju človeka. Do hudih razhajanj pa je prišlo edino v enem predelu celotnega Tolminskega, namreč v dolini reke Soče, ker se diametralno križajo interesi naravovarstva in interesi energetske izrabe Soče.

VARSTVO KULTURNIH SPOMENIKOV

Osnovni cilji in usmeritve, ki jih moramo na področju varovanja kulturne dediščine zasledovati so:

- dokončna opredelitev spomeniškega fonda, njegovo ovrednotenje in določitev stopnje in režimov varovanja,
- vzdrževanje, obnova, revitalizacija spomenika ali sklopa spomenikov,
- popularizacija spomenikov in usmerjeno delovanje različnih družbenih struktur.

Osnovni pogoj varstva ohranjanja in razvoja kulturne dediščine je aktivno vključevanje v okvir družbenega planiranja ter samoupravno organiziranje varstvenih dejavnosti, ob udeležbi vseh delovnih ljudi, ki go dediščino uporabljajo v kulturne, znanstvene, raziskovalne, vzgojno-izobraževalne, turistične ter druge namene.

Spomeniško varstveni režimi za naselja, urbane prostore, urbanistične ambiente ter posamezne spomenike določajo:

- varovanje tlorisov, značilnih pogledov, vizualnega prostora, arhitektonskih detajlov ipd.,
- izdelavo sanacijskih - spomeniškovarstvenih programov z določitvijo obsega sanacije,
- varovanje historičnih poudarkov oziroma prepovedi različnih novogradenj in adaptacij ter njihovo usklajevanje z vrednostjo in stopnjo umetnostno-zgodovinske dediščine.

VARSTVO IN UREJANJE OKOLJA

Ocena dosedanjega stanja

Varstvo in izboljševanje človekovega okolja pojmovano kot odnos družbe in posameznikov do dobrin splošnega pomena in vrednot človekovega okolja, zagotavlja opredeljevanje in odpravljanje vzrokov posledic nasprotij med družbenim razvojem in naravo oz. značilnostmi prostora. Ta problematika je premalo prisotna v naši miselnosti v praksi in je vedno bolj zato pereča. Sedanje stanje nas neprestano opozarja, da se bomo v bodoče nekatera vprašanja vrednot okolja še bolj zaostri-la, če jim ne bomo, pri vsakodnevnem delu, pri vseh novih investicijah in posegih v prostor, posvetili vse pozornosti. Posledica prepočasnega uveljavljanja ukrepov družbenega varstva, dobrin splošnega pomena in vrednot človekovega okolja je množica nakopičenih problemov v zvezi z okoljem.

Vsem tem problemom tudi Tolminska oz. Posočje ni ubežalo. Čeprav lahko trdimo, da je Tolminsko eno pomembnih območij v Sloveniji, ki se je zavedalo svojega naravnega okolja in je temu že posvečalo delno skrb, smo vendarle priča večjim gospodarskim posegom, ki so onesnaževali okolje mnogo bolj, kot to lahko - posebno dolina Soče - prenese.

Emisije so v prvi vrsti koncentrirane za vsa tri večja naselja v dolini (Tolmin, Bovec, Kobarid) ter v posamične industrijske obrate (Srpenica), ki bi morali storiti več za zmanjšanje in odpravo emisij v zrak in vodo, v odpravo divjih odlagališč in odpadkov ter preprečevati nesmotrno izkoriščanje gramoza.

Na Tolminskem pa ne gre samo za lokalne povzročitelje onesnaževanja, ampak za še kako pomembne posledice dejavnosti, ki so locirane izven območja občine. V prvi vrsti je to onesnaževanje Koritnice s svinčnimi odpadki (rudnik v Italiji), odplake idrijskega rudnika, posebno še ob ponovnem oživljanju.

USMERITVE IN NALOGE

Cilji, ki jih bomo morali v bližnji bodočnosti uresničiti, so v prvi vrsti naslednji:

- zaščititi Sočo v celoti in popolnoma pred nekontroliranimi in neočiščenimi industrijskimi in fekalnimi odplakami;

- zaščititi vodne vire - ki jih je sicer na celotnem območje na pretek - pred onesnaževanjem in posebno opozoriti na trajnost te zaščite;
- postopoma in sočasno z izgradnjo vodovodnega omrežja zgraditi kanalizacijsko omrežje in čistilne naprave v vseh treh urbanih centrih ter ob posameznih dislociranih industrijskih obratih;
- urediti eno centralno odlagališče smeti (okrog Tolmina) ter drugod predvideti prostor za lokalna smetišča;
- posvetiti večjo skrb urejevanju bivalnega okolja ter posebno posvetiti ustrezno skrb večjim zelenim površinam v vseh treh mestih;
- posvetiti večjo skrb urejevanju bivalnega okolja v vseh turističnih območjih, posebno še, ker je turizem dolgoročno ena prioriternih panog tega predela;
- preprečiti nastajanje novih žarišč onesnaževanja zraka in sedanja žarišča postopoma sanirati.

V celoti gledano je nujno potrebno ohraniti ekološko ravnotežje celotnega prostora, preprečiti čezmerno izkoriščanje naravnih dobrin ter onemogočiti neprijetno zgoščenost in preobteževanje objektov in naprav tako pri nadaljnji industrializaciji, kot pri razvoju turističnega gospodarstva.

EROZIJA

Erozija je najvažnejši faktor v procesu nivelizacije zemeljske površine. Erozijsko delovanje je bilo v predledeniških dobah izredno intenzivno in koristno, ker je omogočilo nastanek ravnin in planot; póledenitvi je sledilo obdobje osvajanja vegetacije, ki je tedaj dosegla višek razvoja v horizontalnem in vertikalnem razprostranjenju in s tem zmanjšala procese erozije na najnižjo možno stopnjo, ki jo zato moremo imenovati tudi ravnotežno; najnovejše obdobje zgodovine erozije zajema čas, ko je začel človek osvajati zemeljsko površje in rušiti prirodno ravnotežje v borbi za vsakdanji kruh in v poželenju za dobički.

Nikjer v Sloveniji ni človek tako intenzivno naselil za kmetijsko gospodarjenje neustreznih površin, kot ravno na območju Alpskega Posočja. Ker se je v glavnem preživljal z živinorejo, je moral nujno iskati pašnih površin. Pomanjkanje naravnih pašnikov je dovedlo do divjega krčenja z gozdom zaraščenih dolin in strmih pobočij. V glavnem se je krčilo z ognjem, ki je obenem uničeval tudi plitvo tlo. Sledila je intenzivna paša in košnja, ki je zavzela, v veliki meri s skoraj celoletno prepašo koza, povsem nenormalen in izrazito škodljiv obseg, izražen s porušenim ravnotežjem prirodnih sil.

Primarne orografske in sekundarne gospodarske razmere so s sodelovanjem klimatskih faktorjev sprožile procese erozije, ki po obsegu in kompleksnosti problematike daleč presegajo podobne pojave v ostali Sloveniji.

Vplivi erozije in njenih posledic se že danes odražajo v polni meri in na določenih območjih celo onemogočajo razvoj gospodarskih dejavnosti, med katerimi je najbolj prizadeta zemljiška in elektrogospodarska.

Z ozirom na humidne klimatske razmere Alpskega Posočja prevladuje predvsem vodna erozija, ki jo dopolnjuje preperevanje in delovanje snežnih plazov. Zato jo lahko razdelimo po njenih glavnih značilnostih na sledeče erozivne tipe:

1. PREPEREVANJE IN PLOSKOVNA EROZIJA

Orografske in predvsem gospodarske razmere v preteklosti so glavni vzrok obsežnih golih predelov, poraščenih le z zeliščno vegetacijo ali pa povsem sterilnih

območij petrografskega substrata.

Iz analize podatkov razmejevanja je razvidno, da zajema z gozdom (vključeni tudi gozdnati pašniki in grmišča) neobraščena površina 56,4% celokupne površine Alpskega Posočja. Natančnejša razčlenitev pa daje sledečo sliko:

kmetijske površine	28.322 ha - 35,5%	35,5%
goličave I. kategorije	985 ha - 1,2%	
II. "	2.101 ha - 2,6%	20,9%
III. "	6.258 ha - 7,8%	
melišča, udori, plazišča, hudourniški jarki	2.013 ha - 2,5%	
neplodno	5.413 ha - 6,8%	
Skupaj:	45.094 ha - 56,4%	

Navedeni podatki jasno nakazujejo težišče problematike erozije, ki je v primarni in sekundarni ogolelosti Alpskega Posočja, ki vsled tega povzroča aktivno delovanje in razvijanje hudournikov ter snežnih plazov; njihovo kompleksno stanje pa se odraža v vsakdanjem in gospodarskem življenju območja.

Sama po sebi je razumljiva normalna - prirodna erozija, ki je izven človeških vplivov in zajema predvsem elemente preperevanja in delovanja sile teže, kar povzroča nastajanje obsežnih melišč in meljastih plazov pod golimi prepadnimi stenami in ostenki. Prav tako je treba upoštevati ekstremne klimatske pogoje in orografske razmere najvišjih predelov, ki zajemajo številne alpske vrhove in obsežne visoke planote na katerih je razvoj tal in vegetacije komaj ali sploh nemogoč. Če upoštevamo, da je takega sveta cca 6,8%, vidimo v tem inicialne pogoje erozije, ki so nastali pred človeštvom in zato brez njegovega vpliva. Vsled strnjene gozdne vegetacije, ki je vladala pod prepadnimi predeli in med njimi, je bilo vzdrževanje prirodnega ravnotežja popolno in problem erozije skoraj ni obstojal.

S prodiranjem človeka po dolinah in v gore, kjer si je iskal in širil življenjski prostor, je nastopilo uničevanje ravnotežnega faktorja in erozijski procesi so se zelo hitro razširili iz omejenega prostora v višavju na globoko ležeče doline pod njimi. Tako je nastala iz normalne pospešena ali ekscesivna erozija, ki se je iz dobe v dobo stopnjevala.

Pri tem moramo predvsem upoštevati, da v našem klimatskem pasu odteče 50-60% padavinske vode, od katere del ponikne v tla, kar zavisi predvsem od kvalitete in globine talnega profila. Z ozirom na nizek procent gozdnatosti in ne nazadnje tudi slabo stanje gozdov, moremo zaključevati na omejeno retenzijsko sposobnost gozdnih tal in s tem v zvezi na pospešen in visok odtok površinskih voda iz golih območij, ki so zelo često povsem brez ali pa z zelo šibko zeliščno vegetacijo. Zato doseže površinski odtok često tudi 100% vrednosti, zlasti pa v času večjih neviht ali dolgotrajnih deževij.

Že itak slabe tlotvorne procese omejuje in onemogoča površinska erozija, ki z odnašanjem najfinejših talnih delcev in organskih snovi zmanjšuje plodnost in degradira talni profil na stopnjo sterilnosti.

Erozijsko delovanje se razvija v vertikalni in horizontalni smeri. Na intenziteto horizontalnega izpiranja ima predvsem odločujoč vpliv nagib terena, kar dosega ekstremne vrednosti, se zato tudi spiranje približuje tem vrednostim. Ti procesi so relativno stari in zato je razumljiva izredno nizka produkcijska sposobnost zemljišč, kar predstavlja eno glavnih škodljivih posledic površinske erozije.

Iz tega sledi še naslednja, predvsem za elektroindustrijo škodljiva posledica, ki je v minimalni retenzijski sposobnosti tal na vodozbornem območju akumulacijskih bazenov.

Na podlagi raziskovanj je dognano, da je propustnost gozdnih tal 10-30 krat ali celo 50krat večja kot pašniških. Zato je odtok iz negozdnih območij veliko večji kot iz gozdnih. - Po Valeku (ČSSR) dosega jo te razlike sledeče vrednosti:

- a) celotni letni odtok vode je za 7% večji
- b) maksimalni odtok vode je za 560% večji
- c) minimalni odtok vode je za 45% manjši
- d) prodonosnost vodotoka pa je za 21 krat večja na golih, z gozdom neporaslih vodozbornih območjih, kot na sosednjih območjih pod sklenjenim gozdnim pokrovom.

Navedene vrednosti pa se še povečajo, če upoštevamo naše orografske razmere in stanje golih površin.

Tako se stopnjuje čista površinska erozija v erozijo koncentriranih vodnih tokov, ki na prvi stopnji zajema le manjše in plitve vodne curke, ki povzročajo na goličavah težke gospodarske probleme brazdaste erozije.

Proces pospešuje v veliki meri tudi neurejeno pašno vprašanje. Preobremenjevanje planinskih in dolinskih pašnikov vpliva ne samo na prekomerno izkoriščanje vegetacije, temveč tudi na aspekt zemljišč, ki so često divje razorana, kar predstavlja najugodnejše pogoje za progresivni razvoj brazdaste erozije.

Vlečna moč vodnih curkov se v brazdah povečuje in nastajajo vse večji transporti erozijskega materiala, ki so zlasti obsežni na območjih manj odpornih matičnih substratov fluvioglacialnega izvora. Brazdasti sistem vodnih curkov se po konfiguraciji terena združuje v manjše ali večje hudourniške jarke in večja korita.

HUDOURNIŠKA EROZIJA

Izredno razgiban relief značilen po strmih pobočjih in ozkih dolinah omogoča razvoj hudournikov tipično visokogorskega značaja. Odlikujejo se po izredno strmih do prepadnih gornjih tokovih, ki prehajajo v dolinah neposredno v zelo položni kratek spodnji tok. Hudourniška območja v ožjem smislu so enostavna ali sestavljena. Z ozirom na značaj Alpskega Posočja pa lahko imenujemo skoraj vse območje hudourniško, ker ga med ostalim karakterizira tudi tipičen erozijski vzdolžni profil glavnega recipienta Soče, ki jo tudi moramo smatrati, na odseku nad Keršovcem, za samostojen hudournik.

Bolj kot vzdolžna erozija in korozija je za hudournike Posočja značilna visoka prodonosnost erozijskega materiala nastalega pri preperevanju in površinski eroziji. V nobenem primeru pa ne smemo zapostavljati prvih dveh virov materiala, ki sta, v slabo odpornih petrografskih skladih in zlasti v spodnjih hudourniških tokovih, v območju odlaganja in sekundarne erozije, prav tako akutna.

V vsakem primeru je delovanje hudourniških vodotokov škodljivo celotnemu gospodarstvu: predvsem pa izstopa problem zasipavanja vodnih bazenov, in nihanje vodostajev. Oboje je sicer tesno povezano s stanjem perimetra, ki pa se lahko neposredno odraža tudi v izgledu in razmerah pripadajočega recipienta. Zato lahko z gotovostjo ocenimo splošne procese vodne erozije s pojavi na reki Soči.

Po poročilu ing. Švajgerja je v Sloveniji najbolj hudourniška reka Soča, ker nihajo pretočne količine vode v nekaj urah od $20 \text{ m}^3/\text{sek}$ do $600 \text{ m}^3/\text{sek}$ ali v večjih nalivih celo do $1000 \text{ m}^3/\text{sek}$. Iz poročila ing. Kleindiensta pa razberemo, da dosega povprečna letna zaproditev doblarskega akumulacijskega bazena $110\,000 \text{ m}^3$; od tega odpade po oceni ing. Štrancarja na soški tok $90\,000 \text{ m}^3$ in če upoštevamo še povirje Bače, moremo računati na skupno prodonosnost $100\,000 \text{ m}^3$ letno. S tem je jasno nakazan problem izpiranja in odlaganja ter kompleksna gospodarska škoda, ki iz tega izvira, kar zahteva ne samo delno, temveč popolno reševanje vseh pogojev hudourniške erozije.

SNEŽNI PLAZOVI

Snežni plazovi so bolj ali manj stalni pojavi gorskega sveta. Nanje vplivajo predvsem: orografske razmere, klima, vegetacija in gospodarjenje z njo.

Ločimo v glavnem:

1. suhe prašne plazove, ki so najnevarnejši; prožijo jih že minimalni zunanji vplivi; plazenje spremlja vedno močan snežni veter, ki ima izrazito razdiralno moč s srkom za seboj
2. vlažne plazove, ki nastajajo v glavnem v pomladanskem času na podlagi platenja; gibanje je počasnejše; rušilna moč je zlasti velika pri talni ali temeljni obliki vlažnega plazu, ker neposredno poškoduje teren in vegetacijo vzdolž plazišča.

Že površen pregled Alpskega Posočja nam nudi jasno sliko pogojev nastanka snežnih plazov in katastrofalnih posledic, ki jih puščajo za seboj. Vzroki plazenja so na tem območju razviti do izredno visoke stopnje in ker se javljajo na veliki površini, je problem plazov v Alpskem Posočju svojstvenega značaja, ki nadkriljuje podobne pojave daleč naokoli.

Iz priložene karte snežnih plazov, registriranih do leta 1954, je razvidno njihovo število in obseg v razmerju s plazovi na ostalem območju SRS.

Podrobnejša razčlemba naštetih vzrokov plazenja nam kaže naslednje specifičnosti plazov v Alpskem Posočju:

1. Strmine pobočij so zlasti izrazite v srednjem delu Julijskih Alp, čemur daje še poseben poudarek globoko vrezano korito Soče, nastalo vsled kratke razdalje

od povirja do izliva v Jadransko morje.

2. Padavinske razmere, ki so v zimskih mesecih pretežno v obliki snega, zavzamejo lahko katastrofalen obseg v določenih pogojih vdora atlantskih in sredozemskih zračnih mas ter javljanju sekundarnih sredozemskih depresij. Mešanje kontinentalnega podnebja z submediteranskim povzroča nagle spremembe v temperaturi in s tem v zvezi tudi v različni kakovosti snežne odeje.

3. Med vegetacijo je gozd edini, ki more popolnoma uspešno kljubovati gigantskim silan snežnih plazov. Ker je že naravna gornja gozdna meja zelo nizka, je vpliv gozdov na snežne plazove do neke mere omejen, zlasti na območjih, kjer ostali ekološki faktorji ne dovoljujejo njegovega razvoja.

4. Vsi naštetni elementi pa so v primerjavi z antropogenim vplivom podrejenega značaja.

Iz teh razlogov so se naravne plaznice v ožjih koritih in žlebovih razširile na obsežna pobočja in doline, katerim je človek vzel osnovno zaščito - gozd. S tem si je v veliki meri onemogočil ne samo gospodarski razvoj, temveč tudi svoje življenje. Navidezno "večni" problem snežnih plazov je torej predvsem le posledica neustreznega gospodarjenja z alpskimi zemljišči, ki more imeti za vzrok v primeru ekstremnega stanja ostalih faktorjev podobno ali hujše pustošenje kot je bilo v zimi leta 1951/52.

Logična posledica takih razmer je bila katastrofa, ki je zahtevala milijonske materialne izgube, kar je končno nadomestljivo; ni pa nadomestila za 15 človeških žrtev, kolikor so jih samo to leto terjali plazovi.

Zaradi pasivnega gospodarskega značaja območja pomeni tudi materialna škoda ogromno breme prizadetim ljudem in končno družbi.

V katastrofi so bili prizadeti predvsem zaselki in posamezne hiše, ki so nastale v mlajšem obdobju, ko je izgleda zmanjkovalo ugodnejših predelov za naselitev.

Samo na Bovškem in Kobariškem je bilo 11 porušenih stanovanjskih hiš, 19 poškodovanih; 5 porušenih hlevov, 15 staj v planinah; odnešeni so bili številni seniki s senom vred, poleg tega je bilo uničeno tudi večiko živine.

V Borjani je bila cenjena materialna škoda (po cenah 1952) na 63,000.000 din. Na območju bivšega Tolminskega okraja so gozdarji ocenili le 103 plazove, ki so

uničili gozd na površini nekaj več kot 120 ha z maso 4527 m³. Tako je bila cenjena škoda v gozdarstvu na 12,500.000 din, v lovstvu (samo srne) 2,000.000 din, v hudourniškem gospodarstvu pa na 24,000.000 din. Poleg tega so nastale občutne škode tudi na cestah in železnici, nadalje še elektro in telefonskih napeljavah.

Iz tega sledi, da je področje škode po snežnih plazovih zajelo vse važnejše gospodarske panoge in s tem življenje nasploh. Nujnost in obsežnost problema zahteva ustrezne ukrepe, ki bi trajno omogočili zmanjšanje števila in obsega plazov na stopnjo minimalne gospodarske škode. Rešitev problema je predvsem v smotrnem gospodarjenju z gozdovi na eni strani in na drugi: v osnovanju novih gozdnih kultur na podlagi načrtnih in detajlnih preučevanj ekoloških razmer ter samih plazov in plazenja.

UREDITVENA PROBLEMATIKA

Erozijski procesi v Alpskem Posočju so se razvili in se razvijajo v progresivni smeri, ki ji priroda sama ne more več kljubovati. Porušeno je ravnotežje prirodnih sil, ki združene v procesih erozije predstavljajo velik gospodarski in prostorski problem. Človek, ki je nekdanj osvajal te predele zato, da bi lahko bolje živel, se mora danes umikati prirodnim silam, ki jih je sprožil hote ali nehote, ker je ogroženo ne samo njegovo gospodarstvo, pač pa često tudi go-lo življenje.

Iz "Zgodovine Tolminske" razberemo, da so se prvič že v 17. stoletju zavedali in pisali o škodljivosti uničevanja prirodnega ravnotežja - gozdov in tako posredno zahtevali tudi omejitev erozijskih procesov.

Bovški glavar Jurij Filip Gera je maja 1616. leta v svojem pismu nadzorniku gozdov Arardu med drugim napisal tudi sledeče: "Milo se stori človeku, ko vidi toliko drv od prebivalcev Soče brez potrebe posekanih in ko opazi pokončevanje gozdov ne glede na grmičje in mlada drevesa. Ker že ni v moji oblasti, tako pokončevanje ustaviti, prosim Vaše blagorodje kateremu gre skrb za take posle, pridite nemudoma v te kraje in pregledjte sami vso stvar."

Tudi danes se nam porajajo podobne misli, ko si ogledujemo obsežne erodirane goličave, opustošene pašnike, ko hodimo mimo divjih hudourniških grap in pošastnih snežnih plazov.

Dediščina neuspehov prvih in naslednjih prizadevanj je ostala do današnjega dne, ko je prvič v zgodovini nastopila možnost ustrezne kompleksne rešitve, ki more edino v tej obliki zagotoviti trajno omejitev erozijskih procesov.

V kasnejših zgodovinskih obdobjih so bili izdani gozdni redi (1732. leta Karel VI., 1771. leta Marija Terezija), ki so načelno omejevali tudi erozijo, vendar je bilo Posočje dovolj oddaljeno, da se med drugim tudi zaradi tega predpisi niso izvajali. 1872. leta se je v Bovcu zbrala posebna komisija, ki je obravnavala kritično stanje zemljišč, sestavili so se sklepi po katerih naj bi se urejevalo, toda ostalo je tudi tokrat samo pri besedah.

Najvidnejši uspeh v borbi proti eroziji moremo zabeležiti po letu 1928, ko so v nekaj naslednjih letih italijanska podjetja skoraj popolno uredila hudournik Bela na Breginjskem. Delo je bilo izvršeno načrtno in natančno, zato je tudi uspeh popoln. Nekaj manjših objektov je bilo izvedenih tudi na ostalem območju, zlasti pogozdovanj, ki pa nobeno ne predstavlja večje pomembnosti, ker ne zadošča v popolnosti niti lokalnim potrebam.

Tako so ostali praktično vsi problemi nerešeni do osvoboditve 1945, ko je prevzelo ljudstvo oblast v svoje roke in s tem polno odgovornost za vse, kar življenje lahko predstavlja.

Iz razumljivih razlogov se v prvih povojnih letih pač ni moglo pristopati k problemom direktnega urejevanja erozije, zato je vsaj v Posočju ostalo vprašanje odprto do 1951. leta, ko je bila ustanovljena Sekcija za pogozdovanje in melioracijo Krasa z nalogo urejevanja erozijskih območij. Vsled omejenih finančnih sredstev in ne nazadnje tudi neurejenih organizacijskih problemov so bili uspehi delovanja manjši kot bi mogli pričakovati z ozirom na namen in potrebe zaradi katerih je bila organizacija ustanovljena. Pod njihovim vodstvom so se predvsem izvajala vegetacijska dela na najbolj ogroženih predelih in v manjši meri tudi tehnični objekti zlasti v kombinaciji s prvimi.

Z načrtnim izvajanjem tehničnih objektov za preprečevanje erozije je leta 1960 pričela Uprava za urejanje hudournikov v Ljubljani. Izdelala je že nekaj večjih tehničnih objektov; za uspešnejše nadaljnje delo pa je bil izdelan tudi Investicijski program za ureditev gornjesoških hudournikov. Program je zajemal najizrazitejše hudourniško območje Alpskega Posočja od Srpenice navzgor, to je obmo-

čje Bovške; ne obravnava pa problemov Kobariške in Tolminske z Baško grapo, kjer je problematika podobna in ista ter akutna. Razumljivo je, da ni mogoče napraviti vsega hkrati, vendar je nujno potrebno, pred pristopanjem k ureditvi po gornjem programu, izdelati in proučiti razmere še v ostalem neobravnavanem območju. Šele taka kompleksna obravnava bi mogla nuditi trdno podlago za razvrstitve hudournikov in posameznih perimetrov; na ustrezne kategorije, na osnovi katerih bi se sukcesivno izvajala ureditvena dela.

S problematiko erozije in sanacijskimi projekti vodotokov se ukvarja še Vodna skupnost - Sekcija za Sočo v Novi Gorici, ki pravzaprav koordinira izvajanje tehničnih del na vsej hidrografski mreži regije.

Že iz tega je v primerjavi s preteklostjo jasno razvidna skrb današnje družbe za ureditev erozijske problematike. Prizadevanje odgovornih organizacij je očitno in argumentirano z deli na terenu. Ob strani pa ostajajo še vedno predvsem vprašanja obsežnih goličav, prepaše v planinah, vprašanje splošnega gospodarjenja z zemljišči in vprašanje snežnih plazov, ki še vsa spadajo v problematiko erozije.

RAZMEJEVANJE

Na osnovi terenskih del, ki jih je nosilec naloge v razdobju od 1956. do 1962. leta opravil za Okrajno upravo za gozdarstvo Nova Gorica, smo v obdobju izvajanja naslovne naloge od 1977. do 1979. leta izvedli sistematično usklajevanje in kartografske popravke s primerjanjem izdelanih gradiv z novimi aerofotoposnetki (1975) in dopolnilnimi terenskimi opredelitvami razmejitev linij.

Uspešna in objektivna izvedba razmejitve je zahtevala v prvi fazi terenske obdelave splošno seznanjanje s prirodno-gospodarskimi in socialnimi razmerami obravnavane katastrske občine.

Splošen vpogled v socialno-gospodarske razmere je razmejevalcu na terenu globalno nakazoval obseg in stopnjo upoštevanja ekoloških razmer. Zato se je kriterij kategorizacije zemljišč delno spreminjal tako v horizontalni, kot vertikalni razprostranjenosti, kar je končno pogojeno z mikro prirodno-gospodarskimi pogoji posameznih območij. S tega gledišča je razmejevalec v vsaki katastrski občini, ob upoštevanju današnjega gospodarskega stanja, po subjektivni oceni analiziral potrebne prirodne elemente, ki so dobili dokončno obliko v predlogu razmejitve med kmetijskimi in nekmetijskimi zemljišči, z osnovnim namenom čimprejšnje vzpostavitve naravnega ravnotežja.

Zato se je moral razmejevalec predhodno načelno spoznati s problemi, ki jih je kasneje srečeval pri detajlnem delu, ker bi ga siceršnja pestrost razmer lahko zavedla na neustrezno reševanje. Potreben je bil nekajdnevni splošni terenski pregled obravnavanega območja, ki je predvsem vseboval seznanjanje z: geomorfološkimi, petrografskimi, talnimi, hidrološkimi in vegetacijskimi razmerami, nadalje s stanjem gozdov, goličav, s stanjem splošnih erozijskih procesov ter stanjem kmetijskega gospodarstva predvsem na območju pašnikov.

Na osnovi te splošne slike je delo prešlo v naslednjo fazo: v konkretno sestavljanje predloga za razmejitve. V ta namen se je najprej fiksirala meja med kmetijskimi in nekmetijskimi zemljišči. Razmejitev je bila dosežena z upoštevanjem splošnih in konkretnih prirodnih in gospodarsko-socialnih činiteljev. Zemljišče katastrske občine se je analiziralo s pomočjo katastrske karte, pri čemer so se upoštevale parcelne meje le v kolikor niso tudi v karti bistveno odstopale od meja posameznih kultur na terenu. V primerih razlik so se na terenu izvedli po-

RAZMEJEVANJE MED KMETIJSKIMI IN NEKMETIJSKIMI POVRŠINAMI

Na osnovi terenskih del, ki jih je nosilec naloge v razdobju od 1956. do 1962. leta opravil za Okrajno upravo za gozdarstvo Nova Gorica, smo v obdobju izvajanja naslovne naloge od 1977. do 1979. leta izvedli sistematično usklajevanje in kartografske popravke s primerjanjem izdelanih gradiv z novimi aerofotoposnetki (1975) in dopolnilnimi terenskimi opredelitvami razmejitvenih linij.

Uspešna in objektivna izvedba razmejitve je zahtevala v prvi fazi terenske obdelave splošno seznanjanje s prirodno-gospodarskimi in socialnimi razmerami obravnavane katastrske občine.

Splošen vpogled v socialno-gospodarske razmere je razmejevalcu na terenu globalno nakazoval obseg in stopnjo upoštevanja ekoloških razmer. Zato se je kriterij kategorizacije zemljišč delno spreminjal tako v horizontalni, kot vertikalni razprostranjenosti, kar je končno pogojeno z mikro prirodno-gospodarskimi pogoji posameznih območij. S tega gledišča je razmejevalec v vsaki katastrski občini, ob upoštevanju današnjega gospodarskega stanja, po subjektivni oceni analiziral potrebne prirodne elemente, ki so dobili dokončno obliko v predlogu razmejitve med kmetijskimi in nekmetijskimi zemljišči, z osnovnim namenom čimprejšnje vzpostavitve naravnega ravnotežja.

Zato se je moral razmejevalec predhodno načelno spoznati s problemi, ki jih je kasneje srečeval pri detajlnem delu, ker bi ga siceršnja pestrost razmer lahko zavedla na neustrezno reševanje. Potreben je bil nekajdnevni splošni terenski pregled obravnavanega območja, ki je predvsem vseboval seznanjanje z: geomorfološkimi, petrografskimi, talnimi, hidrološkimi in vegetacijskimi razmerami, nadalje s stanjem gozdov, goličav, s stanjem splošnih erozijskih procesov ter stanjem kmetijskega gospodarstva predvsem na območju pašnikov.

Na osnovi te splošne slike je delo prešlo v naslednjo fazo: v konkretno sestavljanje predloga za razmejitev. V ta namen se je najprej fiksirala meja med kmetijskimi in nekmetijskimi zemljišči. Razmejitev je bila dosežena z upoštevanjem splošnih in konkretnih prirodnih in gospodarsko-socialnih činiteljev. Zemljišče katastrske občine se je analiziralo s pomočjo katastrske karte, pri čemer so se upoštevale parcelne meje le v kolikor niso tudi v karti bistveno odstopale od meja posameznih kultur na terenu. V primerih razlik so se na terenu izvedli po-

ligoni in nato so se vnašale nove meje kultur v katastrske karte.

S tem je bila postavljena ločnica med površinami, ki ustrezajo kmetijski rabi ali vsaj zadovoljujejo tem potrebam, ker ustrežnejših površin sploh ni oziroma njihovo vključevanje v kmetijsko proizvodnjo z izvedbo naknadnih agrokulturnih ukrepov zagotavlja nemoten proces vzpostavljanja prirodnega ravnotežja. Na drugi strani razmejitvene črte pa so ostala zemljišča, ki po vrsti kulture ne morejo biti kmetijska, to so gozdna zemljišča in zemljišča, ki ne ustrezajo in prenašajo kmetijskega izkoriščanja, v čestih primerih pa se tudi zaradi nepri- mernosti in drugih vzrokov delno ali popolno opuščajo iz kmetijske proizvodnje.

Kot prej omenjeno je bil potek razmejitvene črte stvar objektivnega in subjek- tivnega ocenjevanja razmer, ki pa zaradi svoje pestrosti v nobenem primeru ne morejo predstavljati ene same edine rešitve; zato ker so označene meje na tere- nu in na kartah tako stvar dejanskega stanja kultur kot perspektivne ideje rav- notežnega stanja prirode in gospodarstva, ki jo je imel razmejevalec s svojo nalogo razmejitve.

Naslednje delo je bilo v klasifikaciji izločenih nekmetijskih površin, ki so se kartografsko prikazovale na katastrskih kartah in opisno v tabelarnem delu pred- loga. Pri tem je treba poudariti, da so bila zlasti v tem pogledu največja odsto- panja, ki so nastala ne samo zaradi neenotne organizacije in subjektivnih vzro- kov, pač pa predvsem zaradi pestrih in težkih terenskih razmer ter kartografske osnove na kateri se je predlog prikazoval. Nemogoče je na golem parcelarnem planu, ki zajema velike parcele (tudi do 700 ha) natančneje vrisovati posamezne kulture brez predhodne kolikor toliko natančne meritve. To pa bi zahtevalo pre- več časa in dela, kar pa ni bil namen. Zato se je razčlenitev, bolj ali manj, omejevala na globalni izgled posameznih večjih kompleksov, katerih naknadno vri- sane meje so predvsem informativnega značaja. Vsled splošne relativnosti pa lah- ko s pridom upoštevamo tudi take meje, saj nam kljub vsemu dovolj natančno raz- členjujejo problem izločenih zemljišč, kar je končno preraslo tudi v enega iz- med najvažnejših razlogov razmejevanja.

V glavnem je obravnavano 6 zemljiških kategorij in sicer:

1. gozdovi: zajemajo zemljišča obrasla z gozdnim drevjem s sklepom nad 0,4. Obravnavajo se vsi gozdovi brez ozira na lastnino.
2. gozdnati pašniki in gozdnati travniki: so površine, ki služijo ali so služile predvsem kmetijski proizvodnji, so pa zaraščene tudi z gozdnim drevjem (sklep do 0,4).
3. grmišča: so površine, ki so obraščene pretežno z grmovnimi rastlinskimi vrstami.
4. goličave: se delijo po prirodno-gospodarskih kriterijih na goličave I., II. in III. kategorije.
 - a) goličave I. kategorije: zavzemajo območja z najintenzivnejšo stopnjo erozije, vegetacija kakor tudi talni profil je izrazito degradiran. Po svoji legi so v območju pod gornjo gozdno mejo, običajno najbližje naseljem in na takih legah, ki so se v preteklih obdobjih izrazito izkoriščale s prepašo. Prirodno obnavljanje vegetacije bi bilo predolgotrajno ali celo nemogoče, zato je prepuščanje slučaju izrazito škodljivo za vse gospodarstvo. Nujni so ustrezni ureditveni ukrepi, ki so po nujnosti pred vsemi ostalimi erozijskimi površinami. Zajemajo predvsem združbe goličav v Globulario.
 - b) goličave II. kategorije: stanje vegetacije in tal je ugodnejše kot v primeru I. kategorije. Posamič se obrašča tudi gozdna vegetacija. Leže pod gornjo gozdno mejo v glavnem v območju gozdne združbe *Anemone-Fagetum*, v kateri so se izkrčili obsežni pašni kompleksi. Zaradi visoke stopnje degradacije so ponekod že popolno opuščeni, drugje pa se vsled gospodarskih razmer še izkoriščajo, vendar je ukinitiv paše nujna vsled splošnih gospodarskih koristi. Po nujnosti ureditve so za goličavami I. kategorije, kakor tudi območji z izrazitimi hudournišskimi procesi.
 - c) goličave III. kategorije: najčešče so to območja visokogorskih planot in strmih pobočij nad sedanjo gozdno gospodarsko mejo ali predeli težko prehodnih policastih in žlebastih terenov. Najčešče so obrasle z razmeroma močno travno rušo, ki se ne izkorišča več

ali pa le deloma s prepašo drobnice. Predeli se obraščajo z rušjem, redkeje z bukviijo, smreko in macesnom. To so najbolj oddaljena območja od človeških bivališč in spadajo najčešče v obseg planin, ki so širile pašne površine predvsem v območju združbe Rhodothamneto-Rhodoretum. Ureditvev teh predelov je mogoča le deloma in obstaja predvsem v dviganju gozdnogospodarske in drevesne meje.

5. hudourniki, plazišča, melišča, udori: v kolikor so natančneje obravnavani, zajemajo območja na katerih so procesi erozije najvidnejši, ker se predstavljajo v najbolj tipični obliki.
6. neplodno: predstavlja območja, ki so pretežno sterilna zaradi onemogočenega razvoja talnega profila. To so goli skladi petrografskega substrata v območju najvišjih alpskih vrhov in planot ter na predelih prepadnih sten in ostankov, ki segajo često globoko v doline.

Obravnavane zemljiške kategorije so se na katastrskih kartah enotno obarvale, s čemer je omogočena preglednost; prav tako so se ločeno izkazale tudi v opisnem delu.

V priloženi tabeli so navedeni sumarni podatki razmejevanja za enote Bovec, Kobarid in Tolmin.

Od 34,8% zemljišč, ki so z razmejevanjem upoštevane kot še sposobne za kmetijsko proizvodnjo in so za 13,5% manjše od katastrskih, je približno 40% pašniških površin. Od travišč, ki jih predstavlja 92% kmetijskih površin, so to najbolj degradirana območja na katerih se 400-letno gospodarstvo ni skoraj v ničemer spremenilo. Ekstenzivno gospodarjenje, erozijski procesi in negativna selekcija zeliščne vegetacije je privedla pašne površine in v veliki meri tudi ostala travišča do znatno omejene produkcijske sposobnosti.

Površina gozdov znaša po podatkih razmejevanja za navedene enote 33.080,82 ha, tj. 41,5% od celokupne površine, kar je za 10,7% večja gozdnatost kot jo izkazuje kataster. Od celokupne gozdne površine je še leta 1962 urejene z gozdnogo-

spodarskimi načrti le 13.097 ha ali komaj 39%. Na 61% gozdne površine pa se je gospodarilo brez kakršnikoli načrtov. Gospodarjenje v preteklosti je docela porušilo strukturo gozdnega fonda. Le redka so območja, kjer se je ohranilo kolikor toliko naravno stanje gozdov, ki so nam danes veren dokaz cilja, ki bi ga želeli doseči na podobnih gozdnih površinah.

V spredaj navedenih tabelah je nakazano dejansko - kritično stanje gozdov, ki izstopa predvsem v izredno nizkih zalogah, neustrezni strukturi drevesnih vrst in debelinskih razredov. Poleg tega moramo tudi upoštevati prevladujočo gojitveno obliko srednjega gozda, to je kombinacijo panjevca in semenca, ki je vse prej kot najustreznejša gozdnogojitvena oblika.

Spričo teh razmer so neposredne in posredne koristi gozdov v Alpskem Posočju močno omejene in zreducirane na stopnjo, ki v nobenem slučaju ne more zadovoljevati niti današnjim niti bodočim potrebam gospodarstva.

Nadalje obravnava razmejevanje še 18.256,81 ha ali 22,7% površin, ki po svojem aspektu niso niti gozdna, niti kmetijska. To so gozdnati pašniki in gramišča, ki zavzemajo 1,6 in 0,2% zemljišč; vse ostalo območje 16.722,13 ha ali 20,9% površin pa predstavljajo bolj ali manj absolutne goličave. Razmejevanje jih je z namenom načelne medsebojne primerjave razčlenilo na goličave I., II. in III. kategorije: na melišča, udore, hudourniške jarke in plazišča ter na neplodne goličave.

Na terenu je dejanska razčlemba izredno težka ali povsem nemogoča tudi če upoštevamo povsem enotne kriterije. Ker pa tudi ta pogoj ni bil v celoti upoštevan, so ti podatki v medsebojni primerjavi bolj orientacijskega značaja, vendar nam tudi taki pojasnjujejo in razčlenjujejo bistvene probleme goličav.

Absolutno neplodnih - sterilnih površin v večjih kompleksih - je 6,8% od celokupne površine, v ostalem pa se neplodni svet razteza na vse ostale zemljiške kategorije in daje zlasti na goličavah aspekt neplodnosti. V kategoriji neplodnih površin moremo do neke mere upoštevati še zlasti registrirana območja melišč, udorov, hudourniških jarkov in plazišč, ki zavzemajo 2.013,13 ha ali 2,5% celokupnih zemljišč. Vendar je tudi v tem primeru obseg neplodnosti omejen na absolutno neplodne površine, v ostalem pa je mogoče tudi te predele kultivirati s pionirsko vegetacijo.

Po nujnostni stopnji za ureditev sledijo goličave I.kategorije 985,23 ha - 1,2%, II.kategorije 2.101,06 ha - 2,6% in III.kategorije 6.258,73 ha - 7,8%; skupna površina znaša 9.345,02 ha ali 11,6% od celokupne površine. To so površine, ki jih deloma predstavljajo prirodne goličave v legah nad naravno drevesno mejo, ki so se na dostopnih mestih izkoriščale tudi s pašo. V ostalem pa predstavljajo izločene goličave območje absolutnih pašnikov in deloma senožeti, kjer se je paša oziroma košnja vsled razmer že opustila.

BOVEC

Zap. št.	Katastrska občina	Gozd		Gozdnat pašnik		G o l i č a v e						Melišča Plazišča Hudourn.j.		Neplodno		Skupaj razmej. površine		Površina po katastru	
		ha	a	ha	a	I.kat. ha	a	II.kat. ha	a	III.kat. ha	a	ha	a	ha	a	ha	a	ha	a
1.	TRENTA d.	1301	78	2	68	93	86	120	33	354	65	236	75	770	70	2880	77	3265	04
2.	TRENTA l.	2528	59	26	18	41	17	78	84	820	82	273	19	1337	48	5106	32	6139	50
3.	SOČA desna	238	77	1	11	51	22	153	95	106	73	179	69	267	42	998	91	1352	22
4.	SOČA leva	2322	73	7	71	184	32	276	06	294	10	261	38	68	50	3414	81	4794	36
5.	KORITNICA	316	64	53	01	13	03	28	96	60	41	92	01	1	80	565	89	784	76
6.	STRMEC	1097	54	10	02	5	69	50	50	411	43	97	94	563	58	2236	73	2648	21
7.	LOG POD MANGARTOM	1684	30	5	78	37	90	-	30	224	23	91	22	291	87	2335	61	2569	35
8.	BOVEC	2144	22	32	11	67	21	137	54	1303	18	322	00	173	78	4180	06	7680	23
9.	ČEZSOČA	2537	21	1	46	56	54	42	05	205	35	87	62	-	-	2930	25	3572	29
10.	ŽAGA	1385	71	4	89	131	39	41	78	62	09	97	45	9	77	1733	10	2559	60
11.	SRPENICA	735	30	2	49	-	-	5	40	-	60	-	50	15	0	759	30	1336	36
	SKUPAJ:	16292	84	147	49	682	37	935	75	3843	63	1739	77	3499	93	27141	81	36701	97
		44,35%		0,42%		1,86%		2,55%		10,49%		4,47%		9,53%		73,94%		100%	
		60,00%		0,54%		2,52%		3,45%		14,18%		6,41%		12,90%		100%			

KOBARID

Zap. št.	Katastrska občina	Gozd		Gozdnat pašnik		Grmišča		G o l i č a v e						Plazišča Melišča Hudourn. jar.		Neplodno		Skupaj razmej. površine		Površina kata-		
		ha	a	ha	a	ha	a	I.kat.	II.kat.	III.kat.	ha	a	ha	a	ha	a	ha	a	ha	a	ha	a
1.	SMAST	150	85	24	3	-	-	-	-	96	-	40	-	-	1	50	177	76	594	06		
2.	BREGINJ	896	88	50	58	-	-	2	82	124	91	175	12	-	-	234	86	1485	19	1882	81	
3.	ROBEDIŠČE	-	-	-	-	61	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	61	25	139	81		
4.	STARO SELO	387	46	8	17	6	75	-	-	-	-	-	-	-	-	12	45	414	84	622	51	
5.	VRSNA	377	-	133	66	-	-	13	12	3	30	1	-	105	89	779	69	1413	69	3070	90	
6.	TRNOVO	546	65	40	18	3	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	589	95	1048	33		
7.	KRED	653	09	70	66	13	89	-	-	-	-	-	19	32	54	-	-	770	40	1152	02	
8.	KAMNO	239	56	26	25	10	84	-	25	40	-	-	-	-	-	-	277	32	804	89		
9.	SVINO	169	49	43	36	-	-	4	67	-	-	-	-	-	-	-	178	52	425	68		
10.	IDRSKO	406	75	22	32	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60	429	67	1106	76		
11.	BORJANA	440	0	19	75	36	31	-	-	21	54	56	53	-	-	17	80	591	96	1118	42	
12.	DREŽNICA	934	33	107	07	1	73	95	50	161	91	387	92	64	01	158	74	1911	24	3642	64	
13.	LOGJE	68	57	35	34	-	-	-	-	3	26	-	-	-	-	15	33	122	52	904	39	
14.	KOBARID	252	97	4	07	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	257	04	439	47		
15.	SUŽID	238	43	74	89	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	313	33	545	18		
16.	SEDLO			Kataster ni urejen, zato K.o. ni upoštevana!																		
17.	LADRA	178	32	5	37	4	75	-	-	-	-	-	-	-	26	-	-	188	70	340	82	
18.	LIVEK	97	99	9	29	-	-	-	-	-	-	-	55	-	-	-	-	107	84	1151	99	
	SKUPAJ	6038	43	636	06	138	66	116	37	316	29	621	73	202	71	1221	01	9291	29	19030	74	
				29,82%		3,15%		0,68%		0,57%		1,56%		3,07%		1,00%		6,04%		45,89%		100%
				65,00%		6,84%		1,49%		1,25%		3,40%		6,68%		2,18%		13,16%		100%		

TOLMIN

Zap. št.	Katastrska občina	Gozd		Gozdnat pašnik		G o l i č a v e						Plazišča Melišča Hudourn.j.		Neplodno		Skupaj razmej. površine		Površina po katastru		
		ha	a	ha	a	I.kat.		II.kat.		III.kat.		ha	a	ha	a	ha	a	ha	a	
1.	ZATOLMIN	599	26	73	36	17	80	53	22	316	58	-	-	151	25	1211	49	1903	92	
2.	ČADRG	899	43	69	99	53	12	163	88	231	09	48	76	243	29	1710	09	2071	08	
3.	ŽABČE	965	69	115	42	5	60	138	42	215	08	15	91	-	-	1456	13	2081	60	
4.	POLJUBINJ	378	44	7	06	7	97	15	12	19	41	-	-	19	22	447	23	866	68	
5.	LJUBINJ	408	37	4	34	1	60	115	28	64	24	-	-	66	92	660	77	1035	13	
6.	PODMELEC	1025	75	17	29	4	86	78	31	408	90	-	-	19	85	1554	81	2203	53	
7.	KNEŽA	1029	98	22	12	19	94	35	06	64	32	-	-	3	48	1174	92	1860	27	
8.	GRAHOVO	785	94	8	67	14	47	12	98	138	06	-	-	-	-	960	15	1206	49	
9.	RUT	875	20	40	69	-	-	48	37	51	86	-	-	180	57	1196	71	1684	62	
10.	OBLOKE	280	83	9	30	5	02	15	84	8	85	-	-	1	79	321	65	605	08	
11.	STRŽIŠČE	584	46	100	67	1	47	9	04	-	-	-	-	1	40	697	07	1390	05	
12.	PODBRDO	1307	26	79	90	24	28	-	-	186	67	-	-	-	-	1598	12	3080	12	
13.	MOST NA SOČI	280	86	3	29	1	59	34	54	17	08	-	-	-	-	337	38	733	02	
14.	MODREJCE	133	39	1	33	-	-	-	-	-	-	5	96	-	-	140	69	306	97	
15.	VOLČE	706	56	-	-	2	51	58	42	37	84	-	-	-	-	805	35	1427	39	
16.	TOLMIN	40	80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	80	259	37	
17.	DOLJE	223	15	3	30	23	80	52	61	33	30	-	-	-	-	336	19	708	65	
18.	VOLARJE	224	07	5	27	2	38	17	84	-	-	-	-	5	14	254	70	503	21	
	SKUPAJ:	10749	53	562	05	186	47	849	00	1793	36	70	64	692	94	14904	52	23927	25	
				44,98%		2,35%		0,78%		3,55%		7,50%		0,29%		2,90%		62,35%		100%
				72,11%		3,79%		1,25%		5,71%		12,00%		0,48%		4,66%		100%		

SUMARNI PREGLED

Zap. št.	Gozdovi		Gozdnati pašniki		Grmišča		G o l i č a v e					Melišča Plazišča		Neplodno		Skupaj Razmejeno		Površine po katastru		
	ha	a	ha	a	ha	a	I.kat. ha	a	II.kat. ha	a	III.k. ha	a	Hudourn.j. ha	a	ha	a	ha	a	ha	a
1. BOVEC	16292	84	147	49	-	-	682	37	935	75	3843	63	1739	77	3499	93	27141	81	36701	97
2. KOBARID	6038	43	636	06	138	66	116	37	316	29	621	73	202	71	1221	01	9291	29	19030	74
3. TOLMIN	10749	53	562	55	-	-	186	47	849	-	1793	36	70	64	692	94	14904	52	23927	25
SKUPAJ:	33080	82	1346	12	138	66	985	22	2101	05	6258	72	2013	13	5413	88	51337	63	79659	97
	41,6%		1,6%		0,2%		1,2%		2,6%		7,8%		2,5%		6,8%		64,3%		100%	
	64,5%		2,6%		0,3%		1,9%		4,1%		12,2%		3,9%		10,5%		100%			